

**T.C.
ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TURHAL İLÇESİ VE KÖYLERİ AĞZI
(GİRİŞ – İNCELEME – METİN – SÖZLÜK)**

Harun OĞUL

**Danışman
Doç. Dr. Türker Barış BULDUK**

ADYAMAN – 2021

T.C.
Adiyaman University
Graduate Education Institute
Department of Turkish Language and Literature
Master's Thesis

The dialects of Turhal district and its villages
(Introduction-Exploration-Text-Dictionary)

Harun OĞUL

Supervisor
Assoc. Dr. Türker Barış BULDUK

ADİYAMAN – 2021

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Türker Barış BULDUK danışmanlığında Harun OĞUL tarafından hazırlanan “Turhal İlçesi ve Köyleri Ağzı (Giriş – İnceleme – Metin – Sözlük)” başlıklı çalışma 10/08/2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK

İmza:

Danışman : Doç. Dr. Türker Barış BULDUK

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Burak TELLİ

İmza:

... /... /2021

Prof. Dr. Tayfun SERVİ

Enstitü Müdürü

BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Turhal İlçesi ve Köyleri Ağzı (Giriş – İnceleme – Metin – Sözlük)*” adlı çalışmanın, proje safhasından sonuçlanmasına kadarki tüm süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım tüm eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf olarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

10/08/2021

Harun OĞUL

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Turhal İlçesi ve Köyleri Ağzı (Giriş – İnceleme – Metin – Sözlük)

Harun OĞUL

Adıyaman Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yeni Türk Dili Bilim Dalı

Haziran, 2021 xxix + 273 Sayfa

Yüzyıllardan beri varlığını sürdüren dilimizin inceliklerini ve işleyişini kavramak, sadece yazı dili işlevi ile varlığını devam ettiren resmi dili incelemekle mümkün değildir. Çünkü yazı dilinin yanında bölgelere ve yörelere göre değişen ve çok uzun yıllar bozulmadan varlığını devam ettiren farklı ağızlar mevcuttur. Yazı dilini anlamak, kavramak ve kelimelerin oluşum tarihlerine inmek için ağızların titizlikle araştırılması gerekir. Ağız araştırmaları Türk dili için doğrudan bir kaynak olmakla birlikte tarih, folklor, sosyoloji, etimoloji gibi birçok bilim dalına da katkı sağlamaktadır.

Tokat'ın Turhal ilçesi ve köylerine ait şimdiye kadar bir ağız çalışması yapılmamıştır. Turhal ilçesinin tarihi MÖ 5000'li yıllara kadar uzamaktadır. Ayrıca İpek Yolu gibi önemli bir ticaret ağının Sivas-Tokat-Amasya kısmının buradan geçtiği bilinmektedir. Tokat ve çevresinin 1071 Malazgirt Zaferi'nin ardından Türk yurdu olarak birçok Türk devletine ev sahipliği yapması, Turhal ve köylerinde oldukça zengin bir dil ve kültür birikimi ortaya çıkarmıştır. Turhal ve köylerinin ayırt edilebilir şekilde farklı ağız yapısına sahip olması, bu yöreyi dil incelemeleri açısından değerli kılmıştır.

Bu tez çalışmamızda Turhal ve köylerinin genel konuşma özelliklerini yansıtacak 15 metin derlenmiştir. Bu metinler, TDK'nin tavsiye ettiği transkripsiyon işaretleri ile yazıya aktarılmıştır. Metinlerin fonetik ve morfolojik açıdan özellikleri tespit edilmiştir. Son bölüme ise yörede kullanılan kelimelerin bulunduğu bir sözlük eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turhal, Ağız Araştırmaları, Turhal ve Köyleri Ağzı, Fonetik, Morfoloji.

ABSTRACT
Master's Thesis
The dialects of Turhal district and its villages
(Introduction-Exploration-Text-Dictionary)
Harun OĞUL
Adıyaman University
Graduate Education Institute
Department of Turkish Language and Literature
New Turkish Language
June, 2021, xxix + 273 page

It is not possible to comprehend the subtleties and functioning of our language, which has existed for centuries, only by examining the official language that continues its existence with the function of "written language". Because, besides the "written language", there are different dialects that change according to regions and regions and that continue their existence for many years without deterioration. In order to understand and comprehend our writing language and to examine the history of words formation, dialects must be investigated and examined to the finest points. Dialect studies are a direct source for Turkish Language, but also contribute to many disciplines such as history, folklore, sociology, etymology.

Until now, there has not been a dialect study of Turhal district and villages of Tokat. Dating back to 5000 B.C., it is known that the Sivas-Tokat-Amasya part of the Turhal district, which is an important trade network such as the Silk Road, passed through here. Having hosted many Turkish states as a Turkish homeland after the 1071 Malazgirt Victory, it has created a very rich language and cultural accumulation in our region. The fact that Turhal and its villages have distinct dialects from other regions made our region valuable in terms of language studies.

In this thesis, 15 texts reflecting the general speech characteristics of Turhal and its villages were compiled. These texts were transcribed with the transcription signs recommended by TDK. The phonetic and morphological features of the texts were determined. A dictionary containing the words used in our region was added to the last section.

Key words: Turhal, The study of dialects, Turhal district and its villages, Phonetic, Morphology.

ÖN SÖZ

Yeryüzünde insanların anlaşmasını sağlayan en temel unsur dildir. Diller, asırlar öncesinde insanların etkileşimiyle meydana gelmiş ve sürekli olarak değişime uğramıştır. Bu değişim, özellikle son asırda internet, televizyon gibi kitle iletişim araçlarının varlığıyla önlenemez bir şekilde ve daha da hızlanarak devam etmektedir. Yaşadığımız coğrafyada bölgeden bölgeye değişen ağızlar, bu değişim ve gelişim içinde özelliklerini kaybetmekte ve yok olmayla karşı karşıya kalmaktadır.

Bu çalışma; giriş, inceleme, metinler ve sözlük olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında yöreyle ilgili temel konular; yörenin tarihi, kültürü, ekonomisi, coğrafi özellikleri, geçim kaynakları gibi ağız yapısının oluşmasında etkili olan çeşitli unsurlar hakkında bilgi verilmiştir.

Bir bölgenin ağız yapısı araştırılırken o bölgenin özelliklerini tümüyle yansıttık örneklemelere ulaşmak gerekir. Turhal 35 mahalle ve 52 köyden oluşan bir şehirdir. Turhal'ın merkezinde yaşayanlar genellikle benzer ağız özelliklerine sahipken köylerde yaşayanlar daha farklı ağız özellikleri taşımaktadır. Köylerden de birbirine yakın mesafede olanlar benzer ağız özellikleri barındırmaktadır. Bu 52 köyden benzer ağız özelliklerine sahip olanların bazılarını örneklem olarak almayı uygun gördük.

Tezde çalışmaya kaynak teşkil edecek 15 metin derlendi. Derlemelerde bölgenin ağız yapısını doğru tespit edebilmek için genellikle 50 yaş üstü ve bölgeden uzun süre ayrılmamış, bölgenin dil özelliklerini taşıyan kişiler tercih edildi. Bu on beş kaynak kişinin yedi tanesi Turhal'ın merkezinde yaşayanlardan seçildi. Kalan sekiz kaynak da Turhal'ın farklı köylerinde yaşayanlardan belirlendi. Bu köyler belirlenirken birbirine yakın ağız özellikleri olanlardan bir tanesi alınmaya çalışıldı. Ayrıca Turhal'ın dört bir tarafındaki köyler olmasına özen gösterildi. Seçilen bu köylerden Çamlıca köyü, Turhal ilçesine 16 km uzaklıkta ve Turhal'ın kuzeybatısında; Üçyol (Biçin) köyü, Turhal'a 28 km uzaklıkta ve Turhal'ın kuzeybatısında; Arzupınarı köyü, Turhal'a 12 km mesafede ve Turhal'ın doğusunda; Çivril köyü, Turhal'a 5 km uzaklıkta ve Turhal'ın batısında; Ayrıncınar köyü, Turhal'a 9 km uzaklıkta ve Turhal'ın güneyinde; Sarıkaya köyü, Turhal'a 16 km uzaklıkta ve Turhal'ın kuzeybatısında; Bahçebaşı köyü, Turhal'a 25 km uzaklıkta ve Turhal'ın güneyinde; Şatroba köyü, Turhal'a 17 km uzaklıkta ve Turhal'ın güneydoğusunda yer almaktadır.

Öncelikle metinlerin oluşturulması için belirlenen kaynak kişiler konuşuruldu. Bu konuşmalar -kendilerinden de izin alınarak- ses kayıt cihazlarıyla kayda geçirildi. Bu kayıtlar dikkatlice metinlere aktarıldı. Ses kayıtlarını metne aktarırken normal seslerin yanında varlığını sürdüren birçok ara sesi de gösteren transkripsiyon sistemi kullanıldı. Ortak bir uygulama olması için, transkripsiyon çevirilerinde Türk Dil Kurumunun 1997 gerçekleştirdiği “Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni” nde ele alınan ve 1999 yılında Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun tarafından hazırlanan “Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri” adlı çalışmada yer alan işaretler kullanıldı.

Çalışmanın ikinci bölümünde, transkripsiyonlu şekilde aktarılan metinler, ses bilgisi ve şekil bilgisi açısından ayrı ayrı incelendi. Bunu yaparken önce ilgili tanım ortaya konuldu. Sonrasında derlenen metinlerde bulunan örnek ya da örnekler sırasıyla gösterildi. İnceleme kısmında, metinlerden tespit edilen örnekler aktarılırken örnek kelimelerin yanına metin ve sıra numaraları (3/25) örneğindeki gibi yazıldı. Parantez içindeki ilk sayı derlenen metin numarasını, ikinci sayı ise metnin içinde örnek sözcüğün geçtiği bölümü göstermektedir. Ayrıca bu metin ve sıra numarasının yanında daha açık anlaşılması için verilen örneğin günümüz Türkçesindeki karşılığı verildi.

Sonuç kısmında, Turhal ve köylerine ait ağız yapısının Türkiye Türkçesi ağızları içindeki yeri tespit edilmeye çalışıldı. Ortaya çıkan bulgular, maddeler halinde sıralandı.

Metinler bölümünde, Turhal ve köylerine ait dil özelliklerini yansıtan on beş adet metin transkripsiyonlu olarak sunuldu.

Son bölümde ise metinlerde geçen tüm kelimeler taranarak genellikle bölgeye özgü olduğu düşünülen kelimelerden oluşan seçki bir sözlük hazırlandı. Yörenin zengin kelime hazinesini biraz daha geniş tutabilmek maksadıyla, derlenen metinlerde olmayan ancak metinleri derlerken tutulan notlardan ve yöredeki kullanımlardan faydalanarak farklı kelimeler de eklendi. Bu kelimeler “MDD” (Metin Dışı Derleme) açıklamasıyla aktarıldı.

Bu tezi hazırlarken bilgi, hayat tecrübeleri ve ilmi zenginliklerinden faydalandığım kıymetli hocam Doç. Dr. Türker Barış BULDUK’a şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Haziran 2021

TEZİN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI

Her dilde geçmişi çok eskilere dayanan farklı ses veya şekil özellikleri bulunan konuşma biçimleri vardır. Bu farklı konuşma biçimlerine ağız adı verilmektedir. Ağızlar, dil tarihi bakımından çok zengin içerikler barındıran bir kültür hazinesi niteliğindedir. Bunların ele alınması, incelenmesi ve belgelenmesi dil tarihi açısından çok büyük önem arz etmektedir. Türkçemizin derinliklerine inmek, halkımızın konuştuğu kelimelerin etimolojisini kavramak için bölgeden bölgeye değişebilen ağız araştırmalarını inceleme gerekir.

Ülkemizde yapılan “ağız araştırmaları” çalışmalarına bakıldığında özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren yabancı bilim insanları tarafından başlatılmış ve 20. yüzyılın ortalarından itibaren de Türk bilim insanları da bu çalışmalara dahil olmuşlardır. Kırsal bölgelerde eğitim gören insan sayısı artmakta ve bu sayı arttıkça da ağız özellikleri kaybolmaktadır. Standart Türkçenin her bölgede konuşulması yaygınlaşmaktadır. Ayrıca internet, televizyon gibi küresel iletişim araçlarının hayatımızın her noktasına girdiği aşikârdır. Bu iletişim araçları farklı ağız yapısına sahip halkları etkilemekte ve onların ağız yapılarının değişmesine sebep olmaktadır. Ayrıca maddi sıkıntılardan dolayı kırsal alandan şehirlere göç edilmesi de bu ağız değişimlerinin farklı bir sebebidir. İşte bu sebeplerden dolayı ağız araştırmalarının geç kalınmadan yapılması gerekmektedir. Ayrıca üniversitelerde ağız araştırmalarıyla ilgili eğitimlerin de daha yoğun bir şekilde verilmesi gerekmektedir.

Ağız araştırması yaparken bölgenin ağız yapısını çok iyi bilmek gerekir. Çünkü ağız özelliklerini bilmeden kelimelerin ses özelliklerini ve ağız yapısını anlamaya çalışmak güçleşmektedir. Bu kapsamda bu tez çalışması yörenin ağız yapısına hâkim olunan bir yerden seçildi. Tezin kapsamını Karadeniz bölgesinde yer alan Tokat’ın Turhal ilçesi ve Turhal’a bağlı köylerin ağızları oluşturmaktadır.

Tezde Tokat’ın Turhal ilçesinde konuşulan Türkçenin, yazı dilinden farklılıkları ya da benzerlikleri, bölgenin kendine ait olan morfolojik ve fonetik özellikleri incelenmeye çalışıldı. Metinler birinci ağızdan kaydedilerek yazıya geçirildi ve incelemeleri yapıldı.

Bu tezi çalışırken yerel ağız özellikleri bulunan konuşmaların çeviri yazıya aktarılmasında birçok uygulama olduğu ve standart bir yol takip edilmediği görüldü. Bu

sorunun en büyük sebebi, bilim çevreleri tarafından ortak bir görüşle “net bir şekilde” araştırmacılara yol gösterilmemesidir. Halbuki böyle bir sorunun varlığı kabul edilmiş ve TDK tarafından bu sorunu çözmek için 9 Mayıs 1997’de “*Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni*” düzenlenmiştir. Bu şölende Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun tarafından “*Ağız Çalışmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri*” adıyla bir çalışma sunulmuştur. Tezdeki metinler, bu çalışmadaki işaretler kullanılarak oluşturuldu. Ancak burada da bir eksikle karşılaşıldı. Özellikle ara seslerin tespitinde zorlanıldı. Çünkü çok farklı özellikler gösteren bu ara seslerin tespiti sadece kulakların algılayabildiği kadar yapılabildi. Halbuki bu çalışmalar bilgisayar ve ses laboratuvarlarının olduğu ve standart özelliklerin belirlendiği bir ortamda yapılmış olsaydı hataların önüne geçilmiş ve en doğru sonuca ulaşılmış olacaktı.

Tokat’ın Turhal ilçesinde ve yöresinde varlığını sürdüren ağız özelliklerini ortaya koyacak bir çalışma şimdiye kadar yapılmamıştır. Bu tezle bu boşluk doldurulmaya ve bilim dünyasına bu bölgenin ağız özellikleri tanıtılmaya çalışıldı. Bu çalışmayla birlikte standart yazı dilinde olmayan birçok ses özellikleri belirlendi ve örnekleriyle gösterildi. Ayrıca yine yazı dilinde olmayan bölgeye özgü kullanılan birçok farklı morfolojik bilgi örnekleriyle birlikte verildi. Tezin son kısmında, Turhal ve yöresi ağızlarında kullanılmakla birlikte standart sözlüklerde olmayan, günden güne unutulmaya yüz tutmuş, sadece ağızlarda yaşayan benzersiz birçok sözcüğün yer aldığı bir sözlük hazırlandı.

İÇİNDEKİLER TABLOSU

BEYAN.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
ÖN SÖZ	vii
TEZİN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI.....	ix
İÇİNDEKİLER TABLOSU	xii
TABLolar DİZİNİ	xxv
HARİTALAR DİZİNİ	xxv
ARAŞTIRMADA KULLANILAN ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ.....	xxvi
KISALTMALAR	xxviii

GİRİŞ

TURHAL İLÇESİNİN GENEL OLARAK TANITIMI.....	1
1. TURHAL'IN TARİHİ YAPISI	1
2. TURHAL'IN COĞRAFİ YAPISI	5
3. TURHAL'IN EKONOMİK YAPISI.....	5
3.1. Tarım	5
3.2. Hayvancılık	5
3.3. Sanayi ve Ticaret.....	6
4. TURHAL'IN İDARİ YAPISI.....	6
5. TURHAL'IN İKLİMİ.....	7
6. TURHAL'IN ULAŞIMI.....	8
6.1. Havayolu	8
6.2. Karayolu	8
6.3. Demiryolu.....	8
7. TURHAL'IN NÜFUS VE SOSYAL YAPISI.....	9
8. TOKAT HARİTASI	13
9. TURHAL HARİTASI	14

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİLGİSİ (FONETİK)

1.1. ÜNLÜLER.....	15
1.1.1. Ölçünlü ve Ölçünsüz Ünlüler.....	15
1.1.1.1. [a] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ā, á, a, à).....	16
1.1.1.1.1. [ā] Ünlüsü.....	16
1.1.1.1.2. [á] Ünlüsü.....	16
1.1.1.1.3. [a] Ünlüsü.....	17
1.1.1.1.4. [à] Ünlüsü.....	17
1.1.1.2. [e] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ē, e, è).....	18
1.1.1.2.1. [ē] Ünlüsü.....	18
1.1.1.2.2. [e] Ünlüsü.....	18
1.1.1.2.3. [è] Ünlüsü.....	19
1.1.1.3. [ı] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ī, ĭ, í).....	19
1.1.1.3.1. [ī] Ünlüsü.....	20
1.1.1.3.2. [ĭ] Ünlüsü.....	20
1.1.1.3.3. [í] Ünlüsü.....	20
1.1.1.4. [i] Ünlüsü ve Çeşitleri: (î, ï).....	21
1.1.1.4.1. [î] Ünlüsü.....	21
1.1.1.4.2. [ï] Ünlüsü.....	21
1.1.1.5. [o] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ō, ò, o, ó).....	21
1.1.1.5.1. [ō] Ünlüsü.....	22
1.1.1.5.2. [o] Ünlüsü.....	22
1.1.1.5.3. [ò] Ünlüsü.....	22
1.1.1.5.4. [ó] Ünlüsü.....	23
1.1.1.6. [ö] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ō).....	23
1.1.1.6.1. [ō] Ünlüsü.....	23
1.1.1.7. [u] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ū, ú, ŭ, u).....	23
1.1.1.7.1. [ū] Ünlüsü.....	24
1.1.1.7.2. [u] Ünlüsü.....	24
1.1.1.7.3. [ú] Ünlüsü.....	24
1.1.1.7.4. [ŭ] Ünlüsü.....	25

1.1.1.8. [ü] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ū, ú).....	25
1.1.1.8.1. [ū] Ünlüsü.....	25
1.1.1.8.2. [ú] Ünlüsü.....	26
1.1.2. İkiz Ünlüler	26
1.1.2.1. Yükselen İkiz Ünlüler.....	26
1.1.2.2. Eşit İkiz Ünlüler.....	27
1.1.2.3. Alçalan İkiz Ünlüler	27
1.1.3. Ünlü Uyumu.....	28
1.1.3.1. Damak (Kalınlık-İncelik) Uyumu.....	28
1.1.3.2. Dudak (Düzlük-Yuvarlaklık) Uyumu.....	29
1.1.3.3. Uyum Değişmesi	30
1.1.4. Dudak Benzeşmesi	30
1.1.5. Ünlü Değişmesi.....	31
1.1.5.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi.....	31
1.1.5.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması	32
1.1.5.3. Geniş Ünlülerin Darlaşması.....	32
1.1.5.4. Dar Ünlülerin Genişlemesi	33
1.1.5.5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması	33
1.1.6. Ünlü Düşmesi.....	33
1.1.7. Ünlü Türemesi.....	34
1.1.7.1. Ön Türeme	34
1.1.7.1.1. [i-] Ön Türemesi.....	35
1.1.7.2. Son Türeme.....	35
1.2. ÜNSÜZLER	36
1.2.1. Ölçünlü ve Ölçünsüz Ünsüzler.....	36
1.2.1.1. [g] Ünsüzünün Çeşitleri: (ǵ, ǵ).....	37
1.2.1.1.1. [ǵ] Ünsüzü	37
1.2.1.1.2. [ǵ] Ünsüzü	38
1.2.1.2. [h] Ünsüzünün Çeşitleri: (ḥ, ḥ).....	38
1.2.1.2.1. [ḥ] Ünsüzü	38
1.2.1.2.2. [ḥ] Ünsüzü	39
1.2.1.3. [k] Ünsüzünün Çeşitleri: (ḵ, ḵ, K, K)	39
1.2.1.3.1. [ḵ] Ünsüzü	39
1.2.1.3.2. [ḵ] Ünsüzü	39

1.2.1.3.3. [K] Ünsüzü	40
1.2.1.3.4. [K̂] Ünsüzü	40
1.2.1.4. [n] Ünsüzünün Çeşidi: (ñ)	40
1.2.1.4.1. [ñ] Ünsüzü	40
1.2.1.5. [s] Ünsüzünün Çeşidi: (S).....	41
1.2.1.5.1. [S] Ünsüzü.....	41
1.2.1.6. [t] Ünsüzünün Çeşidi: (T).....	42
1.2.1.6.1. [T] Ünsüzü.....	42
1.2.1.7. [z] Ünsüzünün Çeşidi: (Z)	42
1.2.1.7.1. [Z] Ünsüzü.....	42
1.2.1.8. [p] Ünsüzünün Çeşidi: (P)	42
1.2.1.8.1. [P] Ünsüzü.....	42
1.2.2. Ünsüz Uyumu.....	43
1.2.3. Ön Ses Ünsüzleri.....	43
1.2.3.1. [c-] Ünsüzü	44
1.2.3.2. [f-] Ünsüzü.....	44
1.2.3.3. [j-] Ünsüzü.....	45
1.2.3.4. [l-] Ünsüzü	45
1.2.3.5. [m-] Ünsüzü	45
1.2.3.6. [n-] Ünsüzü	46
1.2.3.7. [r-] Ünsüzü.....	47
1.2.3.8. [z-] Ünsüzü	47
1.2.4. Ön Ses Ünsüz Tonlulaşmaları.....	48
1.2.4.1. [p- > b-] Tonlulaşması	48
1.2.4.2. [t- > d-] Tonlulaşması	49
1.2.4.3. [k- > g-] Tonlulaşması	49
1.2.4.4. [k̂- > ğ-] Tonlulaşması	50
1.2.5. [b- > p-] Değişmesi (Tonsuzlaşması)	50
1.2.6. Ünsüz Kaybolmaları.....	50
1.2.6.1. Erime.....	51
1.2.6.1.1. [ğ] Sesinin Erimesi	51
1.2.6.1.2. [h] Sesinin Erimesi	51
1.2.6.1.3. [k] Sesinin Erimesi	52
1.2.6.1.4. [r] Sesinin Erimesi.....	52

1.2.6.1.5. [v] Sesinin Erimesi	52
1.2.6.1.6. [y] Sesinin Erimesi	53
1.2.6.2. Büzülme	53
1.2.6.3. Yutulma	54
1.2.6.4. Derilme	54
1.2.7. İç Ses Ünsüz Olayları	55
1.2.7.1. İç Seste Tonlulaşma	55
1.2.7.1.1. [p > b] Tonlulaşması	55
1.2.7.1.2. [t > d] Tonlulaşması	55
1.2.7.1.3. [ç > c] Tonlulaşması	56
1.2.7.1.4. [k > g] Tonlulaşması	56
1.2.7.1.5. [K > ğ] Tonlulaşması	57
1.2.7.2. Tonsuzlaşma	57
1.2.7.3. İç Seste Sızıcılaşma	57
1.2.7.3.1. [ğ > y] Sızıcılaşması	57
1.2.7.3.2. [k > h] Sızıcılaşması	58
1.2.7.4. Akıcı Ünsüzler Arasındaki Değişmeler	58
1.2.7.4.1. [l > n] Değişmesi	58
1.2.7.4.2. [m > n] Değişmesi	59
1.2.7.4.3. [ñ > n] Değişmesi	59
1.2.7.4.4. [r > l] Değişmesi	60
1.2.7.4.5. [r > n] Değişmesi	60
1.2.7.5. İç Seste Ünsüz Benzeşmesi	60
1.2.7.5.1. İlerleyici Benzeşme	60
1.2.7.5.1.1. Yarım Benzeşme	61
1.2.7.5.1.1.1. [ml > mn] Benzeşmesi	61
1.2.7.5.1.2. Tam Benzeşme	61
1.2.7.5.1.2.1. [nl > nn] Benzeşmesi	61
1.2.7.5.2. Gerileyici Benzeşme	62
1.2.7.5.2.1. [rl > ll] Benzeşmesi	62
1.2.7.5.2.2. [hm > mm] Benzeşmesi	62
1.2.7.5.2.3. [rn > nn] Benzeşmesi	62
1.2.7.5.2.4. [şç > çç] Benzeşmesi	62
1.2.7.5.2.5. [zc > cc] Benzeşmesi	63

1.2.8. Ünsüz Düşmesi.....	63
1.2.8.1. [ğ, ğ, g] Düşmesi.....	63
1.2.8.2. [k] Düşmesi.....	63
1.2.8.3. [n] Düşmesi.....	64
1.2.8.4. [r] Düşmesi	64
1.2.8.5. [t] Düşmesi.....	64
1.2.8.6. [v] düşmesi.....	64
1.2.8.7. [y] Düşmesi.....	64
1.2.8.8. [z] Düşmesi	65
1.2.9. Ünsüz Türemesi.....	65
1.2.9.1. [-v-] Türemesi.....	65
1.2.9.2. [-y-] Türemesi	65
1.2.9.3. [-n] Türemesi	65
1.2.9.4. [h-] Türemesi	66
1.2.9.5. Kaynaştırma Ünsüzü Türemesi.....	66
1.2.10. Ünsüz İkizleşmesi	66
1.2.10.1. Aynı ünsüzün tekrarıyla.....	66
1.2.10.1.1. [-ç- > -cc-] Değişmesi	66
1.2.10.1.2. [-s- > -ss-] Değişmesi	67
1.2.10.1.3. [-ş- > -şş-] Değişmesi	67
1.2.10.2. Akıcı Ünsüzün Değişmesiyle	67
1.2.11. İkiz Ünsüzün Düşmesi (Tekleşmesi).....	67
1.2.12. Hece Kaynaşması	68
1.2.13. Hece Yutumu.....	68
1.2.14. Ünsüzlerde Yer Değiştirme	69
1.2.15. Son Seste Ünsüz Değişmeleri	69
1.2.15.1. Son Seste Tonlulaşma.....	69
1.2.15.1.1. [-b] Tonlulaşması	69
1.2.15.1.2. [-d] Tonlulaşması	70
1.2.15.1.3. [-g] Tonlulaşması	70
1.2.15.1.4. [-ğ] Tonlulaşması	70
1.2.15.2. Son Seste Sızıcılaşma	70
1.2.15.2.1. [-k > -h Değişmesi]	71
1.2.15.3. Son Seste Ünsüz Düşmeleri.....	71

1.2.15.3.1. [-r] Düşmesi.....	71
1.2.15.3.2. [-k] Düşmesi.....	71
1.2.15.3.3. [-t] Düşmesi.....	72
1.2.15.3.4. Son Seste Ünsüz Türemesi	72
1.2.15.3.4.1. [-k] Türemesi.....	72
1.2.15.3.4.2. [-m] Türemesi.....	72
1.2.15.3.4.3. [-y] Türemesi.....	72

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)

2.1. İSİMLER (ADLAR).....	73
2.1.1. İsim Yapım (Türetme) Ekleri.....	73
2.1.1.1. İsimden İsim Yapım (Türetme) Ekleri	73
2.1.1.1.1. [+lık, +lik, +luğ, +lük].....	73
2.1.1.1.2. [+cI, +cU +çI].....	74
2.1.1.1.3. [+II, +IU]	74
2.1.1.1.4. [+sIz, +sUZ].....	75
2.1.1.1.5. [+ki].....	75
2.1.1.1.6. [+cuğ, +cük]	76
2.1.1.1.7. [+daş].....	76
2.1.1.1.8. [+IncI, +UncU].....	76
2.1.1.1.9. [+Ar; +şAr].....	76
2.1.1.1.10. [+leyin, +inan, +nan].....	77
2.1.1.1.11. [+man]	77
2.1.1.1.12. [+gil].....	77
2.1.1.2. Fiilden İsim Yapım (Türetme) Ekleri.....	78
2.1.1.2.1. [-mAk, -mağ, -mağ].....	78
2.1.1.2.2. [-mA].....	78
2.1.1.2.3. [-Iş].....	79
2.1.1.2.4. [-IcI, -UcU].....	79
2.1.1.2.5. [-ğın, -gin, -ğun, -gün].....	79
2.1.1.2.6. [-gA].....	79

2.1.1.2.7. [-n]	79
2.1.2. Hâl Ekleri	80
2.1.2.1. İsmın Yalın Hâli (Yalın Durumu).....	80
2.1.2.2. İsmın İlgi / Tamlayan Hâli (Tamlayan Durumu).....	80
2.1.2.3. İsmın Yükleme Hâli (Belirtme Durumu).....	81
2.1.2.4. İsmın Yönelme Hâli (Yönelme Durumu).....	82
2.1.2.5. İsmın Bulunma Hâli (Bulunma Durumu).....	83
2.1.2.6. İsmın Ayrılma Hâli (Ayrılma Durumu).....	83
2.1.2.7. İsmın Eşitlik Hâli (Eşitlik Durumu)	84
2.1.2.8. İsmın Vasıta Hâli	84
2.1.2.9. İsmın Yön Gösterme Hâli.....	86
2.1.3. İsimlerde Çokluk Eki	86
2.1.3.1. [+1Ar]	86
2.1.3.2. [+nAr]	87
2.1.4. İsimlerde İyelik Ekleri.....	87
2.1.5. Aitlik Eki	90
2.1.6. Soru Eki [mI, mU].....	90
2.2. ZAMİRLER (ADILLAR).....	90
2.2.1. Şahıs Zamirleri	91
2.2.2. Dönüşlülük Zamiri	92
2.2.3. İşaret Zamirleri.....	93
2.2.4. Soru Zamirleri	95
2.2.5. Belirsizlik Zamirleri	95
2.3. SIFATLAR (ÖNADLAR).....	96
2.3.1. Niteleme (Vasıflandırma) Sıfatları.....	96
2.3.2. Belirtme Sıfatları	96
2.3.2.1. İşaret Sıfatları.....	97
2.3.2.2. Sayı Sıfatları	97
2.3.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları	97
2.3.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları	98
2.3.2.2.3. Paylaştırma (Üleştirme) Sayı Sıfatları.....	98
2.3.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları	98
2.3.2.2.5. Topluluk Sayı Sıfatları	98
2.3.2.3. Soru Sıfatları.....	99

2.3.2.4. Belirsizlik Sıfatları.....	99
2.4. ZARFLAR (BELİRTEÇLER).....	100
2.4.1. Yer Yön Zarfları.....	100
2.4.2. Zaman Zarfları.....	100
2.4.3. Niteleme Durum (Hal) Zarfları	101
2.4.4. Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfları	102
2.4.5. Soru Zarfları	102
2.5. FİİLLER (EYLEMLER)	102
2.5.1. Fiil Yapım (Türetme) Ekleri	103
2.5.1.1. Fiilden Fiil Yapım (Türetme) Ekleri	103
2.5.1.1.1. [-dUr-]	103
2.5.1.1.2. [-Ur].....	103
2.5.1.1.3. [-(i)l-].....	104
2.5.1.1.4. [-(I)ş-, (U)ş-].....	104
2.5.1.2. İsimden Fiil Yapım (Türetme) Ekleri.....	104
2.5.1.2.1. [+Al-].....	104
2.5.1.2.2. [+lA-].....	105
2.5.1.2.3. [+lAn-].....	105
2.5.1.2.4. [+lAş-]	105
2.5.2. Şahıs Ekleri	105
2.5.2.1. Birinci Tip Şahıs Ekleri	106
2.5.2.2. İkinci Tip Şahıs Ekleri.....	108
2.5.3. Zaman ve Şekil Ekleri (Kip Ekleri).....	109
2.5.3.1. Şimdiki Zaman.....	109
2.5.3.2. Geniş Zaman.....	112
2.5.3.3. Bilinen/Görülen Geçmiş Zaman.....	114
2.5.3.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman.....	117
2.5.3.5. Gelecek Zaman	119
2.5.3.6. Şart / Dilek Kipi.....	121
2.5.3.7. İstek Kipi	122
2.5.3.8. Gerekliklik Kipi.....	124
2.5.3.9. Emir Kipi	125
2.5.4. Fiillerin Birleşik Kipli Çekimleri	127
2.5.4.1. Hikâye Birleşik Çekimi	127

2.5.4.1.1. Şimdiki Zamanın Hikâyesi.....	127
2.5.4.1.2. Geniş Zamanın Hikâyesi	128
2.5.4.1.3. Bilinen (Görülen) Geçmiş Zamanın Hikâyesi.....	129
2.5.4.1.4. Öğrenilen (Duyulan) Geçmiş Zamanın Hikâyesi....	130
2.5.4.1.5. Gelecek Zamanın Hikâyesi	131
2.5.4.1.6. Şart Kipinin Hikâyesi	132
2.5.4.1.7. İsteğin Hikâyesi.....	132
2.5.4.2. Şart Birleşik Fiili	133
2.5.4.2.1. Şimdiki Zamanın Şartı	133
2.5.4.2.2. Geniş Zamanın Şartı.....	134
2.5.4.2.3. Bilinen Geçmiş Zamanın Şartı	135
2.5.4.2.4. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı.....	136
2.5.4.2.5. Gelecek Zamanın Şartı.....	136
2.5.4.3. Rivayet Birleşik Fiili	137
2.5.4.3.1. Şimdiki Zamanın Rivayeti	137
2.5.4.3.2. Geniş Zamanın Rivayeti.....	138
2.5.4.3.3. Gelecek Zamanın Rivayeti.....	139
2.5.4.3.4. Şartın Rivayeti.....	139
2.5.4.3.5. İsteğin Rivayeti	140
2.5.5. Fiillerin Soru Çekimi.....	141
2.5.6. Yardımcı Fiiller	142
2.5.6.1. İsimlere Gelen Yardımcı Fiiller.....	142
2.5.6.1.1. [et-].....	142
2.5.6.1.2. [ol-].....	142
2.5.6.2. Fiillere Gelen Yardımcı Fiiller	143
2.5.6.2.1. Yeterlilik Fiili.....	143
2.5.7. Ek-Fiiller	143
2.5.7.1. [I-] Fiili	144
2.5.7.1.1. Bilinen Geçmiş Zamanı.....	144
2.5.7.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanı	145
2.5.7.1.3. Şart Çekimi.....	145
2.5.7.1.4. Şimdiki ve Geniş Zamanı.....	146
2.5.7.2. [-Dİr, -DUr]	146
2.5.8. Fiilimsiler	147

2.5.8.1. İsim - Fiiller	147
2.5.8.1.1. [-mAK]	147
2.5.8.1.2. [-(y)Iş]	147
2.5.8.1.3. [-mA]	147
2.5.8.2. Sıfat – Fiiller	148
2.5.8.2.1. [-An]	148
2.5.8.2.2. [-AcAk, -acaḥ]	148
2.5.8.2.3. [-dIk]	148
2.5.8.2.4. [-mIş]	149
2.5.8.2.5. [-mAz]	149
2.5.8.3. Zarf - Fiiller	149
2.5.8.3.1. Zarf-Fiil Ekleri:	149
2.5.8.3.1.1. [-A]	149
2.5.8.3.1.2. [-ArAk, -araḥ]	150
2.5.8.3.1.3. [-araḥDan, -erekDen]	150
2.5.8.3.1.4. [-IncA, -UncA]	150
2.5.8.3.1.5. [-IncI, -UncU]	151
2.5.8.3.1.6. [-incıḥ, -incik, -uncuḥ -üncük]	151
2.5.8.3.1.7. [-Ip, -Up]	151
2.5.8.3.1.8. [-iken, -ken]	152
2.5.8.3.1.9. [-kene]	152
2.5.8.3.1.10. [-mAdAn]	152
2.5.8.3.2. Sıfat-Fiil Eklerinin Genişlemesiyle Oluşmuş Zarf-Fiil Görevinde Kullanılan Ekler:	153
2.5.8.3.2.1. [-ana ğadar, -ene ğadar] < [-An]	153
2.5.8.3.2.2. [-AnAcA] < [-ene kadar, -ana kadar]	153
2.5.8.3.2.3. [-duḥca, -dükce] < [-dIkça, -dUkça]	153
2.5.8.3.2.4. [-dündan] < [-duğundan]	154
2.5.8.3.2.5. [-duḥDan sōna, -dıḥTan sōna] < [-dİktan sonra, -dUktan sonra]	154
2.5.8.3.2.6. [-dī, -dī, -dū, -dū] < [-dİġI, -dUğU]	154
2.5.8.3.2.7. [-r...-mAz]	154
2.5.8.3.3. İsim-Fiil Eklerinin Genişlemesiyle Oluşmuş Zarf-Fiil Görevinde Kullanılan Ekler:	155

2.5.8.3.3.1. [-işin] < [-Iş, -Uş].....	155
2.5.8.3.3.2. [-aşdâne, -işdâne].....	155
2.5.8.3.3.3. [-mAyInAn] < [-mA].....	155
2.5.8.3.4. Arkaik Zarf-Fiil Eki	155
2.5.8.3.4.1. [-in]	155
2.5.8.3.5. Zarf-Fiil Görevinde Kullanılan Zaman Ekleri.....	156
2.5.8.3.5.1. [-dI_mIydI, -dU_mUydU].....	156
2.5.8. Fiillerde Çatı Ekleri.....	156
2.5.9.1. Oldurgan Çatı Ekleri.....	156
2.5.9.1.1. [-DIr-].....	157
2.5.9.1.2. [-(I)T-].....	157
2.5.9.2. Ettirgen Çatı Ekleri.....	157
2.5.9.2.1. [-DIr-].....	157
2.5.9.2.2. [-(I)T-].....	157
2.5.9.3. Edilgen Çatı Ekleri	158
2.5.9.3.1. [-(I)l-].....	158
2.5.9.3.2. [-(I)n-].....	158
2.5.9.4. Dönüşlülük Çatı Ekleri	158
2.5.9.4.1. [-(I)n-].....	158
2.5.9.4.2. [-(I)l-].....	158
2.5.9.5. İşteşlik Çatı Ekleri	159
2.5.9.5.1. [-(I)ř-].....	159
2.5.10. Birleşik Fiiller	159
2.5.10.1. İsim + Yardımcı Fiilden Yapılan Birleşik Fiiller	159
2.5.10.1.1. İsim + et-	159
2.5.10.1.2. İsim + eyle-.....	160
2.5.10.1.3. İsim + ol-	160
2.5.10.2. Fiil + Yardımcı Fiilden Yapılan Birleşik Fiiller.....	160
2.5.10.2.1. Yeterlik Fiili: Fiil + [(y)A] bil-	160
2.5.10.3. Anlamca Kaynaşmış ve Deyimleşmiş Birleşik Fiiller.....	161
2.6. EDATLAR (İLGEÇLER).....	161
2.6.1. Kendi İçinde Anlam İfade Eden Edatlar	161
2.6.2. Cevap Edatları	163
2.6.3. Gösterme Edatları.....	164

2.7. BAĞLAÇLAR.....	165
2.8. ÜNLEMLER.....	168
2.8.1. Duyguları Dile Getiren Ünlemler.....	168
2.8.2. Seslenme Ünlemleri	169
SONUÇ	170
METİNLER	177
SÖZLÜK.....	235
KAYNAKÇA.....	265
ÖZGEÇMİŞ	274

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Turhal'ın Mahallelerinin Nüfusu 10

Tablo 2: Turhal'ın Köylerinin Nüfusu 12

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1: Tokat'ın Haritası 13

Harita 2: Turhal'ın Haritası 14

ARAŞTIRMADA KULLANILAN ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ¹

- a : Normal *a* sesidir.
ā : Normalden uzun *a* sesidir.
ȧ : İnce *a* (*a-e* arası) ünlüdür.
á : Kalın (*a-ı* arası), yarı geniş, düz ünlüdür.
á : Geniş (*a-e* arası), yarı kalın, kısa *a*, düz ünlüdür.
e : Normal *e* sesidir.
ē : Normalden uzun *e* sesidir.
è : İnce (*e-i* arası), *e*'ye yakın kapalı *e* ünlüsüdür.
ė : İnce (*e-i* arası), yarı geniş, düz, kapalı *e*, *i*'ye yakın ünlüdür.
ı : Normal *ı* sesidir.
ī : Normalden uzun *ı* sesidir.
ĩ : Normalden kısa *ı* sesidir.
í : Dar (*ı-i* arası), yarı kalın, düz ünlüdür.
i : Normal *i* sesidir.
ī : Normalden uzun *i* sesidir.
ĩ : Normalden kısa *i* sesidir.
o : Normal *o* sesidir.
ō : Normalden uzun *o* sesidir.
ó : Kalın (*o-u* arası), yarı geniş, yuvarlak ünlüdür.
ȯ : Yarı kalın (*o*'nın kalınlaşıp *o*'ya yakınlaşması) ünlüdür.
ó : Geniş (*o-ö* arası), yarı kalın, yuvarlak ünlüdür.
ö : Normal *ö* sesidir.
ō : Normalden uzun *ö* sesidir.
u : Normal *u* sesidir.
ū : Normalden uzun *u* sesidir.

¹ Metinler, TDK tarafından 9 Mayıs 1997 düzenlenen ve “*Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni*” adıyla 1999 yılında aynı isimle bildiri kitabı olarak basılan kitapta, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun tarafından sunulan “*Ağız Çalışmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri*” metninde belirtilen Transkripsiyon İşaretleri ile gösterildi.

- u : Yarı kalın, incelmış *u* ya da kalınlaşmış *ü* sesidir.
 ú : Yarı kalın, yarı ince (*u-ü* arası), yuvarlak, dar bir sestir.
 ũ : Normalden kısa *u* sesidir.
 ü : Normal *ü* sesidir.
 ū : Normalden uzun *ü* sesidir.
 ú : Yarı kalın, yarı ince (*u-ü* arası) *ü*'ye yakın telâffuz edilir.
 h : Normal *h* sesidir.
 ħ : nefesli *h*, (*a, o, u, ı*) kalın ünlülerle kullanılır.
 ħ̣ : Tonsuzdur (*k-ħ* arası), orta damak, sızmalı *h* ünsüzüdür.
 g : Normal *g* sesidir.
 ğ : Tonludur. Orta damak *g* ünsüzüdür. *k*'nin *g*'ye dönmesidir.
 ğ̣ : Orta damak *g*'sidir. *ú, ó* gibi yarı kalın ünlülerden önce gelir.
 k : Normal *k* sesidir.
 ḳ : *ú, ó* yarı kalın ünlülerle hece kurar.
 ḳ̣ : Orta damak *k* ünsüzüdür. Kalın ünlülerle hece yapar. *h*'ye yakın *k*'dir.
 K : Yarı tonlu, katı (*k-g* arası *g*'ye yakın) ön damak *k* ünsüzüdür.
 Ḳ : Yarı tonlu (*k-ğ* arası), kalın ünlülerle kullanılır.
 ñ : Damaklı geniz ünsüzüdür.
 S : Yarı tonlu (*z* ile *s* arasında) bir ünsüzdür.
 T : Yarı tonlu (*d*'ye yakın duyulan *t* sesi) bir sestir.
 Z : *s*'nin *z*'ye dönmesiyle oluşur.
 P : Yarı tonlu (*b*'ye yakın duyulan *p* sesi) bir sestir.
 ˘ : İki kelime arasında bağlantı işaretidir.
 ˘ : ğ, y, v gibi seslerin yerine kullanılır.

KISALTMALAR²

<i>ADYÜ</i>	: Adıyaman Üniversitesi
<i>age.</i>	: Adı geçen eser
<i>agm.</i>	: Adı geçen makale
<i>agy.</i>	: Adı geçen yayın
<i>Ar.</i>	: Arapça
<i>bağ.</i>	: Bağlaç
<i>BD</i>	: Bilimdalı
<i>bk.</i>	: Bakınız
<i>Böl.</i>	: Bölüm
<i>bs.</i>	: Baskı, basım
<i>bşk.</i>	: Başkan, başkanı
<i>C</i>	: Cilt
<i>db.</i>	: Dil bilgisi
<i>dil b.</i>	: Dil bilimi
<i>Doç.</i>	: Doçent
<i>Dr.</i>	: Doktor
<i>drl.</i>	: Derleyen
<i>DS</i>	: DerlemeSözlüğü
<i>dzl.</i>	: Düzenleyen
<i>EAT</i>	: Eski Anadolu Türkçesi
<i>ed.</i>	: Edebiyat, editör
<i>Ens.</i>	: Enstitü
<i>ET</i>	: Eski Türkçe
<i>ETG</i>	: Eski Türkçe'nin Grameri
<i>f.</i>	: Fiil
<i>Fak.</i>	: Fakülte
<i>Far.</i>	: Farsça
<i>Fr.</i>	: Fransızca
<i>gr.</i>	: Gramer
<i>GTS</i>	: Gramer Terimleri Sözlüğü
<i>İng.</i>	: İngilizce

² <https://www.tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/kisaltmalar-dizini/> (ET: 08.06.2021)

<i>is.</i>	: İsim
<i>K</i>	: Konuşma
<i>Lat.</i>	: Latince
<i>MD</i>	: Metin Dışı
<i>MDD</i>	: Metin Dışı Derleme
<i>MÖ</i>	: Milattan Önce
<i>MS</i>	: Milattan Sonra
<i>No.</i>	: Numara
<i>Osm. T.</i>	: Osmanlı Türkçesi
<i>ör.</i>	: Örnek
<i>ÖTT</i>	: Ölçünlü Türkiye Türkçesi
<i>Prof.</i>	: Profesör
<i>S</i>	: Sayı
<i>s.</i>	: Sayfa
<i>ST</i>	: Sözcük Türleri
<i>T.C.</i>	: Türkiye Cumhuriyeti
<i>tar.</i>	: Tarih
<i>TD</i>	: Türk Dili
<i>TDA</i>	: Türk Dünyası Araştırmaları
<i>TDAY</i>	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten
<i>TDB</i>	: Türk Dil bilgisi
<i>TDK</i>	: Türk Dil Kurumu
<i>TG</i>	: Türkçenin Grameri
<i>TIYA</i>	: Tokat İli ve Yöresi Ağızları
<i>TKAE</i>	: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü
<i>TTA</i>	: Türkiye Türkçesi Ağızlarının
<i>TTG</i>	: Türkiye Türkçesi Grameri
<i>TTYD</i>	: Türkiye Türkçesinin Tarihi Yazı Dilleri
<i>Ü</i>	: Üniversite
<i>ÜİTD</i>	: Üniversiteler için Türk Dili
<i>vb.</i>	: Ve benzeri, ve başkası
<i>Yay.</i>	: Yayınları, yayını
<i>Yun.</i>	: Yunanca

GİRİŞ

TURHAL İLÇESİNİN GENEL OLARAK TANITIMI

1. TURHAL'IN TARİHİ YAPISI

Yapılan araştırmalar göre, günümüzde Tokat'a bağlı bir ilçe olan Turhal'ın günümüze kadar yazılmış bir tarihi yoktur. Böyle bir yazılı tarih olmadığı için de Turhal'ın tarihte kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak yapılan araştırmalarda Turhal'ın adı, Kaşen – Kuraşar – Kasiura – Gaygura – Turnalit gibi farklı isimlerle zikredildiği görölmektedir.

Turhal'da tarihi yüzyıllar öncesine dayandığı tahmin edilen bir kale ve bu kalede insanlar tarafından yapılmış derin bir mağara mevcuttur. Turhal kalesinde Sümer yazısıyla yazıldığı bilinen iki kitabe mevcuttur. Sümerlere ait olan bu iki kitabeden ötürü de Turhal'ın tarihinin Sümerlere kadar gittiği düşünölmektedir. Sümerlerin milattan önce 3000'li yıllarda yaşadıkları bilinmektedir. Dolayısıyla Turhal'ın tarihinin en azından bilinen kısmıyla günümüzden en az 5000 yıl öncesinde olduğu söylenebilir (Açıkkel, 2012: 219)

Turhal'ın tarihini tam manasıyla anlayabilmek için o zamanlar Tokat'a bağlı bir yer olmasa bile mesafe açısından yakın olmasından ve tarihi olayların aynı bölgede gerçekleşmesinden ötürü Tokat'ın tarihiyle birlikte ele almak gerekir. Tokat, günümüzde Karadeniz bölgesi içerisinde yer alan ancak iklimsel özellikleri bakımından İç Anadolu'ya yakın bir şehirdir. Anadolu'nun ortasında yer alması bakımından da yüzyıllarca geçiş güzergahı olarak kullanılmış bir yerdir.

Şehrin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Tokat'ın bir yerleşim yeri olması milattan önce 5400-3000 yılları arasını kapsayan Kalkolitik Çağ ile başlar.

Hititler, milattan önce 1750 ile 1200 yılları arasında Tokat'ın güney ve güneybatı bölgelerini hâkim oldular. Hitit Devleti'nin milattan önce 1200 yıllarında yıkılmasıyla birlikte Tokat'ın onların hakimiyetindeki yerleri yaklaşık 400 yıl boş kaldı.

Tokat'a milâttan önce 8. yüzyılın ikinci yarısında Frigler hâkim oldu. Ancak onların hakimiyeti de yaklaşık 100 yıl sürdü. Milattan önce 676'da Kimmerler Tokat'a

hâkim olan Frig devletini ortadan kaldırmıştır. Tokat, milattan önce 676'dan 613'e kadar yaklaşık 63 yıl Kimmerler tarafından idare edilmiştir. Kimmerlerden sonra ise 28 yıl İskitlerin hakimiyetinde kalmıştır. Medler Milâttan önce 585'te İskitlerin Anadolu'daki varlığına son vermişlerdir. Tokat'ın idaresi bu tarihte Medlerin eline geçmiştir. Ancak yaklaşık 35 yıl sonra Medler yıkılmış ve yerine Pers İmparatorluğu kurulmuştur. Tokat, milattan önce 550'den 332'ye kadar yeni kurulan bu Pers İmparatorluğu tarafından yönetilmiştir (Açıkkel, 2012: 219).

Milattan önce 322-297 yılları arasında yaklaşık 25 yıl Turhal ve Kapadokya'ya kadar olan topraklar Pers hakimiyetine son veren Makedonya Krallığı tarafından yönetilmiştir. Tokat, Makedonya Krallığının bu topraklardan çekilmesinden sonraki yıllarda - yaklaşık 200 yıl- Pontus Krallığı hakimiyeti altında kaldı. Pontus Krallığı da milattan önce 63'te yıkıldı. Bu krallığın yıkılmasından sonra bölgeye Roma hâkim oldu. Günümüzdeki Tokat şehrinin ilk kalıntıları, muhtemelen milattan sonra 1. Yüzyılda bu devletin hakimiyeti altındaki Hristiyan halk tarafından yapıldı (Açıkkel, 2012: 219).

1071 yılındaki Sultan Alparslan'ın Malazgirt Zaferi'nden sonra, 1074 yılında Emir Danişment Tokat'ı fethetti. Emir Danişment devletinin adını Danişmentliler olarak belirledi ve başkentini Tokat'ın günümüzdeki Niksar ilçesini yaptı. Danişmentliler 1175'te yani kurulduktan yaklaşık 100 yıl sonra Anadolu Selçukluları ve bunların sultanı II. Kılıçarslan tarafından yıkılınca Tokat Anadolu Selçuklularının hakimiyetine geçti (Açıkkel, 2012: 220).

Tokat ve çevresi 68 yıl Anadolu Selçuklularının hâkimiyetinde kalmıştır. Selçuklular, 4 Temmuz 1243'te Moğollar'a Köseadağ Savaşında yenilirler. Tokat ve çevresi bu savaştan sonra İlhanlıların hakimiyetine geçecektir. İlhanlılar Anadolu'da fethettikleri yerleri görevlendirdikleri valiler aracılığıyla yönetmişlerdir (Uzunçarşılı, 1988: 55).

Tokat ve çevresi 84 yıl İlhanlı Devleti'nin valileri tarafından yönetilmiştir. 1327 yılına gelindiğinde İlhanlı valilerinden Timurtaş devletine isyan etmiş ve Mısır'a kaçmıştır. Aynı dönemde İlhanlı Devleti'nin 9. Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han'ın da vefatıyla ülkede bir boşluk meydana gelmiştir. Tokat ve çevresinde, bu boşluğu fırsata çeviren Emir Eretna çevredeki Türkmen beylerinin de desteğini alarak Eretna Devleti'ni kurar (Göde, 1994: 1-57).

Turhal'ın günümüzde hala varlığını devam ettiren eski adıyla Tazye, şimdiki adıyla Dazya köyündeki Hoşkadem Camii ve Zaviyesi ayrıca Tokat'ın Zile ilçesinde

bulunan Seyis Bey Misafirhanesi 1327 de kurulan Eretna Devleti'nden kalma başlıca eserlerdir (Uzunçarşılı, 1988: 230).

Eretna Devleti kurulduktan sonra zamanla zayıflamış ve 1381'de Kadı Burhâneddin Ahmed tarafından yıkılmıştır. Kadı Burhâneddin merkezi Sivas olan yeni bir devlet kurar ve Eretna devletinin topraklarını kendi bünyesine katar (Yücel, 1983: 15) .

Kadı Burhâneddin, ilim ve siyaseti çok iyi bilen akıllı ve iyi bir devlet adamıdır. Edebî anlamda da kendini yetiştirmiş olan Kadı Burhâneddin, rubailerıyla ünlüdür. Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinde ilmi eserler yazacak kabiliyette bir insandır (Esterabadi, 1983: 15).

Kadı Burhâneddin Ahmed'in 1398'de Akkoyunlular tarafından öldürülmesiyle Tokat, Sivas ve çevresinde karışıklıklar başlamıştır. Bu karışıklıklardan bıkan bölge halkının çağrısı üzerine Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid Sivas ve Tokat'ı kendi topraklarına katmıştır. Tokat ve çevresi 1398'den Saltanatın kaldırıldığı 1922 yılına kadar geçen 524 yıl Osmanlı Hanedanlığı tarafından yönetilmiştir (Açıkel, 2012: 220).

Gazi Mustafa Kemal Paşa Kurtuluş Savaşının gerçekleştiği yıllarda memleketin işgaline karşı direnişleri artırmak ve teşkilatlanmak için Samsun'dan başladığı yolculuklar esnasında Tokat'a ve Turhal'a da uğramış ve Tokat ve Turhallılardan büyük destek görmüştür (Açıkel, 2012: 220).

Turhal, Osmanlı idari yapısında sadece 300 haneli bir bucak iken 1892'de Belediye teşkilatı kurulmuş ve ilçe olduğu 01.09.1944 tarihine kadar Tokat'a bağlı bir bucak olmaya devam etmiştir. 01.09.1944 tarihinde de Tokat'ın ilçesi olmuştur.

TOKAT VE ÇEVRESİNDE HÜKÜM SÜREN DEVLET, MEDENİYET VE ÇAĞLAR

1. Kalkolitik Çağ : (MÖ) 5400 - 3000
2. Sümerler : (MÖ) 3000
3. Hititler : (MÖ) 1200
4. Frigler : (MÖ) 750 - 676
5. Kimmerler : (MÖ) 676 - 613
6. İskitler : (MÖ) 613 - 585
7. Medler : (MÖ) 585 - 550
8. Persler : (MÖ) 550 - 332
9. Makedonya Krallığı : (MÖ) 322 - 297
10. Pontus Krallığı : (MÖ) 260 - 63
11. Roma : (MÖ) 63 - (MS) 1071
12. Danişmentliler : (MS) 1074 - 1175
13. Anadolu Selçukluları : (MS) 1175 - 1243
14. İlhanlılar : (MS) 1243 - 1327
15. Eretna Devleti : (MS) 1327 - 1381
16. Kadı Burhaneddin Devleti : (MS) 1381 - 1398
17. Osmanlılar : (MS) 1398 - 1922
18. Türkiye Cumhuriyeti : (MS) 1922 -...

2. TURHAL'IN COĞRAFİ YAPISI

Turhal Karadeniz Bölgesinde yer alır. 40 derece ve 18 dakika enlemi ile 36 derece 6 dakika boylamının kesiştiği yerde bulunmaktadır. İlçenin toplam yüzölçümü 911 km karedir. İlçenin denizden yükseklik seviyesi 493 metredir. İlçenin komşularına bakıldığı zaman doğu tarafında bağlı bulunduğu Tokat ili, batısında Zile, güneyinde pazar, kuzeyinde ise Amasya ve Tokat'ın Erbaa ilçesi yer alır (<http://www.turhal.gov.tr/kultur>, E.T.: 31.03.2021).

3. TURHAL'IN EKONOMİK YAPISI

3.1. Tarım

Turhal'da tarım yapılabilen alanların %59'u sulanamayan, %41'i de sulanabilir durumdadır. Sulanabilen arazilerin yaklaşık %80'i Yeşilirmak'tan sulanır. Irmağın sağ ve solundaki araziler ve de büyük kanallarla daha uzaktaki araziler buradan suyunu alır. Geriye kalan %20'lik bölüm ise santonaj, tulumba ya da çay ve göl suyu gibi yöresel kaynaklarla sulanmaktadır.

İlçede daha çok hububat yetiştirilir. Bunun yanında Turhal şeker fabrikasının ilçe merkezinde olmasından dolayı da şeker pancarı, domates, yağlık ayçiçeği, silaçlık mısır, yağlık mısır her çeşit meyve sebze Turhal ikliminde yetiştirilebilir (<http://www.tokat.gov.tr/turhal>, E.T.: 31.03.2021).

3.2. Hayvancılık

Turhal'ın önde gelen geçim kaynaklarından birisi de hayvancılıktır. İlçedeki büyükbaş hayvan sayısı yaklaşık 44.000, küçükbaş hayvan sayısı ise 38.000 olup, toplam 82.000 hayvan varlığı mevcuttur. İlçede ayrıca çarşamba günleri hayvan pazarı kurularak ilçe içine ve dışına canlı hayvan ticareti yapılmaktadır. Hayvansal ürünler arasında et, süt, tereyağı, peynir, çökelek ve yün önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca Turhal ve çevresinde bulunan kümes hayvancılığı sayesinde de hem tavuk eti hem de yumurta satışı yapılmaktadır (<http://www.tokat.gov.tr/turhal>, E.T.: 31.03.2021).

3.3. Sanayi ve Ticaret

Temeli 1933'te dönemin Sanayi Bakanı Celal Bayar tarafından atılan ve açılışı 1934 yılında İsmet İnönü tarafından yapılan ve dünyanın en kaliteli şekerini üreten Turhal (Muammer Tuksavul) Şeker Fabrikası, Turhal Makina Fabrikası yöreye hayat vermiştir. Son yıllarda konfeksiyon (tekstil) alanında gerçekleşen yatırımlar ve antimon madeni ilçe ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır (<http://www.turhal.gov.tr/kultur>, E.T.: 31.03.2021).

İlçede Turhal Şeker Fabrikası ile birlikte özel sektöre ait toplam 32 sanayi kuruluşu mevcuttur. İlçede halen faal olan 2 adet S.S. Küçük Sanayi Sitesi, 1 adet Organize Sanayi Bölgesi bulunmaktadır. Organize Sanayi Bölgesinden bugüne kadar 16 Firmaya yapılan Tevhit ve İfraz işlemlerinin ardından 8 parsel bedelsiz, 12 parsel kısmen bedelsiz, 1 parsel de satış yolu ile devir edilmiş, 21 arsa tahsisi gerçekleştirilmiş olup, arsa tahsisi yapılan firmalardan 11 tanesi üretime başlamış, 2 tanesi proje aşamasında, 1 tanesi İnşaat halinde, 1 tanesi yapı ruhsatını almış inşaat aşamasında, 1 firma üretime ara vermiş, 1 firma da üretim aşamasındadır. Yine bölgeden 12 adet sanayi parseli yatırımcılara tahsis için hazır durumdadır (<http://www.tokat.gov.tr/turhal>, E.T.: 31.03.2021).

4. TURHAL'IN İDARİ YAPISI

İlçede 1 belde ile birlikte 52 köy bulunmaktadır. İlçe merkezinde 31 ve Şenyurt Beldesinde ise 4 mahalle mevcuttur. İlçe merkezinde meskenler genellikle betonarme, köyler ise kerpiç, ahşap ve betonarme yapılardan oluşmaktadır. Söz konusu yerleşim alanları genel olarak toplu yerleşim durumunda olup, dağınık değillerdir (<http://www.tokat.gov.tr/turhal>, E.T.: 31.03.2021).

5. TURHAL'IN İKLİMİ

Turhal'da Şenyurt beldesi ile 52 adet köy bulunur. Bu 52 köyden 31 tanesi kırsal ve dağlık denilebilecek konumda yer alırken, 22 tanesi ova yerleşim alanındadır. Bölgenin temel su kaynaklarından birisi Yeşilırmak'tır. Yeşilırmak, Köse Dağı'ndan çıkarak 365 km yol alır ve Tokat'ın Almus barajına ulaşır. Yeşilırmak, Almus ilçesinden Tokat'a ulaşır ve oradan da Turhal'ın tam ortasından geçer. Turhal'da Dazyra ve Kuruçay derelelerini bünyesine alır. Amasya ilinde Çekerek Çayı'yla birleşir. Samsun'da Karadeniz'e dökülür. Turhal'da özellikle ırmağın geçtiği araziler oldukça verimlidir. İlçede bulunan ormanlık alanların toplamı 40.000 hektar, tarım yapılabilen alanların toplamı ise 35.000 hektardır. Tarım dışı araziler 6.000 hektardır. Ayrıca çayır ve meraların toplamı da yaklaşık 9.000 hektardır (<http://www.turhal.gov.tr/kultur>, ET: 31.03.2021).

Turhal'ın ikliminin şekillenmesinde Karadeniz'e olan uzaklığın ve Karadeniz'le arasında sıradağlar olmasının etkisi büyüktür. Dağlar Karadeniz ikliminin ve yağışların Tokat ve çevresine dolayısıyla Turhal'a ulaşmasını engeller. İlçede Karadeniz iklimi ile İç Anadolu iklimi özelliği arasında olan bir geçiş iklimi özelliği görülür. Turhal genellikle ılıman bir iklime sahiptir. Yazları çok kurak olmamakla birlikte alçak alanlarda sıcak ve hafif kurak; yükseklerde ise serin geçer. Kışları don olayına çok fazla rastlanılmamakla birlikte soğuk geçer. Özellikle son yıllarda kar yağışları da oldukça azalmıştır. Turhal'da en soğuk aylar Ocak ve Şubat, en sıcak aylar ise Temmuz ve Ağustos'tur. Yıllık ortalama sıcaklık 12-9 derecedir. En az yağışı yaz mevsiminde alan Turhal'da yıllık yağış miktarı 413,3 mm'dir. Yaz aylarında poyraz kuzeyden eserken, bazen güneyden sam yeli rüzgârı eser. Kışın kuzeybatıdan karayel, kuzeyden yıldız eser. İlkbaharda ise lodos rüzgarları görülür (<http://www.turhal.gov.tr/kultur>, ET: 31.03.2021).

Turhal ve çevresinde, Karadeniz ve İç Anadolu arasında geçiş bölgesi iklim özelliklerini taşıması sebebiyle, hem Karadeniz iklim özelliklerini yansıtan ormanlar (çam, kayın, kızılçam, ceviz, meşe, dağ, kavağı çınar vb.) hem de karasal iklimin özelliklerini taşıyan bozkır bitki örtüsünün çeşitleri hakimdir. Genel olarak her iklim türünde görülebilen buğday, arpa, şeker pancarı, ayçiçeği, mısır gibi tarım ürünleri yetiştirilebilir (<http://www.turhal.gov.tr/kultur>, ET: 31.03.2021).

6. TURHAL'IN ULAŞIMI

6.1. Havayolu

Turhal'a 25 km yakında bulunan Tokat Havalimanı ile bağlantısı önemli bir avantajdır. Ayrıca son yıllarda Tokat'a yeni ve modern bir havalimanı da yapılmaktadır. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Turhal>, E.T.: 31.03.2021).

6.2. Karayolu

Turhal doğudan batıya geçiş yolları üzerinde yer alan bir konumdadır. Dolayısıyla Turhal'dan Türkiye'nin birçok yerine, Türkiye'nin birçok yerinden de Turhal'a kara yolu ile ulaşım çok kolaydır. Turhal'daki otobüs işletmelerinin Türkiye'nin her yerine her gün seferleri vardır. Aynı zamanda Türkiye'nin her yerinden de buraya otobüs kaldırılmaktadır. Özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlere aynı gün içinde değişik saatlerde birçok sefer yapılmaktadır (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Turhal>, E.T.: 31.03.2021).

6.3. Demiryolu

Sivas – Turhal – Samsun ve buradan İstanbul'a kadar uzanan tren yolu hattı Turhal'ın ekonomik ve sosyal yaşantısında önemli bir yer tutar. Cumhuriyet'in ilk yıllarında 23 Ağustos 1928'de Turhal Demiryolu İstasyonu açılmıştır. Bu demir yolunun da önemli yolcuları olmuştur. Gazi Mustafa Kemal, 22 Kasım 1930'da Tokat'tan Turhal'a gelerek kendisini bekleyen özel trenle Turhal Tren İstasyonu'ndan Amasya'ya hareket etmiştir. Demiryolu hem yük taşımada hem de yolcu taşımada kullanılmıştır. Demiryolunun Maliyetinin uygun olması bu hattı taşımacılıkta da tercih edilen bir noktaya getirmiştir (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Turhal>, E.T.: 31.03.2021).

7. TURHAL'IN NÜFUS VE SOSYAL YAPISI

Turhal'ın 2019'da toplam nüfusu 79.604'tür. Toplam erkek nüfusu 38.852, kadın nüfusu ise 40.752'dir. İlçe merkez nüfusu 62.579, bu merkez nüfusun 30.382'si Erkek, 32.197'si kadın nüfustur. İlçe Belde/Köy Toplam nüfusu 17.025'tir. İlçe Belde/Köy Toplam Erkek nüfusu 8470, İlçe Belde/Köy Toplam Kadın nüfusu 8.555'tir (<http://www.turhal.gov.tr/kultur>, ET: 31.03.2021).

Tokat'a bağlı ilçeler arasındaki nüfus büyüklüğü sıralamasında Merkez ve Erbaa ilçesinden sonra üçüncü sırada yer almaktadır. 2012 yılında 85.923 olan Nüfus 2020 yılında %5,8 azalarak 79.604 kişiye düşmüştür. İlçede yaşayan nüfusun 17.278 kişi kırsal alanda yaşamaktayken, 62.566 kişisi kentsel alanda yaşamaktadır. 892 İlçe arasında 2012 yılında 221. sıradayken 971 ilçe arasında 2017 yılında 256. sıraya gerilemiştir. 2014, Yazıtepe Yenisu, Kat, Çaylı, Ulutepe belediyeleri kapanmış sadece belde belediyesi olarak Turhal İlçesinde Şenyurt Belediyesi kalmıştır. Şenyurt'un 2017 yılı Nüfusu 1.938 kişidir (<http://www.turhal.gov.tr/kultur>, ET: 31.03.2021).

Turhal İlçesinde 4 Anaokulu 490 öğrenci 38 öğretmenle, 44 ilkokul 5317 öğrenci 335 öğretmenle, 26 Ortaokul 5223 öğrenci 371 öğretmenle, 17 lise 4774 öğrenci 422 öğretmenle eğitim -öğretimine devam etmektedir. Mesleki Eğitim Merkezi müdürlüğü tarafından 2017 yılında verilen 79 kursta 1599 kursiyere eğitim verilmiştir. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Turhal Meslek Yüksekokulu 6 bölüm 37 akademisyen 2025 öğrenciyle eğitime devam etmektedir. Turhal ilçesinde Sağlık Bakanlığına bağlı 203 yataklı Devlet Hastanesi, 1 Halk Sağlığı Laboratuvarı, 11 Aile Sağlığı Merkezi (Merkezde 8, Diğer Belediye ve köylerde 3) 12 Sağlık Evi, 2 adet 112 Acil Sağlık Hizmetleri İstasyonu mevcuttur. İlçedeki sağlık hizmetleri; 32 uzman doktor, 42 pratisyen doktor, 8 diş tabibi, 12 teknik personel, 68 ebe, 130 hemşire tarafından sunulmaktadır. İlçede bebek ölüm oranı binde 0,097; anne ölüm hızı ise binde 0'dır. İlçedeki belli başlı tarih ve kültürel eserler Turhal Kalesi, Kesikbaş, Ulu ve Kova Camileri, Ahi Yusuf Baba, Karkın Aziz Baba, Gümüştop Ali Baba, Şeyh Şahabettin, Mehmet Nurullah Efendi Türbeleri olarak sayılmaktadır (<http://www.turhal.gov.tr/kultur>, ET: 31.03.2021).

MAHALLELERE GÖRE TURHAL NÜFUSU ³				
S.	MAHALLE ADI	TOPLAM NÜFUS	ERKEK NÜFUS	KADIN NÜFUS
1	Bahar Mahallesi	886	428	458
2	Borsa Mahallesi	431	224	207
3	Boyacılar Mahallesi	1.534	770	764
4	Camikebir Mahallesi	834	399	435
5	Celal Mahallesi	1.279	636	643
6	Cumhuriyet Mahallesi	12.304	5.875	6.429
7	Çevlikler Mahallesi	1.599	820	779
8	Emek Mahallesi	1.425	732	693
9	Fatih Mahallesi	1.258	624	634
10	Gazi Osman Paşa Mahallesi	1.607	822	785
11	Gündoğdu Mahallesi	958	472	486
12	Güneş Mahallesi	399	186	213
13	Gürsel Mahallesi	708	322	386
14	Hacılar Mahallesi	887	446	441
15	Hamam Mahallesi	1.523	760	763
16	Kayacık Mahallesi	2.333	1.132	1.201
17	Kazım Karabekir Mahallesi	2.594	1.281	1.313
18	Kova Mahallesi	1.232	609	623
19	M. Fevzi Çakmak Mahallesi	2.564	1.233	1.331
20	Mevlâna Mahallesi	2.100	1.011	1.089
21	Meydan Mahallesi	1.413	680	733
22	Mimar Sinan Mahallesi	6.556	3.109	3.447
23	Müftü Mahallesi	2.587	1.274	1.313
24	Nurkavak Mahallesi	710	334	376
25	Osmangazi Mahallesi	3.643	1.706	1.937
26	Pazar Mahallesi	508	259	249
27	Ray Mahallesi	1.342	635	707
28	Varvara Mahallesi	1.147	556	591
29	Yavuz Selim Mahallesi	3.253	1.607	1.646
30	Yeşilirmak Mahallesi	527	263	264
31	Yunus Emre Mahallesi	2.438	1.177	1.261
32	Asarcık Mahallesi	519	251	268
33	Karaevli Mahallesi	390	204	186
34	Ortaköy Mahallesi	446	224	222
35	Üçgözen Mahallesi	536	272	264

Tablo 1: Turhal'ın Mahallelerinin Nüfusu

³ <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-turhal> (ET: 21.01.2021)

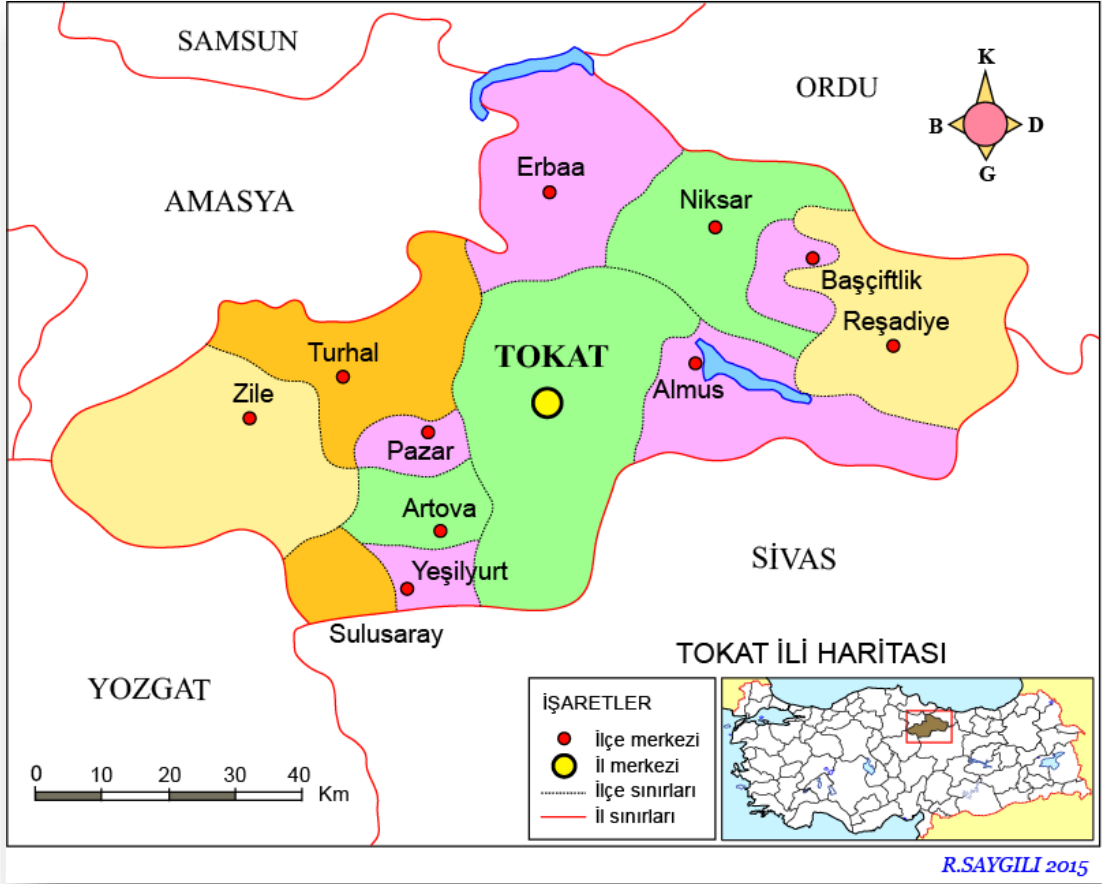
KÖYLERE GÖRE TURHAL NÜFUSU⁴				
S.	KÖY ADI	TOPLAM NÜFUS	ERKEK NÜFUS	KADIN NÜFUS
1	Ağcaşar köyü	102	50	52
2	Akbuğday köyü	59	28	31
3	Akçatarla köyü	231	101	130
4	Arapören köyü	147	76	71
5	Arzupınar köyü	168	84	84
6	Ataköy köyü	77	34	43
7	Ayranpınar köyü	180	89	91
8	Bağlarpınarı köyü	46	25	21
9	Bahçebaşı köyü	167	82	85
10	Buzluk köyü	42	20	22
11	Çamlıca köyü	380	192	188
12	Çarıksız köyü	112	53	59
13	Çayıraltı köyü	89	42	47
14	Çaylı köyü	838	411	427
15	Çivril köyü	663	330	333
16	Dazy köyü	256	123	133
17	Derbentçi köyü	172	86	86
18	Dökmetepe köyü	412	195	217
19	Elalmış köyü	74	40	34
20	Erenli köyü	75	34	41
21	Eriklitekke köyü	84	43	41
22	Gökdere köyü	475	252	223
23	Hamide köyü	66	34	32
24	Hasanlı köyü	117	61	56
25	Kalaycık köyü	417	204	213
26	Kamalı köyü	197	92	105
27	Karkın köyü	63	31	32
28	Kat köyü	1.399	686	713
29	Kazancı köyü	78	40	38
30	Kızkayası köyü	448	230	218
31	Koruluk köyü	239	120	119
32	Kuşoturağı köyü	244	120	124
33	Kuytul köyü	246	121	125
34	Kuzalan köyü	11	6	5
35	Necip köyü	743	361	382

⁴ <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-turhal> (ET: 21.01.2021)

S.	KÖY ADI	TOPLAM NÜFUS	ERKEK NÜFUS	KADIN NÜFUS
36	Ormanözü köyü	187	94	93
37	Samurçay köyü	89	42	47
38	Sarıçiçek köyü	38	21	17
39	Sarıkaya köyü	558	285	273
40	Sütlüce köyü	132	64	68
41	Şatroba köyü	234	115	119
42	Taşlıhöyük köyü	77	38	39
43	Tatlıcak köyü	672	357	315
44	Uluöz köyü	186	96	90
45	Ulutepe köyü	374	183	191
46	Üçyol köyü	812	395	417
47	Yağlıalan köyü	246	132	114
48	Yazıtepe köyü	962	482	480
49	Yeniceler köyü	168	69	99
50	Yeniköy köyü	279	140	139
51	Yenisu köyü	1.162	572	590
52	Yeşilalan köyü	47	24	23

Tablo 2: Turhal'ın Köylerinin Nüfusu

8. TOKAT HARİTASI⁵

Harita 1: Tokat'ın Haritası

⁵ <https://s.milimaj.com/others/image/harita/tokat-ili-haritasi.png> (ET: 01.05.2021)

9. TURHAL HARİTASI⁶

Harita 2: Turhal'ın Haritası

⁶ <https://www.e-sehir.com/turkiye-haritasi/tokat-turhal-merkez-koyler-semt.html>>Tokat Turhal Mer-kez Köyler Haritası (ET: 21.01.2021)

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİLGİSİ (FONETİK)

1.1. ÜNLÜLER

Ünlüler⁷, hecenin en küçük birimini oluşturur. Ünlü harfler ağız yoluyla dışarı çıkarken hiçbir engele uğramaz. Ünlüler, ses tellerinin duyulabilecek kadar titreşmesiyle meydana gelir (Coşkun, 1999: 42).

1.1.1. Ölçünlü ve Ölçünsüz Ünlüler

Ölçünlü Ünlüler: Turhal ve yöresi ağızlarında, yazı dilinde bulunan ve Türkçeye ortak olarak kullanılan *a, e, ı, i, o, ö, u, ü* ünlüleri en sık kullanılan ünlülerdir.

Ölçünsüz Ünlüler: Turhal ve köylerinin bulunduğu coğrafyanın yıllardır söyle-negelen kalıplaşmış ağız özelliklerinden ötürü yörede kullanılan farklı söylem kalıpları gelişmiş ve bu, nesilden nesile aktarılmıştır. Bu özelliğin Turhal'ın merkezinde bile farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Turhal'ın köylerinde ve bağlı beldelerinde çok daha değişik dil özelliklerine rastlanmıştır. Turhal ve yöresinde yukarıda bahsedilen normal ünlülerden küçük sapmalarla boğumlanma nitelikleri değişmiş birçok *ölçünsüz ünlü*⁸ tespit edilmiştir. Her ne kadar bu ünlüler tespit edilmiş olsa da bunların sıfır hatayla oluşturulduğu söylenemez. Çünkü bu tespitler kişiden kişiye değişebilecek bir yöntemle, yani kulakların algılayabildiği kadarıyla gösterilmeye çalışıldı. Laboratuvar ortamında yapılacak ses tespitleriyle çok daha sağlıklı ve objektif verilere ulaşılabileceği kesindir.

Turhal ve yöresinde bu bahsedilen standart ölçülebilen ünlüler ve standart ünlülerden farklı olan ve yazı dilinde kullanılmayan *ölçünsüz* ünlüler tek tek ele alındığında ortaya çıkış sebepleri ve özellikleri şöyle belirtilebilir:

⁷ Geniş bilgi için bk. Volkan Coşkun, “*Türkiye Türkçesinde Ünlüler ve Ünsüzler*”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, S. 1999/I-II, Ankara, 1999, s. 41-45; Mustafa Altun, “*Dilbilgisi Kaynaklarına Göre Türkçenin Ünlü ve Ünsüzleri*”, Sakarya, 2008, s. 1-7.

⁸ Geniş bilgi ve örnekler için bk. Mukim Sağır, “*Anadolu Ağızlarında Ünlüler*”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, S. 1995, Ankara, 1997, s. 377-390.

1.1.1.1. [a] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ā, á, ą, â)

Damağın arka tarafında, dilin arka kısmının yükselerek ve dil ucu arkaya doğru çekilerek telâffuz edilir. Kalın, düz ve geniş bir sestir. Bu düz *a* sesi çokça kullanılan bir sestir. Bu çalışmada, Turhal yöresinde çokça kullanılan normal *a* dan farklı olarak diğer ünlü ya da ünsüzlerin etkisiyle ya da başka sebeplerle oluşan dört farklı *a* sesi daha tespit edilmiştir (Demir, 2005: 77).

1.1.1.1.1. [ā] Ünlüsü

ā ünlüsü⁹, normalden daha uzun süre, normal *a*'nın bir buçuk katına yakın süre söylenir. Bu sesin normalden daha uzun söylenmesinin çeşitli sebepleri vardır. İç seste bulunan *ğ, g, h, ħ, k, k̄, r, n, v, y* ünsüzleri düştükleri veya eridiklerinde bir önceki ünlü kurallı denebilecek bir biçimde uzamaktadır. Bu uzamayla birlikte hem düşen ünsüzün görevi telâfi edilmekte hem de mananın bozulması engellenmektedir (Demir, 2005: 77).

Bu ünlü Turhal ve yöresi ağızlarında şöyledir:

sādan (9/12) < sağdan

aşşāda (9/27) < aşağıda

irmān suyu (9/33) < ırmağın suyu

ibrām_ābim (9/19) < İbrahim abim

orman bālarına (12/52) < orman bağlarına

dā başına (14a/7) < dağ başına

1.1.1.1.2. [á] Ünlüsü

Yarı kalın, yarı ince *a* ile *e* arası bir ünlüdür. *a* sesinin incelmesi veya *e* sesinin kalınlaşması sonucunda oluşmuş bir sestir. *a* > *e* veya *e* > *a* değişmesinin *ara sesini* karşılayan bir ünlüdür (Ercilasun, 1999: 43-49).

Genel olarak bu sesin boğumlanma noktası orta damaktır. Daha çok ilerleyici ya da gerileyici ünlü benzeşmeleri sonucunda ortaya çıkan bu ses, ayrıca bazı ünsüzlerin

⁹ Geniş bilgi için bakınız: Ahmet Bican Ercilasun, *Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri*, Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 43-49; Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (1999). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

kalinlaştırıcı ya da inceltici etkisiyle de ortaya çıkabilmektedir (Erdem ve Bölük 2012: 51). Oluşumunda yanındaki ünlüler üzerinde daraltma etkisi gösteren ünsüzlerle, kendisinden önceki veya sonraki hecelerin dar ünlülerinin etkisi etkendir. Ön mahreçli ünsüzler yanındaki *a*'lar bazen kapalıdır (Korkmaz, 1956: 9).

Bu ünlü, çalışmada şu şekilde geçmektedir:

verecám (4/17) < vereceğim

ayşá_neneniñ (4/100) < Ayşe nenenin

imlák (10/99) <ilmek

çeñáde (10/119) < çenede

çákmez (4/100) < çekmez

1.1.1.1.3. [a] Ünlüsü

a ünlüsü¹⁰, “Türkçe ve yabancı kelimelerdeki *ince a*'yı belirtmek için kullanılan bu *a* türü gereğince kalınlaşmamış ve *a*<*e* değişimi ile oluşmuş bir ünlüdür. Sert ve yumuşak damağın ortasında oluşan *a* ünlüsüne göre daha önde meydana gelir. Berrak bir tınlama rengi olan bu *a ince* (palatale) *bir a*'dır” (Gülensoy, 1988: 19-20).

Bu ünlü çalışmada şöyle geçer:

veysál (1/16) < Veysel

müsáde (4/87) < müsaade

mezarı (11/1) < mezarı

1.1.1.1.4. [â] Ünlüsü

Bu *â*sesi, yarı geniş, yarı dar, düz, kalın, *a* ile *ı* arası telâffuz edilen bir sestir (Demir, 2005: 79). Bu ünlü derlenen metinlerde şu şekildedir:

burâya (5/12) < buraya

almâya (6/18) < almaya

çalışmâya (6/31) < çalışmaya

goşamâyanları (7/36) < koşamayanları

almanyâya (12/23) < Almanya'ya

¹⁰ Geniş bilgi için bakınız: Ercilasun, *AAKTİ*, s. 43-49.

1.1.1.2. [e] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ē, e, è)

Ön damakta oluşur, geniş-düz ve ağız açık bir haldeyken söylenir. *a* ünlüsüne göre dil ucu biraz daha önde bulunmaktadır ve de alt dişlere daha yakındır (Demir, 2005: 80).

1.1.1.2.1. [ē] Ünlüsü

ē ünlüsü¹¹, Yazı dilinde kullanılan standart ölçülebilen *e* sesinden daha uzun süre boğumlanan, söylemesi daha uzun olan *e* ünlüsüdür. Bu ünlünün normalden daha uzun boğumlanmasının bazı sebepleri vardır. İç seste bulunan ğ, g, h, ħ, k, k̄, r, n, v, y ünsüzleri eridiklerinde veya düştüklerinde bir önceki ünlü, uzamaktadır (Demir, 2005: 80).

Bu ünlü Turhal ve yöresindeki ağızlarda şu şekildedir:

şēdiyom (2/21) < şey ediyorum

misafirlē (2/52) < misafirliğe

mēzin_īdi (12/23) < müezzin idi

ebēn de dedēn de (3/7) < ebenin de dedenin de

ēridir (12/23) < egridir

1.1.1.2.2. [è] Ünlüsü

Boğumlanma noktası *e* ile *i* arasında olan, yarı geniş, yarı dar, düz, ince bir ünlüdür. Daha çok kapalı *e* olarak bilinen bu ünlünün Türkçenin ilk yazılı metinlerinden itibaren kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Bu ünlü için ilk olarak Yenisey yazıtlarında özel bir işaret kullanılmıştır.

Kapalı e sesi Türkçenin tarihi lehçelerinde ilk hecede asli bir ünlü olarak kullanılmıştır. Bugün Türk lehçelerinde ve Anadolu ağızlarında da Eski Türkçedeki kapalı *e* ünlüsünün devamı olarak ilk hecede bir [è] sesi kullanılır. Ayrıca Anadolu ağızlarında *e* > *é*, *i* > *è* değişimi sonucunda da ilk ve sonraki hecelerde [è] sesine rastlanır (Şahin, Baştürk, vd. 2019: 27).

Anadolu ağızlarında *kapalı e* sesi genellikle, inceltme ve daraltma özelliği bulunan *y*, *m*, *n*, *ş*, *s*, *t*, *c*, *l* ünsüzlerinin etkisi, yan yana gelen iki *e*'den biri düşürülürken

¹¹ Geniş bilgi için bakınız: Ercilasun, *AAKTİ*, s. 43-49.

diğerinin [ê] sesine dönüştürülmesi, analogi yoluyla, Eski Türkçedeki *i* sesinin tarihi seyri içinde uğradığı genişleme neticesinde *e*'ye dönüşmesi ya da *i* > *e* değişimi sonucunda ortaya çıkmaktadır (Kurtulmuş 2014: 73).

“Bu ünlü; *de-*, *et-*, *ye-*, *ver-*, *yet-*, *er*, *geç*, *yer*, *el*, *yel* örneklerinde görüldüğü üzere Eski ve Orta Türkçe devri metinlerde de görülmekte idi. Bugün yazı dilimizde yer alan şekillerin bu eski kapalı *e*'lerin bir devamı olduğu görüşündeyiz” (Gülensoy, 1988: 21).

Derlenen metinlerde *e* ile *i* arasında, *e*'ye daha yakın gibi görünen kapalı *e* oldukça yaygındır. *e* ünlüsü çalışmada şu şekildedir:

dēyin (12/3) < diye

ēTdi (4/21) < etti

ēTvāyeyi (1/15) < itfaiyeyi

gēTdim (4/4) < gittim

ēyi (6/37) < iyi

1.1.1.2.3. [e] Ünlüsü

Boğumlanma noktası *e* ile *i* arasında, ancak *i*'ye daha yakın olan, düz, yarı dar, yarı geniş, ince bir ünlüdür. Bu ünlü ağızlarda genellikle daraltıcı özelliği bulunan başta *y* ünsüzü olmak üzere *ç*, *ş*, *s*, *c*, *l* ünsüzlerinin etkisiyle meydana gelir. Kapalı *e* ünsüzüne nispeten daha dar olan ve *i* ünlüsüne daha yakın bir şekilde telaffuz edilen bir ünlüdür (Gökçe, 2020: 511). Bu ünlü Turhal ve yöresi ağızlarında şu şekilde kullanılmıştır:

isTēyen (7/12) < isteyen

sen neye gelmiyon (10/161) < sen niye gelmiyorsun

gorhardıḡ_inmēye (2/24) < korkardık inmeye

vermeḡycām (4/2) < vermeyeceğim

zileli ḡmine, ḡmine nenemiz (10/19) < Zileli Emine, Emine nenemiz

1.1.1.3. [ɪ] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ī, ĩ, i)

Bu ünlü arka damakta boğumlanır, düz ve dardır. Söylenişi diğer ünlü harflere göre daha kısadır. Normal *ɪ* sesinden başka yörede ara ses olarak üç *ɪ* sesi daha kullanılır (Demir, 2005: 82).

1.1.1.3.1. [ɪ] Ünlüsü

Normalden daha uzun süre söylenen *ɪ* sesidir.

râzılînan (4/82) < râzılıkla

yayın balıydı (9/56) < yayın balığıydı

gavaḥlîdı (3/30) < kavaklıktı

samanlîdı (10/112) < samanlıktı

sîr bileme (10/109) < sığır bile

1.1.1.3.2. [i] Ünlüsü

Normal *ɪ*'dan daha kısa telâffuz edilen *i* ünlüsüdür (Demir, 2005: 84). Genellikle ek-fiilin kökü olarak karşımıza çıkar. Bazen de vurgusuz örneklerde görülür.

düz yol var ıdı (2/15) < düz yol var idi

aKrabâları var ımiş (4/11) < akrabaları var imiş

gıvır zıvır ne var ısa (4/102) < gıvır zıvır ne var ise

yanıma (6/9) < yanıma

yanı (10/13) < yani

1.1.1.3.3. [i] Ünlüsü

Yarı kalın, yarı ince, düz, dar, *ɪ* ile *i* arası bir ünlüdür (Demir, 2005: 84).

“Orta damak veya yumuşak damağın *i*'ye yakın bir noktasında telâffuz edilen ve bundan dolayı *ɪ* ile *i* arasındaki ses basamağında yer alan, kalınlaşma eğilimindeki bir *i* veya incelme eğilimindeki bir *ɪ* sesidir” (Günşen, 2000: 20).

Bu ses, kelimelerde ince ünlülerle birlikte yer aldığı anda ünlü uyumunu bozduğu görülmüştür (Gökçür, 2012: 40-41).

Bu ünlü çalışmadaki metinlerde şu şekildedir:

yanı bu işi (6/36) < yani bu işi

fabrîkanın lokantası (8/2) < fabrikanın lokantası

şimdi de pişmanım (4/89) < şimdi de pişmanım

mîrascılarından (10/68) < mirasçılarından

nîşanlanmıyom (4/14) < nişanlanmıyorum

1.1.1.4. [i] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ĩ, ı)

Bu ünlü Turhal ve yöresi ağızlarında çokça kullanılan bir sestir. Normal *i* sesi düzdar ve kapalıdır. Ön damakta telâffuz edilir. Dilin orta kısmı yukarı kalkar, biraz da öne doğru gelir ve dil ucu ön dişlere hafifçe dokunarak ortaya çıkan bir sestir (Demir, 2005: 85).

1.1.1.4.1. [ĩ] Ünlüsü

Normal *i* sesine göre biraz daha uzun okunan *i* sesidir. Kelime kök veya gövdeleğinde bulunan ve genellikle ğ 'nin düşmesi ya da erimesiyle ortaya çıkan bir sestir (Demir, 2005: 85). Turhal ve yöresinde bu sesin kullanıldığı birçok kelime vardır:

babayıdı (4/42) < babayığit idi
asKerlını yapmışıdı (5/33) < askerliğini yapmıştı
altı kermelıdı (10/71) < altı kermelikti
çinınesi falan işTe (12/11) < Çin iğnesi falan işte

1.1.1.4.2. [ı] Ünlüsü

Normal *i* sesinden daha kısa sürede boğumlanan bir sestir (Demir, 2005: 86). Kısa *ı* sesinde olduğu gibi çoğunlukla ek-fiillerde görülür. Ayrıca vasıta ekinin düşmesinde ve bazı kelimelerin vurgusuz orta hecelerinde de görülmüştür.

Bu ünlü Turhal ve yöresindeki ağızlarda şöyle geçmektedir:

mēzinıdı (3/1) < müezzin idi
vay anām derısen (4/62) < vay anam der isen
çalışmaya gēderımiş (12/11) < çalışmaya gider imiş
seninınen gēdek (3/29) < seninle gidelim
ırecep (10/7) < Recep

1.1.1.5. [o] Ünlüsü ve Çeşitleri: (õ, õ, õ, ó)

Kalın, yuvarlak bir sestir. Arka damakta boğumlanır, dilin ortasının biraz yukarı kalkması ve arkaya doğru çekilmesiyle oluşur (Demir, 2005: 87).

1.1.1.5.1. [ȯ] Ünlüsü

Boğumlanması normalden daha fazla olan *o* sesidir (Demir, 2005: 87). Çoğunlukla ğ sesinin düşmesiyle oluşur. Ancak yörede karşımıza farklı şekillerde çıktığı da görülmüştür.

ȯlum (12/58) < oğlum

bunu dōmüŝ (10/7) < bunu dövümüŝ

oñdan_sōna (6/9) < ondan sonra

beklōn (10/7) < bekli oğlunun

yetüŝdōmde (10/13) < yetiştiğimde

babasuz nōlacağ (12/59) < babasız ne olacak

1.1.1.5.2. [o] Ünlüsü

o ile *ö* arası bir ünlüdür. *ö*'nün kalınlaşması, *o*'ya yakınlaşması sonucunda oluşmuştur. "Bu ünlü sert damak sesi olup boğumlanma noktasının art damak sınırına kaymasıyla elde edilir" (Gülensoy, 1988: 21).

bōyüklerinde (6/3) < büyüklerinde

gōzelim (10/112) < güzelim

bōyle (12/57) < böyle

ōmerler (4/108) < Ömerler

1.1.1.5.3. [ȯ] Ünlüsü

o ile *u* arası telâffuz edilir. Yarı geniş, yarı dar, yuvarlak, kalın, bir ünlüdür (Demir, 2005: 87). "Bu ses ağızlarda daha çok şimdiki zaman ekinde meydana gelen *o* > *ö* değişmesi sonucunda ortaya çıkar" (Yıldırım, 2006: 48).

Bu ünlü Turhal ve yöresi ağızlarında şu şöyledir:

vagōna dolduruyoñ (2/5) < vagona dolduruyorsun

ōndan_sōna (1/4) < ondan sonra

aŝā yōğarı (6/55) < aşağı yukarı

motōr peşinde (2/14) < motor peşinde

ōndan (4/110) < ondan

1.1.1.5.4. [ó] Ünlüsü

o ile *ö* arası bir ünlüdür. Yarı kalın, yuvarlak, geniş, daha çok ünlüleri kalınlaştırma özelliği olan ünsüzlerin yanında görülür (Demir, 2005: 87). “Bu ünlü, kalınlaşmış bir *ö* (*ö* > *ó*) ya da incelmış bir *o* (*o* > *ó*) olarak karşımıza çıkar. Bunun sebebi de yanlarındaki ünlüleri kalınlaştırma etkisi olan *k*, *g*, *ğ*, *h*, *ñ* ünsüzleridir” (Günşen, 2000: 21).

Bu ünlü Turhal ve yöresindeki ağızlarda şöyledir:

memed_aliyi górdü (4/84) < Mehmet Ali’yi gördü
gendi góynünnen (4/110) < kendi gönlüyle
gamyonunan gótürdüm (6/25) < kamyonla götürdüm
kóprünün (9/27) < köprünün
kóşede (4/110) < köşede

1.1.1.6. [ö] Ünlüsü ve Çeşitleri: (õ)

Dudak yuvarlak biçimdedir. Çenemiz yarı dar, yarı açık durumdadır. Dil arkaya doğru çekilerek söylenir. Ön damakta teşekkül eden bir sestir (Demir, 2005: 88).

1.1.1.6.1. [õ] Ünlüsü

Normal *ö* ’den daha uzun süre söylenen *õ* sesidir (Demir, 2005: 88). Çoğunlukla *ğ*, *y* gibi zor telâffuz edilen bazı ünsüzlerin düşmesinden dolayı meydana gelir.

Bu ünlü Turhal ve yöresi ağızlarında şöyle geçmektedir:

bõle (9/59) < böyle
şõle (9/83) < şöyle
başõretmen (10/85) < başöğretmen
edePsüzden edeP_õren (14a/10) < edepsizden edep öğren
galdı õlece (5/9) < kaldı öylece

1.1.1.7. [u] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ū, ú, ũ, u)

Arka damakta dudaklar dar, yuvarlak ve öne doğru uzamış, çene kapalı olarak telâffuz edilir (Demir, 2005: 88).

1.1.1.7.1. [ū] Ünlüsü

Normal *u* sesinden daha uzun söylenen bir ünlüdür. Çoğunlukla *ğ* gibi zor söylenen bazı ünsüzlerin düşmesinden dolayı ortaya çıkar (Demir, 2005: 89).

yazın satardı **bū**dayı (10/95) < yazın satardı buğdayı

çocūm (10/113) < çocuğum

evlendūmü (12/34) < evlendiğimi

rampa oldūndan (2/22) < rampa olduğundan

1.1.1.7.2. [u] Ünlüsü

“Kapalı bir ünlüdür. *ü* ünlüsünün kalınlaşması sonucu oluşur. Kalınlaşması yanlarındaki damak ünsüzlerinden birinin etkisiyledir” (Korkmaz, 1994: 7).

Sert damağın önünde oluşan *ü* sesi ile yumuşak damağın ortasında oluşan *u* sesi arasındaki orta damak bölgesinde, dil sırtının orta damağın ön kısmına yükselmesiyle elde edilir (Gülensoy, 1988: 22).

Turhal ve yöresi ağızlarında geçen örnekler şöyledir:

g**u**cūm (1/6) < gücüm

boy**u**k (3/57) < büyük

y**u**ksānen (4/77) < yükseği ile

böl**u**k (7/13) < bölük

1.1.1.7.3. [ú] Ünlüsü

Yuvarlak, dar, yarı-kalın¹² *u* ile *ü* arası bir ünlüdür¹³ *ü*'ye kaçan, ince bir *u* olarak da tanımlanabilir¹⁴ arası bir ünlüdür. Yarı kalın, yarı ince, yuvarlak, dardır. Genellikle *d*, *g*, *ğ*, *k*, *t* seslerinden sonra gelen *ü* sesinin, kısmen kalınlaşarak söylenmesiyle teşekkül ettiği görülür (Demir, 2005: 89).

Turhal ve yöresi ağızlarında geçen örnekler şöyledir:

k**ú**tür k**ú**tür vurarağ (2/27) < kütür kütür vurarak

¹² Günay, RİA., s. 15.

¹³ Ercilasun, KİA, s. 54.

¹⁴ Sağır, AAÜ., s. 386

biri gúccük osman (3/26) < biri Küçük Osman
baña dúñúr geliyolar (4/11) < bana dünür geliyorlar
gún (5/3) < gün
bizim kókkúmüz (10/1) < bizim kökümüz

1.1.1.7.4. [ǔ] Ünlüsü

Normal *u*'dan daha kısa söylenen bir *u* sesidir. Yöre ağzında çoğunlukla *ek-fiilde* görülür. Ek-fiilin yanında *için* edatı ve *vasıta ekinde* de görülmektedir:

o binā onun_ǔdu (3/11) < o bina onun idi
çıharmañuz_ǔçun (10/85) < çıkarmanız için
elli guruş_ǔsa (10/153) < elli kuruş ise
onun_ǔnan (12/30) < onun ile

1.1.1.8. [ü] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ū, ú)

Bu ünlü ön damakta, çene dar, dudak yuvarlak biçimdeyken söylenir. Bu ses söylenirken dudaklar büzüşüp öne doğru uzar, ağız boşluğu genişler ve dilin arka kısmı yumuşak damağa doğru geriler (Demir, 2005: 90).

1.1.1.8.1. [ū] Ünlüsü

Çoğunlukla ğ gibi zor telâffuz edilen bazı ünsüzlerin düşmesinden dolayı ortaya çıkan ve normalden uzun söylenen *ü* sesidir (Demir, 2005: 90).

Bu ünlü, çalışma alanımızda şu şekildedir:
yılan ēirilü, būrülü (13/31) < yılan eğrilir, büğrüdür
geldūm noħda (2/32) < geldiğim nokta
bölūmüzün (7/11) < bölüğümüzün
Kolum boyuklūnde (9/7) < kolum büyüklüğünde
müftülūn (10/38) < müftülüğün

1.1.1.8.2. [ú] Ünlüsü

Yarı kalın (*u-ü* arası) *ü*'ye yakın telâffuz edilir (Demir, 2005: 90).

elden gelen *öün* olmaz (14a/12) < elden gelen *ögün* olmaz

Peg_u edepsüz *üdü* (4/56) < pek edepsiz idi

öütürsün (33a/27) < *ögütürsün*

1.1.2. İkiz Ünlüler

Aynı nefes baskısı altında telâffuz edilen iki ayrı ünlünün birbiriyle sıkı sıkıya birleşmesine *ikiz ünlü*¹⁵ adı verilir. İkiz ünlünün ortaya çıkabilmesi için her iki ünlünün de aynı hecede olması gerekir (Gül ve Hazar, 2009: 56). “Boğumlanma süreleri, normal süreli ünlülerden biraz daha uzun olan ünlüler, uzun ünlülerdir” (Buran, 1997: 26).

Türkçede ikiz ünlüler, genellikle *ğ*, *h*, *n*, *v* ve *y* ünsüzlerinin kelimelerin iç seslerinde ve iki ünlü arasında bulunduğu eriyip kaybolmaları sonucunda oluşur (Demir, 2005: 85).

İkiz ünlülerin ikinci ögeleri bazı durumlarda birinci ögelerine göre daha dar (yarı ünlü) ve söz süreksizse bunlara alçalan (veya azalan) ikiz ünlüler; birinci ögeleri ikinci ögelerine göre daha dar ve süreksizse, bunlara yükselen (veya çoğalan) ikiz ünlüler denir. Bazı durumlarda her iki ögenin baskı şiddetleri aynı kalır ki, buna eşit (veya süzülen) ikiz ünlüler adı verilir (Gülensoy, 1988: 29).

“Türkçede bir gramer birliğinde iki vokal yan yana gelmez” (Ergin, 1972: 65).

Turhal ve yöresi ağızlarında ikiz ünlülere, Türkçeye girmiş yabancı asıllı kelimelerde ve bazı ses olayları sonucu oluşmuş durumlarda rastlanmaktadır.

Turhal ve yöresi ağızlarında geçen ikiz ünlüler şunlardır:

1.1.2.1. Yükselen İkiz Ünlüler

Yarım ünlü + ünlü *ua*

ğorucua (10/28) < Korucuk'a

¹⁵ Geniş bilgi için bakınız: Rıza Gül, Mehmet Hazar, *İkiz Ünlülü ve Çift Ünlülü Kelimeler Üzerine Bir Tespit Çalışması*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, S. 2009/II, Ankara, 2009, s. 51-70

bu egsuatek (4/72) < bu eksik etek
Koltua (9/80) < koltuğa

1.1.2.2. Eşit İkiz Ünlüler

Ünlü + ünlü; *aa, ee, u, uu, üü*. İki ünlü arasındaki *ğ, h, h, k* seslerinin düşmesiyle oluşan eşit ikiz ünlülere Turhal ve yöresi ağızlarında seyrek olarak rastlanmaktadır.

[aa]:

taam (2/51) < tamam
hadi baam (MDD) < haydi bakalım

[üü]:

dedüünden (14a/3) < dediğinden
gendü söküünü (14a/19) < kendi söküğünü
güvendüün (14c/14) < güvendiğin

[uu]:

oldu yerde (11/19) < olduğu yerde
duTduñ (14b/15) < tuttuğun

[u]:

azun içine (14c/13) < azığın içine
sıra yular gırduru (14a/5) < sığıra yular kırdırır

[ii]:

mezerliin (11/2) < mezarlığın
milletvekillii (11/11) < milletvekilliği

1.1.2.3. Alçalan İkiz Ünlüler

ünlü + yarım ünlü *au, üü, ei, oa, ou*.

austosTa (2/1) < ağustosta
deilim (2/15) < değilim

beden eitimi (3/54) < beden eğitimi
deirmen (14b/27) < değirmen
doa ediyo (1/19) < dua ediyor
seferberlie (10/21) < seferberliğe
youn (2/69) < yoğun
boulmuş (3/44) < boğulmuş
doum (4/51) < doğum
oul (10/11) < oğul
youdu (12/37) < yok idi
đardaşı youmuş (12/74) < kardeşi yok imiş

Örneklere görüldüğü gibi Turhal ve yöresi ağızlarında ikiz ünlülerin oluşum sebepleri şu şekillerde sıralanabilir:

a. *k* ünsüzü ile biten ve isim çekim ekleri ile uzatılan bazı kelimelerde *k* yumuşayarak önce *ğ*'ye dönüşmüş sonrasında da *oi* olmuştur.

b. *ğ* ünsüzü cümlede düşmüş ve ikiz ünlü haline gelmiştir.

1.1.3. Ünlü Uyumu

Ünlü uyumu¹⁶, bir kelimedeki ünlülerin çeşitli bakımlardan birbirlerine uyması olayıdır. Türkçe kelimelerde göze çarpan ünlü uygunluğu damak (kalınlık-incelik) ve dudak (düzlük-yuvarlaklık) bakımlarından olmak üzere iki nokta etrafında toplanır (Ergin, 1972: 70).

1.1.3.1. Damak (Kalınlık-İncelik) Uyumu

Türkçede bir kelimedeki vokallerin hepsi ya kalın ya ince olabilir. Bir kelimedede hem kalın hem ince vokal bulunamaz. Yani bir kökün, bir ekin, kök ve eklerden yapılmış bir kelimenin vokalleri kalınlık ve incelik bakımından tamamıyla bir uygunluk içinde bulunurlar (Ergin, 1972: 73). Turhal ve yörelerinde derlediğimiz metinlerde kelimelerin genellikle kalınlık ve incelik uyumuna uygun kullanıldığı görülmüştür.

¹⁶ Geniş bilgi için bakınız: Mecdut Mansuroğlu, “*Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu*”, TDAY-Belleten 1959, s. 81-93.

Kalın ünlüler: *a, ı, o, u* ya da türevleri

İnce ünlüler: *e, i, ö, ü* ya da türevleri

Bu ses olayı çalışmamızda şu şekildedir:

teğğeye verürdüler (3/4) < tekkeye verirdiler

huyunu belliyim (4/27) < huyunu anlayayım

gèTdim yoğladım (5/38) < gittim yokladım

işimiz rast gèTdi (6/27) < işimiz rast gitti

1.1.3.2. Dudak (Düzlük-Yuvarlaklık) Uyumu

Türkçe kelimelerde düz ünlülerden sonra düz ünlüler, yuvarlak ya da düz geniş ünlülerden sonra ya dar yuvarlak ya da düz geniş ünlüler gelmelidir. Dudak uyumu ya da düzlük-yuvarlaklık uyumu bir kelimedeki ünlülerin düzlük-yuvarlaklık bakımından birbirine uymasıdır (Ergin, 1972: 76). “Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu, Türkçenin ikinci derecede önemli bir ses kuralıdır” (Ergin, 1972: 76). Asıl biçim biriminin, ünlüsünün çıkarılış biçimine ve bu sırada dudakların aldığı biçime göre, kendince getirilen yapımlık ve çekimlik bağlı biçim birimlerin ünlülerinin de kendisine benzetmesi olayıdır. (Karaağaç, 2010: 75).

İlk hece (*a, e, ı, i* ya da türevleri); sonraki hece (*a, e, ı, i* ya da türevleri)

İlk hece (*o, ö, u, ü* ya da türevleri); sonraki hece (*u, ü* ya da türevleri) veya (*a, e* ya da türevleri)

Düzlük-yuvarlaklık uyumu, Turhal ve yöresi ağızlarında kuvvetli değildir. Bunun sebebi düz ünlüyle başlayan kelimelerde son hecelerdeki düz-dar ünlü (*ı, i* ünlüleri) yuvarlaklaşarak *u, ü*'ye dönüşür. Ancak Türkçenin doğal düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyan kelimeler de mevcuttur. Turhal ve yöresi ağızlarında bu uyum şu örneklerdeki gibidir:

belediye binalarınıñ (8/24) < belediye binalarının

döduydu (12/37) < doğduydu

çocūm (9/76) < çocuğum

ırmān suyu (9/33) < ırmağın suyu

1.1.3.3. Uyum Değişmesi

Bazı ünsüzler, *ünlü incilmesi*¹⁷ ve *ünlü kalınlaşması*¹⁸ yoluyla uyum bozukluğuna sebep oldukları gibi, iki veya daha çok heceli Türkçe ya da yabancı bir kelimenin bütün ünlülerini kalınlaştırarak veya incelterek, o kelimenin uyumunu değiştirmektedir.

“*Ünlü kalınlaşması*, ön ünlülerin belirli ünsüzlerin artlaştırma etkilerine veya kelime içinden gelen başka nedenlerle art sıraya geçmesidir” (Korkmaz, 2007: 159).

Uyum değişmesi ses olayı çalışmada şu şekildedir:

emme (4/18) < ama

havaslandı (2/11) < heveslendi

suvasdan (4/58) < Sivas’tan

Khahirlenmiş (4/69) < kahırlanmış

nasıfı (4/115) < nasibi

Düzlük-yuvarlaklık uyumu, Turhal ve yöresi ağızlarında kuvvetli değildir. Bunun sebebi düz ünlüyle başlayan kelimelerde son hecelerdeki düz-dar ünlü (*i, i* ünlüleri) yuvarlaklaşarak *u, ü*’ye dönüşür. Bu yuvarlaklaşmayı kelime köklerinde de eklerde de görmek mümkündür:

saTduh (10/76) < sattık

geldük (10/152) < geldik

artu (6/33) < artık

saduh hoca (6/33) < sadık hoca

1.1.4. Dudak Benzeşmesi

Birinci hecelerinde yuvarlak ünlü (*o, u, ö, ü*) bulunan çift heceli kelimelerin ikinci hecelerinde bulunan düz ve geniş ünlüler (*a, e*) bazen darlaşıp yuvarlaklaşarak (*u, ü*) dudak benzeşmesine uğrar (Gülensoy, 1988: 35).

¹⁷ Bakınız: Faruk Yıldırım, *Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları I (Giriş-İnceleme)*, TDK Yay., Ankara, 2006, s. 82.

¹⁸ Bakınız: Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Genişletilmiş 3. Baskı, TDK Yay., Ankara, 2007.

Dudak benzeşmesi, düzlük-yuvarlaklık uyumu ile ilgili bir ses olayıdır. Turhal ve yöresi ağızlarında, düzlük yuvarlaklık uyumu oldukça zayıftır. *Dudak benzeşmesi* bölgesinde az sayıda örnekte şu şekildedir:

pepōn oruya (10/152) < pepüğün oraya

sófruya (4/28) < sofraya

buruya (6/41) < buraya

usTuya (9/23) < ustaya

oğumuya (9/23) < okumaya

1.1.5. Ünlü Değişmesi

“Ünlülerin ünlülere olan etkilerinden doğan ve Türkçede genel olarak *ünlü uyumu* denilen olay bir kenara bırakıldığında ünlü değişmelerinin diğer bir sebebi de ünsüzlerin ünlülere etkisidir. Bazı ünsüzler kendi özelliklerini ünlülere aktararak onların değişmelerini sağlarlar. Bu durumda o ünlünün aldığı etki şekline göre, ünlü değişmeleri de türlü bölümlere ayrılır” (Gülensoy, 1988: 35-36).

Ünlü değişmesi, Turhal ve yöresindeki ağızlarda hemen hemen bütün ünlülerde görülmektedir. Bu değişmeler ya yanlarında yer alan ünsüzlerin ya da komşu hecelerde bulunan diğer ünlülerin etkisiyle oluşur.

Turhal ve yöresi ağızlarında görülen ünlü değişmeleri aşağıda belirtilen şekillerdedir:

1.1.5.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi

“Diş, dişeti ve dişeti-ön damak bölgesinde boğumlanan *y, ş l, c, c, n, r, s, z, d, t* ünsüzleri komşuluğundaki art ünlülerin bu ünsüzlerin boğumlanma noktalarına yaklaşılarak ön çıkışlı duruma gelmesidir” (Yıldırım, 2006: 82).

Turhal ve yöresi ağızlarında, *ünlü uyumu* etkisiyle oluşan değişimlerin dışında *m, d, h* gibi ünsüzlerin etkisiyle de ünlü değişmeleri ortaya çıkabilmektedir.

Kalın ünlüler: *a, ı, o, u* < İnce ünlüler: *e, i, ö, ü*

mezerliin (11/2) < mezarlığın

dene (1/2) < tane

mehleyi (4/44) < mahalleyi

eyisin emme çabuğ hersleniyon (15c/62) < iyisin ama çabuk hırslanıyorsun.

1.1.5.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

*İnce ünlülerin kalınlaşması*¹⁹ kelimenin ön ünlülerinin, bazı ünsüzlerin artlaştırma etkilerinden ötürü veya da kelime içinden gelen başka sebeplerle art sıraya geçme olayıdır (Korkmaz, 2007: 152).

İnce ünlüler: *e, i, ö, ü* < Kalın ünlüler: *a, ı, o, u*

mārisem (1/2) < meğerse

maḥana (10/131) < bahane

şofora (8/14) < şoföre

suvaslıydı (4/60) < Sivaslıydı

dūnümü (4/37) < düğünümü

1.1.5.3. Geniş Ünlülerin Darlaşması

“Çoğu kere daraltıcı etkisi olan *c, ç, n, s, ş, y* ünsüzleri komşuluğundaki geniş ünlülerin yerini dar ünlülere bırakmasıdır” (Korkmaz, 2007: 159).

Geniş ünlülerin darlaşması ses olayı inceleme alanımızda özellikle *y* sesinin etkisiyle meydana gelmiştir.

Geniş ünlüler: *a, e, o, ö* < Dar ünlüler: *ı, i, u, ü*

gaviye (4/31) < kahveye

almıya (8/17) < almaya

vermeyicām (4/2) < vermeyeceğim

doḥdura gótür (10/87) doktora götür

domatis (MDD) < domates

buynuz (MDD) < boynuz

¹⁹ Geniş bilgi için bakınız: Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Genişletilmiş 3. Baskı, TDK Yay., Ankara, 2007.

1.1.5.4. Dar Ünlülerin Genişlemesi

İç veya son sesteki dar ünlülerin genişlemesidir (Korkmaz, 2007: 160).

Dar ünlüler: *ı, i, u, ü* < Geniş ünlüler: *a, e, o, ö*

hêç (8/21) < hiç

èyi (8/20) < iyi

gediyo (1/5) < gidiyor

gêTduk (1/5) < gittik

yörüyerek (9/9) < yürüyerek

hêkâye (4/60) < hikaye

hökümetinen almışlar (4/82) < hükümetle almışlar

1.1.5.5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

“Kelimedeki ön ve iç ses durumundaki düz ünlülerin çeşitli fonetik sebeplerle yuvarlak sıraya geçmeleridir” (Korkmaz, 2007: 162).

Düz ünlüler: *a, e, ı, i* > Yuvarlak ünlüler: *o, ö, u, ü*

başladuh (10/167) < başladık

puñar (10/49) < pınar

suvashydı (4/60) < Sivaslıydı

ğaçurma (4/32) < kaçırma

yõmiye (MDD) < yevmiye

1.1.6. Ünlü Düşmesi

“İkiden fazla heceli kelimelerde, sonunda ünsüz bulunmayan orta hece ünlüsü çoğu zaman düşme temayülü gösterir” (Ergin, 1972: 51). *Ünlü düşmesi*, Turhal ve yöresi ağızlarında çok değişik şekillerde sıkça görülmektedir. Ünlü düşmesine hem açık hem de kapalı hecelerde rastlanmaktadır. Turhal ve yöresi ağızlarında görülen başlıca ünlü düşmeleri ve bunların sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

a. Akıcı, yarı ünlü sızıcı ve patlayıcı ünsüzlerden birisinin arasında bulunan ünlüler çoğu zaman düşer.

eyce (4/26) < iyice

örda (4/26) < orada

ördan (3/13) < oradan

b. Bazen dar ünlü düşerken kendisinden önceki açık hecenin ünlüsünü uzatır.

oldōnu (10/25) < olduğunu

c. Ünlü ile biten bir kelime ünlü ile başlayan diğer bir kelimeyle bağlantılı ise, ilk kelimenin son hecesindeki ünlü düşer ve ikinci kelimenin önses ünlüsünü kendi açık hecesi gibi içine alır.

eşşā var_ımiş (10/51) < eşşēđi var imiş

d. Bazı yabancı kelimelerin açık orta hecelerindeki dar ve geniş ünlüler düşer.

dakka (2/45) < dakika

1.1.7. Ünlü Türemesi

Ünlü Türemesi²⁰ kelimedede hiçbir organik işlevi olmayan bir veya birden çok sesin türemesi olayıdır (Tuna, 1986: 47-48). Turhal ve yöresi ağızlarında iki türlü ünlü türemesiyle karşılaşılmaktadır:

1.1.7.1. Ön Türeme

Türkçede bazı ünsüzler kelime başında bulunmaz. Yabancı kelimelerden genellikle *r*, *l* ve *ş* ile başlayanlarına Anadolu ağızlarının gösterdiği tepkiden ve onları kurallı bir ses yapısına uydurma gayretinden ön türeme adını verdiğimiz dil olayı ortaya çıkmıştır (Demir, 1995: 110).

Turhal ve yöresi ağızlarında, bazen *r* ile başlayan yabancı kelimelere *i* sesi eklenmiştir:

²⁰ Geniş bilgi için bakınız: Osman Nedim Tuna, *Türk Dilbilgisi*, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Ders Notları), Malatya, 1986, s. 47-48.

1.1.7.1.1. [i-] Ön Türemesi

İrecep (10/75) < recep

İreşberlik (10/37) < rençberlik

1.1.7.2. Son Türeme

Turhal ve yöresi ağızlarında bu ses olayına çok sık rastlanmamakla birlikte bazı durumlarda kapalı bir hecenin sonunda türemiş bir *e* ünlüsü görülmektedir. “Türkiye Türkçesi ağızlarında yaygın olarak kullanılan *-kene* eki²¹, *-a*, *-e* pekiştirme unsuru ile genişlemiştir” (Karahan, 1996: 205-236).

binerkene (8/8) < binerken

girerkene (9/ 41) < girerken

gèderkene (10/36) < giderken

toplarıkene (12/54) < toplarken

²¹ Geniş bilgi için bakınız: Fatma Sibel Bayraktar, *Trakya ve Rumeli Türkçesi Ağızlarında İken Zarf Fiilinin İşlevleri*, Uluslararası Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı 2/4 2013 s. 69-83.

1.2. ÜNSÜZLER

Ünsüz veya sessiz harfler²²; oluşması esnasında, kısmen de olsa, bir engele çarpan konuşma sesidir. Ünsüz harfler, ünlü harflerle bir araya gelerek heceleri meydana getirir (Coşkun, 1999: 45-46).

1.2.1. Ölçünlü ve Ölçünsüz Ünsüzler

Ölçünlü Ünsüzler: Ses yolunun genel olarak daralma, bazen de kapanıp açılma durumlarında çıkan seslerdir. Türkiye Türkçesinde kullanılan *b, c, ç, d, f, g, ğ, ğ, h, j, k, l, m, n, ŋ, p, r, s, ş, t, v, y, z* olmak üzere toplam yirmi bir adet ölçünlü ünsüz vardır (Vural ve Böler, 2011: 69). Turhal ve yöresi ağızlarında, ölçünlü ünlülerin tümü kullanılır.

1. Çift dudak ünsüzleri: *b, p, m*
2. Diş-dudak ünsüzleri: *v, f*
3. Diş ünsüzleri: *z, s*
4. Diş-dişeti (diş yuvası) ünsüzleri: *d, t, n, l, r*
5. Sert damak ünsüzleri:
 - a. Ön damak ünsüzleri: *c, ç, j, ş, y*
 - b. Arka damak ünsüzleri: *g, k*

Bu ünsüzlerden *m, n, l, r, y* akıcı ünsüzler, diğerleri katı ünsüzlerdir. Bütün bu ünsüzleri tonlu ve tonsuz olmalarına göre de sınıflandırabiliriz (Vural ve Böler, 2011: 73).

1. Tonlu ünsüzler: *b, c, d, g, ğ, m, n, l, r, v, z, j, ğ, y*
2. Tonsuz ünsüzler: *p, t, ç, k, k, f, s, ş, h*

Bütün ünsüzlerin boğumlanma noktaları ve ses karakterleri bakımından gösterdikleri özellikler sırayla şöyledir (Vural ve Böler, 2011: 69-75):

- b: Çift dudak, patlayıcı, tonlu
- c: Sert damak, ön patlayıcı, tonlu
- ç: Sert damak, ön patlayıcı, tonsuz
- d: Diş-dişeti, patlayıcı, tonsuz

²² Geniş bilgi için bakınız: Hanifi Vural, Tuncay Böler. *Ses ve Şekil Bilgisi*. Kesit Yay., İstanbul, 2011, s. 69; Volkan Coşkun, *Türkiye Türkçesinde ünlüler ve ünsüzler*, Belleten, 1999, s. 41-50.

f: Diş-dudak, sızıcı, tonsuz
g: Sert damak, arka, patlayıcı, tonlu
ğ: Yumuşak damak, arka, patlayıcı, tonlu
h: Küçük dil, sızıcı, tonlu
j: Sert damak, arka, patlayıcı, tonsuz
k: Sert damak, arka, patlayıcı, tonsuz
l: Diş-dişeti, yan boğumlama, tonlu
m: Çift dudak, genzel, tonlu
n: Diş-dişeti, genzel, tonlu
p: Çift dudak, patlayıcı, tonsuz
r: Diş-dişeti, titreyci, tonlu
s: Sert damak, ön, sızıcı, tonsuz
ş: Sert damak, arka, patlayıcı, tonsuz
t: Diş-dişeti, patlayıcı, tonsuz
v: Diş-dudak, sızıcı, tonlu
y: Sert damak, ön, yarım ünlü, tonlu
z: Diş, sızıcı, tonlu

Ölçünsüz Ünsüzler: Turhal ve yöresinde kullanılan Doğal ünsüzlerin yanında, söylem farklılığından kaynaklı ya da kelime içerisindeki ünlü ve ünsüzlerin etkisiyle oluşan ünsüzler de mevcuttur. Bunlar: *ħ, ʁ, ğ, g, k, ʁ, K, ʁ, ñ, S, T, Z, P* şeklinde on üç adettir.

Turhal ve yöresindeki derlemelerde kullanılan ama yazı dilinde bulunmayan ölçünsüz ünsüzlerin özellikleri şu şekildedir:

1.2.1.1. [g] Ünsüzünün Çeşitleri: (ğ, g)

1.2.1.1.1. [ğ] Ünsüzü

Ön damakta, art damağa biraz yakın bir noktada hafif bir patlama ile oluşan bir ünsüzdür. Ön seslerde genellikle *k* ünsüzünden değişmiş olarak görülür (Olçay, 1963: 29). Çoğunlukla kalın ünlülerle, bilhassa da *a* ünlüsü ile kullanılan bir art damak ünsüzüdür (Sağır, 1995: 396).

Yazı dilimizde kelime başında kullanılan tonsuz, art damak ünsüzü *k*, Turhal ve yöresi ağızlarında genellikle tonlulara dönüşmüştür.

Turhal ve yöresi ağızlarında bu ses şu şekildedir:

ğazma (5/11) < kazma

ğalabalūh (5/13) < kalabalık

ğocaman (9/71) < kocaman

bi ğarı bi ğoca (10/66) < bi karı bi koca

ğafasını ğırmışlar (11/6) < kafasını kırmışlar

ğuyumcu (12/10) < kuyumcu

1.2.1.1.2. [g] Ünsüzü

Katı, patlamalı, tonlu, ön damak ünsüzü olan *g* sesinin yarı kalın ünlülerin yanında (genellikle *ó*, *ú* sesleriyle) boğumlanmasıyla oluşur (Demir, 1995: 113).

eve ğtördük (12/12) < eve götördük

ğóndermeyin (2/69) < göndermeyin

ğóçTü (3/56) < göçtü

ğózüñe (14c/13) < gözüne

ğúvendüñ (14c/14) < güvendiğin

ğúccüK (9/59) < küçük

süngúleşme (7/17) < süngüleşme

1.2.1.2. [h] Ünsüzünün Çeşitleri: (ħ, ħ)

1.2.1.2.1. [ħ] Ünsüzü

Sızıcı, tonsuz, art damak ünsüzüdür (Demir, 1995: 113). Turhal ve yöresi ağızlarında kalın ünlülerle birlikte kullanıldığı görülmüştür.

ħocam (2/1) < hocam

rahħmetlik (1/8) < rahmetlik

allahħdan (2/11) < allahtan

ħanın (3/22) < hanın

aħmedin (4/11) < ahmedin

ḥacemmi (9/64) < hacı emmi
ḥalk partısı (11/8) < halk partisi

1.2.1.2.2. [ḥ] Ünsüzü

Tonsuz, sızıcı, art damakta oluşan *h* sesidir (Demir, 1995: 113). *k* ile *h* arasında bir sestir.

alduracaḥ (1/10) < aldiracak
yuyacaḥlar (4/5) < yiyacaklar
garsonluḥ yaP (5/12) < garsonluk yap
doḥuz ay (6/5) < dokuz ay
ırmahda yıḥanurduḥ (9/44) < ırmakta yıkanırđık
odunluḥ (10/62) < odunluk
nōlacaḥ (12/59) < ne olacak

1.2.1.3. [k] Ünsüzünün Çeşitleri: (k, k̄, K, K̄)

1.2.1.3.1. [k] Ünsüzü

Orta damak ünsüzüdür (Demir, 1995: 114). *ú, ó* yarı kalın ünlülerle hece kurar.

kóprü (1/2) < köprü
kóydeydük (2/1) < köydeydük
kótü (4/72) < kötü
kúrek (5/11) < kürek
kúfürü basTı (9/75) < küfürü bastı
kóz kúrāynen (10/134) < köz küreğiyle

1.2.1.3.2. [k̄] Ünsüzü

Katı, patlamalı, art damak ünsüzüdür. Normal *h* sesine yakın bir *k* sesidir (Demir, 1995: 115). Turhal ve yöresi ağızlarında genellikle kalın ünlülerle hece oluşturur. *k* sesinin aynen devam ettiği ama kalın olarak okunduğu durumlarda görülür.

ḳapılar (14b/7) < kapılar

ķalmıř (2/48) < kalmış
bloķları (10/41) < bloķları
bozķurTun (11/12) < bozkurtun

1.2.1.3.3. [K] Ünsüzü

Katı, patlamalı, yarı tonlu, ön damak ünsüzüdür. *k* ile *g* sesleri arasında duyulmaktadır (Demir, 1995: 116). Daha çok ince ünlülerle birlikte kullanılır.

asKere (7/1) < askere
esKi (8/6) < eski
Kendime (2/25) < kendime
şimdiKiler (4/22) < şimdikiler
siKorta (5/18) < sigorta
böyüK osman (3/26) < Büyük Osman

1.2.1.3.4. [ķ] Ünsüzü

ķ ünsüzü²³, yarı tonlu art damak ünsüzüdür. *ķ* ile *ĝ* arası bir sestir (Demir, 1995: 117). Turhal ve yöresi ağızlarında daha çok kalın ünlülerle birlikte kullanılır.:

ķara alinin (1/1) < Kara Ali'nin
ķıřın (2/22) < kışın
ķazan ķurmuřlar (4/5) < kazan kurmuşlar
berber ķoltünun (9/82) < berber koltuĝunun
bařķa (10/164) < başka

1.2.1.4. [n] Ünsüzünün Çeşidi: (ñ)

1.2.1.4.1. [ñ] Ünsüzü

Göktürkçede iki tane damak *n*'si vardır. Bunlar birbirine yakın boĝulanma noktalarına sahip olmalarına raĝmen birbirinden ayrı seslerdir. Her iki ses de diş-damak-

²³ Geniş bilgi için bakınız: Mukim Saĝır, "Anadolu Ağızlarında Ünlüler." Türk dili araştırmaları yillıĝı 180 (1995): 377.

geniz olmak üzere üç boğumlanma noktasına sahiptir. Birbirinden farklı ses olan bu iki damak *n*'sini, *g*'li damak *y*'si ve *y*'li damak *n*'si olmak üzere iki şekilde adlandırabiliriz. *g*'li damak *y*'si içerisinde *n* ve *g* seslerini barındırmasına rağmen, *n* ve *g* seslerinin bir araya gelip kaynaşmasından oluşmaz, ayrıca bu ses çift ses değil tek sestir, aynı özellik *y*'li damak *n*'si için de geçerlidir. Eski Türkçeden beri *g*'li damak *y*'sinin $y > g$, $y > n$ gibi dalgalanmalar gösterdiği, yine Anadolu şivelerinde bir çözülme (ayrışma) gösterdiği malumdur (Demirci, 2014: 275-289).

Karahan, bu konu ile ilgili: “yapısında *n* ve *g* seslerini barındıran, *y* ünsüzü, bazen ayrışarak *ng* şeklinde iki ünsüzün ses değerini verirken, bazen de bunlardan biri yönünde gelişerek *n*, *g*, *ğ*, *h*, *v*, *y* ünsüzlerine dönüşmüş veya daha ileri safhada eriyerek kaybolmuştur. “yengi”, “göngül”, “angır-”, “bungal-”, “donguz” vb..” (Karahan 1996: 23, 24).

duñür (10/17) < dünür

oña (12/13) < ona

biliyoñ (3/47) < biliyorsun

vuruyoñ (5/19) < vuruyorsun

çıhıyoñ (7/28) < çıkıyorsun

1.2.1.5. [s] Ünsüzünün Çeşidi: (S)

1.2.1.5.1. [S] Ünsüzü

Katı, sızmalı diş ünsüzleri olan *z* ile *s* arasında telâffuz edilen bir sestir (Mukim, 1995: 405).

Sabah (7/7) < sabah

patoS (2/1) < patoz

Sāten (2/43) < zaten

Sebze (12/25) < sebze

Sātin (12/36) < zaten

1.2.1.6. [t] Ünsüzünün Çeşidi: (T)

1.2.1.6.1. [T] Ünsüzü

Yarı tonlu, *d* ile *t* arası ünsüzdür. Kısmen tonlularak *d* ünsüzüne yaklaşır (Günay, 1978: 77).

atmış**T**a (10/135) < atmışta

gê**T**dim (4/4) < gittim

is**T**emiyom (4/21) < istemiyorum

us**T**an (9/20) < ustan

mıs**T**afa (10/11) < mustafa

1.2.1.7. [z] Ünsüzünün Çeşidi: (Z)

1.2.1.7.1. [Z] Ünsüzü

Turhal ve yöresinde *s* ile *z* arasında ama *s* sesine daha yakın kullanılan telaffuzlarda kullanıldı (Caferoğlu, 1944: 27). Bu ses, *Z* (büyük) ile gösterildi.

Zopa (7/30) < sopa

ga**Z**Te (9/80) < gazete

Zebze (6/25) < sebze

1.2.1.8. [p] Ünsüzünün Çeşidi: (P)

1.2.1.8.1. [P] Ünsüzü

Katı, patlamalı dudak ünsüzleri olan *b* ile *p* arası ancak *b*'ye daha yakın duyulan bir sestir (Gülensoy, 1988: 7).

Pazar (1/9) < pazar

Pişirsün (4/46) < pişirsin

ıs**P**arta (7/2) < ısparta

he**P**sine (12/77) < hepsine

ede**P**süzden (14a/10) < edepsizden

1.2.2. Ünsüz Uyumu

“Türkçe uyum ve ahenkler dilidir. Kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna ilâve olarak ünlü-ünsüz ahengi, bunun en büyük delilleri olsa gerektir. Türkçedeki ünsüzlerin tamamına yakınının bir kalın bir de ince şekli vardır. Türklerin tarih boyunca kullandıkları alfabelerin bazılarında bu ayırım gözetilmiş, arkada ve önde boğumlanan ünsüzlerin karşılıkları ayrı ayrı işaretlerle gösterilmiştir” (Demir, 2005: 116).

Turhal ve yöresi ağızlarında da bu ünsüz uyumu görülmektedir. Genellikle ince ünsüzler ince ünlülerle, kalın ünsüzler de kalın ünlülerle hece oluşturmuştur.

yö^harıya (3/4) < yukarıya

da^ha (3/46) < daha

kü^çük (6/11) < küçük

iki (5/32) < iki

çı^hardı^h (7/40) < çıkardık

Ünlü-Ünsüz Uyumunun Bozulması: “Kuvvetli bir ünlü-ünsüz uyumuna rağmen çeşitli sebeplerle aykırılışma da karşımıza çıkmaktadır. *d, g, ğ, k, n, t* gibi ünsüzler yanlarındaki ince ünlüleri kalınlaştırma özelliğine sahiptir” (Korkmaz, 1994: 31). Turhal ve yöresi ağızlarında Zeynep Korkmaz’ın belirttiği harflerden *g* ve *k* sesinin bulunduğu kelimelerde ünlü-ünsüz uyumunun bozulması olayına rastlanmıştır.

g^órmüş (10/54) < görmüş

g^órpe (4/41) < körpe

g^únü (2/72) < günü

g^úldürüyodu (3/2) < güldürüyordu

k^óprü (1/1) < köprü

k^óyü (10/3) < köyü

k^úrek (5/11) < kürek

1.2.3. Ön Ses Ünsüzleri

Türkiye Türkçesinde kullanılan Türkçe kelimelerin başında *ğ* ve *ñ* ünsüzleri şartlar ne olursa olsun kesinlikle bulunmamaktadır. Yine Türkçe kelimeler *c, f, h, j, l, m, n, r,*

z ünsüzleri ile başlayamaz. Bu ünsüzlerle başlayanlar ya yabancı dillerden alınma ya da ses değişmesine uğramış kelimelerdir (Efendioğlu ve İşcan, 2010: 123).

Turhal ve yöresinden derlenen metinlerde de durum farklı değildir. Rastlanan kelimeler genellikle yabancı dillerden girmiş kelimelerdir.

1.2.3.1. [c-] Ünsüzü

Çoğunlukla yabancı dillerden²⁴ alınan kelimelerin ilk sesidir.

cahıl (4/69) < câhil (Ar.)

canım (4/19) < canım (Far.)

canlı (58/9) < canlı (Far.)

cemât (2/2) < cemaat (Ar.)

cebimde (2/49) < cebimde (Ar.)

cerrah (2/71) < cerrah (Ar.)

cekeTineñ (3/1) < ceketle (Far.)

cümlemizi (2/75) < cümlemizi (Ar.)

ciğer (4/46) < ciğer (Far.)

cumhuriyet (3/48) < cumhuriyet (Ar.)

Birkaç örnekte ç-> c- değişmesinin sonucu olarak *Türkçe* kelimelerin ön sesinde karşımıza çıkar: cıPlah (5/19) < çıplak

1.2.3.2. [f-] Ünsüzü

Genellikle yabancı dillerden²⁵ alınan kelimelerin ilk seslerinde rastlanır:

fabrika (1/3) < fabrika (Lat.)

fazla (2/71) < fazla (Ar.)

fağırđıđ (6/18) < fakirdik (Ar.)

fidanları (3/13) < fidanları (Yun.)

fitil fitil (14c/6) < fitil fitil (Ar.)

filladınca (2/30) < firladınca (Lat.)

foteri (10/121) < foteri (Fr.)

²⁴ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime> (Erişim Tarihi: 15.06.2021)

²⁵ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime> (Erişim Tarihi: 15.06.2021)

1.2.3.3. [j-] Ünsüzü

Türkiye Türkçesi ağızlarında karşılaşılan *j*- sesi çoğunlukla yabancı dillerden²⁶ giren kelimelerdir. Turhal ve yöresinden derlediğimiz metinlerde birkaç örnekte rastlanmıştır.

java dursun (9/94) < **j**ava (motosiklet markası) dursun

jandarmalımış (10/77) < **j**andarmalıkmiş (Fransızca)

1.2.3.4. [l-] Ünsüzü

Turhal ve yöresi ağızlarından derlenen metinlerde tamamına yakını yabancı dillerden²⁷ girmiş kelimelerin ön sesidir:

lafımı (4/23) < **l**afımı (Farsça)

lekelediñiz (4/68) < **l**ekelediğiniz (Farsça)

lan (8/14) < **l**an²⁸

Metinlerde birkaç örnekte *n*- > *l*- değişimine rastlanmıştır.

lisan (12/1) < **n**isan

laylon (10/25) < **n**aylonu

Turhal ve yöresi ağızlarında, bu sesle (*l*) başlaması gereken bazı kelimelerde *i* sesinin türediği görülmüştür:

ilânın (10/25) < **le**ğenin

ilâzım (12/19) < **lâ**zım

1.2.3.5. [m-] Ünsüzü

“*c, ğ, l, m, n, r, v, z*” ünsüzleri Eski Türkçeden günümüze bazı ses yansımaları sözcükler (*cıvıltı, cızırtı, lıkır lıkır, mırıltı, miyavlamak, rap rap, vızıldamak, vıdı vıdı, zonklamak, zırıltı* vs.) ve birkaç istisna kelime (*ne, niçin, nasıl, meme, mama, cici* vb.) dışında söz başında kullanılmamıştır” (Efendioğlu ve İşcan, 2010: 121-143). “Ağızlarda aydın

²⁶ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime> (Erişim Tarihi: 15.06.2021)

²⁷ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime> (Erişim Tarihi: 15.06.2021)

²⁸ Ad halindeki **Ulan** sözünün kısa söylenişi, kaba hitap olarak nitelenen, **ey** anlamına gelen **lan** sözcüğü (<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/lan>) Erişim Tarihi: 13.06.2021.

konuşmasından farklı bir çift dudak, burun sesbirimi *m* ile karşılaşılılmamaktadır” (Sağır, 1995: 402).

Turhal ve yöresi ağızlarında bu ses büyük bir çoğunlukla yabancı kelimelerin²⁹ ilk sesi olarak karşımıza çıkar:

mahallesinde (1/9) < mahallesinde (Arapça)

mazlum_údu (4/31) < mazlumdu (Arapça)

makine (6/34) < makine (İtalyanca)

malzemeleri (9/94) < malzemeleri (Arapça)

mezun (9/98) < mezun (Arapça)

meselâ (2/45) < meselâ (Arapça)

metre (5/10) < metre (İtalyanca)

merdiven (7/31) < merdiven (Farsça)

melheminen (12/49) < merhemle (Farsça)

Yabancı kaynaklı özel isimlerin ilk ünsüzü durumunda da olabilmektedir:

menderes (1/2) < Menderes (Yunanca)

memed (3/46) < Mehmet (Arapça)

memnüne (4/16) < Memnune (Arapça)

mısTafa (3/1) < Mustafa (Arapça)

Bazen de tekrarlarla karşımıza çıkmaktadır:

renği **m**engi (8/21) < renği mengi

1.2.3.6. [n-] Ünsüzü

Turhal ve yöresi ağızlarında, *n* sesinin kelime başında bulunması, “*Ne*” soru zamirinde ve bu zamirin farklı hallerinde görülmüştür:

ne (1/18) < ne

neyse (2/24) < neyse

nerde (2/30) < nerde

neriye (4/36) < nereye

neblim (4/51) < ne bileyim

neyinen (12/52) < neyle

²⁹ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime> (Erişim Tarihi: 13.06.2021)

Diğer örnekler ise yabancı dillerden³⁰ ödünç alınan kelimelerdedir:

nasīb (10/115) < nasip (Arapça)

normal (7/33) < normal (Fransızca)

nışanlılıymış (10/36) < nişanlılıymış (Farsça)

1.2.3.7. [r-] Ünsüzü

Bölgeden derlenen metinlerde bu sesle başlayan yabancı dillerden³¹ alınmış birçok kelime vardır:

raḥmetlik (1/8) < rahmetlik (Arapça)

rampayı (2/14) < rampayı (Fransızca)

rāzılīnan (4/83) < rāzılıkla (Arapça)

rapor (10/88) < rapor (Fransızca)

ramazanda (10/172) < ramazanda (Arapça)

roket_atardaydım (10/176) < roket atardaydım (İngilizce)

Bu sesle başlayan yabancı kelimelerin başında bazen *i* ünlü türemesi görülür:

īrecep (10/7) < recep (Arapça)

īreşberlik (10/37) < reşberlik (Farsça)

īramazanda (10/172) < ramazanda (Arapça)

1.2.3.8. [z-] Ünsüzü

Turhal ve yöresi ağızlarında bu sesle başlayan birçok kelime görülmüştür:

zamanda (1/1) < zamanda

zor_güç (2/45) < zor güç

zürriyeti (3/35) < zürriyeti

zunna (4/112) < zurna

zavallı (4/116) < zavallı

zengin (6/58) < zengin

zembilden (10/116) < zembilden

³⁰ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime> (Erişim Tarihi: 15.06.2021)

³¹ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime> (Erişim Tarihi: 15.06.2021)

zemheride (14a/2) < zemheride

Bazı örneklerde *s->z-* değişmesi görülmektedir:

zabā (14c/25) < sabaha

1.2.4. Ön Ses Ünsüz Tonlulaşmaları

“Ünsüzlerden bazısı *gürültülü*, bazısı *gürültüsüz* oluşur. Bu özellikten dolayı ünsüzler, *gürültülü* veya *ötümlü* ve *gürültüsüz* veya *ötümsüz* ünsüzler olmak üzere iki gruba ayrılır. Ünsüzlerin boğumlanması sırasında ciğerlerden gelen havaya ses tellerinin titreşerek ötümlü vermesi, ünsüzlerin *ötümlülük* niteliği kazanması durumudur” (Karaağaç, 2010: 90)

Turhal ve yöresi ağızlarında kelime başında rastlanan *Tonlulaşma* çeşitleri şu şekildedir:

1.2.4.1. [p- > b-] Tonlulaşması

Bazı kelimelerin başında bulunan *b-*, *p-* ünsüzünün değişmesinden dolayıdır. Yöre ağızlarında bu değişim zaman zaman rastlanan bir ses olayıdır:

bazarda (11/14) < **Pazarda**

bazar mahallesinde (10/15) < **Pazar** Mahallesi'nde

beg edepsüz **üdü** (4/56) < **pek** edepsizdi

bişirsün (4/46) < **pişirsün**

barmağlarımın ucu (9/10) < **parmaklarımın ucu**

Yukarıda bahsedilen değişime rastlanmakla birlikte genellikle kelimelerin başındaki *b-* sesleri kendini muhafaza etmiştir:

balıhlamasına (1/18) < **balık**lamasına

babam (4/65) < **babam**

bināları (8/23) < **bina**ları

beñ bilmiyom (10/9) < **ben** bilmiyorum

babannem (12/59) < **baba**annem

1.2.4.2. [t- > d-] Tonlulaşması

“Türkiye Türkçesi ağızlarında çok yaygın olan bir değişmedir. Eski Türkçede kelime başında *d-* sesi yok idi. Zamanla tonlulaşma sonucu bazı kelimelerin başında *t-* > *d-* değişmesi görüldü ve bu hem ağızlarda hem de yazı dilinde de yaygınlaştı” (Demir, 2005: 119).

Turhal ve yöresi ağızlarında bu değişim (*t-* > *d-* değişmesi) örnekleri şöyledir:

bir ğaç **d**ene (12/23) < bir kaç tane

aş **d**aşıncı (14a/1) < aş taşınca

daş dēdümesiñ (14b/11) < taş değdirmesin

éyce **d**ut diyo (1/5) < iyice tut diyor

depiniyom (4/21) < tepiniyorum

Turhal ve yöresi ağızlarında kelimelerin başındaki *d-* sesleri genellikle kendini muhafaza etmiştir:

dökerdük (9/44) < dōkerdik

doĥuz (9/57) < dokuz

dönüm (10/39) < dönüm

dönmesiynen (2/18) < dönmesiyle

öretmen **d**uran (10/181) < öğretmen **D**uran

1.2.4.3. [k- > g-] Tonlulaşması

Eski Türkçede ön seste bulunan *k-* sesi zaman içerisinde tonlulaşmıştır (Demir, 2005: 120). Turhal ve köylerimizden derlenen metinlerde de eski Türkçenin bir kalıntısı olarak bu değişimin pek çok örneği vardır:

gelin_ oldum (4/39) < **g**elin oldum

gece (4/89) < **g**ece

sen çoĥ **g**ençsin (5/9) < sen çok **g**ençsin

gelecānız (5/35) < **g**eleceksiniz

Turhal ve yöresi ağızlarında *k-* > *g-* değişmesi genellikle ince ünlülerin olduğu hecelerde karşımıza çıkmıştır:

gilar (10/70) < **k**iler

gendüñü (14a/24) < kendini
gúccük (8/24) < küçük
görpe bi ğız_ıdım (4/41) < körpe bir kızdım

1.2.4.4. [ķ- > ğ-] Tonlulaşması

Turhal ve yöresi ağızlarında ķ- > ğ- değişmesi genellikle kalın ünlülerin bulunduğu hecelerde karşımızda çıkmakta olup yaygın görülmüştür:

ġadın (1/10) < kadın
ġaymaġamlımiş (3/36) < kaymakamlıkmiş
ġızıñıza (4/12) < kızınıza
ġurban (5/35) < kurban
ġorġdum (7/31) < korktum
ġoşamayanları (7/36) < koşamayanları
ġafiya ġoydu (10/121) < kafaya koydu

1.2.5. [b- > p-] Değişmesi (Tonsuzlaşması)

Bazı kelimelerin başında bulunan b-, ünsüz değişmesine uğrayarak p- sesine döner. Yöre ağızlarında bu değişim sık rastlanan bir ses olayı değildir:

püsgúúT (10/150) < bisküvi
Pisikletci (9/96) < bisikletçi

1.2.6. Ünsüz Kaybolmaları

Turhal ve köylerinden derlenen metinlerde en sık karşılaştığımız ses olaylarından biri de *ünsüz kaybolmaları* olayıdır. ğ, h, l, r, k, v, y seslerinin sözcüğün içindeki diğer seslerin etkisiyle ya da söylemi kolaylaştırmak için kaybolduğu görülür (Boz, 2001: 856-864). Bu seslerin kaybolmasıyla birlikte kendinden önceki ünlü uzatılarak okunmaktadır.

1.2.6.1. Erime

“Bir kelimedede, vokalden sonraki konsonun o vokalin açıklığı etkisiyle, niteliği silinerek vokal içinde onu uzatmak suretiyle kaybolmasıdır” (Tuna, 1986: 41). Kelimelerin içerisinde bulunan ğ, h, l, r, k, v, y sesler erime eğilimindedirler (Boz, 2001: 856-864). Türkçede çeşitli sebeplerle yok olan bu ses olayına *erime* adı vermektediriz. Bu seslerden ilgili olanı düştükten sonra genellikle kendinden önceki ünlü ses uzun olarak okunur. Turhal ve yöresi ağızlarında *erime* ses olayı ilgili harflerde şöyle gerçekleşir:

1.2.6.1.1. [ğ] Sesinin Erimesi

ğ sesinin düşmesiyle birlikte kendinden önceki ünlü ses uzun okunur.

- oul (10/11) < oğul
- çocuu (10/21) < çocuğu
- asKellii (10/175) < askerliği
- mezerliin (11/2) < mezarlığın
- olduu (11/19) < olduğu
- analı (10/8) < analığı
- āarı daı (13/7) < Ağrı Dağı
- bölüe (13/18) < bölüğe
- değişimi (13/29) < değişimi
- tēmen (13/48) < teğmen
- būday (2/3) < buğday

1.2.6.1.2. [h] Sesinin Erimesi

h sesinin düşmesiyle birlikte genellikle kendinden önceki ünlü ses uzun okunur:

- āamed var_ıdı (3/46) < Ahmet var idi
- memed (3/46) < Mehmet
- ğāvede soluhlanırdı (15b/32) < kahvede soluklanırdı
- pēriz (10/101) < perhiz

1.2.6.1.3. [k] Sesinin Erimesi

k sesinin düşmesiyle birlikte kendinden önceki ünlü ses uzun okunur:

alacādınız (5/2) < alacaktınız

çেকেcāsen (15c/60) < çekeceksen

ğaymağamlīmīş (3/38) < kaymakamlıkmış

rāzılīnan (4/82) < rāzılıkla

alıcı yōdu (2/4) < alıcı yoktu

1.2.6.1.4. [r] Sesinin Erimesi

Turhal ve yöresi ağızlarında, *r* sesinin erimesi şimdiki zaman eki olan *-yor* ekindeki *-r* sesinin erimesi şeklindedir:

dēdimiyōdu (15c/30) < değdirmiyordu

ğoymuyōdu (15c/31) < koymuyordu

mīdesi bulanıyōdu (15c/32) < midesi bulanıyordu

diyōdu (15c/36) < diyordu

bekliyim diyo (5/21) < bekliyim diyor

gēdiyo (5/22) < gedyor

yaḫıyo (5/22) < yakıyor

Yöre ağızında *-r* sesinde *erime*, belgisiz ve sayı sıfatı ayrıca isim olarak kullanılan *bir* sözcüğünün *r* sesinde yaygın olarak görülmüştür:

genç **bi** ğadın (1/3) < genç bir kadın

esKi **bi** aleminyum helki (1/7) < eski bir alüminyum helke

yeni **bi** Kamyon aldı (11/12) < yeni bir kamyon aldı

çavuşuñ **bi** suçu yoḫ (13/46) < çavuşun bir suçu yok

örda **bi** imlák var (10/99) < orda bir imlik var

sōna bi trakTör_aldım (6/16) < sōna bi trakTör_aldım

1.2.6.1.5. [v] Sesinin Erimesi

Yöre ağızında bu ünsüz, *-v* > *-g-* / *-g-* > *-ø-* değişmeleri aşamalarıyla düşmüştür (Demir, 2005: 132).

soüyodular (1/3) < sövüyordular

auç (MDD) < avuç

çauş (MDD) < çavuş

1.2.6.1.6. [y] Sesinin Erimesi

y sesinin erimesiyle birlikte kendinden önceki ünlü ses uzun okunur:

ayamınan şēdiyom (9/51) < ayağımla şey ediyorum

bōle bi hata (13/49) < böyle bir hata

ōle bi yer (2/44) < öyle bir yer

sōlemesi ayıP (4/44) < söylemesi ayıp

1.2.6.2. Büzülme

Bazen de kelimelerin içerisinde bulunan iki ünlü arasındaki ğ, h, l, r, v, y seslerinden biri, bulunduğu kelimedede düşmekte ayrıca kendisinden sonraki ünlüyü de düşürmektedir. Bu durumda düşen bu seslerden önceki ünlü çoğu zaman uzun okunur. *Büzülme*, genellikle kelimenin başında ya da ortasında gerçekleşir:

sābı da yoḡ (4/72) < sahibi da yok

dōnecām (2/20) < döneceğim

ufah āçlar (2/35) < ufak ağaçlar

verecām (4/1) < vereceğim

dūnümü (4/37) < düğünümü

nūfus kādımında (4/52) < nüfus kâğıdımında

bārlarına (4/57) < bağrılarına

emāmız (4/125) < emeğimiz

ayāmınan (9/50) < ayağımla

nābTın (9/69) < ne yaptın

nefes darlından (4/85) < nefes darlığından

tulumbanın aralında (9/1) < tulumbanın aralığında

analīm (10/8) < analığım

babayīd_īdi (4/42) < babayiğit idi

1.2.6.3. Yutulma

“İç seste kapalı hece komşuluğundaki bir ünsüzün, komşu bir ünlünün açıklığında kaybolmasıdır” (Tuna, 1960: 42). Turhal ve yöresi ağızlarında, genellikle *h* sesinin yutulduğu görülmüştür:

heralda (12/23) < her**h**alde

velâsılı (MDD) < vel**h**asıl

bilassa (MDD) < bil**h**assa

1.2.6.4. Derilme

Bir vokalden sonraki sürekli bir konsonun³² ve bu konsondan sonraki vokalin, kademeler halinde ilk vokalde toplanıp onun içinde erimesi ve uzun bir vokal haline gelmesidir. Çoğunlukla kelime sonunda bulunur. Bu ses olayı da *büzülme* ses olayına benzetmekle birlikte ondan farkı kelime sonlarında gerçekleşmesidir. *Büzülme*, kelime ortasında olur. Kelime sonunda iki ünlü arasındaki bir ünsüzün, ünlülerin açıklığı sebebiyle kaybolup, ünlülerle birlikte büzülüp tek bir uzun ünlü haline gelmesidir (Tuna, 1960: 42). Derlenen metinlerde geçen *derilme* örnekleri şöyledir:

bidā (4/91) < bir **daha**

eli ayā (4/78) < eli aya**ğı**

alacā varmış (3/48) < alaca**ğı** varmış

dekmū (1/15) < tekme**yi**

çocū (1/18) < çocu**ğu**

kópē (14a/28) < köpe**ği**

eşşē (14a/14) < eşe**ği**

oul eKmē (14b/10) < oğul ekme**ği**

yürē ğalḡmaḡ (14d/17) < yüre**ği** kalkmak

şerif ā (3/26) < şerif a**ğa**

³² Konson: *i*. (Fr. *consonne* < Lat.) Fransızca kökenli sessiz, ünsüz, sedâsız anlamlarına gelen kelime.

1.2.7. İç Ses Ünsüz Olayları

Türkiye Türkçesi ağızlarında tonlulaşmaya doğru bir eğilim vardır. İç seste bulunan pek çok ünsüz ya *tonlulaşmış* ya da *yarı tonlu* duruma gelmiştir (Demir, 2005: 121). Bu ses olayları, Turhal ve yöresindeki ağızlarda şu çeşitlere ayrılır:

1.2.7.1. İç Seste Tonlulaşma

Ünsüzlerden bazıları gürültülü, bazıları gürültüsüz oluşur. Bazı kaynaklarda bu *gürültü* olayı *ötümlü* olarak nitelendirilir. Ünsüzler, bu gürültü olayından dolayı *ötümlü* veya *gürültülü* ve *ötümsüz* veya *gürültüsüz* ünsüzler olmak üzere ikiye ayrılır (Karaağaç, 2010: 90). Ünsüzlerin boğumlanması sırasında ciğerlerden gelen havaya ses tellerinin titreşerek ötümlü olması, ünsüzlerin ötümlülük niteliği kazanması durumudur (Korkmaz, 1992: 151). Ötümlü olan bir ünsüzün, herhangi bir sebeple ötümlülüğünü kaybetmesi olan Tonlulaşma Turhal ve yöresi ağızlarında şu şekillerde karşımıza çıkar:

1.2.7.1.1. [p > b] Tonlulaşması

Bu ses derlemelerde *P* (büyük) olarak gösterilmiştir. Turhal ve yöresi ağızlarında *p > b* tonlulaşması aşağıdaki şekildedir:

tü**P**cü (4/108) < tü**p**çü
ya**PT**ılar (2/67) < ya**p**tılar
sõlemesi ayı**P** (4/44) < söylemesi ayı**p**
heliko**PT**er (7/33) < helikopter
aza**P**_olarak (10/11) < az**a**p olarak
di**P**loma (10/184) < di**p**loma
şara**P**cı (10/122) < şara**p**çı

1.2.7.1.2. [t > d] Tonlulaşması

t > d tonlulaşması Turhal ve yöresi ağızlarında çok yaygın olarak görülür. Bu ses derlemelerde *T* (büyük) olarak gösterildi:

iş**T**e (2/7) < iş**t**e

müfTü mısTafa (3/1) < müftü mustafa
gèTdiler (5/8) < gitdiler
üsTümü (9/62) < üstümü
belleTiyodum (12/20) < belletiyordum
delü ineKTen (14a/8) < deli inekten
böyüTsün (14b/1) < büyütsün

1.2.7.1.3. [ç > c] Tonlulaşması

ç > c tonlulaşması Turhal ve yöresi ağızlarında kelime kök ve gövdelerinde çok sık rastlanmayan bir değişikliktir. Örnekler şu şekildedir:

cember (5/8) < çember
cıPlah (5/19) < çıplak
icci (5/5) < işçi
şarapcı (10/126) < şarapçı
cingen (10/55) < Çingene

1.2.7.1.4. [k > g] Tonlulaşması

k > g tonlulaşması Turhal ve yöresi ağızlarında kelime kök ve gövdelerinde çok sık rastlanan bir değişikliktir. Genellikle ince ünlülerin bulunduğu kelimelerde rastlanır. Bu ses *K* (büyük) harfiyle gösterildi. Örnekler şöyledir:

esKiden (2/3) < eskiden
Kendümü (2/19) < kendimi
asKerden (4/41) < askerden
aşısKa (4/108) < Ahıska
ineKTen (14a/8) < inekten
beKci (9/103) < bekçi

1.2.7.1.5. [Ḳ > ğ] Tonlulaşması

Turhal ve yöresi ağızlarında kelime kök ve gövdelerinde çok sık rastlanan bir değişikliklerdir. Genellikle kalın ünlülerin bulunduğu kelimelerde görülür. Bu ses Ḳ (büyük) harfiyle gösterildi. Yöredeki örnekler şöyledir:

Ḳollarıma (9/12) < kollarıma

Ḳaynanası (10/20) < kaynanası

bu Ḳarıdan (10/22) < bu karıdan

Ḳadıymıř (10/68) < kadıymış

Ḳara alinin (1/1) < kara alinin

Ḳazan Ḳurmuřlar (4/5) < kazan kurmuşlar

1.2.7.2. Tonsuzlaşma

Tonsuzlaşma: “Ötümlü olan bir ünsüzün, herhangi bir sebeple ötümlülüğünü kaybetmesi hâdisesidir” (Tuna, 1960: 28). Çalışmada ötümsüzleşme içeren örnekler şu şekilde dir:

Pisikletci (9/96) < bisikletçi

tomatiS (MDD) < domates

fişne (MDD) < vişne

1.2.7.3. İç Seste Sızıcılaşma

Sızıcılaşma, sızıcı olmayan bir sesin *f*, *v*, *y*, *h*, *s*, *z*, *ř*, *j* seslerinden herhangi birine dönüşmesidir. Sızıcı ünsüzler telâffuz edilirken fiziksel olarak ağız kanalı daralır (Korkmaz, 1992: 135). Turhal ve yöresi ağızlarında *sızıcılaşma* şu şekillerde oluşur:

1.2.7.3.1. [ğ > y] Sızıcılaşması

Turhal ve yöresi ağızlarında kelime kök ve gövdelerinde ğ seslerinin eridiği ya da *y* sesine dönüştüğü görülür.

ciyer (4/46) < ciğer

deyildi (6/59) < değildi

eyitim (7/16) < eğitim
ortalıa (8/8) < ortalığa
Koltua (9/80) < koltuğa
mezerliin (11/2) < mezarlığın

1.2.7.3.2. [k > ħ] Sızıcılışması

k > ħ değişimi Turhal ve yöresi ağızlarında kelime kök ve gövdelerinde çokça kullanılmıştır:

çocuħlar (2/11) < çocuklar
saat doħuz (2/19) < saat dokuz
ğorħardıħ inmeğe (9/24) < korkardık inmeğe
para da çoħTu (6/22) < para da çoktu
çıħdıħdan sōna (9/75) < çıktıktan sonra
yòħarda (9/92) < yukarıda
Taşlıħlı ibrām (11/8) < Taşlıklı İbrahim

1.2.7.4. Akıcı Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

Akıcı ünsüzlerin telâffuz noktaları birbirine yakın olanlarının birbirilerinin yerine kullanıldığı sık görülen bir ses olayıdır (Demir, 2005: 126). Turhal ve yöresi ağızlarında bu ses olayı şu şekillerdedir:

1.2.7.4.1. [l > n] Değişmesi

Turhal ve yöresi ağızlarında vasıta durumu eki *-ile*, *-inan*, *-inen*, *-unan*, *-ünen* şeklinde değişmiştir:

zorunan nişanladılar (4/18) < zorla nişanladılar
oñunan bizi döverdi (9/17) < onunla bizi döverdi
sabununan (9/44) < sabunla
ayamınan (9/51) < ayağımla
mısTafayınan (10/159) < Mustafa'yla
üzüntüyünen (12/65) < üzüntüyle

mnen (10/76) < kmle
yilerinnen (4/77) < iyilerle
helkilerinnen (9/42) < helkilerle
melheminennen (12/49) < merhemle

1.2.7.4.2. [m > n] Değimesi

m > n değimesinin Turhal ve yresi ağızlarında rneği ok değildir. Zaman zarfı olarak kullanılan *imdi* szcgnn eitli biimlerinde karımıza ıkmaktadır:

indi (2/5) < imdi
incik (12/7) < imdi
inci (2/66) < imdi

1.2.7.4.3. [ > n] Değimesi

 > n değimesi Turhal ve yresi ağızlarında ok sık grlen bir ses değiimi değildir. *-ng-* sesi blnmekte, bazı kelimeler de *n* ile temsil edilmektedir:

denemek (9/24) < deemek (denemek)
gnllerinden (12/20) < gllerinden (gnllerinden)
ikinledi (8/3) < ikiledi (ikinledi)

Turhal ve yresi ağızlarında gnmzde *n* ile temsil edilen birok kelime konuma dilinde ** ile varlığını devam ettirmektedir:

eade (10/119) < enede
biliyo mu (4/62) < biliyor musun
siirli (9/18) < sinirli
puar (10/49) < pınar
dur (10/17) < dnr
onu (11/13) < onun
ęapıı kitle (14a/16) < kapıı kitle

1.2.7.4.4. [r > l] Değişmesi

Turhal ve yöresi ağızlarında çok sık görülen bir ses değişimi değildir:

belbellik yapsın (10/78) < berberlik yapsın

ireşbellik (10/37) < reşberlik

asKellik yaPmış (10/35) < askerlik yapmış

ķóplü yapılıyo (1/2) < köprü yapılıyor

bilāderi (2/50) < biraderi

1.2.7.4.5. [r > n] Değişmesi

r sesi, Turhal ve yöresi ağızlarında *n* sesinden önce geldiğinde *n* sesinin kendisine benzetme özelliğinden dolayı *n* sesine dönüşür.

ben ğannındayken (4/69) < ben karnındayken

zunna çaldur (4/112) < zurna çaldur

tonnavida (9/101) < tornavida

bunnuñdan (14c/4) < burnundan

dınnahlarım acırdı (2/45) < tırnaklarım acırdı

1.2.7.5. İç Seste Ünsüz Benzeşmesi

Ünsüz benzeşmesini Zeynep Korkmaz şöyle tanımlar: “Bir ünsüzün yakın veya uzaktaki bir başka ünsüze etki ederek onu kendine benzetmesi olayıdır” (Korkmaz, 2007: 162). “Bir dil biriminde yer alan seslerin çıkış yerleri veya çıkış biçimi bakımından birbirine yaklaşması, *benzeşme* olarak bilinir” (Karaağaç, 2010: 65). *İç seste ünsüz benzeşmesi*, Turhal ve yöresi ağızlarında *ilerleyici* ve *gerileyici* olmak üzere iki şekilde görülür:

1.2.7.5.1. İlerleyici Benzeşme

Bu benzeşme kelimelerin içinde art arda bulunan ünsüzlerden önceki yazılanın sonrakini kendisine benzetmesi şeklindedir. “Türkçenin söz kökleri ile bunlara getirilen yapımlık veya çekimlik ekler arasında böyle bir benzeşme sürekli yaşanır” (Karaağaç, 2010: 65).

1.2.7.5.1.1. Yarım Benzeşme

Art arda bulunan ünsüzlerden önceki yazılanın sonrakini kendisine tam olarak değil de kısmen benzetmesi şeklindedir (Demir, 2005: 128).

1.2.7.5.1.1.1. [ml > mn] Benzeşmesi

annemnen (4/66) < annem ile

elimnen (9/45) < elim ile

babannemnen (12/56) < babaannem ile

bizimnen (4/90) < bizim ile

1.2.7.5.1.2. Tam Benzeşme

“Bir kelimedede yan yana veya aralıklı olarak bulunan seslerden birinin diğerini boğumlanma noktası veya niteliği bakımından kendisine tam olarak benzeştirmesi olayına tam benzeşme adı verilir” (Vural ve Böler, 2011: 210). Art arda bulunan ünsüzlerden önceki ünsüzün sonrakini kendisine tam olarak benzetmesi şeklindedir.

1.2.7.5.1.2.1. [nl > nn] Benzeşmesi

Bir sözcük *n* sesi ile bitiyor ve *l* sesiyle başlayan bir ek alıyorsa bu durumunda *nl > nn benzeşmesi* ortaya çıkmaktadır. Turhal ve yöresi ağızlarında bu ses olayına sık rastlanmıştır:

annadıñ mı (1/3) < anladın mı

ekinneri (2/2) < ekinleri

onnarı (2/12) < onları

bayannara (2/54) < bayanlara

ikinnedi (8/3) < ikinledi

dúggannar (12/9) < dükkanlar

çıhannar (12/18) < çıkanlar

1.2.7.5.2. Gerileyici Benzeşme

Gerileyici benzeşme, kelimelerin içinde art arda bulunan ünsüzlerden sonraki yazılanın öncekini kendisine benzetmesi şeklindedir (Vural ve Böler, 2011: 122).

1.2.7.5.2.1. [rl > ll] Benzeşmesi

Turhal ve yöresi ağızlarında bu benzeşme şekli daha çok bir sözcüğün *r* sesi ile bitmesi ve *l* ünsüzüyle başlayan bir ek alması şeklindedir (Demir, 2005: 129). Derlenen metinlerde bu ses olayına sık rastlandı:

- siñilli (9/18) < sinirli
- belbellerde (9/26) < berberlerde
- çamaşulları (9/39) < çamaşırları
- deller (4/34) < derler
- Ğahillenmiş (4/69) < kahırlanmış
- yanaşullar (4/71) < yanaşırlar
- şóföllerim (6/33) < şoförlerim

1.2.7.5.2.2. [hm > mm] Benzeşmesi

Kara memmeT (10/91) < Kara Mehmet

1.2.7.5.2.3. [rn > nn] Benzeşmesi

- bunnuñdan (14c/4) < burnundan
- dınnahlarım acırdı (2/45) < tırnaklarım acırdı
- tonna tesviye (9/93) < torna tesviye
- zunna çaldur (4/112) < zurna çaldır
- ğannındayken (4/69) < karnındayken
- tonnavida (9/101) < tornavida

1.2.7.5.2.4. [şç > çç] Benzeşmesi

- diççiydi (10/98) < dişçiydi
- iççi (6/13) < işçi

1.2.7.5.2.5. [zc > cc] Benzeşmesi

eccük (4/34,66) < azcık

1.2.8. Ünsüz Düşmesi

Söyleyişi kolaylaştırmak, daha az enerjiyle daha fazla ifade etme düşüncesinden kaynaklandığı açık olan bir ses olayıdır (Efendioğlu ve İşcan, 2010: 135). İnceleme alanımızda bu ses olayı şu şekillerde oluşur:

1.2.8.1. [ğ, ğ, g] Düşmesi

Turhal ve yöresi ağızlarında, özellikle -g-, -ğ- sesinin kelimelerin iç seslerinde eridiğini görmekteyiz. Bu erimede söylemin kolaylaştırılması, anlatılmak istenenin en kısa yoldan anlatılmaya çalışılması etkili olmuştur. -ğ- sesinin düşmesiyle oluşan boşluk genellikle bir önceki ünlü sesin uzamasıyla giderilmiştir. Derlenen metinlerde bu ses olayına sık rastlanmıştır:

ūraşacām (1/14) < uğraşacağım

āzına (1/14) < ağzına

ēridir (7/2) < Eğridir

çīdem (4/13) < Çiğdem

babayīd (4/42) < babayiğit

dedūm (4/71) < dediğim

Yöre ağzında, ünlü ile biten bir kelimedenden sonra g ile başlayan bir kelime telâffuz edildiğinde ikinci kelimenin başındaki g'nin düştüğü görülmüştür:

ertesūnu (4/9) < ertesi günü

yirmiūn (4/89) < yirmi gün

1.2.8.2. [k] Düşmesi

āşam (10/142) < akşam

yōdu (2/4) < yoktu

1.2.8.3. [n] Düşmesi

ödüç (6/19) < ödünç

1.2.8.4. [r] Düşmesi

Yörede yaygın bir düşme olayı değildir.

sōna (1/19) < sonra

bi çif_öküzünen (10/51) < bir çift öküzle

1.2.8.5. [t] Düşmesi

bi çif_öküzünen (10/51) < bir çift öküzle

çifciydi (12/25) < çiftçiydi

1.2.8.6. [v] düşmesi

sóódü (9/75) < sövdü

góódesi iriydi (12/62) < gövdesi iriydi

1.2.8.7. [y] Düşmesi

Bölgede çok sık karşılaşılan ses düşmelerindendir:

bōle (2/4) < böyle

ōle bi yerden (2/44) < öyle bir yerden

şōle dikildim (7/31) < şöyle dikildim

sōliyim (9/11) < söyleyim

“Batı grubu ağızları³³ içinde yer alan Tokat ağız bölgesinde birkaç kelimedeki kelime başında y foneminin düştüğü tespit edilmiştir. Bu veriler ve y foneminin kelime başında sadece birkaç kelimedeki düşmesine bağlı kalarak, batı grubu ağızlarında kelime başında y foneminin karakteristik bir şekilde kendisini koruduğu söylenebilir” (Bulduk, 2018: 991-995).

³³ Geniş bilgi için bakınız: Leyla Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, TDK Yayınları, Ankara, 1996, s. 3.

ütmek (MDD) < yitmek (oyunda, kumarda)
ütölmek (MDD) < yitirmek (oyunda, kumarda)

1.2.8.8. [z] Düşmesi

eccük (2/46) < azıcık

1.2.9. Ünsüz Türemesi

“Kelimedede hiçbir organik fonksiyonu bulunmayan, bir veya birden çok ünsüzün türemesi hâdisesidir” (Gölsevin, 2005: 207-213).

Turhal ve köylerindeki ağız çalışmamızda çeşitli ünsüz türemeleri örnekleri şu şekillerde karşımıza çıkmaktadır:

1.2.9.1. [-v-] Türemesi

döva (12/3) < dua
duval (MDD) < sual

1.2.9.2. [-y-] Türemesi

vesayid (6/25) < vesait
mayış (MDD) < maaş
ayilem (10/1) < aile
ayit olan (3/1) < ait olan

1.2.9.3. [-n] Türemesi

zorunan (4/53) < zorla
deyin (MDD) < diye

1.2.9.4. [h-] Türemesi

hayva (12/26) < ayva

hark (12/25) < ark

helbet (4/105) < elbet

1.2.9.5. Kaynaştırma Ünsüzü Türemesi

Türkçe kelimelerde iki ünlü yan yana bulunmadığı için, ünlülerden birisi ya düşer ya da araya kaynaştırma ünsüzü girer. Türkçede asıl kaynaştırma ünsüzü *y*'dir. Bununla birlikte belli durumlarda *s*, *n* ve *ş* ünsüzleri de kaynaştırma ünsüzü olarak görev yapmaktadır (Banguoğlu, 2011: 74). Ünsüz türemesinden kabul edilen kaynaştırma sesleri yöre ağzında şu şekilde geçer:

bizi oruya geziye götürüyolardı (7/19) < bizi oraya geziye götürüyorlardı

bunuñ annesi ölmüş (10/8) < bunun annesi ölmüş

düşmüş gaburgası gırılmış (10/53) < düşmüş kaburgası kırılmış

1.2.10. Ünsüz İkizleşmesi

“İç seste, iki ünlü arasında ve vurguyu üzerinde bulunduran ikinci hece başındaki ünsüzün tekrarlanmasıdır” (Boz, 2001: 84). Bu ses olayı Turhal ve yöresi ağzlarında şu şekillerde oluşur:

1.2.10.1. Aynı ünsüzün tekrarıyla

Bir sözcüğün içerisinde bulunan iki ünlü arasında yer alan bir ünsüz harfin tekrar edilmesiyle gelişir.

1.2.10.1.1. [-ç- > -cc-] Değişmesi

gúccük osman (3/26) < Küçük Osman

eccük (2/46) < azıcık

1.2.10.1.2. [-s- > -ss-] Değişmesi

essaḥ olan (4/13) < esas olan

1.2.10.1.3. [-ş- > -şş-] Değişmesi

aşşā yola (2/61) < aşıağı yola

eşşek (3/13) < eşek

döşşek (MDD) < döşek

1.2.10.2. Akıcı Ünsüzün Değişmesiyle

Yöre ağızlarında -r->-l- değişmesi ve -r->-n- değişmesi sıkça görülür:

ben ğannındayken (4/69) < ben karnındayken

zunna çaldur (4/112) < zurna çaldır

tonnavida (9/101) < tornavida

bunnuñdan (14c/4) < burnundan

dınnahlarım acırdı (2/45) < tırnaklarım acırdı

belbellik yapsın (10/78) < berberlik yapsın

ireşbellik (10/37) < reşberlik

asKellik yaPmış (10/35) < askerlik yapmış

1.2.11. İkiz Ünsüzün Düşmesi (Tekleşmesi)

“İç seste, çoğu kez alıntı kelimelerde asli ikiz ünsüzlerden birinin kaybolmasıdır” (Korkmaz, 2007: 163). Turhal ve yöresi ağızlarında ikiz ünsüzün düşmesine çok fazla rastlanmamıştır:

hastāne yōdu evelden (1/20) < hastane yoktu evvelden

guvetlilerinen ehbab_ olurdu (4/77) < kuvvetlilerle ahbap olurdu

hava (MDD) < Havva

1.2.12. Hece Kaynaşması

Hece Kaynaşması, ğ, h, k, ñ gibi ünsüz harflerin iki ünlü arasında yumuşayıp, kaynaşarak ya da eriyerek uzun bir ünlü haline dönüşmesidir (Demir, 2005: 134). Turhal ve yöresi ağızlarında, iki ve daha fazla hecenin kaynaşıp, tek bir hece haline gelmesi çok rastlanan bir ses olayıdır:

çocuĥ oldōnu (10/25) < çocuk olduĥunu
bāyım (10/154) < bakayım
misafirlē (2/52) < misafirliğe
ebēñ de dedēñ (3/7) < ebenin de dedenin de
şēdiyom (9/21) < şey ediyorum
dağın etēnde (7/25) < dağın eteğinde
oul eKmē (14b/10) < oğul ekmeği
ne dilēñ varsa (14b/8) < ne dileğin varsa
ğan aĥdını (2/36) < kan aktığını
yayın balının (9/77) < yayın balığının
yiyecūk dedi (4/8) < yiyeceğiz dedi

1.2.13. Hece Yutumu

“Bir kelimedede yan yana bulunan ve sesleri boğumlanma nitelikleri bakımından birbirine eşit, benzer veya aynı olan iki heceden birisinin eriyip kaybolması ve böylece söylenişte tek hece görünümü verilmesine hece yutumu denir” (Gülensoy, 1988: 68).

Telaffuzlarda en az enerjiyle çok şey anlatmak esas olduğu için hece yutumu, aynı kelime içerisinde komşu bulunan eşit veya benzer iki heceden birinin söyleyiş zorluğundan ötürü kaybolması ile ortaya çıkmıştır.

Bu ses olayı derlenen metinlerde şöyledir:

yanda (12/55) < yan-ın-da
bi sāt, ēki sāt (2/45) < bir sa-a-t iki saat
sābı da yoĥ (4/72) < sa-hi-bi de yok
bu sāriyo (10/26) < bu se-ği-riyor

1.2.14. Ünsüzlerde Yer Değiştirme

“Bazı kelimelerde, daha sonra gelecek bir ünsüzün boğumlanma noktasının daha önceye alınarak söylenmesi demek olan *yer değiştirme* ses çıkışlarındaki boğumlanma noktalarını, kolaydan zora doğru sıralanmasından başka bir şey değildir. Hece veya kelimelere daha rahat bir şekil vermek için bu yolu seçer. Yer değiştirme olayı birbirine bitişik iki ünsüzden ikincisinin birincisi yerine geçmesi şeklinde ortaya çıkıyorsa, buna *yakın yer değiştirme* adı verilir. Bazen birbirine uzak iki ünsüzden ikincisi, birkaç boğumlanmayı atlayarak daha önce boğumlanması gereken birinci ünsüzün yerine geçip, onu kendi yerine atar. Bu yer değiştirme olayına da *uzak yer değiştirme* veya *komşu olmayan ünsüzler arasında yer değiştirme* denir” (Gülensoy, 1988: 69).

Ünsüzlerde yer değiştirme ses olayı metinlerde şu şekildedir:

me**m**lekette (6/22) < mem**l**ekette

Taşlı**h**lı ir**b**ām emmi (11/8) < Taşlı**l**ı İ**l**brahim emmi

tor**P**ā bol ol**s**uñ (14b/22) < top**r**ağ**ı** bol ol**s**un

cılba**ğ** (MDD) < çı**l**plak

1.2.15. Son Seste Ünsüz Değişmeleri

1.2.15.1. Son Seste Tonlulaşma

“Türkçe kelimelerin, birkaç istisna hariç, son sesinde *b, c, d, g (ğ)* ünsüzleri bulunmamaktadır. Yabancı dillerden girmiş ve son seslerinde adı geçen ünsüzler bulunan kelimelerde ise tonsuz karşılıkları kullanılmaktadır” (Demir, 2005: 135).

1.2.15.1.1. [-b] Tonlulaşması

alı**b** (2/5) < al**ı**p

gèdi**b** (12/67) < gid**i**p

bıra**h**ı**b** (6/48) < bira**k**ı**p**

dırma**nı**b (7/10) < tırma**nı**p

eki**b** biçiyodu (10/50) < eki**p** biçiyodu

hesa**b** (14a/1) < hesa**p**

1.2.15.1.2. [-d] Tonlulaşması

ħacımad (10/103) < hacamat
nevzad (10/146) < nevzat
mānud (10/115) < mahmut
ayid (3/1) < ait
yalançı şahid (10/83) < yalancı şahit
āmed (10/147) < ahmet
memed (10/146) < mehmet

1.2.15.1.3. [-g] Tonlulaşması

debelenereg (4/28) < debelenerek
bóyüg (2/7) < büyük
gereg yōdu (2/8) < gerek yoktu
evlenmeg (4/74) < evlenmek
yörüyereg (9/64) < yürüyerek

1.2.15.1.4. [-ğ] Tonlulaşması

çoğ (12/16) < çok
raħmeTliğ (10/102) < rahmetlik
ırmağ (9/38) < ırmak
gèTduğ (2/70) < gittik
ķesuğ (4/78) < kesik

1.2.15.2. Son Seste Sızıcılaşma

Sızıcılaşma, patlayıcı ünsüzlerin çeşitli sebeplerle *f, v, y, h, s, z, ř, j, ğ* sızıcı ünsüzlerine dönmesidir (Korkmaz, 2007: 135). Son seste sızıcılaşma Turhal ve yöresi ağızlarında yaygın görülen bir değişmedir:

1.2.15.2.1. [-k > -h Değişmesi]

vurara**h** (2/27) < vurarak

ğaça**cah** (7/13) < kaçacak

būlata**h** (9/11) < buğulatarak

hamallı**h** (6/22) < hamallık

samanlı**h** (10/38) < samanlık

hızarcılı**h** (10/178) < hızarcılık

1.2.15.3. Son Seste Ünsüz Düşmeleri

Turhal ve yörelerinde kelimelerin son seslerinde düşme olayı *r, k, t* seslerinde görülmektedir. Bu ses düşmeleri belli bir kural dahilinde olmamıştır.

1.2.15.3.1. [-r] Düşmesi

Yörede bu ses olayının örnekleri çoktur. Genellikle şimdiki zaman eki olan *yor*'un son sesi olan *r* sesinin düşmesi şeklinde meydana gelmiştir:

geçiy**o** (10/90) < geçiyor

a**h**ıy**o** (9/33) < akıyor

a**h**mıy**o** (12/49) < akmıyor

everiy**o** (4/96) < everiyor

Yöre ağzında *-r* sesinde *düşme*, belgisiz ve sayı sıfatı ayrıca isim olarak kullanılan *bir* sözcüğünün *r* sesinde yaygın olarak görülmüştür:

bi ırma**h** (10/63) < bir ırmak

bi kadın geliy**o** genç **bi** kadın (10/63) < bir kadın geliyor genç bir kadın

zor **bi** dönem geç**Ti** (6/47) < zor bir dönem geçti

günde **bi** kilo şarab_alıy**o**du (6/47) < günde bir kilo şarap alıyordu

1.2.15.3.2. [-k] Düşmesi

Yörede bu ses olayının örnekleri çok değildir:

artu (2/59) < artık

anca (7/34) < ancak

1.2.15.3.3. [-t] Düşmesi

Yörede *-t* sesinin düşmesi örnekleri çok değildir:

selbes (4/7) < serbest

çif (MDD) < çift

1.2.15.3.4. Son Seste Ünsüz Türemesi

Turhal ve yöresi ağızlarında kelimelerin son seslerinde türeme olayı *k, m, y* seslerinde görülmektedir. Bu türemeler de belli bir kural dahilinde olmamıştır.

1.2.15.3.4.1. [-k] Türemesi

Yörede bu ses olayının örnekleri çok değildir. Genellikle *zaman zarfı* olarak kullanılan *şimdi* sözcüğü, yöreye özgü ağız özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır:

şincik (11/1) < şimdi

şindik (4/19) < şimdi

1.2.15.3.4.2. [-m] Türemesi

Yörede bu ses olayının örnekleri çok değildir:

yōsam (5/6) < yoksa

mārisem (10/120) < meğerse

oysam (5/16) < oysa

1.2.15.3.4.3. [-y] Türemesi

Yörede bu ses olayının da örneklerine az rastlanmıştır:

ney (9/71) < ne

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)

2.1. İSİMLER (ADLAR)

İsimler, canlı cansız tüm varlıkları, somut ve soyut bütün kavramları, tek ya da çoğul olarak karşılayan, varlıkların ve kavramların adı olan kelimelerdir. Kısacası isimler, varlık ya da kavramları bildiren kelimelerdir (Vural ve Böler, 2011: 197).

2.1.1. İsim Yapım (Türetme) Ekleri

İsimlerin kök veya gövdelerine gelerek onlardan yeni kelimeler oluşturan eklerle yapım ya da türetme ekleri denir (Vural ve Böler, 2011: 167).

Turhal ve yöresi ağızlarında, yazı dilinde kullanılan yapım eklerinin birçoğu görülmektedir. Fakat bazı ekler, yazı dilindeki haliyle kullanılmışken, bazıları ses değişimlerine uğramıştır. Yapım eklerindeki bu değişimler; benzeşmeden ötürü oluşan değişme, eklerde son seste meydana gelen ünsüz değişmeleri, hece kaynaşması sonucunda ortaya çıkan uzun ünlü; son seste görülen ünsüz düşmesi, son seste oluşan ünsüz türemesi gibi sebeplerden dolayı ortaya çıkmıştır.

Turhal ve yöresi ağızlarında kullanılan yapım eklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

2.1.1.1. İsimden İsim Yapım (Türetme) Ekleri

İsimden isim yapım (türetme) ekleri, isimlerin köklerine ya da gövdelerine gelerek onlardan yeni isimler türeten eklerdir (Korkmaz, 2009: 33). Turhal ve yöresi ağızlarında belli başlı *isimden isim yapım ekleri* şunlardır:

2.1.1.1.1. [+lık, +lik, +luğ, +lük]

Bu ek, Turhal ve yöresinde genellikle yazı dilinde olduğu şekliye kullanılmaktadır:

asKerlik (6/2) < askerlik
rahmetlik (1/8) < rahmetlik
terzülük (12/3) < terzilik
berberlik (10/178) < berberlik
mütâitlik (10/4) < mütaitlik

Derlenen metinlerde birçok örnekte, ekte bulunan *k* sesi tonlularak *+lıh*, *+luh* şeklini almıştır:

otluh (3/50) < otluk
garsonluh (5/14) < garsonluk
analih (4/106) < analık
oður yazarlıh (10/143) < okur yazarlık
hasdalah (12/75) < hastalık
yedi aylıh (12/77) < yedi aylık

2.1.1.1.2. [+cI, +cU +çI]

Meslek ve meşguliyet alanlarıyla ilgili bilgi veren (Korkmaz, 2009: 33) bu ek, Turhal ve yöresi ağzlarında genellikle yazı dilimizde olduğu gibi kullanılmıştır:

çarhçı memed (3/7) < çarkçı Mehmet
hancı nikran (3/20) < hancı Nikran
yedek parçacı (6/41) < yedek parçacı
paytoncu bulmuşlar (4/73) < faytoncu bulmuşlar
lokantacı (8/8) < lokantacı
guyumcu nevzad (10/122) < kuyumcu Nevzat

2.1.1.1.3. [+II, +IU]

Geçtiği cümlelerde genellikle sıfat olarak kullanılan kelimeler türeten³⁴ bu ek, yörede genellikle yazı dilindeki haliyle (*+li*, *+li +lu*, *+lü*)³⁵ kullanılmıştır.

artovalı şükrü (1/8) < artovalı şükrü

³⁴ Korkmaz, *TTG*, s. 54.

³⁵ Geniş bilgi için bakınız: Korkmaz, *TTG*, s. 54.

ğılı bıyıklı (3/5) < kılı bıyıklı
cıbrı ğafalı (3/16) < cıbrı kafalı
yağuşuğlı (3/55) < yakışıklı
bayburtlu (5/26) < Bayburtlu
geceli gündüzlü (6/32) < geceli gündüzlü
koylu (2/62) < köylü

2.1.1.1.4. [+sIz, +sUz]

Asıl görevi +lı ekinin olumsuzunu türetmek olan bu ek, isimlerden hem sıfat hem de isim yapmaya yarar (Korkmaz, 2009: 64). Bu ek yörede, genellikle yazı dilindeki şekliyle görülür:

burunsuz (8/6) < burunsuz
babasuz (12/58) < babasız
kimsesüz (10/30) < kimsesiz

2.1.1.1.5. [+ki]

Bu ek, eklendiği sözcüğe bağlılık, aitlik ve bulunma anlamları kazandırır (Korkmaz, 2009: 45). Ekin yörede kullanımı şu şekillerdedir:

yanındaki (4/6) < yanındaki
suvasdaki (4/80) < Sivas'taki
şu anki yer (6/44) < şu anki yer
bizimki (7/15) < bizimki
māllesindeki evde (10/66) < mahallesindeki evde
ördaki çeşmeden (10/131) < oradaki çeşmeden

Metinlerde birkaç kelimedeki yazı dilimizde olduğu gibi *incelik-kalınlık* ve *düzlük-yuvarlaklık* uyumuna girmiştir:

çünkü (3/53) < çünkü
günkü (MDD) < günkü

2.1.1.1.6. [+cuḡ, +cüḡ]

Bu ekin başlıca görevi isimden küçültme ve sevgi anlamlı yeni kelimeler oluşturmaktır (Korkmaz, 2009: 43). Bu ekin Eski Türkiye Türkçesindeki kullanımı *-cUk* biçimindedir (Gülsevin, 1997: 116). Küçültme ve sevgi anlamlı kazandıran *+cuḡ*, *+cüḡ* ekinin yöredeki kullanımı da ETT'deki gibidir:

eccüḡ (2/46) < azıcık

güccüḡ (9/59) < küçük

ufacuḡ (10/105) < ufacık

2.1.1.1.7. [+daş]

Fonksiyon itibariyle eşlik, ortaklık ve mensubiyet bağıllık bildirir (Ergin, 1972: 166). Yörede kullanımı yaygın değildir:

arḡadaş (4/77) < arkadaş

gardaş (2/53) < kardeş

2.1.1.1.8. [+Incl, +UncU]

Sayı adlarına gelerek onlardan sıra sayı sıfatı oluşturan bir ektir (Korkmaz, 2009: 61). Bu ek yörede, yazı dilinde kullanıldığı şekliyle görülmüştür:

üçüncü göcası (4/111) < üçüncü kocası

ikinci bölüe (7/5) < ikinci bölüğe

ékinci (4/108) < ikinci

birinci (11/3) < birinci

2.1.1.1.9. [+Ar; +şAr]

Asıl sayılara gelerek onlardan *üleştirme sayı sıfatı* oluşturan bir ektir (Vural ve Böler, 2011: 168). Ekin yöredeki kullanımı, yazı dilindeki gibidir:

altışar (12/8) < altışar

ikişer (7/5) < ikişer

onar (MDD) < **onar**

Yörede bu ekin *em* şekliyle farklı bir kullanımı da görülmüştür:

tudu topluyoduğ **birem**, **birem** (12/53) < tutu topluyorduk **birer**, **birer**

+*ar*, +*şar* ekinin asıl sayılardan başka *kaç*, *tek* gibi sıfatlara gelerek onlardan paylaştırma anlamlı kelimeler oluşturduğu görülmüştür (Vural ve Böler, 2011: 168).

ğaç**ar** gişi çıhiyoduğ bilmiyom (6/45) < Kaç**ar** kişi çıkıyorduk bilmiyorum

teker teker içeri aldılar (8/52) < teker teker içeri aldılar

2.1.1.1.10. [+leyin, +ınan, +nan]

Bu ek eklendiği sözcüğü zaman zarfı yapar. Yazı dilindeki haliyle de kullanılmakla birlikte *-InAn* şeklinde kullanılan şekilleri de vardır:

Sabah**leyin** (7/7) < sabah**leyin**

akşam**leyin** (MDD) < akşam**leyin**

ağşam**ınan** (10/155) < akşam**leyin**

sabā**nan** (MDD) < sabah**leyin**

2.1.1.1.11. [+man]

Sıfatlardan azlık veya çokluk gösteren abartma sıfatları yapar (Korkmaz, 2009: 342) Yörede çok yaygın bir kullanımı yoktur:

ğoc**aman** (9/71) < koc**aman**

2.1.1.1.12. [+gil]

Şahıs, akrabalık adlarından sonra gelerek o şahıs ve akrabaların mensuplarını gösteren aile adları yapar (Korkmaz, 2009:47). Yörede yaygın bir kullanımı yoktur:

ğalang**il** (12/30) < halang**il**

öz_annem**gili** (4/79) < öz annem**gili**

emmim**gilin** (10/8) < emmim**gilin**

2.1.1.2. Fiilden İsim Yapım (Türetme) Ekleri

Fiilden isim yapan ekler ya fiil kök ve gövdelerine yahut da ad kök ve gövdele-
rinden meydana gelmiş fiil gövdelerine getirilen eklerdir (Korkmaz, 2009: 68). Turhal ve
yöresi ağızlarında görülen fiilden isim yapım ekleri şunlardır:

2.1.1.2.1. [-mAk, -mağ, -mağ]

Bu eke fiilin mastar biçimi de denir. Fiildeki soyut hareketleri adlandıran, onları
isim haline getiren bir ektir (Korkmaz, 2009: 95). Turhal ve yörede bu yapım eki, yazı
dilindeki gibi *-mAk* şekliyle ve de yazı dilinde kullanılmayan *-mağ* şekliyle karşımıza
çıkmıştır:

- ğorhutm**mağ** (7/24) < korkutm**ak**
- hava alm**mağ** için (9/34) < hava alm**ak** için
- dem**ek** (6/47) < dem**ek**
- denem**ek** (9/24) < denem**ek**
- yem**ek** getür (10/115) < yem**ek** getir

2.1.1.2.2. [-mA]

Bir isim-fiil ekidir. Yapısı bakımından *-mAk* yapım ekinin son ses *-k*'sinin ünlüler
arasında yumuşayıp kaybolmasından oluşmuştur (Korkmaz, 2009: 95). Turhal ve yöresi
ağızlarında bu ek yazı dilinde olduğu gibi yani *-mA* şeklinde fiil isimleri, eşya, alet isim-
leri oluşturma gibi görevlerde kullanılmıştır:

- çuvallama yap**ma** (2/8) < çuvallama yap**ma**
- yüz**me** (9/37) < yüz**me**
- ğaz**ma** kúrek (5/11) < kaz**ma** kürek
- ğoşu atlama (7/16) < koşu atlama
- sız**ma** yapıyoñ (7/28) < sız**ma** yapıyorsun
- ısmallama hac (14a/22) < ısmarlama hac
- süngüle**şme** (7/17) < süngüle**şme**
- yürü**me** (7/20) < yürü**me**
- denetle**me** (7/34) < denetle**me**

2.1.1.2.3. [-Iş]

Bir isim-fiil ekidir (Korkmaz, 2009: 84). Ekin yörede yaygın bir kullanımı yoktur: **dikiş** makinesi (12/7) < **dikiş** makinesi

2.1.1.2.4. [-IcI, -UcU]

Fiil kök ve gövdelerine getirilerek ad ve sıfat türeten çok işlek bir ektir (Korkmaz, 2009: 83). Yörede yaygın bir kullanımı yoktur:

alıcı (2/4) < **alıcı**

satıcılar (7/41) < **satıcılar**

görücü usulü (MDD) < **görücü** usulü

2.1.1.2.5. [-ğın, -gin, -ğun, -gün]

“Fiil köklerinden anlamı pekiştirilmiş sıfatlar türeten çok işlek bir ektir” (Korkmaz, 2009: 81). Ekin yörede çok yaygın bir kullanımı yoktur:

salgın hasdalıhTan (7/76) < **salgın** hastalıktan

azgın (MDD) < **azgın**

yetişgün (MDD) < **yetişkin**

2.1.1.2.6. [-gA]

Bu ek, fiilin belirttiği işten etkileneni veya bir işin sonucunu gösteren türetmeler yapmıştır (Korkmaz, 2009: 78). Ekin yörede yaygın bir kullanımı yoktur:

bölge (6/62) < **bölge**

2.1.1.2.7. [-n]

Bu ek, fiilin gösterdiği işin “sonucu” veya “ürünü olma” görevini üstlenmiştir. *-n* eki, ünlü ile biten fiil köklerine, araya bir bağlantı ünlüsü olmadan eklenmiştir (Korkmaz, 2009: 101). Ekin yörede kullanımı şu şekildedir:

gelin_ı oldum (4/49) < gelin oldum
eller dú_ın ediyó (14e/9) < eller düğün ediyor
işTe ekinleri biçiyóh (2/2) < işte ekinleri biçiyoruz

2.1.2. Hâl Ekleri

“İsmin başka kelimelerle ilgi kurmak üzere aldığı eke *hâl eki*³⁶, başka bir kelime ile ilgi kurmak üzere, ismin, yalın olarak veya ek alarak bulunduğu duruma *ismin hâli* denir. İsmin hâlleri ismin diğer kelimelerle münasebeti sırasında içinde bulunduğu durumlardır” (Vural ve Böler, 2011: 161).

2.1.2.1. İsmın Yalın Hâli (Yalın Durumu)

İsimlerin çekim eki almamış halleridir (Korkmaz, 2009: 53-55). Yalın haldeki isimler, cümle içerisinde genellikle belirtisiz nesne görevindedir.³⁷

hanımı şey yükliyodu, **odun** yükliyodu elime, gollarıma (9/3)
kóşede **sigara, içKi, kibrit falan filan** satıyodu (9/65)

2.1.2.2. İsmın İlgi / Tamlayan Hâli (Tamlayan Durumu)

“Hâl eklerinin temel fonksiyonu, ismi içinde bulunduğu duruma göre fiile bağlamaktır. Ancak tamlayan eki ismi isme bağlayarak tamlama kurar” (Buran, 1996: 61-98).

[+In, +Un]: İsim veya isim görevindeki kelimelere gelerek bu kelimelerin gösterdiği anlatımın başka bir anlama bağlanmasını sağlar. Yani bir nevi kendinden sonraki kelime ya da kelimelerle bir zincir görevi üstlenir. Bu ek eklendiği sözcüğün ünlü sesle bitmesi durumunda +nIn, +nUn şekline dönüşmektedir (Vural ve Böler, 2011: 163).

ğarının çeñeyi (1/17) < karının çeneyi
çamlıcanın altı (2/62) < Çamlıca'nın altı

³⁶ Geniş bilgi için bakınız: Ahmet Buran, *Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hal) Ekleri*, TDK Yay., Ankara, 1996.

³⁷ Yalın durumun işlevleri üzerine geniş bilgi için bakınız: Ahmet Buran, *İsim Çekimi Eklerinin Kullanım Özellikleri ve İşlevleri, Türk Gramerinin Sorunları II*, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 270-271.

kimsenin başına (2/74) < kimsenin başına
ölunun damadı (3/57) < oğlunun damadı
ğamyonun arhası (8/9) < kamyonun arkası
üsüyünün yanına (10/105) < Hüseyin'in yanına
kesükbaşın imamı (10/141) < kesikbaşın imamı

Son sesi *ğ, h, ħ, k, k̄* ile biten kelimelerde bu ünsüzler düşmekte veya erimekte ve de bu seslerden önceki ünlü ile ilgi hali ekinin ünlüsü kaynaşarak uzun ünlü hâline gelmektedir (Demir, 2005: 143).

gabān memed (10/169) < kabağın Mehmet
halān çocu (12/40) < halanın çocuğu
ırmān yanı (14a/21) < ırmağın yanı
balın kellesi (9/71) < balığın kellesi
geberecōn āmed (10/147) < gebereceğın Ahmet

2.1.2.3. İsmi n Yükleme Hâli (Belirtme Durumu)

[+ı, +i, +u, +ü]: İsmi kendisine tesir eden geçişli fiile bağlayan haldir (Korkmaz, 2007: 175). Belirtme durumunu bulmak için yükleme “neyi, kimi” soruları sorulur (Hengirmen, 1995: 123). İsim veya isim olarak kullanılan kelimelere gelen bu ek ünlü uymuna göre +ı, +i, +u, +ü; +(y)ı, +(y)i, +(y)u, +(y)ü; +(n)ı, +(n)i, +(n)u, +(n)ü değişikliklerini gösterir.

ğafayı buluyolar (10/156) < kafayı buluyorlar
orayı işletiyoh (11/9) < orayı işletiyoruz
tallayı daşlu (14a/28) < tarlayı taşlı
ğapıyı aç (1/12) < kapıyı aç
avradını (3/7) < avradını
eliñ adamını (4/6) < elin adamını
anne ğadirini (4/86) < anne kadirini

Son sesi *ğ, h, ħ, k, k̄* olan kelimelerde bu ünsüzler eridiğinde veya düştüğünde, iki ünlü karşılaşmaktadır. Eğer yukarıdaki ünsüzlerden önceki ünlü -a-, -e ise yükleme hali eki +ı, +i ilerleyici ünlü benzeşmesiyle önce -ağı > -aı > -aa > -ā / -eği > -ei > -ee > -ē aşamaları gerçekleşerek hecelerin kaynaşma hali gerçekleşir” (Demir, 2005: 143).

Hecelerin kaynaşma hali, derlenen metinlerde şu şekildedir:

alacā varmış (3/48) < alacağ**ı** varmış

ayā kesuğ (4/78) < ayağ**ı** kesik

aşā yoharı (6/55) < aşağ**ı** yukarı

eşşā varmış (10/51) < eşeğ**ı** varmış

balā gótümüşler (10/75) < balağ**ı** götürmüşler

nacā eliñe aldı (12/42) < nacağ**ı** eline aldı

eķmā kanneyinen (12/67) < ekmeğ**ı** karneyle

eşşē ahıra çek (14a/14) < eşeğ**ı** ahıra çek

Son sesi ğ, h, ħ, k, ķ olan kelimelerde bu ünsüzler eridiğinde veya düştüğünde, iki ünlü karşılaşmaktadır. Eğer ünlüler kaynaşmazsa iki aynı ünlü bitişik şekilde kullanılmaktadır:

buzaa çıhmaz (14a/8) < buzağ**ı** çıkmaz

aşşaa yola (2/61) < aşağ**ı** yola

yataa yorganı (10/65) < yatağ**ı** yorganı

Eğer eriyen ünsüzlerden önceki ünlü dar ise belirtme hali eki, +u, +ii, +uu, +üü şeklinde ikiz ünlüye döndüğü gözlenmiştir:

nefesdarlı (4/93) < nefes darlığ**ı**

balı (9/54) < balığ**ı**

ikinci evlili (10/18) < ikinci evliliğ**ı**

ķız çocu (10/21) < kız çocuğ**u**

rahatsızlı (12/35) < rahatsızlığ**ı** yoktu

spor bölü (6/75) < spor bölüğ**ü**

2.1.2.4. İsmiñ Yöneme Hâli (Yöneme Durumu)

[+A,]: İsmiñ yöneme hâli³⁸, isimlere gelerek onlara genellikle yöneme bildirmekle birlikte zaman, nedensellik gibi birçok anlam da katabilmektedir (Ergin, 1972: 228). Turhal ve yöresi ağızlarında genellikle yazı dilinde kullanıldığı şekliyledir:

tulumbaya bağdım (9/29) < tulumbaya baktım

suya girdim (9/36) < suya girdim

³⁸ Geniş bilgi için bakınız: Ergin, *TDB*, s. 228.

ğafa almıyo (10/151) < kafa almıyor

orman bālarına (12/52) < orman bağlarına

dazyayoluna (10/26) < Dazyayoluna

Son sesi ğ, h, ħ, k, k olan kelimelerde iki ünlü arasında kalan bu ünsüzler kurallı olarak erimekte ve daha sonra aynı iki ünlü yan yana gelerek yazılmaktadır (Demir, 2005:143).

Sabaa (12/63) < sabaha

ayaa ğalĥmadı (3/24) < ayaĝa kalkmadı

kopee gem vurma (14a/24) < köpeĝe gem vurma

misafirlee ğeTmiş (2/52) < misafirliĝe gitmiş

2.1.2.5. İsmi Bulunma Hâli (Bulunma Durumu)

“Fiilin gösterdiği yerin hareketini bildirir” (Ergin, 1972: 231). Bulunma hâli eki, Turhal ve köyleri ağızlarında Türkiye Türkçesinde olduğu gibi +DA şeklindedir.

Pazar mahallesinde (1/9) < Pazar Mahallesi'nde

yöĥarda (2/41) < yukarda

anĝarada (3/17) < Ankara'da

ırmahTa (3/42) < ırmakta

toĥatta (6/14) < Tokat'ta

melmekette (6/22) < memlekette

Sert ünsüzle biten kelimelerde de ünsüz benzeşmesine uymayarak bazen tonsuz şekilde olan örneklere rastlanmıştır:

hükümeTde (10/92) < hükümette

şenyurTda (6/58) < Şenyurt'ta

2.1.2.6. İsmi Ayrılma Hâli (Ayrılma Durumu)

[+DAn]: “Fiilin gösterdiği hareketin yerini bildirir” (Ergin, 1972: 234). İsmi ayrılma hali ismi çıkma, uzaklaşma, ayrılma halini gösterir. Bu ek, Turhal ve köyleri ağızlarında Türkiye Türkçesinde olduğu gibi +DAn şeklindedir:

zembilden (10/116) < zembilden

çeşmeden (10/131) < çeşmeden

hocadan (10/168) < hocadan

āzından bunnūndan (14c/4) < azından burnundan

sıvasTan (5/18) < Sivas'tan

Sert ünsüzle biten kelimelerde de ünsüz benzeşmesine uymayarak bazen tonsuz şekilde olan örneklere rastlanmıştır:

ırmağdan (3/42) < ırmaktan

tarafdan (820/) < taraftan

2.1.2.7. İsmın Eşitlik Hâli (Eşitlik Durumu)

Kelime gruplarında ve cümlede fiilin nasıl ve ne şekilde olduğunu veya yapıldığını ifade etmek için isim eşitlik haline girer. Eşitlik ekleri; eşitlik, gibilik, benzerlik ifade etmeye yararlar (Ergin, 1972:239).

[+ce]: Turhal ve yöresi ağızlarında eşitlik hali, Türkiye Türkçesindeki gibi +ce şeklindedir:

eyice (9/10) < iyice

öylece (10/84) < öylece

gözelce (10/183) < güzelce

2.1.2.8. İsmın Vasıta Hâli

İsmın vasıta hâli³⁹, ismin fiile bir vasıta olduğunu ifade etmek için girdiği hâldir (Ergin, 1972: 165). “Fiilin ne ile, nasıl, ne zaman yapıldığını ifade etmek için isme getirilen ektir. Onun içindir ki, bu ek kelime gruplarında ve cümlede daima zarf olarak kullanılır ve ismi yalnız fiile bağlar. Asıl fonksiyonu vasıta ifade etmektir” (Ergin, 1972:237). Bu ek, Turhal ve yöresi ağızlarında +InAn, +UnAn; +nAn ve +lA şeklinde kullanılır:

³⁹ Geniş bilgi için bakınız: Zeynep Korkmaz, *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, TDK Yay., Ankara, 1994, s. 31-34.

[+IA]:

paray**la** almaya (6/18) < paray**la** almaya

bu iş makinesi**yle** (6/39) < bu iş makinesi**yle**

[+InAn, +UnAn]: “Son seste bulunan *-n* sesinden dolayı gerileyici ünsüz benzeşmesi *ile(+le)*; +InAn, +UnAn şeklinde değişmiştir” (Demir, 2005: 147).

+InAn, +UnAn yörede yazı dilimizde kullanılan *ile*'den çok daha yaygın olarak kullanılan vasıta eki şeklidir:

tohu**çları**nan (9/42) < toku**çlar**la

ayā**mı**nan (9/50) < aya**ğ**ımla

babam**ı**nan (11/9) < babam**la**

Ƙızlar**ı**nan (12/50) < kızlar**la**

ney**in**en (12/52) < ney**le**

kanney**in**en alıyodu**ğ** (12/67) < karney**le** alıyorduk

dedey**in**en ge**ğ**miş (4/67) < dedey**le** gitmiş

ēyiler**in**en dola**ğ** (14a/15) < iyiler**le** dola**ğ**

südü**in**en (8/23) < sü**tle**

sabun**u**nan (9/44) < sabun**la**

zor**u**nan (4/18) < zor**la**

[+nAn]: *ile* vasıta ekinin Turhal ve yöresi ağızlarında değişime uğrayarak ünlü düşmesiyle karşımıza çıkan bu hali de sıkça kullanılmaktadır:

aƘrabā**si**ynan (4/3) < akrabası**yla**

amacı**yn**an (7/24) < amacı**yla**

vurması**yn**an (8/9) < vurması**yla**

bardā**n**an (10/103) < bardak**la**

Ƙöz Ƙürā**yn**en (10/134) < köz küre**yle**

düşmesi**yn**en (12/48) < düşmesi**yle**

dönmesi**yn**en (2/18) < dönmesi**yle**

2.1.2.9. İsmın Yön Gösterme Hâli

İsmi fiillere bazen de edatlara bağlayan ve fiillerin kendisine doğru yöneldiğini, yaklaştığını ortaya koyan haldir. (Vural ve Böler, 2011: 162). İsmın yön gösterme hali, Turhal ve yöresi ağızlarında şu şekillerdedir:

[+rA]:

şura (2/36) < şura

oralar (10/40) < oralar

nereyse (12/69) < nereyse

[+ArI]:

içeriye (4/67) < içeriye

dışarı (4/2) < dışarı

yoğarıya (8/14) < yukarıya

2.1.3. İsimlerde Çokluk Eki

İsmın karşıladığı nesnenin birden fazla olduğunu ifade etmek için teklik şekline +*lAr* çokluk eki getirilerek çokluk şekli yapılır (Vural ve Böler, 2011: 159).

2.1.3.1. [+lAr]

Turhal ve yöresi ağızlarında görülen çokluk eki, yazı dilinde kullanılan +*lAr* ekiyle aynıdır.

halk partililer (10/92) < halk partililer

ğızlar (12/18) < kızlar

derTler (14c/7) < dertler

dikişler (2/73) < dikişler

erkekler (12/67) < erkekler

2.1.3.2. [+nAr]

+*lAr* ekine ilâveten *-n* ile biten kelimelerde sessizler arasındaki ileri benzeşmeden dolayı *+nAr* şekli de kullanılır:

dúggannar (12/9) < dükkânlar

çıhannar (12/16) < çıkanlar

Tikenner (7/25) < tikenler

aħrenner (10/147) < akranlar

gelenner (7/18) < gelenler

2.1.4. İsimlerde İyelik Ekleri

İyelik ekleri⁴⁰, bulunduğu sözcüğün bir kişi ya da bir nesneye ait olduğunu belirten eklerdir. Bu ekler eklendiği sözcüğün *ben, sen o, biz, siz onlar* gibi şahıslara ait olduklarını belirten eklerdir (Vural ve Böler, 2011: 159). Araştırma alanımız olan Turhal ve yöresi ağızlarında şu iyelik ekleri kullanılır:

Teklik 1. şahıs: +m, +ım, +im, +um, +üm

Teklik 2. şahıs: +n, +ın, +in, +un, +ün

Teklik 3. şahıs: +ı, +i, +u, +ü;

+sı, +si, +su, +sü

Çokluk 1. şahıs: +mız, +miz, +muz, +müz

Çokluk 2. şahıs: +nız, +niz, +nuz, +nüz +nız,

+niz, +nuz, +nüz

Çokluk 3. şahıs: +ları, +leri, +narı, +neri

İyelik Eklerinin Kullanılışları

Teklik 1. Şahıs: +*m*, +*Im*, +*Um* ekleridir. Yörede yazı dilindeki şekliyle kullanılmıştır. Bu ekin varlığı isimlerin başına getirilen *benim* zamiri ile anlaşılır:

ğızım (14a/20) < kızım

ābim (2/7) < abim

⁴⁰ İyelik ekleri hakkında geniş bilgi için bakınız: Ergin, *TDB*, s. 220-223.; Korkmaz, *TTG*, s. 259-263.

el**tim** (4/60) < el**tim**

yavru**m** (4/60) < yavru**m**

öl**um** (6/35) < oğ**lum**

müdü**rüm** (6/35) < müdü**rüm**

Teklik 1. şahıs eki, son sesi *g* (*ğ*), *h* (*h*), *k* (*k*), *y* ünsüzleri ile biten kelimelere geldiğinde hece kaynaşması görülür:

ayā**m** (9/48) < ayağ**ım**

diğd**im** dikişlerin (12/14) < diktiğ**im** dikişlerin

mesl**em** (MDD) < mesleğ**im**

Teklik II. Şahıs: *+n*, *+In*, *+Un* ekleridir. Bu ek yörede Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi ‘*n̄*’ ünsüzü iledir (Özkan, 2000: 111). Bu ekin varlığı, isimlerin başına getirilen *senin* zamiri ile anlaşılır:

vücū**Tuñ** (10/103) < vücud**un**

okulu**ñ** (10/131) < okul**un**

motōru**ñ** (2/21) < motor**un**

Teklik II. şahıs eki son sesi *g* (*ğ*), *h* (*h*), *k* (*k*), *y* ünsüzleri ile biten kelimelere geldiğinde hece kaynaşması olduğu görülür.

halā**ñ** (12/40) < halan**ın**

ocā**ñ** (14c/22) < ocağ**ın**

ebē**ñ** de dedē**ñ** de (7/3) < eben**in** de deden**in** de

verdū**ñ** (10/123) < verdiğ**in**

yapdū**ñ** (2/44) < yaptığ**ın**

Teklik III. Şahıs: *+(s)I*, *+(s)U* ekleridir. Bu ekler Turhal ve yöresi ağızlarında yazı dilindeki şekliyle karşımıza çıkar. Bu ekin varlığı, isimlerin başına getirilen *onun* zamiri ile anlaşılır:

yımirtas**ı** (11/6) < yumurtas**ı**

ğafas**ı** (11/10) < kafas**ı**

yavrusu**u** (10/72) < yavrusu**u**

müftüs**ü** (10/63) < müftüs**ü**

emmisi**i** (10/98) < emmisi**i**

Çokluk I. Şahıs: $+(i)mIz$, $+(i)mUz$ ekleridir. Bu ekler Turhal ve yöresi ağızlarında yazı dilindeki şekliyle karşımıza çıkar. Bu ekin varlığı, isimlerin başına getirilen *bizim* zamiri ile anlaşılır:

iş**imiz** (6/27) < iş**imiz**

hikây**emiz** (6/63) < hikây**emiz**

ev**imiz** (12/1) < ev**imiz**

arab**amız** (12/25) < arab**amız**

çocū**umuz** (4/78) < çocuğ**umuz**

kök**ümüz** (10/1) < kök**ümüz**

Çokluk I. şahıs eki, son sesi *g* (*ğ*), *h* (*h*), *k* (*k*) ünsüzleri ile biten kelimelere geldiğinde hece kaynaşması olduğu görülür:

emā**amız** (10/125) < emeğ**imiz**

çocū**umuz** (4/78) < çocuğ**umuz**

Çokluk II. Şahıs: $+nIz$, $+nUz$, $+ñIz$, $+ñUz$ ekleridir. Bu ekler Turhal ve yöresi ağızlarında yazı dilimizdeki şekliyle karşımıza çıkar. Bu ekin varlığı, isimlerin başına getirilen *sizin* zamiri ile anlaşılır:

sanaTı**ınız** (5/35) < sanat**ınız**

yağdı**ınız** (4/7) < yaktığ**ınız**

lekeledi**iniz** (4/68) < lekelediğ**iniz**

Çokluk III. Şahıs: $+lArı$, $+nArı$ ekleridir. Bu ekler Turhal ve yöresi ağızlarında yazı dilindeki şekliyle karşımıza çıkar. Bu ekin varlığı, isimlerin başına getirilen *onların* zamiri ile anlaşılır:

malzemel**eri** (9/103) < malzemel**eri**

isiml**eri** (10/2) < isiml**eri**

gulağ**ları** (10/86) < kulak**ları**

fidan**ları** (3/14) < fidan**ları**

Sözcüğün son sesi *-n* olanlarda, *ilerleyici ünlü benzeşmesi* meydana gelir. Bu durumda $+lArı$ eki $+nArı$ biçimine dönüşür:

dúggann**arı** (12/10) < dükkân**ları**

ekin**leri** (2/2) < ekin**leri**

2.1.5. Aitlik Eki

Aitlik eki, eklendiği isim soylu kelimelere bir yerde veya zamanda bulunma veya bir varlığa ait olma anlamı katan “+ki” ekidir. Bu ek eklendiği sözcüğe her zaman birleşik yazılır. Aitlik eki ve ilgi eki ile oluşturulmuş zamirlere *ilgi zamiri* denir. Bu nedenle *aitlik eki* kavramı, zaman zaman ilgi zamiri ile eş anlamlı olarak kullanılır (Keskin, 2003: 89)

yanındaki (4/6) < yanındaki

benimki (4/60) < benimki

suvasdaki (4/80) < Sivas’taki

turhaldaki (5/1) < Turhal’daki

içindeki (9/100) < içindeki

māllesindeki (10/66) < mahallesindeki

2.1.6. Soru Eki [mI, mU]

Soru eki⁴¹ edat menşeli olup sonradan ekleşmiştir (Vural ve Böler, 2011: 152). Bu ek cümleye farklı anlamlar katabilir. Eklendiği kelimedenden daima ayrı yazılır. Turhal ve yöresi ağızlarında da yazı dilinde olduğu gibidir:

ankaraya **mı** göçTü (3/56) < Ankara’ya **mı** göçtü

ħafTalış **mı** (4/114) < haftalık **mı**

çocuħ **mu** bu (10/25) < çocuk **mu** bu

ħavada **mı** geçiyom (2/26) < havada **mı** gidiyorum

on_altı yaş **mı** (4/15) < on altı yaş **mı**

ħafTalış **mı** (4/114) < haftalık **mı**

2.2. ZAMİRLER (ADILLAR)

İsimlerin yerini tutan, kişileri ve nesnelere temsil veya işaret yoluyla karşılayan kelimelerdir. Zamirler tek başlarına herhangi bir anlam ifade etmez, nesnelere isimleri değil temsilcileri oldukları ve geçici olarak isimlerin yerlerini tuttukları için ancak

⁴¹ Geniş bilgi için bakınız: Korkmaz, *GTS*, s. 90.

yerlerini tuttıkları isimlerle anlam ilgileri bilindiği zaman anlam kazanır (Vural ve Böler, 2011: 211). Zamirler⁴², İsimlerin aldığı çekim eklerini alabilir ve de isimlerin yaptığı tüm işleri de yapabilir.

2.2.1. Şahıs Zamirleri

Varlıkları kişi olarak temsil eden ve kişi isimlerinin yerini tutan zamirlerdir (Vural ve Böler, 2011: 213). Yörede kullanılan şahıs zamirleri genellikle yazı dilindeki gibidir. Ancak ismin bazı hallerinde küçük de olsa farklılıklar gösterebilmektedir. Özellikle şahıs zamirlerine gelen yönelme haliyle birlikte buradaki *n*'nin nazal *n* (*ñ*) ye döndüğü görülür. Ayrıca şahıs zamirlerinden üçüncü çoğul şahıs ekinde *-nl-* > *-nn-* benzeşmesi meydana geldiği görülmüştür.

Yalın	İlgi	Yükleme	Yönelme	Ayrılma	Bulunma
Hali	Hali	Hali	Hali	Hali	Hali
ben	benim	beni	bana baña	benden	bende
sen	senin	seni	sana saña	senden	sende
o	onun	onu	ona	ondan	onda
biz	bizim	bizi	bize	bizden	bizde
siz	sizin	sizi	size	sizden	sizde
onlar	onların	onları	onlara	onlardan	onlarda
onnar	onnarın	onnarı	onnara	onnardan	onnarda

Turhal ve yöresi ağızlarında şahıs zamirleri şu şekildedir:

dúġġanı **ben** açıyodum (9/2) < dükkânı **ben** açıyordum

o da **beni** görmüş (8/17) < o da **beni** görmüş

suçu **baña** atmamış (13/46) < suçu **bana** atmamış

gelinim **sen** eşiT (14a/22) < gelinim **sen** işit

ġızım **saña** diyom (14a/22) < kızım **sana** diyorum

burayı **saña** vereyim (6/44) < burayı **sana** vereyim

⁴² Geniş bilgi için bakınız: Zeynep Korkmaz, *TTG*, s. 405-413.; Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara, 2011, s. 357-359.

oña da ulaşamadım (2/55) < **ona** da ulaşamadım
araziyi **oña** veriyolar (3/52) < araziyi **ona** veriyorlar
bizi Taşlıyomuş (11/15) < **bizi** taşlıyormuş
bizim akrabalardaydı (12/31) < **bizim** akrabalardaydı
siz de gelin (10/142) < **siz** de gelin
size ders verirüg (10/144) < **size** ders veririz
onnar evlendi (6/10) < **onlar** evlendi
onnarı goşuyomuş (10/12) < **onları** koşuyormuş

2.2.2. Dönüslülük Zamiri

Turhal ve yöresinde bu zamir *kendi* sözcüğüyle karşılanmaktadır.

Kendi zamiri ön ses ünsüzünde çoğunlukla tonlulaşma ve genel ünlü yuvarlaklaşması sebebiyle ses değışikliklerine ($k > g$ değışikliğı) uğramıştır (Demir, 2005: 154).

I. Tekil Şahıs:

Kendime (2/25) < kendime
Kendimi (2/59) < kendimi
ğendümü (4/104) < kendimi

II. Tekil Şahıs:

Kendine (12/49) < kendine
ğendüñü (14a/24) < kendini

III. Tekil Şahıs:

Kendi (2/25) < kendi
ğendü (3/3) < kendi
ğendi (4/95) < kendi

I. Çoğul Şahıs:

Kendimizi (3/49) < kendimizi
ğendimize (8/60) < kendimize

II. oğul Şahıs:

Kendiñizin (9/22) < kendinizin
ğendiñizde (12/75) < kendinizde

III. oğul Şahıs:

ğendileri (6/60) < kendileri

2.2.3. İşaret Zamirleri

Varlıkları, nesneleri işaret etmek, göstermek suretiyle karşılayan zamirlerdir. İşaret zamirleriyle belirtilen varlıklar şu veya bu nitelikleriyle değil, yerleriyle ifade edilmiş olur (Vural ve Böler, 2011: 215). Turhal ve yöresi ağızlarında işaret zamirlerinin aldıkları ünlü ve ünsüzlerin durumuna göre farklılıklar gösterebilmektedir:

Bu: Turhal ve yöresi ağızlarında genellikle yazı dilindeki gibidir:

bunda (10/42) < **bunda**

bunu (10/55) < **bunu**

bunları (10/64) < **bunları**

İşaret zamiri olan *bu* sözcüğü yönelme hali eki (-a, -e) aldığında *n* sesi *nazal n* (*ñ*) sesine dönmüştür. Bu ses olayı Turhal ve köyleri ağzında, EAT'deki asli şekil muhafaza edilmiştir (Sev, 2007: 296).

buña (1/15) < **buna**

Şu: Turhal ve yöresi ağızlarında genellikle yazı dilindeki gibidir:

Şurda (4/127) < **Őurada**

Őunu (3/5) < **Őunu**

Az da olsa ünlülerde genişlemeye uğrayarak kullanımına da rastlanmıştır:

Őrayı (9/17) < **Şurayı**

Őra (9/4) < **Şura**

O: Bu ek şahıs zamiri olan *o* zamiriyle karıştırılabilir. Bu zamir insan dışı varlıkların yerini tuttuğunda işaret zamiri olarak görev yapar. Yörede kullanılan şekilleri yazı dilinde olduğu şekliyledir:

onunan gëTdim (6/25) < onunla gittim (kamyon)

onun (10/100) < onun (hastalık)

onun ğarşusu (11/8) < onun karşıısı (otelin)

Bunlar / bunnar: *Bunlar* şekli yazı dilide olduğu gibidir:

bunlarıñ ğızı (4/59) < bunların kıızı

bunları (10/63) < bunları

Ses değişmesi sonucunda *bunnar* haline gelen şekli de sıklıkla kullanılmaktadır:

bunnar aldılar (4/20) < bunlar aldılar

Şunnar: Yörede genellikle *şunnar* şeklinde kullanıldığı görülmüştür:

şunnarı (3/5) < şunları

Onlar / onnar: Bu zamir yazı dilide olduğu gibidir:

onları ğoşuyomuş (10/12) < onları koşuyormuş (at)

Ses değişmesi sonucunda *onnar* haline gelen şekli de sıklıkla kullanılmaktadır:

sularduğ onnarı (12/25) < sulardık onları

onnardan (7/16) < onlardan (eğitim)

“Türkçede kullandığımız ‘bura, şura, ora’ kelimelerinin yapısı hakkında ağız araştırmalarının çoğunda, yaygınlaşmış olarak ‘bu+ra’ çözümlemesini bulmaktayız. Oysa çok eskilerden beri, ‘bura’ sözünün ‘bu’ ve ‘ara’ kelimelerinin kaynaşması sonucu meydana gelmiş birleşik yapılı olduğu söylenmektedir” (Sev, 2007: 296). Derlenen metinlerde bu kelimeler şu şekildedir:

bu dil buranın doğül (14e/14) < bu dil buranın değil

buraya yanaşdurmasın (5/36) < buraya yanaştırmassın

gel burayı saña vereyim (6/44) < gel burayı sana vereyim

şura bura bi metre (9/58) < şura bura bir metre

şuradan bi geğeydim (13/54) < şuradan bir geğeydim

oralara ahlımız kesmiyodu (2/22) < **oralara** kesmiyordu
orasını hatırlamıyom (2/27) < **orasını** hatırlamıyorum
ğavaahlıdı **oralar** (3/30) < kavaklıktı **oralar**

2.2.4. Soru Zamirleri

Nesneleri, kişileri soru yoluyla karşılayan, onların soru şeklindeki karşılıkları olan, onları soru hâlinde ifade eden zamirlerdir (Vural ve Böler, 2011: 217). Turhal ve yöresi ağızlarında soru zamiri olarak *kim* ve *ne* kelimeleri kullanılmaktadır.

neyinen (12/52) < **ney** ile
bilmiyom **nereyse** (12/69) < bilmiyorum **nereyse**
neriye gederse (14a/18) < **nereye** gederse
bu **kim** (3/24) < bu **kim**
kimsin derler (4/99) < **kimsin** derler

2.2.5. Belirsizlik Zamirleri

Kişileri, nesnelere belirsiz olarak karşılayan zamirlerdir (Vural ve Böler, 2011: 217). Nesnelere ve insanları çeşitli açılardan belirsiz bir şekilde karşılayan belirsizlik zamirlerinin Turhal ve yöresi ağızlarındaki kullanılışları çok yaygın olup bazı örnekleri şöyledir:

herkeş (5/19) < **herkes**
başKaları (4/55) < **başkaları**
hePsine (12/77) < **hepsine**
hePisi de (4/15) < **hepsi** de
ötekileri (4/84) < **ötekileri**
şeyde ğalduĥ (1/70) < **şeyde** kaldık
bi **şeyiñiz** yoĥ (5/35) < bir **şeyiniz** yok
para **falan** atarsa (9/20) < para **falan** atarsa
on yaşında **falandım** (9/57) < on yaşında **falandım**
kibrit **falan filan** (9/65) < kibrit **falan** filan
ben **birisini** buluyum (4/94) < ben **birisini** buluyum
kimisi parça ğırıyo (6/33) < **kimisi** parça kırıyor

2.3. SIFATLAR (ÖNADLAR)

Sıfatlar⁴³ isimlerle bağlantılı olarak onları niteleyen ya da belirterek tamamlayan kelimelerdir. Bir sözcüğün sıfat olabilmesi için mutlaka bir nesneyle ilişkili olması gerekir (Banguoğlu, 1974: 341). Sıfatlar, Turhal ve yöresi ağızlarında yazı dilindeki gibidir ancak çeşitli fonetik farklılıklar barındıran sıfatlara da rastlanmıştır.

Sıfatlar görevleri bakımından *niteleme sıfatları* ve de *belirtme sıfatları*⁴⁴ olarak iki başlık altında toplanır:

2.3.1. Niteleme (Vasıflandırma) Sıfatları

“Canlı ve cansız varlıkların renk, şekil, biçim, tat, koku, mesafe, huy, alışkanlık, yetenek, beceri gibi türlü dış ve iç özelliklerini bildiren sıfatlardır” (Korkmaz, 2009: 356). Adların “*nasıl*” olduklarını ortaya koyan, onların değişmez özelliklerini bildiren sıfatlardır. Niteleme sıfatları Turhal ve yöresi ağızlarında şöyle geçmektedir:

gúccük osman (3/26) < **Küçük** Osman

cıbr ğafalı bi şey (3/16) < **cıbr kafalı** bir şey

eyce adam (4/31) < **İyice** adam

gözel dikiş makinesi (12/7) < **güzel** dikiş makinesi

böyük osman (3/26) < **Büyük** Osman

2.3.2. Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatları⁴⁵; isimleri işaret, soru, sayı ve belirsizlik yönünden belirten sıfatlardır (Korkmaz, 2009: 385).

⁴³ Sıfatlar ile ilgili geniş bilgi için bakınız: Ergin, *TDB*, s. 241-254.; Korkmaz, *TTG*, s. 333-399; Vural-Böler, *SŞB*, s. 187-194.

⁴⁴ Bakınız: Korkmaz, *TTG*, s. 354

⁴⁵ Geniş bilgi için bakınız: Korkmaz, *TTG*, s. 385

2.3.2.1. İşaret Sıfatları

İşaret sıfatları nesnelere göstererek belirten sıfatlardır. Bu sıfatlar nesnelere buldukları yeri mekandaki veya zamandaki uzaklık mesafelerine göre gösterir (Korkmaz, 2009: 385). Turhal ve yöresi ağızlarında da işaret sıfatı *bu, şu, şö, o* kelimeleridir:

- bu** tarafTa (12/10) < **bu** tarafta
- bu** yeni evde (12/46) < **bu** yeni evde
- şu** eviñ altına (12/47) < **şu** evin altına
- şö** ğadın (1/10) < **şu** kadın
- şö** başKa yere (4/7) < **şu** başka yere
- o** inceleriñ bināsı (3/11) < **o** incelerin binası
- o** dazyayolunda (3/12) < **o** Dazyayolunda

2.3.2.2. Sayı Sıfatları

Sayı sıfatları, adları sayı gösterme yoluyla belirten sıfatlardır. Bu sıfatlar aslında birer sayı adı iseler de adlar önünde artık tam bir sıfat görevi yüklenmişler, kalıcı birer sığata dönüşmüşlerdir (Korkmaz, 2009: 387).

2.3.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

İsımlere gelerek onlara sorulan *kaç* sorusunun cevabıdır. Herhangi bir ek almaz (Vural ve Böler, 2011: 206).

Yörede rastlanan asıl sayı sıfatları şu şekildedir:

- ğırğ** metre (7/27) < **kırk** metre
- eki** üç ay (4/66) < **eki** üç ay
- üç** ay (3/40) < **üç** ay
- altı** kardeşTik (6/8) < **altı** kardeşTik
- beş** ğuruş para (3/6) < **beş** kuruş para

2.3.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları

Belirttikleri isimlerin sıralarını gösteren sıfatlardır. Bunlar asıl sayı sıfatlarına -*Incl/- UncU* ekinin getirilmesiyle yapılır (Vural ve Böler, 2011: 206).

çkinci sıra (4/108) < **ikinci** sıra

birinci belediye (11/3) < **birinci** belediye

birinci dúúnünde (12/70) < **birinci** düğününde

üçüncü babam (4/110) < **üçüncü** babam

üçüncü bölük (7/6) < **üçüncü** bölük

2.3.2.2.3. Paylaştırma (Üleştirme) Sayı Sıfatları

Parça ve pay belirten sıfatlardır. Üleştirme sıfatları sayılara -*Ar* ekleri getirilerek yapılır (Hengirmen, 1995: 141).

ğırğar lira (6/23) < **kırkar** lira

altışar (MDD) < **altışar**

2.3.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları

Belirttikleri isimlerin sayılarını kesirli olarak gösteren sıfatlardır. Kesir sayı sıfatları tek kelime olarak değil, bir kelime grubu olarak bulunurlar (Vural ve Böler, 2011: 206).

Kurallı olarak -*de*, -*da* ekiyle yapılır.

beşde dört (MDD) < **beşte** dört

2.3.2.2.5. Topluluk Sayı Sıfatları

Belirttikleri nesnelere arasında bir benzerlik, bir birlik bulunduğunu belirten, bir nesne topluluğu ifade eden sayı sıfatlarıdır. Bu sıfatlar asıl sayılara -*(I)z/- (U)z* ekinin eklenmesiyle oluşur (Vural ve Böler, 2011: 206).

ëkiz eşi ölüyo (10/28) < **ikiz** eşi ölüyor

üçüz koyun (MDD) < **üçüz** koyun

2.3.2.3. Soru Sıfatları

İsimleri soru yoluyla tamamlayan sıfatlardır (Vural ve Böler, 2011: 207).

Çalışmada geçen soru sıfatları şu şekildedir:

hangi birine (6/34) < **hangi** birine

ne zaman (4/52) < **ne** zaman

nasıl bir şey (2/33) < **nasıl** bir şey

kaç kere (4/53) < **kaç** kere

kaç tane (6/20) < **kaç** tane

kaç yaşındaydı (10/10) < **kaç** yaşındaydı

2.3.2.4. Belirsizlik Sıfatları

“Belirsizlik sıfatları, varlık ve nesnelere sayı ve miktarını açık ve kesin olarak değil kabataslak, belirsiz olarak bildiren sıfatlardır” (Korkmaz, 2009: 395-398). Nesnelere çeşitli açılardan belirsizlik yoluyla tamamlar.

Çalışmada geçen soru sıfatları şu şekildedir:

başka işler (5/37) < **başka** işler

biraz düz yol var (2/15) < **biraz** düz yol var

bir şey (2/33) < **bir** şey

bir gün (4/4) < **bir** gün

fazla şeyler (9/8) < **fazla** şeyler

her gün (9/15) < **her** gün

her tarafını (9/75) < **her** tarafını

hiç bir şey (6/60) < **hiç** bir şey

öbür dünyaya (2/32) < **öbür** dünyaya

öbürsü gün (9/70) < **öbür** gün

bi kaç gün (10/131) < **bir kaç** gün

2.4. ZARFLAR (BELİRTEÇLER)

“Zarf veya belirteç⁴⁶; bir fiilin, fiilimsinin, sıfatın veya başka bir zarfın anlamını yer, zaman, durum ve miktar bakımından niteler. Zarflar, fiile yöneltilen *neden, ne zaman, nereye, ne kadar ve nasıl* sorularının cevaplarını oluşturur” (Ergin, 2009: 280).

2.4.1. Yer Yön Zarfları

“Fiildeki oluş ve kılışın yerini ve yönünü belirleyen zarflardır” (Korkmaz, 2009: 395-398). “Türkiye Türkçesi ağızlarında, yer-yön bildiren ifadeler önemli bir yer teşkil etmesine rağmen bu ifadelerin büyük bir bölümünün yazı dili sözlüğünde yer bulmadığı görülmektedir” (Bulduk, 2019: 193-216). Turhal ve yöresi ağızlarında, yer yön zarflarından bazılarında değişimler görülmüştür:

içeri düşürünce (6/55) < **içeri** düşürünce
dışarı vermeyicām (4/2) < **dışarı** vermeyeceğim
çıkamıyodu **dışarı** (7/18) < çıkamıyordu **dışarı**
gēdiyo **ileri** (3/30) < gidiyor **ileri**
geri geliyoduğ (7/21) < **geri** geliyorduk
geri geddi (7/29) < **geri** gididi
geri geldük (10/89) < **geri** geldik
aşşaa atlatdırıyolar (7/30) < **aşağı** atlattırıyorlar
ğayıyoñ **aşşaa** (7/33) < kayıyorsun **aşağı**
yôharı ğaldıramıyom (9/53) < **yukarı** kaldıramıyorum
yôharı çıhdığ (10/53) < yukarı çıktık

2.4.2. Zaman Zarfları

“Fiilde belirtilen iş veya hareketin ne zaman yapıldığını bildiren kelimelere veya kelime gruplarına zaman zarfı denir” (Ergin, 2009: 280). Zaman zarflarını Muharrem Ergin, “Bunlar zarf olarak kullanılan çeşitli zaman isimleridir” (Ergin, 2009: 260) şeklinde yorumlar. Yöre ağızında, zaman zarflarında bazı seslerde değişimler görülmüştür:

⁴⁶ Geniş bilgi için bakınız: Korkmaz, *TTG*, s. 451-523.; Ergin, *TDB*, s. 255-259.

şincik gedek (11/1) < **şimdi** gidelim
şinci gel (2/66) < **şimdi** gel
sonra geTdi (6/14) < **sonra** gitti
sōna trakTör aldım (6/16) < **sonra** traktör aldım
hafTa soñları geTtim (7/18) < **hafta sonları** gittim
yarın icci alacağlar (5/5) < **yarın** iççi alacaklar
ağşamınan içiyolar (10/155) < **akşamleyin** içiyorlar
Sabānan buldular (12/64) < **Sabahleyin** buldular
ğarağışda yāmaz (14a/17) < **karakışta** yağmaz
gene gediyo (10/126) < **gene** gidiyor
anca denetliyolar (7/34) < **anca** denetliyorlar
zabaa çihma (14c/25) < **sabaha** çıkma

2.4.3. Niteleme Durum (Hal) Zarfları

“Durum veya hâl zarfları fiillerin durumlarını anlatan; fiilde bildirilen hareketin nasıl yapıldığını bildiren kelimelerdir” (Ergin, 2009: 281).

Turhal ve yöresi ağızlarında, niteleme durum (hal) zarflarında bazı seslerde değişimler görülmektedir. Metinlerde rastladığımız örnekler şöyledir:

ğozelce örendim (10/183) < **güzelce** öğrendim
iyi çalışdığ (6/27) < **iyi** çalıştık
kötü olduğ (10/159) < **kötü** olduk
eyi hatıllıyom (2/29) < **iyi** hatırlıyorum
kütür kütür vurarağ (2/27) < **kütür kütür** vurarak
öle (3/7) < **öyle**
şöle dolanıyo (5/8) < **şöyle** dolanıyor
böle yapıyodum (9/15) < **böyle** yapıyordum
yavaş gederdim (9/9) < **yavaş** yavaş giderdim
eyi olmadı bu (3/32) < **iyi** olmadı bu

2.4.4. Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfları

“Miktar veya nicelik zarfları; fiilleri, zarfları, fiilimsileri ve sıfatları miktar, derece, ölçü bakımından etkileyen ve sınırlayan zarflardır” (Ergin, 2009: 281).

Yazıya geçirilen metinlerde örnekler şu şekildedir:

en güccük ölüm (12/46) < **en** küçük ölüm

en çoğ üç yüz elli (6/52) < **en** çok üç yüz elli

daha sōna (6/12) < **daha** sonra

az geliyo (1/2) < **az** geliyor

biraz geç ğaldım (9/60) < **biraz** geç kaldım

fazla ilgilenemeg (2/70) < **fazla** ilgilenemeyiz

2.4.5. Soru Zarfları

“Fiildeki oluş ve kılışı çeşitli yönlerden soru yoluyla belirleyen zarflardır” (Korkmaz, 2009: 523). Fiilleri ve fiilimsileri soru yönünden etkileyen bu zarflarda, bölgenin ağız yapısından kaynaklı bazı seslerde değışmeler görülmektedir:

nasıl çıkaruruğ? (10/83) < **nasıl** çıkarırız?

nasıl göyduysa (10/125) < **nasıl** koyduysa

ne zaman ğayıt_ eddi (4/52) < **ne zaman** kayıt etti

zilede **ne ğadar** ğaldı (10/9) < Zile’de **ne kadar** kaldı

niye ayağ ğalğmadı (3/24) < **niye** ayağ kalkmadı

niye yanaşmadım (4/87) < **niye** yanaşmadım

2.5. FİLLER (EYLEMLER)

Fiiller, iş ve hareket bildiren önemli sözlendir. Fiiller, karşıladıkları hareketler ile zaman ve mekân kapsamı içinde, somut ve soyut nesne ve kavramlarla ilgili her türlü oluş, kılış, kılınış ve durumları bildirir (Korkmaz, 2009: 527).

2.5.1. Fiil Yapım (Türetme) Ekleri

Fiil yapan ekler, fiil ya da isim kök ve gövdelerinden fiil yapmak için kullanılan eklerdir. *İsimden fiil yapan ve fiilden fiil yapan ekler* olmaz üzere iki türdür (Korkmaz, 2009: 31).

2.5.1.1. Fiilden Fiil Yapım (Türetme) Ekleri

Fiilden fiil yapan ekler, fiil kök veya gövdelerinden fiil oluşturmak için kullanılan eklerdir (Korkmaz, 2009: 123).

2.5.1.1.1. [-dUr-]

“Ünsüz ile biten geçişli ve geçişsiz fiillere gelerek oldurma ve yaptırma bildiren geçişli fiiller yapar” (Vural ve Böler, 2011: 191). Bu ekin Turhal ve yöresi ağızlarında yazı dilinden farklı hallerine rastlanmıştır:

ğaldur**dur** (3/27) < kaldırttır

zunna çaldur (4/112) < zurna çaldır

bi_dilekce yazdur (10/86) < bir dilekçe yazdır

bunu öldür**dur** (3/27) < bunu öldürttür

bi_sıhışTur (10/128) < bir sıkıştır

alduracağ (1/10) < aldiracak

anladurdu (3/58) < anlatırdı

güddürmüyecekler (10/109) < güttürmeyecekler

2.5.1.1.2. [-Ur]

Ünsüz ile biten geçişli ve geçişsiz fiil köklerinden ettirgen anlamlı fiiller türetmiştir (Korkmaz, 2009: 31). *-Ur eki*, Turhal ve yöresi ağızlarında yazı diline uygun kullanılmıştır.

oğur_yazarlı (10/107) < okur yazarlığı

2.5.1.1.3. [-**(ı)**l-]

Genellikle ünsüzle biten geçişli fiillerden olma ya da yapıma bildiren fiiller türetilir (Vural ve Böler, 2011: 192). -*l-* eki, Turhal ve yöresi ağızlarında yazı diline uygun kullanılmıştır:

gözleri ışıldadı (9/68) < gözleri ışıldadı

gırılmış (10/53) < kırılmış

sıhılıyoğ (10/149) < sıkılıyor

gafa yarılmadı (12/49) < kafa yarılmadı

2.5.1.1.4. [-**(D)**ş-, **(U)**ş-]

Bu ek, fiilin gösterdiği işi öznelere karşılıklı yaptığı anlamı verir. Ayrıca eklendiği fiil kök ve gövdelerinden “kendiliğinden oluş” bildiren fiiller de oluşturmuştur (Korkmaz, 2009: 132). Yöre ağızında çoğunlukla yazı diline uygun kullanılmıştır.

gelişekliydü (4/42) < gelişmişti

çatışduruyom (10/113) < çatıştıramıyorum

yetüşTürdü (3/14) < yetiştirdi

2.5.1.2. İsimden Fiil Yapım (Türetme) Ekleri

Bu ekler isimlerin kök ya da gövdelerine gelerek onların fiil olmasını sağlar (Korkmaz, 2009: 33). Turhal ve köylerinden derlenen metinlerde şu örnekleri tespit edilmiştir:

2.5.1.2.1. [+**Al-**]

Eklendiği isimden *olma* bildiren fiiller türeten bir ektir (Korkmaz, 2009: 112). Turhal ve yöresin ağızlarında çoğunlukla yazı diline uygun kullanılmıştır. Çok kullanılan bir ek değildir:

eli boşalıyo (3/34) < eli boşalıyor

şişe boşalmış (10/125) < şişe boşalmış

2.5.1.2.2. [+IA-]

+IA- eki⁴⁷ eklendiği sözcüğe birçok anlam ve mahiyet kazandırır (Vural ve Böler, 2011: 181). Yörede çok sık kullanıldığı görölmüş olup çoğunlukla yazı diline uygun kullanılmıştır:

lekelediñiz (4/68) < lekelediniz

başladüh (10/168) < başladık

oraya toplandı (11/9) < oraya toplandı

paTlasan, çaTlasan (14a/13) < patlasan, çatlasan

2.5.1.2.3. [+IAn-]

çocuğlar havaslandı (2/11) < çocuklar heveslendi

nişanlanmıyom diyom (4/14) < nişanlanmıyom diyorum

çığduğca havalanuñ dedi (5/28) < çıktıkça havalanın dedi

millet toplanmışlar (8/14) < millet toplanmışlar

fazla ilgilenemeg dedi (2/71) < fazla ilgilenemeyiz dedi

2.5.1.2.4. [+IAş-]

uzahlaşdım yere (9/50) < uzaklaştığım yere

süngüleşme yapıyoduğ (7/17) < süngüleşme yapıyorduk

2.5.2. şahıs Ekleri

şahıs ekleri, fiillere gelerek fiilin gösterdiği oluş ve kılışım kimler tarafından gerçekleştirdiğini bildiren eklerdir. şahıs ekleri, zaman ve dilek eklerinden sonra gelir, kendilerinden sonra sadece soru ekleri alabilir (Korkmaz, 2009: 571).

⁴⁷ Geniş bilgi için bakınız: Banguoğlu, *TG*, s. 214-217.

2.5.2.1. Birinci Tip Şahıs Ekleri

Birinci tip şahıs ekleri şahıs zamiri menşeli olup şimdiki zaman, gelecek zaman, öğrenilen geçmiş zaman, istek ve gereklilik kiplerinin çekimlerinde kullanılan eklerdir (Ergin, 1972: 283).

Bu eklerin Turhal ve yöresi ağızlarında genel kullanımını şu şekildedir:

1. Tekil Şahıs: -m
2. Tekil Şahıs: -n, -ñ -sIn,-sUn, -sUñ
3. Tekil Şahıs: -
 1. Çoğul Şahıs: -k, -k -h, -z, -Iz, -Uz, -Ik, -Uk, -ük, -ük, -üh
 2. Çoğul Şahıs: -sInIz, -sUñUz, -nIz, -nUz
 3. Çoğul Şahıs: -lAr

Turhal ve yöresin ağızlarında birinci tip şahıs eklerinin kullanım şekilleri:

1. Şahıs Teklik

[-m]:

ğızım saña diyom (14a/20) < kızım sana diyorum

otumuyom (14a/25) < oturmuyorum

yemiyom (14a/25) < yemiyorum

2. Şahıs Teklik:

[-n]:

sürün (14c/21) < sürün

getiriyon (2/5) < getiriyorsun

-sñ, -siñ, -suñ, -süñ:

çekTürsün (1/10) < çektirsin

1. Şahıs Çokluk:

[-k]:

ğarı dèrdük (1/17) < karı derdik

tallada bitirdük (2/7) < tarlada bitirdik

[-h, -ḥ]:

gèdiyoduh (10/60) < gidiyorduk

tuda gèdiyoduḥ (12/52) < tuda gidiyorduk

dōmuşuḥ (10/56) < doğmuşuz

[-z]:

gèdecēz (9/17) < gideceğiz

[-ūk, -ūḥ]:

yiyeçūk dèdi (4/8) < yiyeceğiz dedi

şeyi yuyacuḥ (4/8) < şeyi yıkayacağız

geçecūk (4/8) < gideceğiz

2. Şahıs Çokluk

[-sInIz, -sUñUz]:

ōrenürsünüz (10/144) < öğrenirsiniz

seversinüz (11/2) < seversiniz

[-nIz, -nUz]:

alacādınız (5/2) < alacaktınız

nerde çalışacānız (5/34) < nerde çalışacaksınız

gelecānız gine (5/35) < geleceksiniz gene

3. Şahıs Çokluk:

[-lar]:

püşgúúT dādıyolar (10/150) < bisküvi dağıtıyorlar

çay yapuyolar (10/150) < çay yapıyorlar

ayrılmıyolar (4/54) < ayrılmıyorlar

[-ler]:

yatın dèdiler (11/16) < yatın dediler

gelmemişler (12/69) < gelmemişler

2.5.2.2. İkinci Tip Şahıs Ekleri

İkinci tip şahıs ekleri iyelik kökenli olup Turhal ve yöresi ağızlarında da görülen geçmiş zaman ve şart çekimlerinde kullanılan eklerdir (Demir, 2005: 168).

Araştırma alanı olan Turhal ve yöresine ait derlenen metinlerde birinci tip şahıs ekleriyle ikinci tip şahıs ekleri arasında kesin bir ayırım olmayıp birbirlerinin yerine kullanıldığı da görülmüştür:

1. Tekil Şahıs: -m
2. Tekil Şahıs: -n, -ñ
3. Tekil Şahıs: -
1. Çoğul Şahıs: -k, -k -h
2. Çoğul Şahıs: -z, -nIz, -nIz
3. Çoğul Şahıs: -lAr

Turhal ve yöresi ağızlarında ikinci tip şahıs eklerinin kullanım şekilleri:

1. Şahıs Teklik:

[-m]:

havada döndüm (2/28) < havada döndüm

eyi hatırlıyom (2/29) < iyi hatırlıyorum

2. Tekil Şahıs Teklik:

[-n]:

alıştılar biliyon mu (4/55) < alıştılar biliyor musun

niye çıkarıyon dedi (10/110) < niye çıkarıyorsun dedi

1. Tekil Şahıs Çokluk:

[-k]:

bölüe dönerdük (13/31) < bölüğe dönerdik

başımıza sürerdük (9/44) < başımıza sürerdik

[-h, -h̃]:

görebiliyoduh̃ (13/5) < görebiliyorduk

örediyoduh̃ (13/11) < öretiyorduk

2. Şahıs Çokluk:

[-nIz, -nUz]:

rapor alacānız (10/85) < rapor alacaksınız

3. Şahıs Çokluk:

[-lAr]:

çavuş yapTılar (13/8) < çavuş yaptılar

oruya göydular (12/69) < oraya koydular

2.5.3. Zaman ve Şekil Ekleri (Kip Ekleri)

Fiillerdeki şekil ve zaman ekleri, bir hareketin, bir oluş ve kılışın ne zaman ve nasıl ortaya çıktığını bildiren eklerdir (Korkmaz, 2009: 26).

2.5.3.1. Şimdiki Zaman

“-yor şimdiki zaman eki⁴⁸, *yori- yürümek* fiilinin *yori-r* geniş zaman şeklinden çıkmıştır. Hem şekil hem zaman ifade eden eklerden biridir.” (Ergin, 1972: 295-296). “Şimdiki zaman eki, Türkiye Türkçesinde *-(I), -(U)* yor olarak varlığını sürdürmektedir. Bu ek, gerek ses yapısı gerek türü itibariyle Anadolu Ağızlarında Türkiye Türkçesinden çok değişik biçimler almıştır” (Gülensoy, 1985: 281-295). Turhal ve yöresi ağızlarında şimdiki zaman anlamında kullanılan çok farklı kullanımlara rastlandı. Şimdiki zaman ifade eden ekler, derlenen metinlerde şöyledir:

1. Tekil Şahıs: Turhal ve yöresi ağızlarında *-yom, -yo, -yim* şeklinde üç farklı şekilde kullanımı görüldü:

⁴⁸ Şimdiki zamanla ilgili geniş bilgi için bakınız: Tuncer Gülensoy, *Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Eki*, Türk Kültürü Araştırmaları XXIII/1-2, Ankara, 1985, s. 281-295.

[-yom]:

gideydim diy**om** (13/13) < gideydim diy**orum**

ney_ innesi bilemiy**om** (13/15) < neyin nesi bilemiy**orum**

nene geliy**om** aha (1/10) < nene geliy**orum** aha

[-yo]:

şincik şey oturu**yo** (1/16) < şimdi şey oturu**yor**

[-yIm]:

ar**yım** dedim (2/55) < aray**ım** dedim

tuvālete gēdiy**im** diyo (3/31) < tuvalete gidey**im** diyor

vagónu bekliy**im** diyo (5/21) < vagonu bekley**im** diyor

2. Tekil Şahıs: Turhal ve yöresi ağızlarında *-yoñ* şeklinde tek kullanımı görülmüştür.

[-yoñ]:

getiriy**oñ** (2/5) < getiriy**orsun**

alışTılar biliy**oñ** mu (5/55) < alışTılar biliy**or musun**

sādan gēdiy**oñ** (2/18) < sağdan gidiy**or**

3. Tekil Şahıs: Turhal ve yöresi ağızlarında birçok farklı kullanımı vardır.

[-yor]:

yüzüy**or** (14d/3) < yüzüy**or**

beziy**or** (14d/3) < beziy**or**

[-yo]:

alhyodu de**yo** (12/67) < alhyordu diy**or**

başlanıy**o** (13/3) < başlanıy**or**

deyin soruy**o** (13/18) < deyin soruy**or**

[-yi]:

motörlar geçiy**i** (2/41) < motorlar geçiy**or**

millet geliyi gidiyi (2/41) < millet geliyor gidiyor
ğayıyi böyle (2/58) < kayıyor böyle

[-ü]:

ābimin dedii (9/22) < abimin dediği
isTedii yere (7/12) < istediği yere

1. Çoğul Şahıs: Turhal ve yöresi ağızlarında *-yoh* şeklinde tek kullanımı vardır.

[-yoh]:

ekinneri biçiyoh (2/2) < ekinleri biçiyoruz
çalışiyoh (5/19) < çalışıyoruz
dèyin bāriyoh (11/14) < diye bağırıyoruz

2. Çoğul Şahıs: Turhal ve yöresi ağızlarında *-yoñuz* kullanımı görüldü.

[-yoñuz]: Bu ekin örnekleri yörede azdır:

veriyoñuz (1/23) < veriyorsunuz

3. Çoğul Şahıs: Turhal ve yöresi ağızlarında *-yolar* şeklinde tespit edilmiştir.

[-yolar]:

tanker şükrü diyolar (1/9) < tanker şükrü diyorlar
oruya gömüyolar (12/73) < oraya gömüyorlar
ğonuşduruyolar (13/41) < konuşturuyorlar

Şimdiki Zamanın Olumsuzu

Şimdiki zamanın olumsuzu, fiillere gelen zaman eklerinden önce gelen *-ma*, *-me* ekleriyle yapılır (Korkmaz, 2009: 611). Turhal ve yöresi ağızlarında da yazı dilinde olduğu gibidir:

Ḳolum ğaḥmiyo (2/39) < Kolum kalkmıyor
oḥumayı bilmiyoñ he (10/112) < okumayı bilmiyorsun he
adam boş_inemiyo (2/34) < adam boş inemiyor
kimse de ğaçamiyodu (7/12) < kimse de kaçamıyordu

göremiyoduḡ (7/40) < göremiyorduk
ayrılmıyolar (4/54) < ayrılmıyorlar
çocuu olmuyodu (12/40) < çocuḡu olmuyordu
otumuyom diyen (14a/24) < oturmuyorum diyen

2.5.3.2. Geniş Zaman

Geniş zaman⁴⁹, adından da anlaşılacağı gibi, her zamanı içine alan, fiilin her zaman ortaya çıktığını ve çıkacağını ifade eden zamandır, *-r*, *-ar*, *-er* ekleriyle yapılır (Ergin, 1972: 291-292).

1. Tekil Şahıs:

[-IrIm, -ArIm, -UrUm]:

alurum demiş (4/81) < alırım demiş
büyüdür çıkarurum (10/93) < büyüdür çıkarırım
yardımcı olurum (10/164) < yardımcı olurum
Kendümü atarım (2/19) < Kendimi atarım
çalarım (14d/12) < çalarım
sürerim dedim (5/28) < sürerim dedim
bilmem nēderim (9/74) < bilmem ne ederim
azābı çekerim (13/37) < azabı çekerim

2. Tekil Şahıs:

[-rsIn, -rsUn]:

delü mü dersün (13/14) < deli mü dersin
cilatçı mı dersin (13/14) < jiletçi mı dersin

[-IrsIn, -ArsIn, -UrsUn]:

yapabilirsin (6/45) < yapabilirsin
savurursun (14a/7) < savurursun

⁴⁹ Geniş bilgi için bakınız: Korkmaz, *GTS*, s. 69.

3. Tekil Şahıs:

[-r, -Ar, -Ir, -Ur]:

adam duyar mı (2/42) < adam duyar mı

ödüş alır (6/19) < ödüş alır

yapabilir miyim (6/45) < yapabilir miyim

gidebilir (7/11) < gidebilir

ortada ğalur (4/71) < ortada kalır

gelür anladurdu (3/8) < gelir anlatırdı

1. Çoğul Şahıs:

[-rİz, -ruz]:

yardımcı oluruz (6/46) < yardımcı oluruz

[-rİş, -ruş, -ruş, -rük, -erük, -ürük]:

señi alıruş (5/16) < seni alıruş

nasıl çıkaruruş (10/83) < nasıl çıkarıruş

yuyaruş (4/8) < yıkarıruş

ğederük (4/8) < gideriz

2. Çoğul Şahıs:

[-ersiniz, -ürsünüz]: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamıştır.

getürürsünüz (MDD) < getirirsiniz

3. Çoğul Şahıs:

[-rlar, -arlar, -ırlar, -urlar]:

nikran derler (3/25) < nikran derler

[-aller, -ellar, -ıllar, -ıller, -ullar, -üller]: Turhal ve yöresi ağızlarında geniş zaman eklerinde görülen önemli bir özellik de çokluk üçüncü şahıslarda geniş zaman eki -r 'sinin çokluk eki -lar, -ler 'in -l 'sine benzeşmesidir:

kerāmeT deller (4/34) < keramet derler

ğorğallar (2/54) < korkarlar

yanaşullar (4/71) < yanaşırlar

Geniş Zamanın Olumsuzu

Geniş zaman kipinin olumsuzu, birinci tekil ve çoğul şahıslarında *-mA-* ekiyle; ikinci ve üçüncü tekil ve çoğul şahıslarında ise *-mAz* eki ile yapılır (Korkmaz, 2009: 638). Yörede bu zamanın olumsuz şekli yazı dilindeki gibi geniş zaman ekinin düşmesi sonrası *-mA*, *-mAz* eklerinin gelmesiyle oluşmuştur:

gètmem, dedim (4/85) < gitmem, dedim
bağıl**maz** (9/88) < bakıl**maz**
ğulağları duym**maz** (10/87) < kulakları duym**maz**
hesaP sorul**maz** (14a/1) < hesap sorul**maz**
marTda yā**maz** (14a/17) < martta yağ**maz**
ağlımız kes**mezdi** (2/23) < aklımız kes**mezdi**
ğahırımızı çek**mez** (4/55) < kahrımızı çek**mez**
müşade eT**mezdi** (4/87) < müsaade et**mezdi**
d**emezler** mi (4/99) < d**emezler** mi
ğözleri g**örmez** (10/86) < gözleri g**örmez**

2.5.3.3. Bilinen/Görülen Geçmiş Zaman

Bilinen/görülen geçmiş zaman eklendiği fiile, aktarılan işi bizzat görme, bir eyleme şahit olma, aktarılan olayı kesinlik anlamı içinde aktarma anlamları katar (Korkmaz, 2009: 600).

Turhal ve yöresi ağızlarında bilinen/görülen geçmiş zaman çekimi genellikle tonlu şekliyle karşımıza çıkar. Turhal ve yöresi ağızlarında ikinci şahısların çekiminde nazal *ñ* kullanılır. Bu olay bize yöre ağızında Türkçenin asli şeklinin devam ettiğini gösterir.⁵⁰ Bu zaman ekinin ilk ünsüzü kurallı olarak tonlu ünsüz olmaktadır:

1. Tekil Şahıs:

[d**Im**, -d**Um**]:

kime ne eT**dim** (15c/54) < kime ne **ettim**

⁵⁰ Geniş bilgi için bakınız: Gürer Gülsevin, Erdoğan Boz, *Eski Anadolu Türkçesi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004, s. 122.

üsüyün'e **dedim** (15c/13) < Hüseyin'e **dedim**
ben diyodum (15c/35) < ben diyordum
çocuḡ s̄abısı **oldum** (4/111) < çocuk sabisi **oldum**
cāamide ḡordüm (5/2) < camide ḡordüm

[TIm, -TUm]:

órdan ḡaç**Tım** (1/15) < oradan kaç**tım**
órda iş**Te** çalı**şTım** (4/26) < orda işte çalı**ştım**
bilezúk alıyo**Tum** (12/17) < bilezik alıyordum
bölüe dü**şTüm** (7/5) < bölüğe dü**ştüm**
bu tarafa ḡoç**Tüm** (10/180) < bu tarafa ḡoç**tüm**

2. Tekil Şahıs:

[-dİñ, -dUñ]:

dosda rastlardı**ñ** (15b/11) < dosta rastlardı**n**
dertlere dayandı**ñ** (14e/17) < dertlere dayandı**n**
dōd**üñ** deyin (4/103) < döv**dün** deyin
getür**dün** (9/69) < götür**dün**
annadı**ñ** mı (10/77) < anladı**n** mı

3. Tekil Şahıs:

[-dI, -dU]:

başını yolacādı (15c/49) < başını yolacaktı
gözleri ışıldadı (9/68) < gözleri ışıldadı
Koltūna otur**du** (9/80) < koltuḡuna otur**du**
çoḡ ēyce diyodu (10/8) < çok iyice diyordu
diş çekiyodu (10/98) < diş çekiyordu

1. Çoḡul Şahıs:

[-dIk, -duḡ, -dük]:

çalışıyodu**ḡ** (10/140) < çalışıyorduk
gelin oldu**ḡ** yavrum (4/48) < gelin oldu**k** yavrum

başğa işler yap**duğ** (5/37) < başka işler yapt**ık**
kelemci ğarı der**dük** (1/17) < kelemci karı der**dik**
eTdir**dik** (6/62) < ettir**dik**
görem**edik** (6/9) < görem**edik**
ırmağda girer**dik** (9/38) < ırmakta girer**dik**

2. Çoğul Şahıs:

[-**dıñız, -diniz, -duñuz**]:

yağ**dıñız** (4/7) < yakt**ınız**
bizi lekele**dıñız** (4/68) < bizi lekele**diniz**
alacā**dıñız** (5/2) < alacakt**ınız**
ver**diniz** (1/18) < ver**diniz**

3. Çoğul Şahıs:

[-**dılar, dUlar**]:

bölükTen ald**dılar** (13/53) < bölükten ald**dılar**
götürdü sa**Tdılar** (10/74) < götürdü satt**ılar**
menderese sóüyod**dular** (1/2) < menderese sövüyord**dular**
ortağı içiyod**dular** (4/137) < ortak içiyord**dular**
yaşımı böyü**Tdüler** (10/84) < yaşımı büyütt**üler**

Bilinen/Görülen Geçmiş Zaman Olumsuzu

Görülen geçmiş zamanın olumsuzu görülen/duyulan geçmiş zaman ekinden önce getirilen *-mA* ekiyle yapılır (Korkmaz, 2009: 605).

verecādılar ver**mediler** (10/73) < verecektiler ver**mediler**
ayaa ğal**ımadı** (3/24) < ayağa kalk**madı**
canım ğayna**madı** (4/121) < canım kayna**madı**
ğımıld**amadı** (15c/47) < kımıld**amadı**
para et**medi** (15b/24) < para et**medi**

2.5.3.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman

“Fiilin karşıladığı oluş ve kılışı, kişinin başkasından duyduğunu, sonradan gördüğünü veya farkında olmadan işlediğini anlatan, içinde şekil ve zaman kavramı taşıyan kip” (Korkmaz, 2007: 75)

Türkiye Türkçesi yazı dilinde bugün öğrenilen geçmiş zaman çekimi için *-mİş / -mUş* ekleri kullanılmaktadır. Bu ek, Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde yalnız düz ünlülü olarak kullanılmış, Osmanlıca döneminin sonlarına doğru ekin yuvarlak şekilleri de kullanılmaya başlanmıştır (Bulduk, 2018: 13).

Turhal ve köylerinde öğrenilen geçmiş zaman *çok şekilli* olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. Tekil Şahıs:

[-mİşIm, -mUşUm]:

şanssız bir ğarıymışım (15c/51) < şanssız bir karıymışım

çihmişim (8/9) < çıkmışım

bayılmışım (8/13) < bayılmışım

örda dōmuşum (12/1) < orda dövmüşüm

ğaynana olmuşum (15c/53) < kaynana olmuşum

ğızdı dōlmüşüm (4/59) < kızdı değilmişim

2. Tekil Şahıs:

[-mİşşIn, -mUşşUn]: Yörede derlenen metinlerde örneklerine çok rastlanmadı:

yüzük dağmışın (15c/12) < yüzük takmışın

ibret almamışın (15c/19) < ibret almamışın

ğalhmışın (15c/18) < kalkmışın

3. Tekil Şahıs:

[-mİş, -mUş]:

ısrılmış (15f/22) < ısrılmış

anneme getmiş demiş (1/18) < anneme gitmiş demiş

misafirlee getmiş (2/52) < misafirlige gitmiş

bidon goymuş (3/13) < bidon koymuş
erken ölmüş (12/64) < erken ölmüş

1. Çoğul şahıs: Yörede kullanımını çok azdır.

[-mışığ, -mişik, -muşuğ, -müşük]:

biz dömuşuğ (10/56) < biz doğmuşuz

görmüşük (MDD) < görmüştük

yermişik (MDD) < yermişiz

2. Çoğul şahıs: Derlenen metinlerde örneğine hiç rastlanmadı. Ancak kullanımını genel olarak şu şekildedir:

[-mışsınız, -miřsiñiz, -muřsuñuz]:

ođumuřsuñuz (MDD) < okumuşsunuz

eyi gelmiřsiñiz (MDD) < iyi gelmişsiniz

3. Çoğul şahıs:

[-mışlar, mUşlar]:

aramışlar (2/45) < aramışlar

almamışlar (4/67) < almamışlar

işitmişlar (13/6) < işitmişlar

şehiT olmuşlar (12/69) < şehiT olmuşlar

temüzlüyomuşlar (10/42) < temüzlüyomuşlar

Öğrenilen Geçmiş Zamanın Olumsuzu:

yağalıyamamışlar (12/45) < yakalayamamışlar

bulamamışlar (12/44) < bulamamışlar

getmemişler (4/69) < gitmemişler

yapmamışlar (5/33) < yapmamışlar

2.5.3.5. Gelecek Zaman

Fiilin karşıladığı oluş ve kılışın henüz gerçekleşmediğini ancak gelecek zamanda yapılacağını bildiren *-AcAk* ekleriyle karşılanan zaman durumudur (Korkmaz, 2009: 623)

Turhal ve yöresi ağızlarında birinci tekil ve birinci çoğul şahıslarda gelecek zaman ekinde bulunan *-ğ* erimiş durumdadır. Hece kaynaşmasının da bir sonucu olarak uzun ünlü meydana gelmiştir:

1. Tekil Şahıs:

[-ecēm, -acām]:

ūraşacām (1/14) < uğraşacağım

dö necām (2/20) < döneceğim

böyüdecām (4/78) < büyüteceğim

usTuya verecām (9/67) < ustaya vereceğim

2. Tekil Şahıs: Bu şahısta çoğunlukla hece yutumu ya da hece kaynaşmasına rastlanmıştır:

[-acān, -ecēn, -ecān]:

yapacān, diyo (3/34) < yapacaksın, diyor

ne yiyecān ne içecān (10/101) < ne yiyeceksin ne içeceksin

mādene girecān (5/10) < madene gireceksin

3. Tekil Şahıs:

[-acaḡ, -acak]:

ğolaycık olacaḡ (15f/6) < kolaycık olacak

müftü olacaḡ (10/170) < müftü olacak

ğaçacaḡ (7/13) < kaçacak

kim bulacaḡ (4/93) < kim bulacak

ğötürecek (4/98) < götürecek

edecek (10/94) < edecek

1. Çoğul Şahıs:

[-acūḥ, -ecūk]:

yuyacūḥ (4/8) < yıkayacağız

yiyeecūk (4/8) < yiyeceğiz

geđecūk (4/8) < gideceğiz

2. Çoğul Şahıs: Bu şahısta çoğunlukla hece yutumu ya da hece kaynaşmasına rastlanmıştır.

[-acādınız, -acānız]:

alacādınız (5/2) < alacaktınız

çalışacānız (5/34) < çalışacaktınız

ğurban olacānız (5/35) < kurban olacaksınız

rapor alacānız (10/85) < rapor alacaksınız

3. Çoğul Şahıs:

[-caḥlar, -cekler]:

bulucaḥlar (2/47) < bulacaklar

yuyacaḥlar (4/5) < yıkayacaklar

icci alacaḥlar (5/5) < işçi alacaklar

alışTuracaḥlar (10/166) < alıştıracaklar

nişan edecekler (4/20) < nişan edecekler

Gelecek Zamanın Olumsuzu

almıyacaḥsanız (15b/27) < almayacaksınız

gúddürmüyecekler (10/109) < güttürmeyecekler

2.5.3.6. Şart / Dilek Kipi

“Şart kipi⁵¹ olarak da bilinen bu kip, fiil tabanına *-sA* eki getirilerek yapılır. Bu kip bütün yazı dillerinde kullanılmaktadır.” (Ercilasun, Karahan ve Kirişcioğlu, 2006: 659) Turhal ve yöresi ağızlarında şart eki yazı dilinde olduğu gibi *-se*, *-sa* şeklindedir. İkinci zaman çekimlerinde nazal *n* (*ñ*) kullanımını mevcuttur:

1. Tekil Şahıs:

[-sAm]:

onnarı alsam (2/12) < onları alsam

çocuğ bulsam (4/2) < çocuk bulsam

turhal’a bir kavuşsam (14e/2) < Turhal’a bir kavuşsam

bıraşsam (15c/49) < bıraksam

ölürsem (4/117) < ölürsem

gelürsem (5/34) < gelirsem

2. Tekil Şahıs:

[-sAñ]:

bi görseñ ölüm (12/39) < bir görseñ oğlum

çevirseñ ğafañı (15b/11) < çevirseñ kafanı

3. Tekil Şahıs:

[-sA]:

uzağdan da olsa (15f/6) < uzaktan da olsa

o beni döse (15b/102) < o beni dövse

1. Çoğul Şahıs:

[-sağ, -sek]:

arasağ (15c/2) < arasağ

desek (MDD) < desek

⁵¹ Geniş bilgi için bakınız: Ahmet Bican Ercilasun, Leyla Karahan ve M. Fatih Kirişcioğlu, “*Karşılaştırmalı Türk lehçeleri grameri I-fil-“basit çekim”*”. TDK Yay., Ankara, 2006, s. 659.

2. Çoğul Şahıs:

[-sAñIz]:

yap**sañız** kötü olmaz (MDD) < yap**sanız** kötü olmaz
gelse**ñiz** iyi olur (MDD) < gelse**seniz** iyi olur

3. Çoğul Şahıs:

[-sAlAr]:

buyur**salar** (4/29) < buyur**salar**
atars**salar** (11/16) < atars**salar**
bālas**salar** duramam (14e/18) < bağlas**salar** duramam
verdiys**eler** (10/76) < verdiys**eler**

Şart Kipinin olumsuzu:

almasa**ñ** (15b/26) < almasan
aramasa**ğ** (15c/2) < aramasak

2.5.3.7. İstek Kipi

“Batı Türkçesinde istek eki *-A*’dır. Bu ek, eski Türkçedeki gelecek zaman eki *-ğa, -ge (-ğay, -gey)*’den gelmiştir” (Ergin, 1972: 310). Turhal ve yöresi ağızlarında istek kipi olan *-a, -e* nin genellikle yuvarlaklaşarak *-u, -ü* ’ye döndüğü görülmüştür. Turhal ve yöresi ağızlarında istek kipinin ikinci ve üçüncü şahıslarındaki çekimi çok azdır. İstek ifadesi emir, bazen de şart kipiyle karşılanır.

1. Tekil Şahıs:

[-im, -IyIm, -UyUm]:

nebl**im** yavrum (4/51) < ne bileyim yavrum
oñu bekl**im** dedi (9/79) < onu bekleyim dedi
yola atı**yım** (2/57) < yola atıyım
annadı**yım** (3/1) < anlatayım
everi**yim** (4/92) < evlendireyim
bulu**yum** (4/94) < buluyum
ğalduru**yum** (13/24) < kaldırayım
götürü**yüm** (9/100) < götürüyüm

2. Tekil Şahıs:

[-asın]:

sen **olasın** (15c/54) < sen olasın

bi ğız **alasın** (15c/55) < bi ğız alasın

çıĥarasın (15c/59) < çıĥarasın

3. Tekil Şahıs: Kullanımı çok azdır.

vere (MDD) < vere

1. Çoğul Şahıs: Turhal ve yöresi ağızlarında istek kipinin birinci çoğul eki genellikle kalın sesli fiillerde *-ĥ*, ince sesli fiillerde *-k* olarak kullanılmıştır.

[-aĥ, -ek, -alım]:

ġedek (3/29) < gidelim

ġafaları çekek (3/29) < kafaları çekelim

everek (4/73) < evlendirelim

gel vererek (4/80) < gel verelim

yetüştürek (5/4) < yetiştirelim

yapaĥ dedi (2/72) < yapalım dedi

barıĥalı (4/66) < barıĥalım

çıĥaraĥ (10/87) < çıkaralım

baĥalım (MDD) < bakalım

2. Çoğul Şahıs: Metinlerde istek kipinin ikinci çoğuluna rastlanmamıştır.

3. Çoğul Şahıs: Metinlerde istek kipinin üçüncü çoğuluna rastlanmamıştır.

İstek Kipinin Olumsuzu

pişman_olmayasın (15c/58) < pişman olmayasın

beklemiyek (MDD) < beklemeyelim

2.5.3.8. Gereklilik Kipi

“Türkiye Türkçesi fiil çekim tablosunda gereklilik kipi için kullanılan *-malı, -meli* eki ve onun hikâyesi, şartı ve rivayeti yakın zamanda ortaya çıkmıştır” (Gencan, 1979: 362). “Gereklilik ifade etmek için Eski Türkçeden beri pek çok ek, biçim ve kelime grubu kullanılmıştır. Bunların en başında Eski Türkiye Türkçesinde kullanılan *-sa gerek* biçimi gelmektedir” (Gülsevin, 1997: 103-105).

Turhal ve köyleri ağız yapısının incelendiği çalışmada *-malı, -meli* ekine hiç rastlanmamıştır. Bu durum bu ekin elbette ki hiç kullanılmadığı anlamına gelmemekte ancak çok nadir kullanıldığını göstermektedir. Metinlerde gereklilik ifadesinin şu şekillerde olduğu görüldü:

1. Tekil Şahıs:

[-mAm lāzım, -mAm gerek]:

olmam lāzımmuş (2/68) < olmam lazımmış

dönmem gerekTi (2/16) < dönmem gerekti

2. Tekil Şahıs:

[-mAn lāzım, -mAn gerek]:

çalışman lāzım (MDD) < çalışman lazım

okuman lāzım (MDD) < okuman lazım

hemen dönmeñ gerek (MDD) < hemen dönmen gerek

3. Tekil Şahıs:

[-mAsı lāzım]:

vermesi ilāzım (12/19) < vermesi lazım

gitmesi lāzım (MDD) < gitmesi lazım

1. Çoğul Şahıs:

[-mAmız lāzım]:

okumamız lāzım (MDD) < okumamız lazım

çok gitmemiz lāzım (MDD) < çok gitmemiz lazım

2. Çoğul Şahıs:

[-mAñız lāzım]:

satmañız lāzım (MDD) < satmanız lazım

görmeñiz lāzım (MDD) < görmeniz lazım

3. Çoğul Şahıs:

[-mAlArı lāzım]:

gezmeleri lāzım (MDD) < gezmeleri lazım

uyumaları lāzım (MDD) < uyumaları lazım

2.5.3.9. Emir Kipi

“Emir ekleri yalnız *hareket* bildiren eklerdendir. Tasarlama kipi eklerinden biri olan bu ekler tasarlanan hareketi *emir* şeklinde ifade eder” (Ergin, 1972: 304).

1. Tekil Şahıs: Turhal ilçesi ve köyleri ağızlarında emir kipinin teklik birinci şahıs çekimi istek eki ile karşılanmaktadır. Turhal ve köyleri ağız yapısında *gereklilik durumu* şu şekildedir:

[-īm, -uyum, -eyim]:

buluyum (4/94) < buluyum

elimnen Tutuyum (9/45) < elimle Tutuyum

ğalduruyum (13/24) < kaldırayım

oñu beklīm (9/79) < onu bekleyim

saña vereyim (6/44) < sana vereyim

2. Tekil Şahıs: Turhal ilçesi ve köyleri ağızlarında emir ikinci tekil eki yoktur.

gel dedi (5/3) < gel dedi

git bu ğızı ğaçır (15f/11) < git bu kızı kaçır

oñu demiş (3/6) < oku demiş

bağ bāyım (15f/8) < bak bayım

3. Tekil Şahıs:

[-sIn, -sUn]:

esirges**in** (2/74) < esirges**in**

bi acemi als**ın** (5/19) < bir acemi als**ın**

belberlik yap**sın** (10/80) < berberlik yap**sın**

gözüne dizi**ne dursun** (5/31) < gözüne dizine durs**un**

ilkokulu o**ğusun** (10/81) < ilkokulu okus**un**

1. **Çoğul Şahıs:** Turhal ilçesi ve köyleri ağızlarında emir kipinin çokluk birinci şahıs çekimi, istek eki ile karşılanmaktadır.

[-ek, -ağ]:

ge**dek** (3/29) < gidel**im**

gafaları çe**kek** (3/29) < kafaları çe**kelim**

gel vere**rek** demiş (4/80) < gel ver**elim** demiş

ever**rek** demişler (4/73) < evlendire**elim** demişler

böyü**dek** (10/83) < büyü**telim**

çı**ğarağ** (10/87) < çıkar**alım**

2. Çoğul Şahıs:

[-In, -Un]:

sözlüm deyin (15c/12) < sözlüm deyin

yazın (2/1) < yazın

ambulans g**önderin** (2/61) < ambulans g**önderin**

d**ödü**n deyin (4/103) < d**övdü**n deyin

3. Çoğul Şahıs:

[-sInlar, -sUnlar]:

ge**Tmesinler** (4/125) < git**mesinler**

als**ınlar** (5/19) < als**ınlar**

öret**sinler** (13/15) < öğret**sinler**

Emir Kipinin Olumsuzu

vermesin (2/74) < vermesin

boşa gitmesin (4/124) < boşa gitmesin

yanışdurmasın (5/36) < yanıştırmassın

çıkaramağ (10/87) < çıkaramayız

2.5.4. Fiillerin Birleşik Kipli Çekimleri

Bir fiilde birden çok kip eki varsa bu fiillere *birleşik kipli fiiller*⁵² ya da *birleşik zamanlı fiiller* denir. Birleşik kipli fiiller genelde iki kip eki alır. Üç kip eki alan fiiller de vardır bunlara *katmerli birleşik zamanlı fiil* adı verilir (Korkmaz, 2009: 730).

2.5.4.1. Hikâye Birleşik Çekimi

Asıl fiile, birinci kip ekinin ardından *i-* ek-fiilinin *-dı/-di/-du/-dü* geçmiş zaman eki getirilerek yapılır. Çekim sırasında *i-* ek-fiili genellikle kaybolur (Vural ve Böler, 2011: 261).

2.5.4.1.1. Şimdiki Zamanın Hikâyesi

-yo (yor) + I + -dI, -dU ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

diyodum (15c/34) < diyordum

bilmiyodum (4/88) < bilmiyordum

gëdiyodum (9/3) < gidiyordum

dayanamıyodum (9/10) < dayanamıyordum

hızmat ediyodum (12/19) < hizmet ediyordum

⁵² Geniş bilgi için bakınız: Gürer Gülsevin, “*Türkiye Türkçesindeki Kip ve Zaman Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine*” VIII. Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 1999.

2. Tekil Şahıs: Turhal ve yöresi ağızlarında kullanımı çok azdır.

āhiyoduñ (MDD) < alıyordun

sõlüyoduñ (MDD) < söylüyordun

3. Tekil Şahıs:

üzüm oluyodu (12/27) < üzüm oluyordu

ğıyamıyodu (12/29) < kıyamıyordu

1. Çoğul Şahıs:

gèdiyoduḡ (12/25) < gidiyorduk

Sebze ekiyoduḡ (12/25) < Sebze ekiyorduk

õrediyoduḡ (13/11) < öğretiyorduk

2. Çoğul Şahıs: Turhal ve yöresi ağızlarında kullanımı çok azdır.

dinlemiyoduñuz (MDD) < dinlemiyordunuz

yazmıyoduñuz (MDD) < yazmıyordunuz

3. Çoğul Şahıs:

sõüyodular (1/2) < sövüyordular

çalışıyodular (5/32) < çalışıyordular

gèdiyodular (10/64) < gidiyordular

duruyodular (10/67) < duruyordular

2.5.4.1.2. Geniş Zamanın Hikâyesi

-ır/-ir/-ur/-ür + I + -dI, -dU ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

yanaşırdım da (4/44) < yanaşırdım da

būday_alırdım (6/18) < buğday alırdım

2. Tekil Şahıs:

yapar_ıdin (MDD) < yapardın

oḡuridin (MDD) < okurdun

3. Tekil Şahıs:

satılırdı (15b/22) < satılırdı

ğaldırırdı harmanı (15b/31) < kaldırırdı harmanı

kāvede soluḫlanırdı (15b/32) < kahvede soluklanırdı

ērilirdi (15a/30) < eğrilirdi

çoḫ olur_üdu (10/42) < çok olur idi

1. Çoğul Şahıs:

alırdıḫ (6/19) < alırdık

dizilirdik (15b/15) < dizilirdik

yıḫanurduḫ (9/44) < yıkanırdık

2. Çoğul Şahıs:

gelirdiñiz (MDD) < gelirdiniz

alırdıñız (MDD) < alırdınız

3. Çoğul Şahıs:

para verürdüler (3/4) < para verirdiler

çorba yapar_ıdiler (12/32) < çorba yapar idiler

2.5.4.1.3. Bilinen (Görülen) Geçmiş Zamanın Hikâyesi

-di/-di/-du/-dü + (y) I + -dI, -dU ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

tek geTdiydim (2/9) < tek gittiYdim

bi_çevirdiydim (2/17) < bir çevirdiydim

bellêTdiydim (12/24) < bellettiYdim

almadıYdim (2/11) < almadıYdim

2. Tekil Şahıs:

geldiydin (MDD) < geldiydin

yapdıYdin (MDD) < yaptıYdin

3. Tekil Şahıs:

dekmū ver**diydi** (1/15) < tekme**yi ver**diydi

turhala ge**T**diydi (2/51) < Turhal'a g**itti**ydi

söyle**diydi** (5/1) < söyle**diydi**

nikâh gıyıl**ıydı** (4/34) < nikâh kıyıl**ıydı**

yeni dō**duydu** (12/36) < yeni döv**düydü**

1. Çoğul Şahıs:

Ɔoy**duyduğ** (9/97) < Koy**duyduk**

yaz**duyduğ** (MDD) < yaz**ıydık**

2. Çoğul Şahıs:

geldiy**diñiz** (MDD) < geldi**ydiniz**

yedy**diñiz** (MDD) < yedi**ydiniz**

3. Çoğul Şahıs:

eve gö**çdüydüler** (10/59) < eve gö**çtüy**düler

çeliş**ıydılar** (MDD) < çalış**ıydılar**

2.5.4.1.4. Öğrenilen (Duyulan) Geçmiş Zamanın Hikâyesi

-mIş, -mUş + (y) I + -dI, -dU ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

bitirmiş **ı**dim (13/9) < bitirmiş **idim**

trak**T**ör almış **ı**dım (6/21) < traktör almış **idim**

2. Tekil Şahıs:

gelmiş**diñ** (MDD) < gelmiş**tiñ**

oğumuş**dun** (MDD) < okumuş**tun**

3. Tekil Şahıs:

yutmamışdı (15f/21) < yutmamıştı

askerden gelmiş_İdi (10/144) < askerden gelmiş idi

boşalmış_İdi (9/28) < boşalmış idi

1. Çoğul Şahıs:

oğumuşduğ (MDD) < okumuştuk

gelmişdik (MDD) < gelmiştik

2. Çoğul Şahıs:

yazmışdıñız (MDD) < yazmıştınız

gezmişdiñiz (MDD) < gezmiştiniz

3. Çoğul Şahıs:

tavan atmış_İdılar (10/69) < tavan atmış idiler

yazmışdılar (MDD) < yazmıştılar

2.5.4.1.5. Gelecek Zamanın Hikâyesi

-acā / -ecē + (y) I + -dI, -dU ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

alacādım (MDD) < alacaktınız

2. Tekil Şahıs:

alacādınız (5/2) < alacaktınız

3. Tekil Şahıs:

yolacādı (15c/49) < yolacaktı

1. Çoğul Şahıs:

alacāduğ (MDD) < alacaktık

2. Çoğul Şahıs:

alacādınız (MDD) < alacaktınız

3. Çoğul Şahıs:

alacādılar (MDD) < alacaktılar

2.5.4.1.6. Şart Kipinin Hikâyesi

-sa/-se + (y) I + -dI, -dU ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

çalışsaydım (MDD) < çalışsaydım

2. Tekil Şahıs:

çalışsaydın (MDD) < çalışsaydın

3. Tekil Şahıs:

çalışsaydı (4/113) < çalışsaydı

çıkmasaydı (4/115) < çıkmasaydı

dursaydı (12/33) < dursaydı

olsaydı (15c/22) < olsaydı

1. Çoğul Şahıs:

çalışsaydık (MDD) < çalışsaydık

2. Çoğul Şahıs:

çalışsaydınız (MDD) < çalışsaydınız

3. Çoğul Şahıs:

çalışsaydılar (MDD) < çalışsaydılar

2.5.4.1.7. İsteğin Hikâyesi

-a/-e + (y) I + -dI, -dU ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

ayrıl**aydım** (13/19) < ayrıl**aydım**

gidey**dim** (13/13) < gidey**dim**

2. Tekil Şahıs:

ayrıl**aydın** (MDD) < ayrıl**aydın**

3. Tekil Şahıs:

öldü**reydi** (13/55) < öldü**reydi**

yiye**ydi** (15c/29) < yiye**ydi**

1. Çoğul Şahıs:

ayrıl**aydık** (MDD) < ayrıl**aydık**

2. Çoğul Şahıs:

ayrıl**aydınız** (MDD) < ayrıl**aydınız**

3. Çoğul Şahıs:

ayrıl**aydılar** (MDD) < ayrıl**aydılar**

2.5.4.2. Şart Birleşik Fiili

Asıl fiile, birinci kip ekinin ardından *i-* ek-fiilinin *-sA* şart eki getirilerek yapılır. Çekim sırasında *i-* ek-fiili genellikle kaybolur (Vural ve Böler, 2011: 265).

2.5.4.2.1. Şimdiki Zamanın Şartı

-yo (yor) + I + -sA ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

gelm**iyosam** (MDD) < gel**miyorsam**

2. Tekil Şahıs:

gétmiyosan (10/151) < gitmiyorsan

3. Tekil Şahıs:

gétmiyosa (MDD) < gitmiyorsa

1. Çoğul Şahıs:

gétmiyosağ (MDD) < gitmiyorsak

2. Çoğul Şahıs:

gétmiyosañız (MDD) < gitmiyorsanız

3. Çoğul Şahıs:

gétmiyosalar (MDD) < gitmiyorsalar

2.5.4.2.2. Geniş Zamanın Şartı

-Ir, -Ur + I + -sA ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

ölürsem (4/117) < ölürsem

gelürsem (5/34) < gelirsem

verürsem (9/67) < verirsem

2. Tekil Şahıs:

der_ışen (4/62) < der isen

çalışursañ (5/38) < çalışırsan

alırsañız (9/97) < alırsanız

çevirsen (15b/11) < çevirsen

3. Tekil Şahıs:

olursa (13/37) < olursa

gelirse (9/12) < gelirse
yedirirse (15b/19) < yedirirse

1. Çoğul Şahıs:

çalışursah (MDD) < çalışırsak

2. Çoğul Şahıs:

çalışursanız (MDD) < çalışırsanız

3. Çoğul Şahıs:

çalışursalar (MDD) < çalışırsalar

2.5.4.2.3. Bilinen Geçmiş Zamanın Şartı

-dI, -dU + I + -sA ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

goyduysam (MDD) < koyduysam

2. Tekil Şahıs:

çimmediysen (15d/17) < çimmediysen

3. Tekil Şahıs:

goyduysa (10/125) < koyduysa

olduysa (12/62) < olduysa

ğaldıysa (10/14) < kaldıysa

ğalmadıysa (15b/32) < kalmadıysa

1. Çoğul Şahıs:

goyduysah (MDD) < koyduysa

2. Çoğul Şahıs:

goyduysanız (MDD) < koyduysanız

3. Çoğul Şahıs:

verdiyseler (15b/32) < verdiyseler

2.5.4.2.4. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı

-mIş, -mUş + I + -sA ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

okumuşsam (MDD) < okumuşsam

2. Tekil Şahıs:

okumuşsañ (MDD) < okumuşsan

3. Tekil Şahıs:

okumuşsa (MDD) < okumuşsa

1. Çoğul Şahıs:

okumuşsağ (MDD) < okumuşsak

2. Çoğul Şahıs:

okumuşsañız (MDD) < okumuşsanız

3. Çoğul Şahıs:

okumuşsalar (MDD) < okumuşsalar

2.5.4.2.5. Gelecek Zamanın Şartı

-acā / -ecē + I + -sA ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

alacāsam (MDD) < alacaksam

2. Tekil Şahıs:

alacāsañ (MDD) < alacaksan

3. Tekil Şahıs:

alacāsa (MDD) < alacaksa

1. Çoğul Şahıs:

alacāsaḥ (MDD) < alacaksak

2. Çoğul Şahıs:

alacāsañız (MDD) < alacaksanız

3. Çoğul Şahıs:

alacāsalar (MDD) < alacaksalar

2.5.4.3. Rivayet Birleşik Fiili

Asıl fiile, birinci kip ekinin ardından *i-* ek-fiilinin *-mİş*, *-mUş* öğrenilen geçmiş zaman eki getirilerek yapılır. Çekim sırasında *i-* ek-fiili genellikle kaybolur (Vural ve Böler, 2011: 265).

2.5.4.3.1. Şimdiki Zamanın Rivayeti

-yo(yor) + I + -mİş, -mUş ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

ūraşyomuşum (MDD) < uğraşyormuşum

2. Tekil Şahıs:

ūraşyomuşuñ (MDD) < uğraşyormuşsun

3. Tekil Şahıs:

Taşhyomuş (11/15) < taşıyormuş

bozuluyomuş (10/120) < bozuluyormuş

ūraşyomuş (10/51) < uğraşyormuş

1. oğul Şahıs:

ūraŐıyomuŐuz (MDD) < uęraŐıyormuŐuz

2. oğul Şahıs:

ūraŐıyomuŐusuņuz (MDD) < uęraŐıyormuŐsunuz

3. oğul Şahıs:

istemiyomuşlar (11/15) < istemiyormuŐlar

temizlūyomuŐlar (10/42) < temizliyormuŐlar

alıŐıyomuŐlar (10/30) < alıŐıyormuŐlar

2.5.4.3.2. Geniş Zamanın Rivayeti

-Ir, -Ur + I + -mIŞ, -mUŞ ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

utanırmıŐım (MDD) < utanırmıŐım

2. Tekil Şahıs:

utanırmıŐıņ (MDD) < utanırmıŐın

3. Tekil Şahıs:

ęeder_ımiş (10/52) < keder imiş

atar_ımiş (10/38) < atar imiş

utanırmıŐ (15c/40) < utanırmıŐ

1. oğul Şahıs:

utanırmıŐız (MDD) < utanırmıŐız

2. oğul Şahıs:

utanırmıŐıņız (MDD) < utanırmıŐınız

3. Çoğul Şahıs:

utanırmışlar (MDD) < utanırmışlar

2.5.4.3.3. Gelecek Zamanın Rivayeti

-AcAk > -acā /-ecā + I + -mIş, -mUş ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

edecāmişim (MDD) < edecekmişim

2. Tekil Şahıs:

edecāmişsiñ (MDD) < edecekmişsin

3. Tekil Şahıs:

edecāmiş (13/36) < edecekmiş

1. Çoğul Şahıs:

edecāmişiz (MDD) < edecekmişiz

2. Çoğul Şahıs:

edecāmişsiñiz (MDD) < edecekmişsiniz

3. Çoğul Şahıs:

edecāmişler (MDD) < edecekmişler

2.5.4.3.4. Şartın Rivayeti

-sA + (y) I + -mIş, -mUş ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

çalışsaymışım (MDD) < çalışsaymışım

2. Tekil Şahıs:

çalışsaymıŝn (MDD) < çalışsaymıŝm

3. Tekil Şahıs:

çalışsaymıŝ (13/36) < çalışsaymıŝ

1. Çoğul Şahıs:

çalışsaymıŝız (MDD) < çalışsaymıŝız

2. Çoğul Şahıs:

çalışsaymıŝsıñız (MDD) < çalışsaymıŝsınız

3. Çoğul Şahıs:

çalışsaymıŝlar (MDD) < çalışsaymıŝlar

2.5.4.3.5. İsteğın Rivayeti

-A + (y) I + -mIş, -mUş ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

çalışaymıŝım (MDD) < çalışaymıŝım

2. Tekil Şahıs:

çalışaymıŝn (MDD) < çalışaymıŝım

3. Tekil Şahıs:

çalışaymıŝ (13/36) < çalışaymıŝ

1. Çoğul Şahıs:

çalışaymıŝız (MDD) < çalışaymıŝız

2. oğul Şahıs:

alaymuŐuđ (MDD) < alaymuŐız

alıŐaymuŐıŐınız (MDD) < alıŐaymuŐısınız

3. oğul Şahıs:

alıŐaymuŐıŐlar (MDD) < alıŐaymuŐıŐlar

2.5.5. Fiillerin Soru ekimi

Fiillerden sonra gelen $-mI$, $-mU$ eki ile yapılır (Korkmaz, 2009: 27). Turhal ve yöresi ağızlarında fiillerin olumsuz durumları Şu Şekildedir:

1. Tekil Şahıs:

yapabilir **miyim** (6/45) < yapabilir **miyim**

geçer **miyim** (8/7) < geçer **miyim**

2. Tekil Şahıs:

annadıñ **mı** (1/3) < anladın **mı**

sreñ **mi** (5/28) < sürer **misin**

ydu biliyoñ **mu** (2/8) < yoktu biliyor **musun**

3. Tekil Şahıs:

sığdı **mı** (15c/59) < sıktı **mı**

parasını aldı **mı** (15b/34) < parasını aldı **mı**

yanar **mı** (2/43) < yanar **mı**

duyar **mı** (2/42) < duyar **mı**

1. oğul Şahıs:

duyar **miyız** (MDD) < duyar **miyız**

2. oğul Şahıs:

duyar **mıŐınız** (MDD) < duyar **mıŐınız**

3. Çoğul Şahıs:

ettiler **mi** (4/33) < ettiler **mi**

demezler **mi** (4/99) < demezler **mi**

2.5.6. Yardımcı Fiiller

Bir isim, sıfat veya fiille bir araya gelerek birleşik fiil oluşturan fiillerdir. Bu tür birleşik fiillerde yardımcı fiil denir. İsimlerle kurulan birleşik fiillere gelen yardımcı fiiller *et-*, *eyle-*, *ol-*, *kıl-*, *yap-*, *bul-*, *buyur-* fiilleridir (Vural ve Böler, 2011: 272).

Turhal ve yöresi ağızlarında yardımcı fiiller şu şekildedir:

2.5.6.1. İsimlere Gelen Yardımcı Fiiller

Turhal ve yöresi ağızlarında, isimlerle bir araya gelen yardımcı fiillerden sadece *et-* ve *-ol* fiilleri kullanılır.

2.5.6.1.1. [et-]

ğabil **etmemiş** (4/74) < kabul **etmemiş**

nişan **eT**, davul **eT** (4/112) < nişan **et**, davul **et**

devām **eTdük** (6/62) < devam **ettik**

yaşını ikmal **etmişTir** (10/83) < yaşını ikmal **etmiştir**

yardım **et** (13/44) < yardım **et**

biraz rahat **eTdiler** (13/53) < biraz rahat **ettiler**

2.5.6.1.2. [ol-]

kābe yolu **olsuñ** (14b/16) < Kābe yolu **olsun**

toPrā bol **olsuñ** (14b/20) < toprağı bol **olsun**

gözü k̄or **olmayasica** (14c/14) < gözü kör **olmayasica**

dillere desdan **olamam** (14e/18) < dillere destan **olamam**

nice **oldu** (15a/4) < nice **oldu**

māzaretı **olmazdı** (15b/9) < mazereti **olmazdı**

2.5.6.2. Fiillere Gelen Yardımcı Fiiller

Turhal ve yöresi ağızlarında fiillere gelen yardımcı fiillerden sadece *yeterlilik fiilinin* kullanıldığı tespit edilmiştir. Yazı dilinde kullanılan diğer yardımcı fiillere rastlanmamıştır.

2.5.6.2.1. Yeterlilik Fiili

Fiillerden sonra gelen *-ebil-*, *-ebül-*, *-abil-* yardımcı fiilleriyle yeterlilik sağlanır.
istedii yere gide**bilir** (7/12) < istediği yere gide**bilir**
orayı görebiliyoduğ (13/5) < orayı görebiliyorduk
gelebülürdü (13/55) < gele**bilir**di
yap**abilir**sin (6/45) < yap**abilir**sin
ol**abilir** (9/49) < ol**abilir**

Yeterlilik Fiilinin olumsuzu

Olumsuz durumda *-Abil-*, *-ebül-* yardımcı fiillerinin *-bil-*, *-bül-* kısmı düşer ve yerine *-mA*, *-mAz* olumsuzluk ekleri gelir (Vural ve Böler, 2011: 274).

geçem**em** (8/8) < geçemem
dikem**em** (14a/21) < dikemez
dere çālam**az** (14a/25) < dere çalamaz
kaçıram**az**san (15f/11) < kaçıramazsan
bulam**az**lar (15f/13) < bulamazlar

2.5.7. Ek-Fiiller

“Ek-fiil, Eski Türkçede *er-* “olmak” yardımcı fiilinin *er-* > *ir-* > *i-* biçiminde ekleşmesinden oluşan, isim soylu kelimelerin yüklem olarak kullanılmasını sağlayan ve birleşik fiil çekimlerinde de görev alan fiildir” (Vural ve Böler, 2011: 262).

Tahsin Banguoğlu, Ek-fiil’i farklı bir açıdan tanımlar: “Dilimizde kökü erimiş, yalnız çekim ekleri halinde kalmış bir fiil vardır ki, anlamca bir durum fiilidir, bir halde

bulunuşu anlatır: Eski Türkçe; *er-mek* > Orta Türkçe; *i-mek* > Yeni Türkçe; *-mek* buna *cevher fiili* adını veririz” (Banguoğlu, 2011: 474).

Özetleyecek olursak, isimlere gelerek onların fiil gibi çekimlenmelerini sağlayan *i-* ve *dir-* eklerine ek-fiil adı verilir. Turhal ve yöresi ağızlarında yazı dilinde olduğu gibi ek-fiilin dört farklı çekimiyle karşılaşıldı.

2.5.7.1. [I-] Fiili

2.5.7.1.1. Bilinen Geçmiş Zamanı

i- ek-fiilinin bilinen geçmiş zaman kipi, fiile, şahıs ekleri ile genişletilmiş *-DI/-DU* geçmiş zaman ekinin eklenmesi ile oluşturulur. Şekil ve zaman ekinden sonra gelen şahıs ekleri iyelik kökenlidir (Korkmaz, 2009: 706).

Yörede derlenen metinlerde *i-* ek-fiilinin düştüğü örneklere de rastladığımız gibi genellikle düşmediği görüldü. Ayrıca ek-fiilin genellikle *üçüncü tekil şahıs* ve *birinci tekil şahıs* örneklerine rastlandı.

[-IdI, -UdU]:

erzurumluydu (5/26) < Erzurumluydu

suvaslydı (4/60) < Sivaslydı

başgu altındaydım (4/101) < baskı altındaydım

ğonşuydu (4/108) < komşuydu

mēzin_ıdı (3/1) < müezzin idi

babayıd_ıdı (9/42) < babayığit idi

gúccük yer_ıdı (8/24) < küçük yer idi

odunları yukler_ıdı (9/9) < odunları yükler idi

berber_ıdim (10/176) < berber idim

şahacı bi adam_ıdı (3/7) < şakacı bir adam idi

sular_ıdı (3/14) < sular idi

konşumuz_ıdı (10/67) < komşumuz idi

çoğ ucuz_ıdı (12/15) < çok ucuz idi

2.5.7.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanı

i- fiilinin öğrenilen geçmiş zaman eki *i-* fiiline *-mlş -mUş* zaman ekinin ve şahıs eklerinin eklenmesiyle oluşturulur. Ad soylu kelimelerle zaman eki arasında kalan *i-* fiili genellikle kaybolmuştur (Korkmaz, 2009: 710).

Yörede derlenen metinlerde *i-* ek-fiilinin düştüğü örneklere rastladığımız gibi genellikle düşmediği görüldü. Ayrıca ek-fiilin *üçüncü tekil şahıs* örneklerine sıkça rastlanmıştır:

[-ImIş, -UmUş]:

çocuğlardaymış (2/54) < çocuklardaymıŝ

başkanıymıŝ (11/1) < başkanymıŝ

müdürüymüş (3/9) < müdürüymüş

hükümed_ımiş (10/77) < hükümet imiş

asger_ımiş (13/40) < asker imiş

eşşâ var_ımiş (10/51) < eşeği var imiş

2.5.7.1.3. Şart Çekimi

i- ek-fiiline *-sA* şart ekinin eklenmesiyle oluşturulur. Ek-fiilin diğer zaman çekimlerinde olduğu gibi bu çekimde de *i-* ek-fiil eriyebilmektedir (Vural ve Böler, 2011: 260).

Turhal ve yöresi ağızlarında, *i-* ek-fiilinin genellikle düşürülmeden kullanıldığı örneklere sıkça rastlandı:

[-IsA]:

doğruysa (15e/8) < doğruysa

spor bölüyse (7/15) < spor bölüğüyse

neyse (13/53) < neyse

ne yüzden_ıise (10/5) < ne yüzden ise

ne var_ısa (9/102) < ne var ise

ğuruş_üşa (10/153) < kuruş ise

2.5.7.1.4. Şimdiki ve Geniş Zamanı

Bu kip, Eski Türkçedeki *er-ür-men*, *er-ür-sen* geniş zaman çekimindeki *er-* yardımcı fiili ile geniş zaman gösteren *-ür* ekinin birbirleriyle kaynaşarak eriyip kaybolması ve çekimde şahıs gösteren *-men*, *-sen* zamirlerinin de birer ek kalıntısı halinde devamı ile oluşmuştur (Korkmaz, 2009: 703).

Ek-fiilin bu zaman çekiminin herhangi bir eki yoktur. Cümlede isim soylu bir kelime yüklem olduğunda, *şu an* ya da *her zaman* anlamı cümlede varsa bu durumda, isim soylu sözcüğün ek-fiilin *şimdiki* ya da *geniş zamanıyla* çekimlendiği anlaşılır. Yani cümlenin genel anlamından hangi zamanda çekimlendiği anlaşılır.

ğalfayım örda (10/159) < kalfayım orada

ğasTayım (13/23) < hastayım

ğasTasın (MDD) < hastasın

ğasTa (MDD) < hasta

ğasTayız (MDD) < hastayız

ğasTasınız (MDD) < hastasınız

ğasTalar (MDD) < hastalar

2.5.7.2. [-Dİr, -DUR]

“*i-* fiilinin geniş zamanının üçüncü şahıs çekimlerinde başka bir ek kullanılır. Bu ek de yine Eski Türkçedeki *tur-* yardımcı fiilinin geniş zaman çekiminden *tur-ur* > *dur-ur* > *-Dİr*, *-DUR* değişimine uğramış *-Dİr*, *-DUR* ve *-Dİr-lAr*, *-DUR-lAr* ekleridir” (Korkmaz, 2009: 703).

Derlenen metinlerde *-Dİr*, *-DUR* ekinin genellikle düşmediği ve kullanıldığı görülmektedir:

ğarı vardır (15a/18) < karı vardır

saç zifir ğaradır (14e/10) < saç zifir karadır

analar ğanımdır (15c/67) < analar hanımdır

ğopuğdur (4/71) < kopuktur

Kendü savağdur (10/86) < kendi salaktır

-Dİr, *-DUR* ekinin tamamen eridiği ya da kullanılmadığı örnekler de vardır:

ğarşısında (6/44) < karşısında (dır)
falancanıñ ğızı (15f/10) < falancanın kızı (dır)

2.5.8. Fiilimsiler

“Fiil kök ve gövdelerinden türetilen; ancak, şahıs ekleri alarak çekime girmedikleri için, yargı bildirmeyen, dolayısıyla da bitmemiş fiil niteliğinde olan fiillerdir” (Korkmaz, 2009: 747).

2.5.8.1. İsim - Fiiller

İsim-fiiller fiildeki oluş, kılış ve durumun adıdır. İsim-fiil ekleri fiil kök ve gövdelerine gelerek fiilin bir isim gibi kullanılmasını sağlar. Türkiye Türkçesinde isim-fiil, fiil kök ve gövdelerine *-mAk*, *-mA*, *-Iş/-Uş* ekleri getirilerek yapılır (Vural ve Böler, 2011: 277).

2.5.8.1.1. [-mAK]

beni denemek için (9/24) < beni denemek için
haber vermek için (15f/12) < haber vermek için

2.5.8.1.2. [-(y)Iş]

ğurtuluş yoh (2/32) < kurtuluş yok
yürüyüş eitimi (7/38) < yürüyüş eğitimi

2.5.8.1.3. [-mA]

yanı oğuma derken (9/87) < yani okuma derken
yazma örediyoduğ (13/11) < yazma öğrediyorduk
ısmallama hac (14a/26) < ısmarlama hac
araştırma yapduğdan sōna (15f/9) < araştırma yaptıktan sonra

2.5.8.2. Sıfat – Fiiller

Sıfat-fiiller⁵³ nesnelere hareket vasıflarını karşılayan fiil şekilleridir. Bir fiilin cümlede sıfat görevinde kullanılan hâlidir. Sıfat-fiiller kendinden sonraki kelimelerle birlikte sıfat tamlaması oluşturur (Ergin, 2009: 309).

Yörede kullanılan sıfat-fiiller şu şekildedir:

2.5.8.2.1. [-An]

art**an** corona (15d/6) < art**an** corona
yaşı**yan** çoban (15f/14) < yaşa**yan** çoban
sapla**nan** gişi (15f/19) < sapla**nan** kişi
gulla**nan** adam (8/12) < kulla**nan** adam
yüks**elen** gişi (15f/20) < yüks**elen** kişi

2.5.8.2.2. [-AcAk, -acağ]

Eklendiği fiile *gelecek zaman* anlamı katan bir ektir. Eklendiği kelimelerle birlikte gelecek zamanlı sıfat-fiil olur.

al**acak** kadar para (6/29) < al**acak** kadar para
ğa**cağ** bi yer (7/13) < ka**cağ** bir yer
müftü ol**acak** bi adam (10/170) < müftü ol**acak** bir adam
götür**ecek** ne varsa (15b/15) < götür**ecek** ne varsa

2.5.8.2.3. [-dik]

Yazı dilinde *-dik*, *-dik* sıfat-fiil eki, olumlu haliyle, adlar önünde sıfat olarak kullanılışı hep iyelik ekleriyle (Eraslan, 1980: 67). Derlenen metinlerde bu ekin yazı dilindeki haline rastlanmamıştır. Ancak bu ekten sonra gelen iyelik eki sıfat fiil ekiyle kaynaşarak *hece kaynaşması* ses olayı olmuştur. Ekin ünlüsü de uzatılarak telâffuz edilmiştir:

⁵³ Geniş bilgi için bakınız: Ahat Üstüner, *Anadolu Ağzlarında Sıfat-Fiil Ekleri*, TDK Yay., Ankara, 2000, s. XXIII+196.

ópdü yeri (4/88) < öptüğü yeri
verdün şarap (10/123) < verdiğin şarap
bu dedüm yer (12/55) < bu dediğim yer
aldüm asKellerinen (13/29) < aldiğim askerlerle
bırahdüm yerden (13/30) < bıraktığim yerden

2.5.8.2.4. [-mİş]

Bu sıfat-fiil eki eklendiği sözcüğe geçmiş zaman anlamı ve kesinlik anlamı katar (Vural ve Böler, 2011: 279). Yörede bazı kullanımları şu şekildedir:

ğızarmış kelle (15b/19) < kızarmış kelle
ğurulmuş coruğdur (15e/9) < kurulmuş coruktur

2.5.8.2.5. [-mAz]

-r, -Ar, -Ir/-Ur sıfat-fiil eklerinin olumsuz biçimidir. -mAz ekli sıfat-fiil, -lAr çokluk eki alarak geçici isimler yapar (Vural ve Böler, 2011: 280).

gıcılamaz gānı (15c/23) < gıcılamaz kağnı
biTmez Keder (15e/1) < bitmez keder

2.5.8.3. Zarf - Fiiller

Fiillere gelerek onların çok daha fazla şekil, mana ve görevde kullanılmasını sağlayanlardan biri de zarf-fiil ekleridir. Zarf-fiiller fiillerin zarf şekilleridir (Vural ve Böler, 2011: 252). Zarf -fiil ekleri, Turhal ve yöresi ağızlarında şu dört ana başlık altında toplanmaya çalışıldı:

2.5.8.3.1. Zarf-Fiil Ekleri:

2.5.8.3.1.1. [-A]

yite yite getürdüm (9/54) < yite yite getirdim
ğorğallar diye demeñ (2/54) < korkarlar diye demeyin
giysin diye aldım (15b/35) < giysin diye aldım

2.5.8.3.1.2. [-ArAk, -araḥ]

-arak, -erek bölge ağızlarında kullanılma sıklığı bakımından önde gelen eklerden biridir (Korkmaz, 1994: 128-132)

Yörede özellikle **-araḥ** şeklinin sıkça kullanıldığını görmekteyiz.

geliyoduḥ, yürüyerek (7/21) < geliyorduk, yürüyerek

sürünerek geçiyon (7/27) < sürünerek geçiyorsun

diyerek feryād eder (15f/15) < diyerek feryat eder

ğaçaraḥ gediyo (1/17) < kaçarak gidiyor

yuvallanaraḥ geçiyom (2/31) < yuvarlanarak gidiyorum

ğayaraḥ indim (7/32) < kayarak indim

2.5.8.3.1.3. [-araḥDan, -erekDen]

Bu ek, cümledeki asıl fiilin gösterdiği hareketle aynı zamanda yapılan başka bir hareketi bildirir. Esas fiilin yapılış tarzını gösteren bir işlev yüklenir (Korkmaz, 2009: 994) Turhal ve yöresi ağızlarında az görülen bir ektir:

ğolay diyerekden (MDD) < kolay diyerek

2.5.8.3.1.4. [-IncA, -UncA]

Ekin asıl görevi, cümledeki asıl fiilin gerçekleşme zamanını bildirmesidir (Korkmaz, 2009: 1005).

çihunca aradım (2/59) < çıkınca aradım

çiharınca gördü (9/58) < çıkarınca gördü

ğazanınca dāddıḥ (9/106) < kazanınca tattık

usTa gelince dedim (9/25) < usta gelince dedim

olunca saTdım (9/103) < olunca sattım

gelünce dōrulu (14a/35) < gelince doğrulur

2.5.8.3.1.5. [-Incl, -UncU]

Ekin asıl görevi, eklendiği fiilin ne zaman yapıldığını, gerçekleşme anını bildirmesidir (Korkmaz, 2009: 1005). Turhal ve yöresi ağızlarında yazı dilinden küçük farklılıklarla görülür:

satıl**ıncı** götürdü (10/74) < satıl**ınca** götürdü
aş daş**ıncı** (14a/1) < aş taş**ınca**
gel**ıncı** onlara sordum (13/31) < gel**ınce** onlara sordum
emekli ol**uncu** gēTdim (10/180) < emekli ol**unca** gittim
bozuluyomuş suyu gōy**uncu** (10/120) < bozuluyormuş suyu koy**unca**

2.5.8.3.1.6. [-ıncı, -incik, -uncu, -üncük]

“-*ınca*, -*inci* (-*ınca*, -*ince*) ekine *oğ/ök* pekiştirme edatı getirilerek yapılmış olmalıdır” (Korkmaz, 1956: 13-29)

Derlenen metinlerde bu zarf-fiilin yazı dilindeki rastlanmadı. Ancak yörede şu şekilde kullanımların olduğu tespit edilmiştir:

o ged**ıncik** āladım (MDD) < o gid**ınce** āgladım
ağşam ol**uncu** yedik (MDD) < akşam ol**unca** yedik
gül**üncük** çoğ datlu olduñ (MDD) < gül**ünce** çok tatlı oldun

2.5.8.3.1.7. [-Ip, -Up]

Bu ekin eklendiği zarf-fiil, esas fiildeki hareketten az önce gerçekleşmiş olan bir hareketi bildirir (Korkmaz, 2009: 999). Bu ek yörede, yazı dilindeki haliyle kullanılmıştır. Metinlerde bu ekin bulunduğu örnekler şu şekildedir:

ğal**ıP** çalıyolar (3/19) < kalk**ıp** çalıyorlar
alı**P** gōtürüyoğ (5/23) < al**ıp** gōtürüyoruz
uzadı**P** bağıyodum (9/82) < uzat**ıp** bakıyordum
ğaç**ıP** gēdiyo (10/5) < kaç**ıp** gidiyor
çatı**şTurup** oğuyamıyom (10/163) < çatı**ştır**ıp**** okuyamıyorum
torbaya gōy**up** asdırañ (15s/2) < torbaya koy**up** astıran
gōt**ür**üp**** getiriyog (13/20) < gōt**ür**üp**** getiriyoruz

2.5.8.3.1.8. [-iken, -ken]

“iken ~ -ken eki; *i-* ek-fiilinin zarf biçimidir. Bu ek-fiil, Eski Türkçede *er-* ses yapısında olduğundan, ekin yapısı, geniş zamanlı *er-ür-ken* > *iken* gelişmesine bağlanmıştır: Kullanımda çok kez aradaki *i-* ek-fiili eriyip kaybolmuştur” (Korkmaz, 2009: 1004) Bu ekin yöredeki kullanımı yazı diliyle aynıdır.

rampayı çıkar**ken** (2/14) < rampayı çıkark**en**
çalışır**ken** aldım (6/27) < çalışır**ken** aldım
oğur**ken** oğumadım (9/85) < okur**ken** okumadım
çebii güder**ken** galmış (15e/3) < çebici güder**ken** kalmış

2.5.8.3.1.9. [-kene]

“Türkiye Türkçesi ağızlarında yaygın olarak kullanılan *-kene* eki⁵⁴, *-a*, *-e* pekiştirme unsuru ile genişlemiştir” (Karahan, 1996: 205-236).

der**kene** geldi (8/8) < der**ken** geldi
gèder**kene** nişanlıyımış (10/36) < gider**ken** nişanlıyımış
gezer**kene** raslar (15f/7) < gezer**ken** rastlar
geçemez miyim der**kene** (8/8) < geçemez miyim der**ken**
gider**kene** gördüm (9/5) < gider**ken** gördüm

2.5.8.3.1.10. [-mAdAn]

“Yapısındaki olumsuzluk özelliği dolayısıyla doğrudan doğruya olumlu fiil kök ve gövdelerine gelir ve “ ... *-madan önce*, *-maksızın*” anlamlarında olumsuz zarf-fiiller türetir” (Korkmaz, 2009: 1011) Turhal ve yöresi ağızlarında olumsuzluk bildiren bu zarf-fiil eki şu şekildedir:

çuvallam**adan** getiriyöñ (2/5) < çuvallam**adan** getiriyorsun
dōm**adan** ölmüş (4/70) < doğ**madan** ölmüş
ol**madan** ayrılıydım (13/19) < ol**madan** ayrılıydım

⁵⁴ Geniş bilgi için bakınız: Fatma Sibel Bayraktar, *Trakya ve Rumeli Türkçesi Ağızlarında İken Zarf Fiilinin İşlevleri*, Uluslararası Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı 2/4 2013 s. 69-83.

sormadan ayrılmazlardı (15b/33) < sormadan ayrılmazlardı
geTmeden baña dedi (9/20) < gitmeden bana dedi
bitmeden getürdüm (12/48) < bitmeden getirdim

2.5.8.3.2. Sıfat-Fiil Eklerinin Genişlemesiyle Oluşmuş Zarf-Fiil Görevinde Kullanılan Ekler:

2.5.8.3.2.1. [-ana ğadar, -ene ğadar] < [-An]

“Bu ek, *-a/-e* yaklaşma eki ile genişlemiş daha sonra üzerine Arapça kadar edatını almıştır. Ekin, Türkiye'nin bazı bölgelerinde *-ana / -ene* şeklinde kullanıldığı ve *-a/-e kadar* manası verdiği bilinmektedir” (Karahana, 1996: 221).

bu güne ğadar geldik (6/62) < bu güne kadar geldik
ölüncüye ğadar devam_eTdi (10/139) < ölünceye kadar devam etti
liseye ğadar oğuyanlar (13/11) < liseye kadar okuyanlar
güze ğadar ğabaracānı (15b/36) < güze kadar kabarcacağı
beliñe ğadar çamura gömülür (15f/19) < beline kadar çamura gömülür

2.5.8.3.2.2. [-AnAcA] < [-ene kadar, -ana kadar]

“Ek, *-an /-en* sıfat-fiil, *-a/-e* yaklaşma, *-ca /-ce* eşitlik hali eklerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir” (Demir, 2005: 221).

Derlenen metinlerde örneklerine rastlanmadı ancak bölgede az da olsa kullanıldığı tespit edilmiştir:

Sen gelenece biz yemē yedúk (MDD)
Babam onu alanaca aḥşam olur (MDD)

2.5.8.3.2.3. [-duḥca, -dükce] < [-dıkça, -dUkça]

Eski Türkiye Türkçesinde de yaygın olarak kullanılmaktadır (Gülsevin, 1997: 131). *-duk, -dük* sıfat-fiil eki üzerine *-ca, -ce* eşitlik hali eki getirilerek genişlemiştir. Tekrar bildirmektedir (Demir, 2005: 212).

beñi gördükce derdi (8/15) < gördükçe derdi
çıḥduḥca ḥavalanuñ dedi (5/28) < çıktıkça havalanın dedi

2.5.8.3.2.4. [-dũndan] < [-duğundan]

Teklik üçüncü şahıs eki *-u*, *-ü* ve *-dan*, *-den* uzaklaşma hâli ekiyle genişletilmiştir (Demir, 2005: 212).

rampa old**dũndan** ahlım kesmiyodu (2/22) < rampa olduğundan aklım kesmiyordu
gorđ**dũndan** zũrriyeti olmamiş (3/36) < korktuğundan zũrriyeti olmamiş

2.5.8.3.2.5. [-duğDan sũna, -dĩđTan sũna] < [-dİktan sonra, -dUktan sonra]

Bu ek önce *-dAn* uzaklaşma hâli eki ile genişletilmiş ve *sũna* (*sonra*) kelimesi ilâve edilmiştir (Demir, 2005: 212).

çocuğ dũ**duğdan** sũna (4/59) < çocuk doğ**duktan sonra**
araştırma yap**duğdan** sũna çığar (15f/9) < araştırma yap**tıktan sonra** çıkar
parayı ald**dĩđTan** sũna gẽTdiler (6/48) < parayı ald**ıktan sonra** gittiler
abiñ oldu dũn oldu**đTan** sũna (12/38) < abin oldu dũđün oldu**duktan sonra**

2.5.8.3.2.6. [-dĩ, -dĩ, -dũ, -dũ] < [-dİğİ, -dUğU]

Sıfat-fiil eki üzerine iyelik eki ve zaman sözcüğü yani *zaman-vakit* kelimelerinden biri getirilmesiyle oluşturulmuştur. Turhal ve yöresi ağızlarında çok sık kullanılmamakla birlikte örneklerine rastladık:

atatürk geld**dũ zaman** garşularmış (3/10) < Atatürk geldi**đi zaman** karşıalarmış
suç işled**dĩn zaman** dũverdi (9/16) < suç işledi**đin zaman** dũverdi

2.5.8.3.2.7. [-r...-mAz]

Yazı dilinde de kullanılan bir ektir. Yörede örneklerine bolca rastlandı. Eklendiği kelimelere tezlik anlamı katmıştır:

vurur **vurmaz** ğamyonun arşasından çığmışım (8/9) < **vurur** **vurmaz** kamyonun arkasından çıkmışım
şarabı **alur** **almaz** getũrũyoñ (10/129) < şarabı **alır** **almaz** gõtũrũyorsun

2.5.8.3.3. İsim-Fiil Eklerinin Genişlemesiyle Oluşmuş Zarf-Fiil Görevinde Kullanılan Ekler:

2.5.8.3.3.1. [-işin] < [-İş, -Uş]

-*ınca*, -*ince* ekinin yerine kullanılan bir ektir.

ay buluda **girişin** duramam (14e/18) < ay buluta **girince** duramam

2.5.8.3.3.2. [-aşdâne, -ışdâne]

Bu ek büyük ihtimalle -*ış*, -*iş değin / kadar* ile (-e>) -*i* pekiştirme ekinden oluşmaktadır (Demir, 2005: 214). Derlenen metinlerde rastlanmadı ancak halkın kullanımında olduğu bilinmektedir. Yöredeki kullanımı şu şekildedir:

sen bitiri**şdâne** o geç ğalacağ (MDD) < sen bitirene **kadar** o geç kalacak
ağşam olana**şdâne** bu işi bitir (MDD) < akşam olana **değın** bu işi bitir

2.5.8.3.3.3. [-mAyInAn] < [-mA]

Fiilden isim yapma eki olan -*ma/-me* ekinin *ile* edatı ve *n* sesinin birleşiminden oluşmuş daha sonra ses düşme ve değişimlerinden sonra böyle bir kullanıma ulaşmıştır. Bu ek Turhal ve yöresi ağızlarında, seyrek kullanılan bir ektir. Yörede kullanımı şu şekildedir:

o öle bi çair**mayınan** gelmez (MDD) < o öyle bir çağır**mayla** gelmez
eki oğ**umayınan** ezbelledi (MDD) < iki ok**umayla** ezberledi
bi gör**meyinen** aşılığ olmuş (MDD) < bir gör**meyle** âşık olmuş

2.5.8.3.4. Arkaik Zarf-Fiil Eki

2.5.8.3.4.1. [-in]

Eski Türkçenin bir zarf -fiil ekidir (Gabain, 1988: 86-87). Bölge ağızlarında çok yoğun olarak *de-* fiilinde kullanılmaktadır (Korkmaz, 1984: 151-165).

Derlenen metinlerde *-in* ekinin örneğine özellikle *de-* fiilinde çok rastlandı. Eklendiği cümlelere *-arak/-erek* ya da *-a/-e* anlamı katmaktadır.

bu çocū ne dēyin verdiniz (1/18)< bu çocuęu ne diye verdiniz
doğ ediyo, eliñe sālġ deyin (1/20)< dua ediyor, eline sağlık diye
isTemiyyom deyin depiniyom (4/21)< istemiyorum diye tepiniyorum
meġleyi yıar deyin sesim çġhmadı (4/44)< mahalleyi yığar diye sesim çġkmadı
onuñan çalışıyım deyin dūřındım (6/23)< onunla çalışıyım diye dūřındım

2.5.8.3.5. Zarf-Fiil Görevinde Kullanılan Zaman Ekleri

2.5.8.3.5.1. [-dI_mlydI, -dU_mUydU]

Turhal ve yöresi ağızlarında çok yaygın olmamakla birlikte örneklerine rastlandı. Cümlede kullanımını daha çok *-Inca* anlamındadır. Bu ek bilinen geçmiş zaman eki ile soru ekinin birleşmesiyle oluşmuş bir yapıdadır (Deny, 1941: 971-973).

o eve geldi miydi beñ yemek hazıllamaya gelürdüm (4/45)
gece oldu muydu öle güzel görünüyodu (13/6)
hasTa oldu muydu yedek asKer gótürülür (13/23)

2.5.8. Fiillerde Çatı Ekleri

Bir cümlede bulunan nesne ya da özne durumlarına göre fiillerin kökünde veya gövdesinde oluşan yapı değişikliklerine *çatı*⁵⁵ adı verilir. Çatı fiil kök ya da gövdelerine *çatı ekleri* adı verilen eklerin getirilmesiyle oluşur (Vural ve Böler, 2011: 208).

2.5.9.1. Oldurgan Çatı Ekleri

Nesne bulunmayan cümlelerdeki geçişsiz fiillerin, *-Ir-*, *-T-*, *-Dir-* ekleriyle nesne alıp geçişli hale getirilmesiyle *oldurgan çatı* oluşur. Oldurgan eylem yalnızca geçişsiz eylemi geçişli eyleme dönüştürür (Hengirmen, 1995: 214).

⁵⁵ Geniş bilgi için bakınız: Ergin, *TDB*, s. 281-282.

2.5.9.1.1. [-Dİr-]

ğavuş**Tur** yarabbim (15e/7) < kavuş**tur** yarabbim
çökellik sündürürüm saña (15d/29) < çökellik sündürürüm sana
asortik bi ğız get**irdi** (15c/20) < asortik bir kız get**irdi**
ne bize ırahat e**Tdir**di (15c/21) < ne bize rahat et**dir**di
buluş**tur**urdu dost akrabaları (15b/7) < buluş**tur**urdu dost akrabaları
ğald**ır**ırdı ħarmanı (15b/31) < kald**ır**ırdı harmanı

2.5.9.1.2. [-(İ)T-]

bulguru azal**Tdu**ğ biraz (15e/6) < bulguru azal**Tdu**ğ biraz
ğavunu çürü**Tdük** (MDD) < ğavunu çürü**Tdük**

2.5.9.2. Ettirgen Çatı Ekleri

Nesnesi olan bir cümleinin *-Ir-*, *-T-*, *-Dİr-* eklerini alarak geçişlilik derecesinin artırıldığı çatıdır. Genellikle bir işin başkasına yaptırıldığını bildirir. Bu çatı, oldurgan çatı ile aynı ekleri almaktadır (Hengirmen, 1995: 213). Turhal ve yöresi ağızlarında, bu ekler şu şekildedir:

2.5.9.2.1. [-Dİr-]

ğızı ğazgölü'ne get**ür**ür (15f/11) < kızını Kazgölü'ne get**irir**
saban ğırd**ur**ur (15a/18) < saban kırd**ırır**
sap sard**ur**ur (15a/19) < sap sard**ırır**

2.5.9.2.2. [-(İ)T-]

bunu öldü**Tdür** diyo (3/27) < bunu öldü**tdür** diyor
bunu ortadan ğaldu**Tdur** (3/27) < bunu ortadan kald**ıttır**

2.5.9.3. Edilgen Çatı Ekleri

“Etken fiillerden *-(I)l*, *-(I)n* ekleriyle oluşturulan fiillerdir” (Vural ve Böler, 2011: 210). Bu çatıyla oluşturulan fiillerde özne işi yapan durumda değildir. Fiil özne tarafından değil de “*birileri tarafından*” yapıldığı için bu cümlelerin öznesine “*sözde özne*” adı verilir (Hengirmen, 1995: 207).

2.5.9.3.1. [-**(I)l**-]

ğuşlar tarafından oyulmuştur (15f/22) < ğuşlar tarafından oyulmuştur
sivrisinekler tarafından ısırılmış (15f/22) < sivrisinekler tarafından ısırılmış
ne görülmüş, ne duyulmuş (15c/16) < ne görülmüş, ne duyulmuş
hapanda satılırdı nohut (15b/22) < hapanda satılırdı nohut

2.5.9.3.2. [-**(I)n**-]

ğahır çekeñ ğarı zor bulunur (15c/64) < kahır çeken kardın zor bulunur
yüklenirdi bũday, ğavun, ğarpuz (15b/14) < yüklenirdi buğday, kavun, karpuz

2.5.9.4. Dönüşlülük Çatı Ekleri

“Fiildeki oluş ve kılışın doğrudan doğruya özneye dönüşünü gösteren, yani öznenin bir işi kendi kendine yaptığını ya da bir işin kendi kendine olduğunu gösteren fiillerdir” (Vural ve Böler, 2011: 210). Dönüşlülük çatı ekleri *-(I)n-*, *-(I)l-* olup edilgen çatı ekleriyle aynıdır.

2.5.9.4.1. [-**(I)n**-]

fellensiñ gózum (15e/9) < ferlensin gözüm
sürüm sürüm sürünüyom (15d/35) < sürüm sürüm sürünüyorum

2.5.9.4.2. [-**(I)l**-]

çoban ordan ayrılır (15f/12) < çoban ordan ayrılır
beliñe ğadar çamura gómülür (15f/13) < beline kadar çamura gömülür
hep derTlenilirdi (15b/24) < hep dertlenilirdi

2.5.9.5. İşteşlik Çatı Ekleri

“Bir işin birden çok özne tarafından yapıldığını gösteren fiile denir” (Vural ve Böler, 2011: 210). Bu çatı eki, eklendiği fiillere *karşılıklı* ya da *birlikte* yapma anlamı katar.

2.5.9.5.1. [-(I)ş-]

arada bi **ba**hışıyorlar (15f/5) < arada bi **ba**kışıyorlar
el**ti**m tanışmış_ımış (4/60) < el**ti**m tanışmış imiş
süngü**leş**me yapıyodu**ğ** (7/17) < süngü**leş**me yapıyorduk

2.5.10. Birleşik Fiiller

“Birleşik fiiller, bir ad ile bir yardımcı fiilin veya iki aynı fiil şeklinin yahut da ad soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir” (Korkmaz, 2009: 792).

2.5.10.1. İsim + Yardımcı Fiilden Yapılan Birleşik Fiiller

Bu birleşik fiil türü yazı dilinde, bir isimle bir yardımcı fiilin (*et-*, *eyle-*, *ol-*, *kıl-*, *yap-*, *bul-*, *buyur-*) bir araya gelmesiyle oluşur (Vural ve Böler, 2011: 272).

Turhal ve yöresi ağızlarında, isimlerle bir araya gelerek birleşik fiil oluşturan yardımcı fiillerden *et-*, *ol-*, *-eyle* fiillerine rastlanmıştır:

2.5.10.1.1. İsim + et-

ğ**an** a**ğ**d**ı**n**ı** **h**e**s**s**e**T**dim** (2/36) < kan aktığını **hi**sset**ti**m
okula **dev**ā**m**_e**Tdim** (10/183) < okula **dev**am **ett**im
na**h**ış **b**e**l**l**e**T**dim** (12/13) < nakış **b**e**l**lett**im**
yeni **do**u**m** e**Tdim** (12/39) < yeni **do**ğ**u**m **ett**im
birden **h**are**ket** e**Tdi** (9/48) < birden **h**are**ket** **ett**i

2.5.10.1.2. İsim + eyle-

allah **rahmed** eylesin (12/77) < Allah **rahmet** eylesin

2.5.10.1.3. İsim + ol-

hasTa oldu (13/23) < **hasta** oldu

rapollu oldūm halde (13/47) < **raporlu oldum** halde

toPrā **bol olsuñ** (14b/20) < toprağı **bol olsun**

tostopul ol da zabā çıhma (14c/25) < **tostopul ol** da sabaha çıkma

on altımda **gelin oldum** (4/40) < on altımda **gelin oldum**

2.5.10.2. Fiil + Yardımcı Fiilden Yapılan Birleşik Fiiller

Bu birleşik fiilleri Hanifi Vural ve Tuncay Böler (2014) şöyle açıklar:

“Bu tür birleşik fiiller, *-A*, *-I/-U* veya *-lp*, *-Up* zarf-fiil ekleri alan bir esas fiille, bu esas fiildeki oluş ve kılışı tasvir niteliği taşıyan bir yardımcı fiilin özel bir anlam oluşturacak biçimde birleşip kaynaşmasıyla oluşurlar. Bu tür birleşik fiillerin yapısında yer alan yardımcı fiiller (bil-, ver-, gel-, gör-, kal-, yaz-, koy-) aslında esas fiillerdir; fakat anlam ve işlev kayması ile esas fiile anlam incelikleri katan birer *yardımcı fil* durumuna gelmişlerdir” (Vural ve Böler, 2011: 273-274).

Kurallı birleşik fiiller: *yeterlik*, *süreklilik*, *tezlik* ve *yaklaşma* şeklinde dört adettir.

Turhal ve yöresi ağzlarında bu dört birleşik fiilden sadece yeterlilik fiilinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

2.5.10.2.1. Yeterlik Fiili: Fiil + [(y)A] bil-

Esas fiilin *-A* zarf-fiil şekli üzerine *bil-* yardımcı fiilinin getirilmesiyle oluşan fiillerdir. Yeterlik fiili, bir oluş ve kılışı gerçekleştirme güç ve yeterliğini veya bir oluş ve kılışın gerçekleşme ihtimalinin bulunduğunu gösterir (Vural ve Böler, 2011: 274).

isTedii yere **gidebilir** (7/12) < istediği yere **gidebilir**

orayı **görebiliyoduğ** (13/5) < orayı **görebiliyorduk**

olur mu **yapabilir** miyim (6/45) < olur mu **yapabilir** miyim

balığ **olabilir** dedim (9/49) < balık **olabilir** dedim

2.5.10.3. Anlamca Kaynaşmış ve Deyimleşmiş Birleşik Fiiller

Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller⁵⁶ İsim + Fiil şeklinde kalıplaşarak oluşur. Deyim şeklinde olan birleşik fiillerdir. (Vural ve Böler, 2011: 276).

hıllı durmağ (14d/12) < hırlı durmak

yürē ğalğmağ (14d/17) < yüreği kalkmak

hersı çığmağ (14d/10) < hırsı çıkmak

góónü dönmeğ (14d/9) < gönlü dönmeğ

duman_aTdırmağ (14d/5) < duman attırmak

2.6. EDATLAR (İLGEÇLER)

Tek başlarına anlamı olmayan başka kelimelerle bir araya gelerek anlam kazanan kelimelere edat⁵⁷ denir. Edatlar cümleye farklı anlamlar katabilir. “Edatlar cümle içine benzerlik, beraberlik, başkalık, miktar, sebep, vasıta, zaman, mekân, yön gösterme gibi geçici anlam ilişkileri kurar” (Vural ve Böler, 2011: 255). Yörede incelenen edatlar genellikle yazı diliyle aynıdır:

2.6.1. Kendi İçinde Anlam İfade Eden Edatlar

ile (-le), [-InAn, -ünen]:

Eklendiği sözcüğe, *birlikte olma, beraberlik, araç* gibi anlamlar katar (Korkmaz, 2009: 1070). *İle*'nin Turhal ve yöresi ağızlarına özgü kullanılan şekli *-inan, -inen* ekleri de sıkça karşılaştığımız halleridir. Yörede bu edat şu şekildedir:

para yoğTu yanĭ paray**la** almāya (6/18)

eliñ ğızı**yla** geziyoñ, tozuyoñ (15c/4)

Ķısacığ ağlı**mla** ğoyduñ da ğiTdin (15e/2)

YufĶa **ile** yiyenlerin nice oldu (15a/4)

hep ēyiler**inen** guvetlilerinen ehbab_olurdu (4/77)

⁵⁶ Geniş bilgi için bakınız: Deniz Öztürk, Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Birleşik Fiiller, TDK Yay., Ankara, 2008.

⁵⁷ Geniş bilgi için bakınız: Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, MEB Yay., İstanbul, 1992, 3.

annem dedeyinen geTmiş (4/67)
hökümetinen almışlar beni biliyoñ mu (4/83)
yoharıya badalman çihılıyodu (3/4)
para çoğ, çantayman para alıyom (6/32)
bi çif_öküzünen bi de bi eşşā var_ımış (10/51)

için: Bu edat eklendiği cümleye genellikle *sebeP-sonuç* bazen de *amaç-sonuç* iliş-kisi kurmaktadır.

yāni dönecām yerde farkına vardīm için direk daldı (2/20)
yüksel inşaat diye bi inşaata geTdim, çalışmağ_ için (6/26)
kıbrıs ada oldu için nereye kaçacāñ kaçamassıñ (7/12)
bazallığ için gendini boşa hiç yorma (15b/23)

gibi: Eklendiği cümleye *karşılaştırma*, *benzetme* gibi anlamlar katan bir edattır:
ğaymağam çeşmesi gibi yurTsuz mekânsız (15d/25)
turhal kulesi gibi işsiz, güçsüz, hovarda (15d/33)
ağa bu annı şışTi balon gibi (12/48)
sülük gibi sürünesice (14c/23)

göre (göre): Eklendiği cümleye *kişiyeye görelik*, *karşılaştırma* bazen de *derece* an-lamı katan bir edattır:

allah gōñüñe göre versin (14b/6)

ğadar (kadar): Eklendiği cümleye *ölçü*, *karşılaştırma*, *benzerlik* gibi anlamlar katmaktadır:

yusuf o balı getür sana şu ğadar para veriyim (9/66)
o ölüncüye ğadar devam_eTdi o duran (10/139)
onlar onun peşinde tē bayıra ğadar çihmişlar (12/43)
en fazla beliñe ğadar çamura gómülür (15f/19)

dōru (doğru): Bu edat, kendisinden önceki kelimeteki *-e*, *-a* hal eki ile birlikte yer alır:

örden neyse yürüdüm işTe aşşaa yola **dōru** (2/61)
irmaa **dōru** ben de gēddim (9/30)
şōle başımı uzadıP oña **dōru** bahıyodum (9/82)
şarabı alur_almaz getürüyoñ mu buruya **dōru** dedi (10/129)

deil, dōól (değil): Ek-fiilin olumsuz durumunda kullanılan bir kelimetür. Bazen *cevap edatı* olarak kullanılır:

oranın halkı tabi bizim bura gibi **deil** (6/4)
bōle asvalt **deil**, paket daş döşemişler (8/5)
içmiş_çmiş bu şarap öndan **dōól** demiş (10/122)
ğarı ğismı ayaKğabı **dōól** kü, sıhdı mı çıharasın (15c/59)

sadece:

bunnar **sadece** Kendi dallarında şey veriyolardı (7/14)
çarşıda **sadece** o satıcılar var_ıdı (7/41)

2.6.2. Cevap Edatları

Bu edatlar, muhatabın sorduğu soruya yanıt olarak karşılık gelirler ve kısmi cevap ortaya koyarlar (Hengirmen, 1995: 173).

helbet:

sen ğazan ben Kepçe **helbet** bulurum (15e/10)
helbet var_ıdı (4/105)

hē (evet):

bulmuş **hē** annemi (4/61)
hē öyle oldu (11/21)

olur:

olur mu yapabilir miyim (6/45)

peki:

peki burda demiş idamlıh var mı (3/25)

yoḥ (yok):

ëyiydi **yoḥ** oñu inkar edemem (4/121)

tamam:

tamam diyolar o araziyi oña veriyolar (3/52)

tabi:

tabi bu arada aradan bi saat geçTi (13/34)

2.6.3. Gösterme Edatları

Bu edatlar işaret ettikleri nesne ya da varlığın yerini belirtir (Hengirmen, 1995: 173).

aḥa:

aḥa şo gadın dişiñi çekTürsün (1/10)

aḥa geliyom diyo gaçıyom (8/3)

tamam ben oturoyum **aḥa** böle (9/79)

aḥa bu:

düşmesiynen **aḥa bu** annı şışTi (12/48)

işTe:

hem yiyoduḥ hem topluyoduḥ **işTe** (12/54)

bir gün nöbetci gótürüp getiriyoh **işTe** (13/20)

tā:

tā bu elli beşlerde kóplü yeñi yapılyodu (1/1)

rumlardan galmış **Tā** esği bi gale orası (7/23)

2.7. BAĞLAÇLAR

Bağlaç⁵⁸, aynı türden kelimeleri, söz öbeklerini, cümleleri bağlamaya yarayan kelimelerdir (Atabay, Kutluk ve Özel, 1983: 69-95). Yörede yazı dilinde kullanılan birçok bağlaç vardır. Bağlaç görevinde kullanılan yöreye özgü kelimeler de mevcuttur. Turhal ve yöresi ağzlarında geçen belli başlı bağlaçlar şu şekildedir:

ve:

hiç bi şey ğalmadı **ve** gendileri de darmadağın oldular (7/60)
usTa çoh siñilli **ve** asabi bi adam_ıdı (9/15)
eyer, semer **ve** de palanlarımız (15a/23)
ve turhállı bi esnaf gibi param pulum yoğ! (15d/2)
ve makine fabrikası gibi sahiPsiz, çaresiz! (15d/20)

ile:

ğızı kaçırır elleri **ile** ayağlarını bālar (15f/12)
ğazgólü'ne geleñ aa **ile** çobanı ğızı bulamazlar (15f/13)
traş ediyodum kóyleri, üçğózen**le** arzupıñarı (10/135)

veya:

bi_kilometre falan **veya** sekiz yüz metre falandı (9/4)
lan bağdım er **veya** geç bu çıhacağ dedim (10/129)
temizlemedin **veya** işTe biz çocūh bi hatā yaparsıñ (9/17)

de, da: Aynı türden kelime ve söz öbeklerini bağlayan bir kelimetür.

Allah seniñ **de** yüzüñe bağTı. (8/15)
üstümüzde **de** öyle fazla şeyler yōdu. (9/8)
ben **de** soyundum öndan_sōna suya girdim. (9/36)
benim dedem **de** toğatlı ibrām diyolar. (10/14)
dedemin **de** işTe dörT dene Kızı var_ımış. (10/16)

⁵⁸ Geniş bil için bakınız: Banguoğlu, *TG*, s. 390-395. Neşe Atabay, İbrahim Kutluk, Sevgi Özel (yöneten ve yayına hazırlayan Doğan Aksan) *Sözcük Türleri*, TDK Yay., Ankara, 1983, s. 69-95.

annemi **de** buña veriyolar. (10/33)

dedem **de** işeşbellik yapıyomuş işTe. (10/37)

bile: Yörede cümleye genellikle “üstelik” anlamı katmıştır.

õle bi yerden girmiş ki ğazā yapdün **bile** belli olmuyo (2/41)

ayşá_nenenin Ğahrini iT **bile** çákmez (4/100)

ki:

dedim **ki** nene geliyom aħa (1/10)

bi_baħdım **ki** diyo beş ğuruş para vermiş (3/6)

ertesünü baħdım **ki** ğene gelmişler (4/9)

üsüyün'e dedim **ki** (15c/13)

öyle zayıf öyle zayıfdı **ki** (15c/24)

faħat gel ğór **ki** (15f/21)

faħat (fakat): Bulunduğu cümlelere *karşıtılık*, *ayrılık* ve *sebep-sonuç* gibi anlamlar katar.

faħat gel ğór ki ğúlizar'ın her yeri ısırılmışdır (15f/21)

yalnız:

su derin de ben yüzme biliyom **yalnız** (9/37)

yalnız o çıħannar para veriyoldı (12/16)

ama:

ama yirmi_dört saat çalışıyolar geceli gündüzlü (6/32)

ama beñi de baya bi ğazıħlamışlar (6/51)

ama nöldü heç birine yaramadı (6/57)

orası yürüme yoluydu **ama** daĝa çıħıyoduħ yāni (13/21)

emme: “Ama” anlamına gelir.

emme öyle kıbrısın havası çoħ sıcaħ (7/40)

emme aħa şõle eli elime dāmemüşTür (4/38)

çünkü: Açıklama yapılacak cümlelerde açıklamadan önce kullanılır.

çünkü óranın nasıl bir şey oldunu biliyom (2/33)

çünkü bizim bölümüz sıhıntılı adamlardan oluşuyodu (13/14)

illā:

illā bu verecām da verecām diyo (4/17)

yoḥsa (yoksa):

yoḥsa ayşá neneniñ Kaḥrini iT bile çákmez (4/100)

yōsa (yoksa):

ğızım yoḥ **yōsa** dedi babam (4/22)

yōsa çıḥaramaḥ dedi (10/87)

yōsam (yoksa):

yōsam dedi almaz dedi (5/6)

hem... hem: Cümlelere *birlikte olma*, *eşitlik* veya da *karşıtlık* anlamı katar.

hem yiyolar **hem** içiyolar (3/32)

işTe **hem** baḥıyom hem de yüzüyom (9/45)

hem diş çekerdi hem saruluh keserdi (10/99)

ne... ne:

ne yiyecān **ne** içecān işTe pēriz verürdü (10/101)

biz aramasah, sen **ne** arıyoñ, **ne** soruyoñ (15c/2)

ya... ya:

ya órda çıḥTı pin **ya** da oruya varıncā çıḥdı (2/15)

ise/-se:

bi adam gelirse (9/12)

dēme keyfiñe babañ ğızarmış kelle yedirirse (15b/19)

demek ki: Genellikle kendisinden önce ya da sonra bir *açıklama* yapılacakken bu bağlaç kullanılır. Metinlerde örneğine çok fazla rastlanılmadı.

nasıpmış **demek ki** orayı aldım (6/47)

artu turhalda da varmış **demek ki** (3/51)

2.8. ÜNLEMLER

“Ünlem, söz içinde konuşanın acıma, beğenme, sevinç, korku, çaresizlik, şaşkınlık, üzüntü, dua, hayret, pişmanlık, kıskançlık, özlem gibi çok çeşitli duygu ve heyecanlarını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya; karşısındakilere seslenmeye, çağırmaya, cevap vermeye, göstermeye, sormaya, onları onaylamaya, redde veya tabiattaki sesleri taklit yolu ile kelimeler türetmeye yarayan bir söz türüdür” (Korkmaz, 2009: 1140).

Ünlemler anlamlarına göre çeşitlere ayrılır:

2.8.1. Duyguları Dile Getiren Ünlemler

Zeynep Korkmaz, bu tür ünlemleri *içe dönük ünlem* olarak da adlandırır. İnsanların türlü duygularını, heyecanlarını dışarı vuran ünlemlerdir. Farklı duygu veya heyecanları dile getirmek için aynı ünlem kullanılabileceği gibi farklı ünlemler de kullanılabilir (Korkmaz, 2009: 1139). Metinlerdeki örnekler şöyledir:

vay:

vay anām (4/62)

āh:

āh ğardaşım āh (MDD)

eyvah:

eyvāh sūt dóküldü (MDD)

eyvah batahlık oñu yutmuştur (15f/15)

of of:

memleketim tütüyo gózümde **of of** (MDD)

2.8.2. Seslenme Ünlemleri

Zeynep Korkmaz, bu tür ünlemleri *dışa dönük ünlem* olarak nitelendirir. İnsanın, dış dünyada kendi dışındaki kimselerle hayvanlar ve nesnelere olan iletişim ilişkisini seslenme, gösterme, sorma, onaylama, cevap verme yollarıyla ortaya koyan ünlem türleridir (Korkmaz, 2009: 1173).

Çalışmada geçen seslenme ünlemleri şöyledir:

la:

la nābTın nerden getürdün (9/69)

bu ne **la**? dedi (9/73)

la seninki uyumuya başladı gine (10/158)

māmuda **la** demiş: bi şarap ver, demiş (10/122)

altı el ateş edildi. **la** nōluyo dedim orda (13/30)

lan: Argo bir kelime olarak değil de konuşma arasında seslenme amaçlı kullanıldığı görülmüştür.

lan osman bu muydu baña yapacān, diyo (3/34)

lan ölüm kimiñ_ölusun? (8/12)

oñdan_sōna gāç ördan **lan!** dedi (1/15)

lan gēTdim ki aħa bōle ana baba gūnü (5/6)

lan saña ħağgımı helal_etmiyom, dedim (5/29)

ulan:

ulan aħa geliyom, dedi (8/8)

ulan beni bi ateş basTı (13/36)

yav:

yav yapma etme diyo (1/5)

yav benim oħur_yazarlıħ yoħ, dedi (10/143)

yav burdan_isTanbula trakTör geder mi (6/17)

diyolar ki **yav** seni everek diyolar (10/21)

ben daħa gēTmiyom **yav**, dedi (10/151)

SONUÇ

Çalışmada birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Turhal ve köylerine ait ağız yapısının özellikleri tespit edilmeye çalışıldı. Çalışmada öncelikle yörenin ağız yapısını yansıtabilecek 15 kaynak kişi tespit edildi. Çalışmanın sağlıklı sonuç vermesi için kaynak kişiler tespit edilirken onların 50 yaş üzeri olmalarına ve bölgeden uzun süre ayrılmamış olmalarına dikkat edildi. Kaynak kişilerin çeşitli konularda konuşması sağlandı ve bu konuşmalar kayda geçirildi. Bu kayıtlar dikkatlice metinlere aktarıldı. Ses kayıtlarını metne aktarırken normal seslerin yanında varlığını sürdüren birçok ara sesi de gösteren transkripsiyon sistemi kullanıldı. Metinler, ses bilgisi ve şekil bilgisi açısından ayrı ayrı incelendi.

Türkiye, Oğuzların ağırlıklı olarak yerleşip hayatlarını devam ettirdikleri bir yerdir. Bunun sonucu olarak Türkiye Türkçesi ağızlarının temelini Oğuz Türkçesi oluşturmaktadır. Araştırma yoremiz olan Turhal ve onun bağlı olduğu Tokat da Oğuz Türkçesinin içerisinde yer almaktadır. Bu yönden bakacak olursak araştırma bölgemiz Türkiye'nin büyük bir bölümüyle paralellik göstermektedir. Ancak bazı noktalarda kendine özgü özellikler taşıdığı görülmektedir. Bölgenin standart yazı diliyle ortak özellikler taşıyan yanları önceki sayfalarda ayrıntılarıyla verilmiştir.

Turhal ili ve köylerine ait standart yazı dilinden farklılık gösteren ağız özelliklerinin öne çıkanları şu şekildedir:

1. Turhal ve yöresi ağızlarında, özellikle ğ ünsüzünün erimesi ya da direkt olarak düşmesiyle meydana gelen uzun ünlülere sık rastlanmıştır:
Örnek: sādān (9/12), aşşāda (9/27), yetüşdōmde (10/13), başōretmen (10/85), evlendūmü (12/34), çocūm (9/76), müfTülūn (10/38).
2. Turhal ve yöresi ağızlarında *düzlük-yuvarlaklık uyumu* kuvvetli değildir. Bunun sebebi, düz ünlüyle başlayan kelimelerde son hecelerdeki düz-dar ünlü (ı, i ünlüleri) yuvarlaklaşarak u, ü'ye dönüşmesidir:
Örnek: saTduh (10/76), saduh hoca (6/33)
3. Turhal ve yöresi ağızlarında *dudak benzeşmesi* sık görülen bir ses olayıdır:
Örnek: sófruya (4/28), usTuya (9/23), oğumuya (9/23)

4. Yörede *ince ünlülerin kalınlaşması* sık görülen bir ses olayıdır.
Örnek: maḥana (bahane) (10/131), ṣofora (şoföre) (8/14)
5. *Geniş ünlülerin darlaşması* ses olayı da yöreye özgü ses özelliklerinden biri olarak tespit edilmiştir:
Örnek: gaḥiye (4/31), almıya (8/17).
6. Turhal ve yöresi ağızlarında *dar ünlülerin genişlediği* örneklere sıkça rastlanmıştır:
Örnek: heç (8/21), gediyo (1/5), yürüyerek (9/9).
7. *Düz ünlülerin yuvarlaklaşması* ses olayı da rastlanan ses olaylarından biridir:
Örnek: puñar (10/49), başladıḥ (10/167)
8. Turhal ve yöresi ağızlarında *r* ile başlayan yabancı kelimelere genellikle *i* sesi eklenmiştir:
Örnek: İrecep (10/75), İreşberlik (10/37), İlën (10/96)
9. Çalışmada en sık karşılaşılan ses olaylarından biri de ünsüz kaybolmalarıdır. *ğ, h, l, r, k, v, y* seslerinin sözcüğün içindeki diğer seslerin etkisiyle, ya da söylemi kolaylaştırmak için kaybolduğu görülür:
Örnek: oul (10/11), analı (10/8), gāvede (15b/32), memed (10/146), çeke-cāsen (15c/60), goymuyodu (15c/31), sōlemesi ayıP (4/44)
10. Yörede akıcı ünsüzler arasındaki değişmeler, sıkça görülen bir ses olayıdır:
Örnek: şindi (2/5), belbellik yapsın (10/78), bunnuñdan (14c/4)
11. Turhal ve yöresi ağızlarında, söylem olarak zor oluşan birçok kelimedede ön ses ya da iç seste ünlü ya da ünsüz türemesi çokça görülen bir ses olayıdır:
Örnek: mayış (MDD), döva (12/3), helbet (4/105), gèderkene (10/36).
12. Turhal ve yöresi ağızlarında *n->l-* değişmesine rastlanmıştır:
Örnek: lisan (12/1), laylon (10/25)
13. Bazı kelimelerin başında bulunan *p- > b-* ünsüzlerinin değiştiği görülmüştür:
Örnek: bazarda (11/14), bişirsün (4/46)
14. Bazı kelimelerin başında bulunan *b-*, ünsüz değişmesine uğrayarak *p-* sesine dönmektedir:

Örnek: püs^gúT (10/150), Pisikletci (9/96)

15. Turhal ve yöresi ağızlarında *k*- > *g*- değişmesine sıkça rastlanır. Genellikle ince ünlülerin olduğu hecelerde bu değişime rastlanmıştır:

Örnek: gilar (10/70), güccük (8/24)

16. Turhal ve yöresi ağızlarında *ķ*- > *ğ*- değişmesine sıkça rastlanır. Genellikle kalın ünlülerin olduğu hecelerde bu değişime rastlanmıştır:

Örnek: ğurban (5/35), ğafiya ğoydu (10/121), ğorğdum (7/31)

17. Yazı dilinde kelime başında kullanılan tonsuz, art damak ünsüzü *k*-, Turhal ve yöresi ağızlarında genellikle tonlulara *g*- / *ğ*-'ye dönmüştür:

Örnek: ğazma (5/11), ğalabalüh (5/13), ğuyumcu (12/10)

18. *ñ* sesinin (nazal *n*) konuşma dilinde çokça kullanıldığı görülmektedir:

Örnek: biliyoñ (3/47), oña (12/13), çıhıyoñ (7/28)

19. Turhal ve yöresi ağızlarının en önemli özelliklerinden birisi iç ya da ön sesteki ünsüz tonlulaşmasıdır:

Örnek: şaraPcı (10/122), cember (5/8)

20. Turhal ve yöresi ağızlarında tonsuzlaşmaya da rastlanmıştır:

Örnek: Pisikletci (9/96), fişne (MDD)

21. *r*>*l* değişmesi olayı yörede görülen farklı özellikteki bir ses olayıdır:

Örnek: kóplü yapılyo (1/2), bilāderi (2/50)

22. *-r->-n-* değişmesi yörede kullanılan ses olaylarından:

Örnek: zunna (4/112), dınnahlarım acırdı (2/45), tonnavida (9/101)

23. *-nl-* > *-nn-* ilerleyici tam benzeşmesine bölgede sıkça rastlanmıştır:

Örnek: ekinneri (2/2), bayannara (2/54), çıhannar (12/18)

24. *-rl-* > *-ll-* gerileyici benzeşmesine bölgede zaman zaman rastlanmıştır:

Örnek: çamaşulları (9/39), şóföllerim (6/33), deller (4/34)

25. *-rn-* > *-nn-* gerileyici benzeşmeye bölgede rastlanmıştır:

Örnek: ğannındayken (4/69), bunnuñdan (14c/4)

26. Birçok kelimedede ön seste *h* sesinin türediği görülmektedir:

Örnek: hayva (12/26), hark (12/25), helbet (4/105).

27. Ünsüz ikizleşmesi ses olayı yörede sıkça karşılaşılan bir ses olayıdır:
Örnek: eccük (2/46), eşşek (3/13), döşşek (MDD), ireşbellik (10/37)
28. Yörede ünsüzlerin yer değiştirmesi ses olayına rastlanmıştır:
Örnek: melmekette (6/22), torPā bol olsun (14b/22), cılbağ (MDD)
29. Son seste ünsüz değişimleri yörede çokça görülmüştür:
Örnek: dırmanıb (7/10), hacımad (10/103), debelenereg (4/28).
30. Turhal ve yöresi ağızlarında bazı kelimelerin sonunda *k*, *m*, *y* seslerinin türediği görülmüştür:
Örnek: şimdik (4/19), oysam (5/16), ney (9/71)
31. Turhal ve yöresi ağızlarında iki ve daha fazla heceyi kaynaştırıp, tek bir hece haline getirme çokça rastlanan bir ses olayıdır:
Örnek: misafirlē (2/52) < misafirliğe, bāyım (15f/8) < bakayım, yiyeceük dedi (4/8) < yiyeceğiz dedi
32. İsimden isim yapım eklerinden *+lık*, *+lik*, *+luk*, *+lük* ekinin çoğunlukla Turhal ve yöresine ait ağız yapısından ötürü *+lıh*, *+luh* şeklinde kullanıldığı görülmüştür:
Örnek: garsonluh (5/14), hasdalıh (12/75), oğur yazarlıh (10/143).
33. Turhal ve yöresi ağızlarında isimden isim yapım eklerinden *+cık*, *+ciğ*, *+cuğ*, *+cüğ* çoğunlukla Eski Türkiye Türkçesindeki gibi *+cuk*, *+cük* biçimindedir:
Örnek: daracuğ (MDD), ufacuğ (10/105), güccük osman (3/26).
34. İsimden isim yapım eklerinden *+man* eklendiği sözcüğe abartı anlamı katar. Yörede çok yaygın bir kullanımı yoktur. Ancak yöreye özgü bir özellik gösteren eklerdendir:
Örnek: göcaman (9/71).
35. İsmi ilgi / tamlayan hâlinin yörede farklı bir kullanımı vardır. Son sesi *ğ*, *h*, *h*, *k*, *ğ* ile biten kelimelerde bu ünsüzler düşmekte veya erimekte ve de bu seslerden önceki ünlü ile ilgi hali ekinin ünlüsü kaynaşarak uzun ünlü hâline gelmektedir:
Örnek: halān çocu (12/40) < halanın çocuğu, geberecōn āmed (10/147) < gebereceğın Ahmet.

36. Yükleme / belirtme hali şekli Turhal ve yöresinden derlenen metinlerde normal halinden farklı görülmüştür:
Örnek: nacā eliñe aldı (12/42) < nacağ^ı eline aldı, yataa yorganı (10/65), spor bölüü (6/75).
37. Yörede ismin ayrılma ve bulunma hali durumlarında sert ünsüzle biten kelimelerde de ünsüz benzeşmesine uymayarak bazen *tonlu* şekilde olan örneklere rastlanmıştır:
Örnek: şenyurTda (6/58), ırmağdan (3/42).
38. İsmiñ yönelme halinde, yörede farklı bir durum söz konusudur. Son sesi ğ, h, ħ, k, k olan kelimelerde iki ünlü arasında kalan bu ünsüzler kurallı olarak erimektedir:
Örnek: kópee gem vurma (14a/24), misafirlee gèTmiş (2/52).
39. Yazı dilide vasıta hali eki olan *ile/+le* yörede büyük bir çoğunlukla *+inan/+inen/+unan/+ünen* şeklindedir:
Örnek: dedeyinen gèTmiş (4/67), melheminen (12/49), kómüşünen (10/76), ayamınan (9/51), sabununan (9/44), düşmesiynen (12/48).
40. Turhal ve köyleri ağızlarında teklik I. ve II. şahıs eki, son sesi g (*ğ*), h (*h*), k (*k*), y ünsüzleri ile biten kelimelere geldiğinde hece kaynaşması görülür:
Örnek: ayām (9/48) < ayağım, diğdīm dikişlerin (12/14) < diktiğim dikişlerin, yapdūñ (2/44) < yaptığım.
41. Şahıs zamirlerine gelen yönelme haliyle birlikte buradaki *n*'nin nazal *n* (*ñ*) ye döndüğü görülür:
Örnek: ğızım saña diyom (14a/22), arazīyi oña veriyolar (3/52).
42. Yörede *şu* işaret zamiri bazı durumlarda genişlemeye uğramıştır:
Örnek: şórayı (9/17), şóra (9/4).
43. Turhal ve yöresi ağızlarında şimdiki zaman anlamında kullanılan çok farklı kullanımlara rastlandı. Şimdiki zaman ifade eden ekler, derlenen metinlerde şöyledir:
[-yom]: gideydim diyom (13/13) < gideydim diyorum
[-yo]: şincik şey oturuyo (1/16) < şimdi şey oturuyor

[-yIm]: ar^{ay}ım dedim (2/55) < arayım dedim
[-yoñ]: getiriyoñ (2/5) < getiriyorsun
[-yor]: yüzüyor (14d/3) < yüzüyor
[-yo]: alıyodu deyo (12/67) < alıyordu diyor
[-yi]: motörler geçiyi (2/41) < motorlar geçiyor
[-i]: abimin dedi (9/22) < abimin dediği
[-yoh]: ekinneri biçiyoh (2/2) < ekinleri biçiyoruz
[-yoñuz]: veriyonuz (1/23) < veriyorsunuz
[-yolar]: tanker şükürü diyolar (1/9) < tanker şükürü diyorlar

44. İstek kipi olan *-a*, *-e* 'nin Turhal ve yöresi ağızlarında genellikle yuvarlaklaşarak *-u*, *-ü* 'ye döndüğü görülmüştür:

Örnek: buluyum (4/94), everiyim (4/92), oñu beklim dedi (9/79).

45. Turhal ve yöresi ağızlarında istek kipinin birinci çoğul eki genellikle kalın sesli fiillerde *-h*, ince sesli fiillerde *-k* olarak kullanılmıştır:

Örnek: gèdek (3/29), everek (4/73) / çıharağ (10/87), yapağ dedi (2/72).

46. Turhal ve yöresi ağızlarında *-malı*, *-meli* gereklilik kipine hiç rastlanmamıştır. Bu ekin yerine *-sa gerek*, *-mam lazım* biçimleri kullanılmıştır:

Örnek: olmam lāzımmuş (2/68), dönmem gerekTi (2/16), okuman lāzım (MDD).

47. Turhal ve yöresi ağızlarında *i*- ek-fiilinin genellikle düşmediği görülmüştür:

Örnek: babayīd_īdi (9/42), koñsumuz_ūdu (10/67), asger_īmiş (13/40), ne yüzden_īse (10/5).

48. Zarf-fiil eklerinden *-ınca*, *-ince*, *-unca*, *-ünce* ekleri Turhal ve yöresi ağızlarında bazen *-ıncıh*, *-incik*, *-uncuğ* *-üncük* şekline dönmüştür:

Örnek: o gedincik āladım (MDD), ağışam oluncuğ yedik (MDD).

49. Türkiye Türkçesi ağızlarında sıkça kullanılan *-ken* ekinin *-a*, *-e* pekiştirme unsuru ile genişlemiş hali olan *-kene* zarf fiil ekine de Turhal ve yöresi ağızlarında sıkça rastlanmıştır:

Örnek: gèderkene nişanlıyımış (10/36), derkene geldi (8/8).

50. Yöreye özgü sıfat-fiil eklerinin genişlemesiyle oluşmuş zarf-fiil görevinde kullanılan bazı ekler de şu şekildedir: *-a ğadar / -e ğadar, -anaca, -enece*
Örnek: bu güne **ğadar** geldik (6/62), liseye **ğadar** oğuyanlar (13/11) / Sen gelecece biz yemē yedúk (MDD), Babam onu **alanaca** aħşam olur (MDD).
51. Yörede farklı olarak, isim-fiil eklerinin genişlemesiyle oluşmuş zarf-fiil görevinde kullanılan ekler de mevcuttur:
Örnek: sen bitirişdāne o geç ğalacaħ (MDD), ay buluda girişin duramam (14e/18), bi görme^yinen āşıħ olmuş (MDD).
52. Yörede, bilinen geçmiş zaman eki ile soru ekinin birleşmesiyle oluşmuş zarf-fiiller de mevcuttur:
Örnek: gece oldu **muydu** öle güzel ğorunüyodu (13/6), o eve geldi **miydi** şenlik olurdu (MDD).
53. *İle* edatının Turhal ve yöresi ağızlarına özgü kullanılan *-inan, -inen* şekline sıkça rastlanmıştır:
Örnek: ğökümet^yinen almışlar beni biliyoñ mu (4/83), çantay^yinan para alıyom (6/32), bi çif_öküz^yünen geldi (10/51).
54. Ek-fiilin olumsuz durumunda kullanılan *değil* sözcüğü yörede bazen *deil, dól* şeklinde kullanılmıştır:
Örnek: böyle asvalt **deil** (8/5), bu şarap öndan **dól** demiş (10/122).
55. Turhal ağızlarında yöreye özgü olduğu düşünülerek tespit edilen yaklaşık 400 sözcük belirlenmiştir. Bunlardan bazıları orijinalliğini koruduğu halde bazıları özellikle kitle iletişim araçlarının etkisiyle bozulmaya ve orijinalliğini yitirmeye başlamıştır.

METİNLER

Anlatan: Mustafa Güzel, 79 Yaş (1941 Doğumlu)

Derleme Yeri: Turhal Merkez

Derleme Tarihi: Aralık 2020

Konu : Berberin Diş Çekim Hikâyesi

1 K̄ara alinin yañındaydım ben çırādım. nenem de şadı o zaman, tā bu elli beş-lerde k̄óplü yeñi yapılyodu işTe o zamanda. 2 bu k̄óplü yapılyodu. menderese sóüyodular iki dene k̄óplü yapılyo deyin. m̄arîsem şincik beş altı Tene oldu gêne az geliyo yanî. 3 halk partılılar sóüyodular. fabríka yapıyo annadıñ mı sóüyodular. 4 öndan_sōna bi ğadın geliyo genç bi ğadın. diş çekdiriyo. usTa kerpetüñü ğoyuyo hemen elini dutuyo. 5 yav yapma etme diyo, gediyo bi daha geri geliyo baña diyo ki eliñi eyce dut diyo, 6 ben de duTuyom emme çocüm gücüm yetmiyo. öndan_sōna gēTti üç dört sefer geri geldi, 7 baña dedi ki şöyle esKi bi aleminyum helki var_yanında, öñünde çöp tenekesi, 8 raħmetlik nenem de gelmiş çeñede artovalı şúkrünün eviñin_altında, 9 tanker şúkrü diyolar öñun_eviñiñ altındayuğ Pazar mahallesinde. 10 nenem dedi ki baña bi_şey alduracağ dedim ki nene geliyom aħa şó ğadın dişiñi çekTürsün de dedim, 11 hemen dedim geliyom dedim sen bekle burda, dedim. 12 baña usTa dedi ki ğapıyı aç dedi, açTım ğapıyı, çöp tenekesi öñünde helki yanî alemiñyum helki. 13 öndan_sōna ğarı gêne eliñden yapışTı. usTaniñ eline yapışTı, ben dutamadım. 14 usTa dedi ki āzına bilmem nēddümüñ ğarısı dedi, seniñineñ mi ūraşacām dedi, 15 öndan_sōna ğaç ördan lan! dedi, ördan ğaçTım, buña arħadan dekmü verdiydi helkînen beraber dışarıya. 16 neneme baħdım ki örda şincik şey oturuyo, delü veysal oturuyo, 17 yanî kelemci ğarı derdük, kelemci ğarının çeñeyi dönmüş öyle ğaçarağ gediyo. 18 anneme ğetmiş demiş ki bu çocū ne dēyin verdiniz demiş, ğarıya dekmü vurduydu balıħlamasına soħā ğedTi demiş. 19 öndan_sōna ğarı bidaa geldi; yalvardı, yaħardı da öndan_sōna çekdüdü, 20 bu sefer de doa ediyo, eliñe ğoluña sālîħ deyin. hastāne yōdu evelden, hastāne yoğ. öle oldu yanî. diş meselesi de öle oldu.

Anlatan: Fikret BOZKURT, 38 Yaş (1982 Doğumlu)

Derleme Yeri: Turhal – Üçyol (Biçin köyü)

Derleme Tarihi: Aralık 2020

Konu : Anlatıcının Başından Geçen Bir Kaza

(Bu yıl başınızdan bir kaza geçti, bu kazayı öncesiyle sonrasıyla bize anlatabilir misin?) 1 hocam bu yıl yazın kóydeydük. patoS her sene oluyı Zāten bizim hocam, austosTa oluyo, 2 işTe ekinneri biçiyoh, topluyoh sōna işTe cümbür cemāt gēdiyoh işTe patuSa. patuS derúk oña biz aḥşama ġadār ediyoh ediyoh meselā patuSu, 3 o būday var ya meselā, önceden eve biraḥıyoduḥ esKiden 4 būdayı belki bilirsñ yāni o zaman bōle şey yōdu, alıcı yōdu. 5 şindi vagōna dolduruyoh öyle heç çuvallamadan, aḥşam alıb şeye getiriyoh ġasabāya. 6 turhal ya da yazıTepe var şurda, ġülüt biz ġülüTe biraḥıyoh genelde de. 7 tallada bitirdük işTe işimizü her zaman normalde ābim gēdiyodu, ilyas ābim bōyüg var ya bizim. 8 çuvallama yapmaduḥ ya direk vagōna aḥdarduḥ biz, yāni boşaltmāya gerek yōdu biliyoh mu, 9 tek adam gēdiyoh damperi ġaldırıp yıḥıyoh meselā motör. oñdan dolayı tek gēTdiydim Zātin oruya. 10 işTe ördan çıḥduḥ evden ġülüde varduḥ, būdayı yıḥduḥ, ḥava işTe doḥuz gibi ġararmāya başladı Zāten. **(Sen tek başına mı gitmiştin?)** tabi tekim hē. 11 yāni allaḥdan tekim, çocuḥlar ḥavaslandı, kimseyi almadıydım yanıma, 12 benim kúçük çocuḥlar var ya onnarı alsam belki de daḥa bōyúk felāket yaşıyacōduḥ yāni. 13 būdayı boşalTdıḥ o bizim çamlıcanın üsTü var, o asıl virajlar var ya, 14 işTe ġülüTden çıḥTım ördan, boş vagōn var motör peşinde, rampayı çıḥarken 15 yāni şöyle biraz düz yol var idi önümde o anda heç farkında deilim yāni. ya örda çıḥTı direksiyonun pini 16 ya da oruya varıncā çıḥdı. şöyle düz giderken ḥafifTen dönmem gerekTi. 17 şöyle direksiyonu bi çevirdiydim direksiyoh fıldır fıldır boşa döndü. 18 Zāten boşa dönmesiynen direkt uçurum var ya, şarampoller, önce sādan gēdiyoh şarampole yaḥın, 19 motör ördan daldı. gece saat doḥuz, ḥava ġarardı. yanı anlıḥ bi şey, ilerde farkına varsan belki Kendümü atarım. 20 yāni dönecām yerde farkına vardım için direk daldı. Zātin motör, peşine vagōn işTe. 21 motörün işTe daldūnu şēdiyom ḥatıllıyom, ben oraları biliyodum Zāten biliyoh mu. 22 Kışın oralara şeye gidiyoduḥ, biz Kışın ava gidiyoh ya hep oralara rampa oldūndan oralara aḥlımız kesmiyodu

yāni. **23** çoğ rampa oldūndan oralara inmeğe ahlımız kesmezdi. **24** görhardıh inmeğe yāni. neyse ördan bi daldıh, **25** ben Zāten tamam daha gēTdim dedim yāni daha gurtuluşum olmaz dedim. onuñ bilincindeyim yāni Kendi Kendime. **26** motörün artuğ üsTünde mi geçiyom, havada mı geçiyom oñu bilmiyom. **27** yanı orasını hatıllamıyom meselā. motörün böyle kütür kütür vurarağ gēTdünü hatıllıyom. **28** bi de işTe motör yav beñi ya havada döndüm, ya da böyle yerde debelenereg gēTdim o anda işTe on beş, **29** yirmi kere allah allah dedümü eyi hatıllıyom meselā. **30** amma nerde gēTdümü bilmiyom amma havada işTe motör filladınca düşTüm amma **31** yerde yuvallanarağ geçiyom, yāni onuñ bilincindeyim meselā. **32** yāni artuğ gurtuluş yoğ yāni öbür dünyaya gēdiyom deyin şediyyom yāni. öyle bi durum oldu yāni geldüm noğda. **33** çünkú óranın nasıl bir şey oldūnu biliyom yāni. çoğ aşırı uçurum, **34** diyom ya adam boş inemiyo yāni. oñdan sōna bi bahtım ayağdayım yāni yerde de deilim, **35** orasını hatıllıyom. ayağTayım, şu şekil soruTuyom. etrafımda işTe böyle açlar var, ufağ açlar var böyle. **36** şu annımdan ğan ahdını heşşēTdim, şurayı vurmuşum ya alnımı, **37** burdan şıpır şıpır damlıyo işTe ğan, çenā o anki şey inen tamāmen gēTdī dedim yāni. **38** yanāmı vurmuşum, o ğader sıhıntı yoğ yāni, o anki şey beñ tamāmen daıldı belledim yāni suratım. **39** Kolum ğağmiyo oñu hissēTdim, daha hālen çalışmiyo meselā omzum āriyo. **40** iki ğiriğ da burda var idi meselā. onların bilincindeyim, ayağdayım böyle, **41** bi sağa sola bağdım böyle yōğarı yola bağdım, dē yōğarda motörler geçiyi ama o zaman işlek yol biliyoñ mu millet geliyi gidiyi, **42** bāriyyom ama beñi adam duyar mı. **43 (Traktörün ışığı yok muydu?)** ğaralmış Sāten hep, ördan iner de yanar mı daha. **44** bi de motör öle bi yerden girmiş ki ğazā yapıdün bile belli olmuyo. **45** aramışlar meselā ben hasTāneye gēTdükTen sōna kırk beş dakika bi sāt, eki sāt aramışlar bulamamışlar. zor güç bulmuşlar. **46** heç iz yoğ yāni böyle iki ācın arasına girmiş böyle. eccük bi şey ācı sürtmüş, ördan bilmişler. **47** gece vağdı nerden bulucağlar, bayaa bi yüz metre ğadar inmiş ya. yoldan yüz metre ğadar şarampole inmiş motör. **48** vagón yōğarda kalmış biraz, vagondan gurtulunca devam eTmiş motur. **49** yāni işTe örda ayaa Kağdım ben bağurdum, duyan yoğ. **50** elimi şēTdim bi bağdım telefon cebimde duruyo. işTe bilāderi, ilyas ābimi aradım, o turhala eniyo tamam mı, o da kōydeydi. **51** ben dedim ki ben gūlüt den çıhiyyom, taam sen gēT dedim, o birağTı turhala gēTdiydi. **52** onu aradım o da evde yōmuş heralda misafirlee gēTmiş. **53** yengeme söylemedim tabi ğazā yaPdūmu, oñdan sōna diğē bilāderi, ğardaşımı fātiyi aradım bizim kōyü, oñlar kōydeydiler, **54** fātiye diyecādim, bayannara demeñ diye, ğorğallar diye, o da

telefon çocuğlardaymış, **55** çocuğlar bağgala gèTmişler oña da ulaşamadım. **56** e bu sefer hafifTen **Q**afa dönmeğe başladı tamam mı, dedim heralda ben buraya düşeceam, **57** ben heralda beyin ğanaması geçirecām dedim. ben Kendümü şu yola atıyım dedim, **58** hem de yüz_on_ikiyi arayım dedim, elim de ğan, telefon da ğan olmuş, doğunmatik ğayıyı böyle. **59** ūraşa ūraşa ūraşa işTe Kendimi yola aTdım. işTe oruya çıkınca artu şeyi aradım ambulansı aradım, **60** acil yüz_on_ikiyi. bilgi verdim işTe, ğazā yaPTım, yanımda kimse yoğ, **61** böyle böyle işTe ambulans ğönderin. ördan neyse yürüdüm işTe aşşaa yola dōru. **62** yolda bi_araba geldi, bizim kōylü çocuğ. turğaldan kōye gèdiyodu, **63** oñu durdudum işTe oña bindim, o beni şeye **Q**adar indirdi, o çamlıcanın altı deyoğ pınar var. **64** düz yola ğäder, ördan ambulans deng geldi işTe ambulans bizi dōru hasTaneye gōtürdü. **65** böyle bi olay oldu yāni. yāni allahTan diyom ya yanımda kimse yōdu yāni. **66** hasTānede sabaa ğäder burda ğaldığ. sāten şinci bi ilaç varmış beyin_ğanamasını hemen şediyo yāni, **67** yarım sāte, bi sāte bildiriği. onu yaPTılar işTe burda. emar çekdiler beyinden, **68** şeyden ördan işTe ğırığlar ortuya çıkTı. suraTdan işTe ameliyat olmam lāzımmuş zāten belliyidi o. **69** plasTik cerrah da dedi ki o şuan bayaa bi youn demiş, şincik ğöndermeyin demiş ağşam yāni, **70** sabah gelsin demiş. Sabaa ğadar işTe ördan şeyde ğaldığ müşādede. ördan toğada gèTduğ. **71** o da bayram aralı ğirdi, o da dedi ki plasTik cerrah, bayram aralı ğiriği fazla ilgilenemeg dedi, **72** bayramdan sōna ilk ğünü gel dedi, salı ğünü dedi, ameliyatını yapağ dedi. **73** gèTdik ameliyat olduğ o da yaptı işTe. burda dikişler vardı ğayboldu. **74** üniversitedeki ğoca yapTı. yāni allah kimsenin başına vermesin öyle oldu işTe. **75** mevlā cümlemizi esirgesin yāni.

-III-

Anlatan: Mehmet KELEŞ, 82 Yaş (1938 Doğumlu)

Derleme Yeri: Turhal – Arzupınar Köyü

Derleme Tarihi: Aralık 2020

Konu : Eski günlerden bir olayın anlatımı

(Turhalın eski günlerine ait bir hatırayı anlatabilir misiniz?) 1 eski günlerine ayid bir hatıra şöle annadıyım esKi müfTü mısTafa bilgenin ölu delü taşsin var_ıdı mēzin_ıdı Kesükbaş cāmisinde burda. meşin cekeTineñ gezerdi burda saħallı. 2 bi_ezen oħurdu bi_saa baħardı bi_sola baħardı, milleti gıldürüyodu yanı. 3 o, teğgeyi beklerdi, gendü ānadıyo: kesükbaş girince fevgāne var_ıdı yöharda, 4 yöharıya badalınan çıhılıyodu. oruya oturur, gireñ çıħañ oña, teğgeye para verürdüler. 5 bi_aleviñiñ biri geldi diyo, ğıllı bıyıhlı, diyo. hocāfendi hocāfendi demiş aħa şunnarı al da demiş, 6 ebeme dedeme oħu demiş. bi_baħdım ki diyo beş ğuruş para vermiş diyo. 7 seniñ ebēn de dedēn de avradını bilmem nēdiyim dedim, diyo. öle sóómüş yanı. hē öle saħacı bi adam_ıdı. 8 ikisi de kesükbaşıñ örda yatıyo. o gelür tārīh oħurdu bizim örda esKi türkce. o gelür anladurdu. 9 şinci burda bu müfTü hem de buranın ilçe müdürüymüş, burda ğaymaħam gibi bişey_yanı. 10 atatürk geldüü zaman o ğarşularmış burda mısTafa bilgen. 11 amasya_yolunda o inceleriñ bināası var, o binā onun_üdü. 12 ölu vardı bu delü taşsinin ğardaşı vardı, aziz, aziz örda duruyodu. azizi o bizim dazyayolunda ğarşuda fidanlıħ var_ıdı ya, 13 o fidanlıħ onuñ_üdü işTe. bi eşşek, iki tekelli araba üsTüne de bidon ğoymuş gótürür. 14 o fidanları örda sular_ıdı. o yetüşTürdü yanı orayı su gelmeden evvel. 15 o talla onun_üdü. on dört, on beş dönüm var_ıdı ora azizin, delü aziz der_ıdiler oña da. 16 cıbır ğafalı bi_şey, bi ölu bi Kızı var_ıdı. ölu general oldu genaral. 17 isTambulda mı, anğarada mı öldü yanı o aziz.

şimdi bu delü taşsin ānadurdu. 18 atatürk gelmiş on_dohuz mayıs aralarında işTe. o tulumba var_ıdı ya tulumba, 19 tulumbanın örda milleT ğarşuluyolar. ayaa ğalħıP saħ saħ çalıyolar. 20 bu ğancı nikran da ā yoħuşun örda ğanı var_ımiş örda ğanı. su çıhıyo ben biliyom, suya ğederdük getürürdük de, 21 o suyun başına şimdi çaylılı aşur ā ev yapTı onuñ_ölları duruyo şimdi örda. 22 o ğanın olduu yerde yapTı o evi yanı, aşur ānın ölları ğalıyo şimdi örda. 23 öndan_sōna bu atatürk gelince millet ğalħıyo saħ saħ çalıyolar, bu

da ğalhmamış ayaa ğalhmamış. **24** atatürk demiş ki bu mısTafa bilgene: bu kim, demiş. bu niye ayaa ğalhmadı. **25** o da demiş ki buña ğancı nikran derler, demiş. peki burda demiş idamlış var mı var. **26** biri ğuccük osman biri böyük osman. böyük osman ali okulun dayısı, ğuccük osman da idilli şerif ānın ğardaşı. **27** ikisi de idamlımış. oña diyo ki bunu öldüTdür diyo bunu ortadan ğalduTdur, **28** bu idamlıa diyo. bu böyük osman iřTe ali okulun dayısı, **29** nikrana diyo ki senin ğinen ğedek de ğafaları çekek ormanlışda diyo. o Ğulenin ora ormanlış, **30** tā ğediyo ileri dōru, ğediyo oralar. tā asiri mezelliğ çışıyo yanı ora ormanlış öle. ora öle hep suyun iĉindeydi, ğavaşlıdı oralar. **31** oruya ğediyo, ğafayı çekeyolar, bu osman diyo beñ bi tuvālete ğediyo diyo, **32** o da gelmiş hem yiyolar hem iĉiyolar. nikran da bādař ğurmuş oturuyo, **33** o da tuvāleTden gelmiş neyse, onuñ arşadan ārı ğamayı ğalbine çağıyo, onuñ nikranın. **34** nikran: lan osman bu muydu baña yapacān, diyo. **35** o bilānden dutuyo, o da büküyó, candan üzüyo, eli boşalıyo. öndan sōna dařa da zürriyeti olmamış, **36** dařa önceden bi Ğızı var ıdı, önda ğorşdündan dařa da zürriyeti olmamış. **37** onu ölece affediyo, ğuccük osmanı da bu dedim ya okul deyin, **38** mehmet ākif okulu ora ğaymaşamlımış dedim ya önda asmişlar onu. onuñ bi ğardaşı vardı şeyin, ĉarřçı memedin alinin anası, **39** o şalimenin babası, şalime var ıdı şeyde şatrobada, onuñ babası řalilā o ğormuş önda ğardaşını. **40** dili çışmış, ğorşmuş tam üç ay yatmış o. **41** gelmiş şerif āya demiş ki ābi, ābimi asmişlar, demiş yanı. o halil ā üç ay şasTa yatmış yanı. **42** o şalil ā da ırmaşTa bölmuş biliyoñ mu. aĝaĉ salı ğeĉirürdü, biĉinlüler ğetürür, ırmaşTan ğarşuya ğeĉürür ümüşler. **43** ormanlış var ıdı řeřřābeTdinin ğarşusu hep ormanlış ıdı, **44** oralardan ğarşuya ğeĉürür ümüř. önda iřTe daşılmış çışmamış, sal onu altına almış boulmış önda. **45** o şerif ānın ölu, halil aĝa. bi tāne Ğızı var ıdı şalime. **46** sōna ĉarřçı memed aldıydı annelerini, ali var ıdı, āmed var ıdı bi de bi Ğız daha var ıdı. **47** onuñ adı da sūzen miydi ney ıdı. onu da kúrtlere verdiler. **48** iřTe öndan sōna bu müfTü alacā varmış hükümeTden, para alamamış, osmanlıynan, padişaşınan cumhuriyetin ārasında. **49** sivasa bālymıř bura sivasda demişler ki: bu nikranın arazisini saña vereĝ demişler. **50** o ā yoşuşTa onuñ elli, atmış dönüm yeri var ıdı otluu. otluş ben biliyom orayı. **51** alacāna ğarşu burayı saña vereĝ demişler, artu turşalda da varmış demekki. **52** tamam diyo, o araziyi oña veriyo. o derdi ki bu benim babamın arāzisinin altı ĝil derdi ĝil. **53** ĉünkü nikranı öldüTdürdü der ıdı. önda dařa hālen torunundan ilşan bey var ıdı bedenci, **54** o bedenci öretmen ĉoř aĉuř Ğızlara beden eĉitimi yaPTururdu. **55** yaşuşuşlu da bi şeydi ğendü, onuñ yirmi

dönüm yeri var dağa hâlen orda duruyo. **56** ā yoğuşun altında. o da ankaraya mı ne gôçTü duruyodu yanĭ yağın zamana ğadar. **57** ilhan bey derdiler. o boyuk hocanın, mısTā bilgenin_ölunun damadı. **58** öndan_sōna o anladurdu işTe o delü tağsin hoca anladurdu.

Anlatan: Memnune ŞAHİN, 91 Yaş (1929 Doğumlu)

Derleme Yeri: Turhal Merkez

Derleme Tarihi: Aralık 2020

Konu : Anlatıcının Çocukluk Yılları ve Gelin Olması

(Eşinizle nasıl tanıştınız, evlilik sürecinizi anlatabilir misiniz?) 1 reşādiyeli var_ıdı postānede aḥmedin aḤrābası. bu bizim adam demiş_ki babam: ben bu temüz ğızımı iç_güyā verecām, 2 dışarı vermeycām, bi_Tene temüz çocuḡ bulsam verecām demiş. 3 öndan_sōna neyse, bu bizim adam da arḡadaşı, aḤrabāsıynan burāya şeker fabrikasına girmeye gelmiş, 4 çalışmaya reşādiyeden. çalışıyolar, bir gūn de geTdim ki bizim yōḡarı başa 5 Ḥazan Ḥurmuşlar teneke üsTlerini başlarını yuyacaḡlar. baḡ benim bi_şeyinen alākam yoḡ. 6 bilmiyom da eliñ adamını, aḥmedi. aḤrabāsıymış yanındaki. dedim ki: 7 burāya nē ocaḡ yaḡdıñız dedim, gēdiñ de şō başḤa yere yaḡın dedim. ġadıñıḡ dedim, buraya selbes giremeg dedim. 8 bizim dede dedi ki aḥmed: bacım dedi şeyini mi yiyeçūk dedi, şeyi yuyacūḡ geDecūk dedi. 9 ney_ise biraḡdım geldim. ertesūnu baḡdım ki ġene gelmişler. daḡa bi_şey demedim.10 demedim de babam da böyle iş ġuruyomuş biliyoñ mu. anladıñ mı ḡaberim yoḡ. 11 bi_de aḥmedin aḤrabāları var_ımış o adamın, baña dūñūr geliyolar baḡ. o gece dūñūr geldiler. 12 demişler ki abdi efendi geliyoḡ demişler ġızıñıza baḡmaya. 13 benim bi_şeyden ḡaberim yoḡ. bi_de geldiler beñ de çīdem gibi ġızım essaḡ diyom, şōle yanī ufaḡ defek emme. 14 neyse aldılar oldu. beñ nişanlanmıyom diyom, şēdiyom ḡesleniyom, ālıyom. 15 beñden boyuk on_altı yaş mı on_yedi yaş mı boyuk. arḡadaşlarım, ġız arḡadaşlarım hePisi de dediler ki: 16 aḤranına var senin aḤranın dōl, bu señden boyuk memnūne abla dediler. 17 illā bu verecām da verecām ayşā nene var, amān bu sūzaniñ babannesinin bacısıniñ ġızı. 18 buralar hep_onuñ_údu yavrum onuñ üsTüneydi. zorunan beñi nişanladılar emme gōnüm yoḡ. 19 allāḡ vermesiñ, söylemesi ayıP, canım Ḥaynamadı da, şimdik eletirik diyolar, 20 eletrik de almadım. neyse bunnar aldılar, goydular. bi_de nişan_edecekler, 21 eTdiler hē zorunañ şerineñ eTdiler neyse, isTemiyom deyin depiniyom ā böyle isTemiyom, 22 isTemiyom. aḡa memnūne, şōyle memnūne böyle. ġızım yoḡ yōsa dedi babam. 23 lafımı duTmassan dedi,

memnūne ğızım yoĥ. neyse ālıyarah nışanlandım. **24** geldiler posTāneden neyden aKrabālar, o adamıñ aKrabāları da geldi. **25** goya burda aĥmedin anası babası gibi oldular ānadıñ mı dedümü. nıřanlanduĥ, iki sene nışanlılı durduĥ eviñ_içinde, **26** bu dedeyi aldı eviñ_içine. anla eyce iç_gúyā gibi aldı. **27** bi ĥuyunu belliyim de demiş, óndan_sōna ğızımı nikaĥ Kıyıyım demiş. iki sene çalıřduĥ evde burda, **28** çalışTı. berāber sōfruya oturduĥ bizim esKi evde sōna. **29** aĥmed_emmi, aĥmed_emmi deyin peři_sıra, bi iř buyursalar aĥmed_emmi derdim. **30** nışanlanmadan evvel biliyoñ mu bi ĥuyunu alıyım dedi biliyoñ mu gōya. **31** baĥdılar ki hep_eyce adam da yoĥ adam da eyceydi, ğaviye neye getmezdi, mazlum_údu bı_řey deyemiyom. **32** ğonu ğoñřu da demiş ki bu adamı ğaçurma abdi efendi demişler. çocuĥ çoĥ terbiyeli demişler. **33** ğızıñı da ğaçurma bunu da ğaçurma. neyse bi_de nışan eTdiler mi nıřanlanduĥ, nıkāh ğıyıldı. **34** nıkāhda kerāmeT deller. nıkāh ğıyıldıydı eccük yumuşadım, bı_řey demedim daĥa, **35** varmam murmam demedim. nıkāhda kerāmeT var deller esKiler. varasım yoĥ, **36** isTemiyom isTemiyom da babamıñ zoruna. şindi olmaz, desem neriye gediym, **37** ana yōĥ baba yōĥ, kimse yōĥ. yedim o avuyu yavrum nıřanlanduĥ, dūnümü eTdi. **38** bi_hafTa dūnüm oldu. bı_sene nışanlılı durduĥ evde, emme aĥa řōle eli elime dāmemüřTür, heç yanaşmadı. **39** o böyüdü yā, beñ ğuccüdüm. daĥa beñ on_dört, on_beř yaşında, **40** on_altı yaşında gelin_oldum yavrum. on_beşinde nışanlandım, bı_sene nışanlılı durdum on_altımda gelin_oldum. **41** ğuccüdüm daha ğorpe gibi bi ğız_ıdım. o ğocā asKerden gelmiş, **42** fabrikalarda çalışmış óndan_sōna, babayıd_ıdi emme o zaman, gelişekliydi. **43** iřTe bı_sene nışanlılı durduĥ evlendük. bole eli elime dāmemüřTür. řēderdim de diyo, **44** yanaşırdımda diyo sōlemesi ayıP, řıltaĥ ederde meĥleyi başıma yıar deyin sesim çıĥmadı dedi baña. **45** o eve geldi_miydi beñ yemek ĥazıllamaya gelürdüm burdan, **46** baĥardım ki et_almış geliyō, babam para verürdü ki et al, ciyer al, memnūne bişirsün esKi evdeyken. **47** o baĥdım ki geliyo, soĥaĥdan arĥadařlarımı çārırdım yanıma, **48** iřTe öyle ğız_ıdım ben yanaşmazdım yanı heç ğorĥardım. iřTe böyle gelin olduĥ yavrum. **49** iç_gúyā ayře anne var mı eviñ_içine, gelin_oldum mu, paytonunan gelin_oldum, **50** o zaman araba muraba heç yōdu, taĥsi muĥsi yōdu. sede iki dene, üç dene nādir o da. **51** (Yıl kaçtı?) ben neblım yavrum. (Doĥum kaç senin?) doum yirmi_doĥuzlu da, **52** babalıĥ baĥıyım ne zaman ğayıt_eddi, řey oldu bilmiyom. yirmi_doĥuz dōmluyum nüfus kādımda. **53** iřTe böyle yavrum zorunan vardım, zorunan yüzuu ğaç kere aTdım, ğaç kere aTdım. **54** memnūne adlı ğızım yoĥ dedi babam. benden de ayrılmıyolar, **55** alışTılar

biliyoñ mu benim elime, başKaları ğaħrımızı çekmez demiş ayşe annem, **56** ayşe annem beg_edeptsüz_üdü, bi ana şeyi ğórmedim emme dödü kimseye vermedi, **57** kimseye de dödürmedi, kimseye de söyleTmedi. yanñ bārlarına basTılar beni anladın mı. işTe böle oldu yavrum.

58 sōna annem geldi alışTı suvasdan, öz annem gelúrdü. anne bilmezdim ki, yanaşmazdım, **59** tē çocuħ dōduħdan sōña memed_ali dōduħdan sōna duydum ki bunlarıñ ğızı dōlmüşüm deyin. **60** benimki heķāye yavrum heķāye. eltim suvaslıydı ya ğülerin anesi, eltim tanışmış_ımiş, **61** bulmuş hē annemi. ben de annem sanmıyom ki. geliyodu, öpüyodu, yıħıyodum yüzümü, **62** anne bilmedim ki. emme baña dedi ki dōm yaparsan dedi, vay anām der_ışen dedi, **63** o zaman ana şeyini bilün dedi baña.

(Neden annen seni bırakmış küçükken?) **64** beñ anamın ğannındayken ölmüş babam. anladıñ mı suvasda, **65** annemi bu babam suvasın Koyunhêsarından ğaçurmuş suvasa, anladıñ mı suvasa ğaçumuş, **66** eccük beş_altı ay durmuşlar eki üç ay, ğedek de barışaħ annemden demişler aKrabāminan demişler annem. **67** dedeyinen ğeTmiş, babamınan ğeTmişler almamışlar içeriye. **68** siz bizi lekelediñiz daa ğomam, evladımız neyimiz yoħ demişler. **69** bunnar da Kāħillenmiş, daa ğeTmemişler, suvasda ğalmışlar. ekisi de caħıl. ben ğannındayken babam ölmüş, **70** ben ğannında dōmadan **(hasta mı olmuş?)** öle ölmüş öz babam, öz babam. ölmüş, **71** bu annem caħıl ğalmış. suvasın erkekleri de ğopuħdur biliyoñ mu, ğopuħ dedüm yanñ öyle ğarılara öyle yanaşullar. **72** demişler ki bu egşuatek ortada ğalur da kōtü olur demişler sābı da yoħ, **73** gel bunu bi everek demişler. bi paytoncu bulmuşlar bekâr, **74** o paytoncu da evlenmeg isTemiş, paytoncuya vermişler annemi. o da beni ğabil etmemiş, **75** beñ de bi yaşıma ğelmişim baħ. bi yaşıma ğelmişim beni ğabil etmemiş, ben eliñ çocūna baħmıyom demiş. **76** bu abduşda babam da posTāne-nin adamları hep elindeydi, **77** hep ehbabıydı biliyoñ mu, hep éyilerinen guvetlilerinen ehbab_olurdu, éyilerinen heP ondañ yuħsānen arħadaş olurdu. **78** demiş ki bi eli ayā kesuğ bi şey böyüdecām demiş, çocūmuz olmadı demiş. **79** o adamda beñi biliyomuş, annemi anladıñ mı douranı, öz_annemgili suvasdan. **80** o da posTānede tanışıyomuş suvasdaki, demiş ki abdu efendi bi ğız çocuu var gel vererek demiş, **81** babalıħ isdemiyo demiş. ğetür valla alurum demiş, ğetümüş ki bi yaşında, **82** aħlım ne sarmamış, ğökümetinen almışlar, rāzılınan, annem ğelmiş, **83** ğökümetinen almışlar beni biliyoñ mu, bunnar evlatlıħ eTdiler beni, işTe ğetüdüler, evlat_eTdiler.

84 geliyodu annem, memed_aliyi górdü de ötekileri göremedi. memed_aliyi górdü. sōna öldü, 85 nefes darlından öldü, şeker müker yoğ bizim soyumuzda da nefes_darlından öldü. 86 annesi de nefes_darlından ölmüş. sōna bildim işTe anne şeyini anladın mı, evlaTlarım olunca bildim anne ğadirini. 87 şimdik de pişmanım niye yanaşmadım acaba, müsade eTmezdim öpmesine, aha bōle silerdim yüzümü, 88 ópdü yeri, canını verürdü bōle, öperdi, severdi, annem oldūnu bilmiyodum ki. **(Sürekli geliyor muydu buraya?)** 89 yoğ aydan aya, şöyle yirmiün ne sürerdi gelürdü suvasdan, iki_üç gece ğalurdu, 90 hamama gèderdi bizimnen birağur gèderdi. bizde ğalurdu hē. 91 memed_aliyi biliyo da ötekileri görmedi, öldü bidā hē, gencecüdü nefes_darlından öldü. 92 hē dur paytoncuya verdiler biliyoñ mu annemi, vermişler. demiş ki paytoncuya seni everiyim, 93 benden iş yoğ artuğ demiş, azmış nefes_darlı biliyoñ mu, 94 ben birisini buluyum seni everiyim memed demiş, adı da memed_miş. birisini buluyo, 95 everiyo ğocasını, gendi ğoynüyen. o gece ğoynuna giriyo ya, o gece ğasdelenmiş, 96 dayanamamış biyo da, hem eliynen everiyo, o gece de dayanamamış oñdan yataa düşmüş bidā ölmüş. 97 baña derdi ki ben ölünce derdi, gèT Koyulhisara derdi, heşseni neyini al derdi, 98 kim gótürecek, kim bulacağ. ben isTemiyom hesse müsse dedim. 99 şimdiye ğader neredesin demezler mi baña? kimsin derler, tanımazlar bile.

100 evlatlarım oldu, böyüdük. yoğsa ayşā_nenenin Ğağrini iT bile çákmez, aha yalan söylemiyom abdesiminen duruyom, 101 çoğ edepsüzüdü, iç_ğuyā hem de öz annem dōl, bi_şey dōl, başgu altındaydım, 102 babam eyceydi, babam rağmeTliğ abdussa babam. o beni dōse o da oñu dōerdi, 103 tağdayınan dōerdi oñu, señ ğızı ne diye dōdün deyin. saçlarımı eline dolardı bōle dōerdi beni çoğ ğuysuzudu çoğ. 104 öndan eviñ_içine iç_ğuyā isdemedim işTe gendümü. **Onun (üvey annenin) kendi çocukları yok muydu?** 105 helbet var_ıdı onun öteki ğocalarından olmuş emme birağmış gelmişler, çocuğlar ölmüş. iki ğumaydı benim övey annem iki dene ğuma var_ıdı. 106 analığ ekisi de analığ. çocuğ olmadı deyin ayşe annemi almış, 107 ayşe annem de bi sifdağ túleklerdeymiş, boyuklerinde. 108 ekinci de ömer ağısKa var ya şeyh ömerler deller, bizim esKi mağallede ğonşuydu hanı tüP getiriyolar ya 109 ömer ağısKa tüPcü tüPcü, postānenin arğasında onuñ dedesindeymiş. 110 öndan da birağmış gelmiş, bi çocuğ olmuş birağmış gelmiş, bu üçüncü babam, 111 abduşda babam üçüncü ğocası bu ayşā_annemin. bi_dāğa çoluğ çocuğ sābısı oldum, 112 everdim, bi oña mobilya al, bi oña mobilya al, nişan eT, davul eT, zunna çaldur. 113 bizim herif de mısmıl bi işe giriP çalışsaydı,

emeklisi olur_údu. **114** fabrikaya girdi bi hafTalıh mı ne çalışması var, suvasda da çalışmış demir fabrikasında bilmiyom. **115** çıhmasaydı bi māş olurdu belki. işTe zavallının öyleymiş nasıbı, abdussa babam da iç_gúyā girmiş, **116** bu aħmeT de iç_gúyā girdi zavallı. iç_gúyā mı allah kimsenin başına vermesin, **117** ölürsem memnūne öyle diyodu deyin alman iç_gúyā alman! iç_ārısı. **118** ayşe_annemin ğaħrını çekTim emme ben çocuħların için çekTim ğaħrını, **119** babamın çekmedim baħ_öndan_ārimadım, incinmedim. aħmedim_eyiydi. **120** nurda yatsın ben bi şey demiyom, benden böyüdü emme şu gāder incimedim, şamarını da yemedim. **121** éyiydi yoħ oñu inkar_edemem. raħmeTlik éyiydi de boyuk deyin canım ğaynamadı, **122** yaşlı deyin. şimdikiler dayadıyo varmam deyin baħ, bi_şey deyemedim ki.

(Eşin Ahmet amca kaç yıl yaşadı seninle?) 123 epeyi yaşadı yavrum doħsan_dört yaşında öldü. benden on_altı, on_yedi yaş böyüdü ha. **124** nurda yatsıñ ārimadım, encinmedim öndan. **125** ğarī sabret, ğarī sabret emāmız boşa geTmesinler sabret böyle derdi baña, tesellī verürdü. **126** ayşa_annem gōya huysuzudu ya ğarı beni doerdı, iki de bir ālardım. bi şeyin için doerdı, caħıl işTe sütün olur olmaz. **127** aħmed bu evde öldü. şurda ğayrolası var_ıdı esKinin ğayrolası var_ıdı.

Anlatan: Ahmet ÇAKMAKLI, 68 Yaş (1952 Doğumlu)

Derleme Yeri: Turhal – Çivril Köyü

Derleme Tarihi: Aralık 2020

Konu : İşe girme süreci

1 bu turhaldaki antimuan mādēniñ müdürünüñ ğardaşı, señi mādene alağ deyin söyleydi önceden. 2 bir ğun bunu cāmide ğórdüm, yav dedim nöldü dedim beni oruya alacādınız dedim. 3 dedi ki beñ saña haber veriyim bir ğun dedi. gel dedi seni dedi oruya soğah, dedi. 4 bi elektrikçi bi arhadaş çıhacağ, dedi seni oruya elektrikci olarak yetüşTürek, dedi. öndan_sōna tamam dedim. 5 bir ğun geldi o müdürün ğardaşı dedi ki: yarın icci alacağlar gel, dedi çoğ dedi icci geliyo dedi, 6 sen devamlı çalışan tarafa geç dedi. yōsam dedi almaz dedi. lan geTdim ki aha böle ana baba ğünü. 7 neyse hep çalışan tarafa geçdük. böle hep harman gibi içtimā oluyoğ öndan_sōna bi_de müdürün boyuk ğardaşı bāki, 8 şōle dolanıyo şimdi cember gibi, harman gibi olduğ. 9 hep geTdiler o çalışan taraf ğaldı ölece. on_sekiz yaşıdayım. geldi dedi ki: sen çoğ gençsin, dedi. 10 mādene girecān dedi, dört yüz metre, altı yüz metre yerin_altına dedi örda dedi pasada çalışacān dedi. 11 mādēn işi zordur dedi, ğazma kúrek işinde çalışacān dedi. 12 ğet dedi garsonluğ yaP dedi, buraya toza dumana girme dedi. 13 dedim ki: müdür bey dedim biz dedim fiğāreyük dedim, ğalabalūğ dedim, babam dedim hasTa dedim, 14 ben dedim mecbur çalışacām, dedim. yanñ çoğ daruğ dedim. yav dedi ğet garsonluğ yaP dedi. 15 yoğ dedim sikortalı olarak çalışacām burda, dedim. 16 oysam ki bilmiyo ya o ğardaşı dedi ki señ gir dedi biz señi alıruğ ördan dedi. neyse ğedin dedi dosya alın gelin dedi, 17 ğayıT oluñ dedi işe giriñ dedi. neyse ğeTdük girdük, başladığ. 18 on_beş ğünde sívasTan geldi kartlar. siKorta kartları, ğayıt olduğ yanñ. lan bi laz efendi, 19 “usdalar bi acemi alsınlar” dediler, desenderede çalışıyoğ toz, duman. böle cıPlağ giriyoğ, elini vuruyoñ böle iz yapıyo. 20 lāmlar patlıyo patır, patır, patır. öndan_sōna tam üç_ay beñi çalışTurdu. 21 baña diyo ki señ vagónu doldur, beñ boş vagónu bekliyim diyo, 22 ğediyo sigarayı yağıyo, oturuyo örda vagón bekliyo. beñ dolduruyom, haber veriyom dönderiyoğ, 23 alıP ğötürüyoğ, boşu getiriyoğ o ğediyo ğēne oraya oturuyo. 24 öndan_sōna üç_ay o desenderede çalışıyoğ kis anca hēç mādēn çığmıyo. mādēnli yerler de var da oralara ara sıra ğediyoğ, 25

götürüyolar beñi. neyse bi memet şimşek var_ıdı erzurumlu, baña dedi ki nerelisin, dedi. **26** dedim babam bayburtlu, dedim. bi_de bi kemal çavuş var_ıdı o da erzurumluydu. **27** öndan_sōna o memed çavuş dedi ki seni dedi ben vagóna alacām dedi. **28** hem dedi dışarıya çığduğca havalanuñ dedi. vagón süreñ mi dedi, sürerim dedim. **29** dedi ki tamam dedi beni vagóna çığardı. üç ay o laza dedim ki: lan saña hağgımı helal_etmiyom, dedim. **30** beñi üç_ay çalışTurdun, bacayı boşaTdurdun baña dedim. **31** benim sırtımdan para gazandın, gözüne diziñe dursun seniñ dedim. vagónda çalışduğ sōna işTe. **32** asKere geTdim, iki sene asKerlik yapTım. adamlar dışarda çalışıyodular, **33** işTe hep asKerlik yapmamışlar çalışıyodu. bi_dursun dram vardı o asKerlını yapmış_ıdı, **34** gelürsem dağa mādende çalışmam felan filan diyolar. adam dedi ki nerde çalışacānız, **35** sanaTıñız yoğ, bi şeyiñiz yoğ, gelecānız gine dedi, mādene ğurban olacānız dedi. **36** ben de dedim ki allah beñi dedim dağa buraya yanaşdurmasın dedim. **37** boyuk gōnuşduğ, geldüK başğa işler yapduğ emme yirmi sene sōna seksen dörTteydi geTdim gene girdim mādene. **38** geldim işTe geTdim yoğladım, beş sene çaluşursañ emeklisin dediler. **39** beş señe brüt çalışdım yer_altında. öndan_sōna emekli oldum ğırğ_dörT yaşındamıydım neydim.

-VI-

Anlatan	: Ahmet DEMİROĞLU, 62 Yaş (1959 Doğumlu)
Derleme Yeri	: Turhal – Çamlıca Köyü
Derleme Tarihi	: Aralık 2020
Konu	: Genel Hayat Hikayesi

(Askerlikle ilgili hatıralarınız var mı?) 1 yetmiş altıda asKere geTdim. mart ayıydı samsunda acemi birlim. 2 dört dört buçuk ay samsunda ğaldım. sıhhiye eriydim. o zamannar asKerlik yirmi aydı. 3 usTa birlim ördan edirne keşana geTdim. örda yaPTım bi on altı ay. 4 oranın halkı tabi bizim bura gibi deil devişik. ördan doğuz ay sōna izine geldim. 5 yanı dört buçuk ora, doğuz ay da o zamannar bōle iki ayda felan izin felan yoğTu. 6 on dört, on beş ay sōna geldim izine beñ. öndan sōna işTe giTdim asKelli felan tamamladığ geldik. 7 öndan sōna burda işTe o zamannar beñ evliydim, ben de üç tane çocuğ var idi. 8 öndan sōna geldim altı kardeşTik biz, geldikTen sōna işTe annem vefāt etmişTi. 9 göremedik, asKerdeydim annem vefāt edince. öndan sōna çocuğlar, ğardaşlarım benim yanıma geldi berāber büyüdük, 10 beñ evlendirdim. öndan sōna işTe üç tane kız var idi onnar evlendi. 11 bendeñ küçük iki tane erkek var idi onları evlendirdim. 12 daha sōna hayat işTe devām ediyo dışarda gurbet hayat çoğ çekTik biz. yetmiş yedide asKerden geldim, 13 yetmiş sekiz, yetmiş doğuzda beñ, dış gurbet hayātına başladım iççi olarağ. 14 toğatta, yozgatta çalışTım daha sonra. seksen beş senesinde isTanbula giTdim. 15 örda biraz hamallıh yaPTım, çalışTım yāni. inşaatlarda, kum, çimento çoğ Taşdığ yāni. 16 sōna bi trakTör aldım, trakTörü aldım burdan isTanbula ğötürdüm. 17 baña burda ğülüyolardı, yav burdan isTanbula trakTör gider mi felen diye ğülüyolardı. 18 fağırdığ yāni, yemiye bi şey yoğdu. ğómşulardan būday alırdım öndüç, para yoğTu yanı parayla almāya. 19 ödüç alır daha sōna öderdük alırdığ, yerine verürdük o şekilde. 20 isTanbulda hamallıh yaparken örda bi bağTım bir ğaç tane trakTör ğördüm örda çalışan trakTörler, 21 dedim ki benim burda esKi bi trakTör almış idim kōyde var idi yanı, 22 o dedim melmekette yataña ğadar beñ niye burda hamallıh yapıyım dedim, 23 ğediyim getiréyim dedim. onuñan çalışıyım deyin düşündüm. 24 geTdim, o zaman da iş çoğTu, para da çoğTu. rağmetlik özalin zamanında. 25 istanbula trakTörü vesayidinen, ğamyonunan ğötürdüm, ğamyon duddum

burdan onunan geTdim. **26** örda işTe çalışTım trakTörünen. daha soñra işTe yüksel inşaata diye bi inşaata geTdim, çalışmağ için. **27** örda da işimiz rast geTdi, iyi çalışdığ. beş tâne trakTör aldım örda çalışırken. **28** seksen beşTe geTdim, seksen yedide yüksel inşaata başladım, doksan ikide yüksel inşaata bırağTım. **29** yāni dört beş sene gibi bi zamanda beş tâne trakTör alacağ ğadar para ğazandım. **30** beş trakTör aldım, araba aldım. sōña baya a bi birikimim oldu. **31** aldım trakTörü işe başlaTdim, örda dört beş tâne trakTörüm çalışmaya başladı. **32** ama yirmi dört saat çalışıyolar geceli gündüzlü. o zamannar para çoğ, çantayınan para alıyom. **33** şóföllerim var. sōña şóföller artu işi dātmaya başladı. kimisi parça ğırıyo, kimisi lastik patlatıyo. **34** beñ de varım ama ulaşamıyom ki hangi birine bağacām. **35** biri bu şantiyede, biri öbür şantiyede. öndan sōña benim bi makine müdürüm var ıdı, ölüm dedi señ bu işi bi yere bille dedi. **36** yanı bu işi da ıtacañ her biri bi şey yapmaya başladı yanı. **37** ya dedi bi makine al bize çalış dedi. eyi müdürüm dedim. ben ördan üç tâne trakTörü aldım geldim bi tâne bırağdım oraya. **38** bi tâne de burda vardı dört tâne trakTörü de burda saTdim. **39** örda bi tâne ğitaçhi eder sözünü yapTığ. para felan da vermedimdi. **40** oñu alacām soñra da bu iş makinesiyle yüksel inşaatta çalışmaya başlayacağTım. **41** buruya getürdüm trakTöleri saTdim, burda bi tâne, sanayide birisi var ıdı, yedek parçacı, **42** parça almaya geTdim. işTe niye geldin felan deyince dedim yā böle böle. **43** dedi ki: yav ne yağ pasınan uğraşıyoñ, gel buruya beñ satıyom devren. **44** gel burayı saña vereyim dedi. turhalda şu an bizim yer varya orası. ama şu anki yer deil fırının ğarşısında bizim esKi yerim. **45** orayı sōnadın yaptırđım bu tarafı. olur mu yapabilir miyim felan, ya yapabilirsin felan dedi işTe. **46** biz de yardımcı oluruz felan dedi. **47** nasıpmış demek ki orayı aldım. örda işe başladım. zor bi dönem geçTi. **48** onnar da baña yardımcı olmadı. parayı aldığTan sōña hemen bırağıb geTdiler yāni. **49** bilmedin bi iş yani zor oldu. bi de o zamannar doğsan ikide altı yüz elli bin lira para verdim ben oña çoğ boyuk bi para. **50** o zamannar turhalda dediler ki bu ğadar para bu adamda ne geziyomuş, dediler. **51** verdim ama beñi de bayā bi ğazıhlanmışlar yāni yarısına yañın yāni en az iki yüz bin lira ğazıhlanmışlar. **52** orası en çoğ üç yüz elli, dört yüz edermiş. **53** baña dedi ki düggannar iki düggandı bitişik ğırğardan seksen bin lira dedi. adam çoğ borçluymuş beñi de içine düşürünce seksenerden yüz atmış bin lira dedi. **54** ikiye ğatladı yāni. BazallığTa kırğardan seksen bin lira sayıyolardı, **55** o zamannar beñi içe düşürdüler aşaa yōğarı dört yüz biñ para aldılar beñden. beni içeri düşürünce bu sefer dediler ki dügganlara seksenerden yüz atmış bin lira. **56** benim

yanımdaki dúggan da otuz beş bin liraya satıldı. **57** bunnar beñde iki gâtını aldılar bi dúggana yāni. ama nōldu hēç birine yaramadı hiç Һayrını gōrmedi. **58** bu adamlar çoҺ zengin bi adamdı, ŐenyurTda esKi belediye baŐanı hüseyin aslan var ıdı, vefāT eTdi, **59** ama o adam ēiydi ğardeŐleri biraz dūrüs deyildi, düzgún deyildi. **60** o zamannar biñ dönüm arāzileri vardı ŐenyurTda hiç bi Őey ğalmadı. ve gendileri de darmadağın oldular yāni. **61** dūrüs alıŐmadıҺları için. öndan sōna işTe orayı aldıҺ. **62** devām eTdirdik zor güç. bayā zorluҺlar çekTük. öndan sōna da işTe devām eTdük bu güne ğadar geldik yāni. **63** hayat hikāyemiz böyle işTe hocam. Őu an işTe işlerimiz ēyce bölge bāyisiyiz trakTöllerin topTan iş yapıyoҺ.

-VII-

Anlatan	: Osman OĞUL, 44 Yaş (1976 Doğumlu)
Derleme Yeri	: Turhal Merkez
Derleme Tarihi	: Aralık 2020
Konu	: Anlatıcının Askerlik Hatıraları

(Askere ne zaman gittiniz, askerlik göreviñi nerede yaptınız?) 1 Biñ doħuz yüz doħsan beş yılında asKere giTdim. liseyi bitirdim, ördan asKere giTdim işTe. 2 acemi birlii isParta ēridir. çavuş talimgáh bölünde yaPTım. 3 Kōmando çavuşTum beñ, çavuş talimgáħıydı ora çavuş adayı olarak ördā yaPdih. 4 soñra kibrısa geTdim. kibrısa üç ay sōna çavuş olduħ işTe bizi tesT_eTdiler, 5 spor_eğitimi felan yapTıħ işTe üç ay sōna ördā çavuş_oldum. ördā işTe üçüncü bölüe düşTüm, 6 üçüncü bölük de spor bölüü olarak geçiyo. adamlar bize paso spor yaPTırıyodu. 7 geTdik Sabahleyin bi eşoħmanlı ğaħvaltıyı yaPdihdan sōna bi tāne Tepe var işTe oraya çihiyoduħ. 8 ördā bize Kōmando andı söyleTdiriyolardı, oñdan sōna geliyoduħ ğaħvaltımızı yapıyoduħ. 9 her ğún bize oruya istikāmeT veriyolardı, oruya çihiyoduħ yāni. 10 daa dırmanıb geliyoduħ yāni. ördā ayaħlarımızı ğüçlendiriyolardı bunlar bizim. 11 zaten bölümüzün etrāfi şeydi, açih. isTi-yen ğaçsın diyolardı, 12 isTeyen isTedii yere gidebilir diyolardı, kimse de ğaçamıyodu. kibrıs ada olduu için nereye ğaçacañ, 13 ğaçacaħ bi yer yoħ yāni. işTe ördā üç bölük vardı, yoħ dört bölük. 14 karargáh bölüü oñdan_sōna spor bölüü, atış bölüü, bi tane de eyitim bölüü. bunnar sadece Kendi dallarında şey veriyolardı. 15 meselā bizimki spor bölüyse biz bütün spor dallarına giriyoduħ eyitim olarak. 16 ğoşu, atlama, petlanton, as-Kerī ğoşu parkuru var ya her ğún onnardan eyitim yapıyoduħ biz. 17 süngüleşme, süngü daħıyoduħ, ğarşımızda duruyodu işTe o şekilde süngüleşme yapıyoduħ. 18 hafTa soñları yeni gelenner iki, üç ay çihamıyodu dışarı. 19 ördā bizim bölün Tepesinde şey vardı “bufelento ğalesi” hafTa soñları bizi oruya geziye götürüyolardı spor amaçlı. 20 çarşıya geT-miyenner oruya çihiyodu kesin. 21 çihiyoduħ, geri geliyoduħ, yürüyerek. orası yürüme yoluydu ama dağa çihiyoduħ yāni. 22 ördan bi tarafı ğirne, bi tarafı lefkoşe gōzüküyo. oruya çihdın zaman yāni zirve. 23 o ğale rumlardan ğalmış Tā esği bi ğale orası. boş şu an bizim bi atış şeyi var ördā iki yüz metre atış alanı var ördā. 24 şey yapıyolar ördā yeni

gelen_ acemileri gorhutmağ amacıynan orda gece eyitimi yapıyolar. şöyle dümdüz bi alan var iki tâne mg-3 ü guruyolar oraya. **25** o dağın etēnde guru Tikenner, bilmem ne heç temizlemiyolar biliyoñ mu asKeri orda süründürüyolar bi_ gece. taarruz yapTırıyolar, **26** gorhsunnar deyin. iki dene makinalı guruyolar şöle, yalandan guru_ sıhılarınan Tarıyolar, bomba, **27** sis bombası bilmem ne, orda bi alan var şöyle otuZ, gırh metre ordan sürünerek geçiyon tam tesisatlı. **28** mevzi var mevziden çihıyoñ işTe, tämmı onnar garşıdan Tarıyo, sen sızma yapıyıñ böle. **29** ondan_ sōna bi_ Tāne şey vardı, iki daın arasına gurmuşlar tel, ordan geçiyoduğ eğitim amaçlı. **30** kumandu Kule var, ordan_ ipinen aşşaa atlaTdırıyolar. **31** ilk zamanda gorhdum biyi inemedim, şöle dikildim galdıydım. üç_ dört gatlı yapmışlar oruya çihıyoñ merdiveninen, **32** ordan şöle ipinen Tutuyon, aşşaa gidiyoñ yāni gıyarah. helikoPTerden de indim bi_ kere. **33** helikoPTer normal sābit duruyo havada, ordan_ ipineñ gıyıyoñ aşşaa. **34** biz_ işTe spordan sorumluyduğ, bizim bölük. anca spordan bizi denetleme yapıyolardı. **35** hafTada beş kilometre tesisatlı goşTuruyolardı bizi, **36** goşamāyanları eziyet çekTiriyolardı. heç Komutanlardan felan Zopa yemedim heç Zopa aTmıyolardı süründürüyolardı sādece. eziyet olarağ süründürüyolardı, **37** yat diyolardı, yatıyoduğ, sürünüyoduğ. oranın işTe gurtuluş şeyi vardı, **38** yıldönümleri oluyodu meselā onun_ için yürüyüş eitimi yapıyoTuğ, eki ay önceden bizi yürümeye başlaTdırıyolardı. **39** protokol yürüyüşü yaPTırıyolardı.

(Kıbrısta askerlik yaparken hiç dışarı iznine, çarşıya çıkar mıydınız?) **40** çarşıya çihardığ emme öyle kıbrısın havası çoğ sıcağ, insanları neyi çoğ göremiyoduğ. **41** sadece o satıcılar var_ idi. çarşıya felan çihıyoduğ ama **42** insannar yoğdu çarşıda normal asKer doluydu çarşu. ben normal insan heç görmedim öyle, **43** sādece o çalışan_ esnaf. menemenciler vardı, menemen yemeye gidiyoduğ. **44** yolların kenarında incir var_ idi, incir_ alıyoduğ yiyoduğ, portakal felan yōdu. **45** o heralda girne tarafında vardı portakal bilmiyom ama.

-VIII-

Anlatan	: Veysel TANTANI, 79 Yaş (1941 Doğumlu)
Derleme Yeri	: Turhal – Ayranpınar Köyü
Derleme Tarihi	: Aralık 2020
Konu	: Başından Geçen Bir Kaza

1 o zamannar turhalda erkan sinamasının garşusunda şimdi şey var ya iş bangası onuñ orda lokanta varıdı, 2 fabrikanın lokantası. ordan her gün bi kilo süT getirüyom fabrikadan Tukkana. 3 bi gün ikinnedi, garsonu dilimi çıharıyom, gızdıruyom. aha geliyom diyo gaçıyom. 4 bir gün dışarıya çıhdı bu beñi govaladı. elimde kiloluğ süT şişesi galın. galdurumun gıyısına geldim. 5 böyle asvalt deil, paket daş döşemişler. bi bahdım böyle esKi gamyonlardan, 6 esKi burunsuz şöye tek yarım, ufağ gamyonlardan. onuñ arhasında da belediyenin bi eTvāyesi vardı. 7 sulardı yanı çarşuyu sulardı, o geliyo. lan gamyon geliyo geçer miyim, 8 geçemez miyim derkene o lokantacı: ulan aha geliyom, dedi Kendümü ortalıa aTdım. 9 gamyonun vurmasıynan baña, annadın mı, arhadan çıhmışım, gamyon vuru vurmaz gamyonun arhasından çıhmışım. 10 şişe parımparça olmuş, heç bi yerim kesilmemiş. 11 gözümü açTım ki eTrafım heP adam dolu. baña soruyolar, 12 o bi alemmi vardı o eTvāyeyi gullanan dedi ki: lan ölüm kimiñ ölusun? dedim ki: ben böyle böyle, 13 babam dedim fabrikada çalışıyo ebübekirin oluyum. bi yerinde bi şey var mı, yoğ. bayılmışım. 14 lan su getirün, şeker getirün diyolar bāriyolar ortalıa. millet toplanmışlar baña bañıyolar. damāmı çekiyolar yoğarıya. şofora dedi ki lan ölüm hadi dedi, bi şeyi yōmuş çocūn dedi, 15 Allah seniñ de yüzüne bañTı bunun da dedi. o alemmi beni górdükce kefeñi yırdım derdi. 16 belediyenin arhasında otururdu gasaPlarıñ orda. ordaydı belediyeciler. 17 öndan sōna bi şey olmadı. sōna halam da gēdiyodu süT almıya o da beni görmüş, 18 baña dedi ki lan ölüm saña nōldu böyle, dedi yüzün dedi kefi gibi geçmişin, dedi. 19 öndan sōna dedim ki hala dedim gamyon baña dedim, 20 gamyon baña vurdu dedim öbür tarafdı çıhmışım, dedim öbür tarafdı dedim. eyi bi şeyin var mı dedi, 21 yoğ dedim. allah allāh dedi yav dedi, çocuğ dedi rengi mengi zere dedi heç yoğ dedi. 22 ordan gonusduğ birağduğ gēTdük. ben geldim çalışdōm yere us-Tama haber gelmiş sāten, 23 adam heç bi şey demedi baña. şişe gırıldı südünen berāber.

hemen belediye bināları yeni açıldıydı. **24** o belediye binalarınıñ ördaydı bizim Tükkan,
sāda hemen sā tarafTaki güccük yer_ıdı. bu ğazā bōle oldu.

Anlatan	: Yusuf OĞUL, 65 Yaş (1955 Doğumlu)
Derleme Yeri	: Turhal Merkez
Derleme Tarihi	: Aralık 2020
Konu	: Anlatıcının berberde çıraklık yaptığı yıllar

1 dohuz on yaşlarındaydım, mustafa dalgılıç isimli bi usTam var_ıdı, belberde çalışıyodum tulumbanın aralında turhalda. 2 o dúgganı baña güzel temizleTdiriyodu oraları. sabağ anağdarı baña vermiş, dúgganı ben açıyodum. 3 sōna eviñe gēdiyodum, eviñe gēdip órda baña hanımı şey yüklüyodu, odun yüklüyodu elime, gollarıma, öndan_sōna. 4 evi ğarasuyun ördıydı şōra bura bi_kilometre falan veya sekiz yüz metre falandı. 5 ğarasu turhalın manisa mahallesine giderken órda şey varya, dere heh ev ördıydı, ev ördıydı. 6 öndan_sōna bundan elli sene önce felan toğadın souu ço_udu bayā, fazlaydı. 7 tavanlardan böyle Kolum boyuklünde buzlar sarhıyodu. öleydi bütün tavanlardan öle buzlar sarhıyodu. 8 üstümüzde de öyle fazla şeyler yōdu yāni bi işTe gōmlek, ğazah öndan_sōna gēderdik 9 ördan usTanın hanımı baña odunları yukler_ıdı elime, ben de yürüyerek, yavaş yavaş dúggana gēderdim, 10 yoluñ ortasına gelince ellerim éyice doñar gibi oluyodu artığ dayanamıyodum, barmağlarımın ucu donuyodu, birağıyodum odunları yere. 11 öndan_sōna ellerimi bülatağ efendime sōliyim, 12 cebime soğarağ, goltuğlarımın altına soğarağ ısıtıyodum ellerimi. öndan_sōna bekliyodum öle saa sola bağıyom adam gelirse dēyin. bi adam gelirse işTe tekrar oña yükletiyodum odunları Kollarıma, 13 dúggana gēdiyodum. öndan_sōna dúgganda soba var_ıdı sobayı çatıyodum, yağıyodum, dúgganı ısıtıyodum, 14 temizliyodum oñdan sōna usTa geliyodu. 15 her ğun bōle yapıyodum. öndan_sōna bizim usTa çoh siñilli ve asabi bi adam_ıdı. 16 yani bōle bi suç işledin zaman da órda dúgganda şey var_ıdı, bi atın ğuyrūnu kesmişler, at ğuyruu onu ğurutmuşlar, ğamçı gibiydi o. 17 oñunan bizi dōverdi, işTe meselā şōrayı temizlemedin falan filan gibi veya işTe biz çocūh bi hatā yaparsıñ, 18 o dōver, siñilli adam_ıdı. 19 bir ğun meselā şöyle bi olay oldu. ābim dedi ki baña ābim de belber ğalfasıydı, asKere geTdiydi o da ibrām_ābim asKere geTdiydi o, 20 geTmeden önce baña dedi ki: usTan dedi yere belki şey atar, para falan atarsa dedi oñu alıP cebiñe ğoyma dedi. 21 bir ğun şēdiyoh dúgganda oturuyom, bi bağdım ki sandalyenin altında bi para var, demir para. 22

öndan_söna hemen ābimin dedī ahlıma geldi bunu dedim heralda usTa göydu. **23** müşTeriler oruyo oturuyodu o sandalyeye devamlı, **24** müşTeri düşürmüş gibi yāni, beni denemek için göyuyomuş. **25** öndan_söna ben de o parayı aldım usTa gelince dedim ki usTuya usTa dedim burda para buldum dedim, usTuya verdük. **26** öndan_söna tamam dedi, ver dedi baña dedi.

belbellerde felan öle çeşme felan yödu. **27** tulumba var_ıdı, işTe aşşāda öle kóprünün örda şişeleri doldurup belber dúgğanına getiriyodu. **28** bir gün öle yene şişeler boşalmış_ıdı, usTa dedi ki şişeleri doldur da gel dedi. tamam dedim. **29** şişeleri aldım geTdim tulumbaya bi bağdım ki kóprünün örda insannar çoğalmışlar böyle yāni galabalıh var. **30** ırmaa bağıyolar. yā bu neyin_nesi acaba falan dēye ırmaa dōru ben de gēddim. **31** bi bağdım ki yeşil_ırmān ortasında insannar girmişler bi sürü insannar, ellerinde sepetler, **32** öndan_söna kimisinin elinde naylon, kimisinin elinde her bi_şeyler var yāni. **33** su gelmiş, ırmān suyu gelmiş, bi de böyle çamur gibi ağıyo bayā, gağverengi ağıyo. öndan_söna balıh Tutuyolar. **34** balıhlar böle başını, böle yuğarıya çıhاریyo hava almağ için, adamlar da onu yağalıyolar. **35** ben de öndan_söna şişeleri şey vardı örda, bi şey vardı, tuvalet vardı, **36** tuvaletin kenārına göydum, ben de yağalıyım dedim. ben de soyundum öndan_söna suya girdim. **37** (su derin değil miydi?) derin de ben yüzme biliyom yalnız. **38** yeşil_ırmağ eve yağın olduu için biz hep yedi yaşında, sekiz yaşında biz devamlı örda ırmağda girerdik, örda ırmağda zāten çamaşır yıhıyolardı, **39** esKiden çamaşulları örda yıhıyolardı. **40** bi tane çeşme vardı şeyde Bazar mağallesinde belediye yapdurmuş_ıdı onu, o toğat_yolunda **41** o Bazar mağallesine girerkene hemen o sol kóşede, mağallenin başında bi tane çeşme var_ıdı. **42** öndan suları helkilerinen suları alıp evlere Taşıyodu. **43** ırmağda çamaşur yıhıyolardı, toğuçlarınan bi kútüklerin üstüne işTe çamaşulları göyüp örda çamaşulları yıhıyolardı. **44** öndan_söna biz de sabununan başımıza sürerdük, sabununan şeyi suları dökerdük felan o ırmağda yıhanurdu.

45 neyse işTe ben de girdim suya, elimnen ben de elimnen Tutuyum dedim işTe hem bağıyom hem de yüzüyom. **46** bi_de ayāma böyle bi_leş gibi bi_şey dēdi böyle. esKiden ırmağlara falan böle şey atıyolardı böyle hayvan işgembeleri falan. **47** o tuvaletin arğa tarafları falan öyle biraz da pis_ıdı dedim heralda bu hayvan işKembesi falan dedim böle ama. **48** ayām dēdi ama birden hareket eTdi böle. **49** o hareket edince işTe ben dedim heralda dedim, bu dedim balıh olabilir dedim, hareket eTdi dedim. **50** tekrar o geldim uzağlaşdım yere tekrar geTdim, ayāmınan aramıya başladım öndan_söna böyle yulan

gibi, **51** böyle tekrar hareket etti, hâ bu balıh oldunu anladım. şöyle ayamınan şēdiyom üsTüne dōru bahıyom, **52** bayā boyuk yāni. öndan_sōna daldım, daldım bōle bōle gōcamān balıh bōle şēdiyom, **53** yōhārı galdıramıyom. yavaş yavaş, yavaş yavaş kenara gōtürüyüm dedim yite yite. **54** bōle yavaş yavaş, yavaş yavaş hem dalıyom çıhıyom, dalıyom çıhıyom balı kenara da yite yite getürdüm. **55** öndan_sōna kenarda ayağlarımı basdım yerden dışarıya attım balı. tam benim boyum gadar var idi. **56** yayın balıydı, yulanus balı da derler bizim buralarda. benim boyum gadar var idi. **57** ben o zamannar işTe on yaşında falandım yāni, dohuz on yaşında falandım. **58** şura bura bi_metreten fazlaydı yāni. öndan_sōna balıh canlı, dışarı çıharınca millet bi_gördü **59** bōle benimki gadar boyuk yağalıyañ yoğ bōle güccüK bi_kilo bi_kilo yağalıyolar bilmem nāpiyolar. **60** millet hep başıma üşüşTü önda. öndan_sōna biraz geç galdım düggana, **61** bizim usTa da siñilli, ben şimdi onu düşünüyom. balı da yağladım. hiç olmazsa bunu usTaya veriyim de dedim. **62** beni dōmesin bāri. öndan_sōna üsTümü falan geydim. şişeler önda duruyo. **63** balı sırtlandım, omuzuma attım, yere sürünüyo guyruu. millet de peşimde geliyo. **64** yörüyereg geldim, geldim şey var idi bizim, “bāyi hacemmi” diyolardı, bizim hanımın dedesi, **65** kōşede şey satıyodu: sigara, içKi, kibrit falan filan. **66** dedi ki “yusuf o balı getür sana şu gadar para veriyim baña ver de” dedi. benim o anda usTa ahlıma geldi, **67** ben_onu verürsem usTa beni doğer şimdi balı da verürsem dedim. yoğ dedim ben usTuya verecēm bunu dedim. **68** öndan_sōna neyse adam başga zollamadı dağa, aldım gōtürdüm düggana. usTanın gözleri ışıldadı bōle. **69** la nābTın nerden getürdün, işTe durumu anladım usTuya. **70** neyse usTa da seviñdi heç dayah mayah atmadı. balı eve gōtürmüş, öbürsü_gün baña kellesiñi getürdü balın. **71** balın kellesi gōcaman. bu ney dedim, bu ney usTa dedim, dedi ki bunu señ dedi sizin eve gōtür dedi. **72** eyi dedim, tamam dedim. öndan_sōna eve gōtürdüm işTe, **73** düggandan çıhdıhdan sōna, bi_de babam dedi ki: bu ne la? dedi. balıh, balıh dedim. kim verdi bunu, usTa verdi, **74** onun dedi anasını avradını bilmem nēderim ben lan! dedi, balın gafasını mı baña gōndermiş dedi. **75** anladın mı sóódü usTuya. her tarafını yemiş, kúfreder gibi başını mı bize veriyo dedi. **76** öndan_sōna ben de ne_biliyim işTe çocüm ben anlamıyom. **77** oñun başı da yeniyo hanı yayın balının başı da yeniyo o zaman.

78 öndan_sōna neyse bi müşTeri geldi. müşTeri geldi, usTa yoğ dügganda. öndan_sōna ābi dedim usTa bi yere geTdi, **79** gelecek dedim. öndan dedi ki “tamam ben oturoyum ağa bōle” dedi, şēdiyim oñu beklim dedi. **80** Koltua, traş Koltūna, belber Koltūna oturdu.

öndan_söna örda gaZTe vardı, şu gaZTeyi de ver baña dedi. **81** verdim, başladı oğumuya ben de o başını göyduu **82** belber Koltünun arhasından şöle başımı uzadıP oña dörü bağıyodum gaZTeğe. öndan_söna o da aynadan beni görüyomuş. **83** tekrar döndü şöle, baña bi täne vurduydu, çağıdıydı beñ var ya iki metre yere uzandım. **84** öndan_söna eş-şöleşşeK dedi, sen dedi gaZTe oğuyañ birinin dedi gaZTesi oğunur mu dedi baña. **85** öndan_söna ben o şamarı heç unutmadım. bi daha da kimsenin gaZTe oğurken gaZTe-sini oğumadım. **86 (Okuma biliyo muydunuz o zaman?)** yoğ yā öle bağıyom yāni, resimlere mesimlere, **87** yanı oğuma derken öle bağıyom gaZTenin resimlerine oña buña, o bağıyo ya ben de arhadan bağıyom öle yāni. **88** yāni kimsenin gaZTesine bağıılmaz deyin o da baña öle şamar vurdu. **89** (ğaç sene çalışdıñ berberde?) o belberde ben iki sene falan çalışmışımdır yāni, bir buçuğ iki sene falan. **90** öndan_söna zati beni okula verdiler, ben okula geç geTdim. **91** heralda yaz tāttilinde falan da gètmişimdir yā hatıllıyamıyom da. okulu mehmet akif_ilkokulunda oğudum. **92** ortaokulu da atatürk orto_okulunda oğudum varvarada. liseyi sanaT_oğulunda oğudum yöharda ya. **93** tonna tesviye bölümünde. ali ābim işTe baKkal dugganı çalıştırıyodu. **94** o işTe beKci olunca duggandaki malzemeleri falan saTdılar. **95** biz de de belber dugganının yanında şey var_ıdı java dursun diyolardı, motosiklet tāmircisi. **96** o şey satıyodu ğaynağ makinası o zamannar. o Pisikletci de ābime falan, ibrām ābime makineyi satıyom, **97** alırsañız siz alıñ deyin, öndan_söna tamam dedük, alağ dedük, aldıydı ābim oñu eve Koyduyduğ. **98** o duggan da boşalınca ben de şeyden mezun olunca sanaT_oğulundan o zaman dedük **99** bāri dugganın kirāsını vermiş de ābim de dugganın içindeki eşyaları satınca malzemeleri, **100** duggan boş ğaldı ya, ben de dedim ki bāri bu ğaynağ makinasını oruya götürüyüm de örda dedim çalışıyım dedim ābime. **101** o da tamam dedi, oruya götürdüm evdeki işTe ne varsa tonnavida, **102** çekúç işTe ğıvır zıvır ne var_ısa oruya götürdüm. örda beñ çalışıyodum yāni. **103** ali ābim de işTe öle beKci oldu. beKci olunca işTe baKkal duggandaki malzemeleri saTdı ördan bekciliğe girdi. **104** öndan_söna ben de hem o işi yapıyodum, hem ğaynahcılı yapıyodum, **105** çalışıyodum hem de. öndan_söna da şeye girdiydim assubay okuluna girdim imtāna. **106** assubaylı ğazanınca öndan_söna o dugganı da dāddığ hē dāddığ zāten. durum öle oldu.

Anlatan : İbrahim OĞUL, 75 Yaş (1945 Doğumlu)
Derleme Yeri : Turhal Merkez
Derleme Tarihi : Aralık 2020
Konu : Genel Hayat Hikayesi

(Aile kökünüz nereden gelmektedir?) 1 bizim ayile kókümüz, babam bayburTlu, bayburTun beşpınar kóyünden boyuk lóri, güccük lóri iki tane kóy yan yana bunar boyuk lóriden. 2 esKi isimleri lóri, şimdi yeni ismi de beşpınar kóyü. beşpınar güccük beşpınar, 3 boyuk beşpınar kóyü. **(Oradan buralara -Turhala- neden gelmişler?)** ördan bura zileynen yerkóy arasında tren yolunu yapıyomuşlar. 4 mütaitlik almış işTe babası ebübekir yani benim dedem, öndan_sóna örda işTe çadırı madırı temüzlüyomuş işTe bu, 5 öndan_sóna örda da ne yüzden_ise bunu dömüş, öndan_sóna o da gaçıP gèdiyo zileye yerkóyden. 6 babası dömüş ebübekir, onun babası da bekir, bekirin babası ebübekir, 7 onun babasının adı da irecep. irecep babası dömüş bunu. 8 bunuñ_annesı ölmüş yeniden emmimgilin anasını almış işTe, analı varmış, analım çoğ eyce diyodu. 9 öndan_sóna ördan gaçıyo zileye gèdiyo. zilede ne gadar galdı beñ bilmiyom örda, 10 ördan da Tutmuş turhala gelmiş. gaç yaşındaydı, yaşını da bilmiyo adını da, ney_adiñ ebübekir adı, 11 adım mısTafa, mısTafa oul. turhaldada da bu beklön hafız_emminin yanına duruyo azaP_olarah yani, icci yani. 12 bi_çif_atı vardı onnarı goşuyomuş yani. 13 atları da ben tā yetüşdömde bile vardı yani gısırahları. onuñ tallalarını ekip biçiyö. 14 öndan_sóna örda işTe ne gadar galdıysa, asKere gèTme yahın mı ne işTe böl böl benim dedem de tohatlı ibrām diyolar, 15 tohatlı ibrām Bazar mahallesinde duruyo, evleri yahın biri birine. 16 dedemin de işTe dörT dene Kızı var_ımış. 17 öndan_sóna bu aneme duñür oluyo diyo seni everiyim diyo, tohatlı ibrāmın Kızını alıyım saña diyo. 18 dedem ikinci evlili yapıyo yani guma üzerine almış ümüs nenemi. 19 ümüs nenemin_annesı zileli emine, emine nenemiz. şimdi bu sefer billie gèdiyo geliyo o işTe receplerin, 20 recebön Kaynanası, fadime ablanın_anasını almış, anasını bu recebön. 21 işTe o üç dene Kız çocu olmuş ölmüş, seferberlie gèdiyo gèliyo sōna diyolar ki yav seni everek diyolar, 22 daha bu Karıdan çocuğ olmaz diyolar, işTe nenemi alıyolar, ümüs nenemi. 23 ümüs nenemden de hadi bahıyım on dörT dene çocuğ_oluyo, 24 hep_ölmüş,

ölmüş işTe dörT bacı ğalmış. annem de beñ eş bacısıyım der ğidi eş êkiz dõmuşlar. **25** bunu da eş deyin atmışlar çocuğ oldõnu bilmiyolar ya. eş deyin atmışlar laylon ilânın içine, **26** ğarılar da gelip ğediyomuş demişler ki yav bu sâriyo bunu açıP da bi bağın bu çocuğ mu bu neyin nesini diyolar. **27** bi de açıP bağıyolar işTe ebemi kim işTe, açıyo ki bi Kııs çocuu, maytap gibi. **28** êkiz eşi ölüyo bu duruyo işTe. işTe ayşâ ğalamı zile ğorucua vermiş ömer enişdeye, **29** õndan sõna emine ğalamı da şeye vermiş abdulla enişdeye, **30** abdulla enişTe de malatyalı, malatyanın bi kıoyünden. o da kimsesüz buruya gelmiş işTe berâber çalışıyomuşlar, **31** o da beklõn dursunun õrda, babası memet efendi derdiler. **32** sağallı bi adam ğıdı, ğafız emminin emmisi yanı, ğafız emminin emmisi niñ yanında. **33** işTe emine ğalamı da oña veriyolar, annemi de buña veriyolar, ikisi bacanağ oluyolar yanı. **34** õndan sõna babam asKere ğediyõ, asKerde şeyde ğalıyo eyüb aleyisselamın kıoyü var ya, **35** verenşehri, verenşehri õrda işTe asKellik yapmış. dörT sene ğalmış õrda babam. **36** hêç gelmemiş dörT sene asKellik yapmış õrda. asKere ğederkene nişanlıymış, **37** işTe geliyo annemi alıyo. dedem de ireşbellik yapıyomuş işTe. **38** õndan sõna o müftülün oldu yerde bunların ğıymış annemgilin, bi samanlığ yapmış samanlı oruya atar ğıymış. **39** ğızıl yerleri yedi dönüm yer. annem diyo ki fabruka elimizden aldı diyo öyle âladuğ diyo. **40** erüklüdü armutlüdü ora diyo. şimdiki memetin ekdüü yer, işTe oralar. **41** oralar hep suyudu bütün su, sõna da bõle oldu işTe, menderes bloğları yapTılar.

42 dedem onuñ bunuñ tallasını alıyomuş işTe, bunda dörT dene Kıız var ya. ayrığ eskiden beyam çoğ olur ğıdu onları temüzlüyomuşlar, **43** bu sefer de adam tallayı geri alıyomuş. tallamı geri ver, dağa vermiyom deyin. **44** temüzlerdük diyo bi şeyce diyo, õndan sõna elimizden alur ğıdu diyo. **45** õle õle hêç dõru dürüs bi tallası yõdu yanı. o ğızıl yerleri boyuk nenemden ğalmış, er ğağğı, **46** şaban çavuşun babasından. ora yol geçmiş ikiye ayrılmış bi tarafTa şaban çavuşun ömer emmigilin, **47** bi taraf da oraydı işTe, er ğağğı olarağ vermişler işTe boyuk neneme, emine neneme. **48** õndan sõna bi de yağalarda vardı işTe on sekiz dönüm yer, orayı ben bilmiyom. **49** orayı da saTdılar, bi de puñar bālarında var ğıdı, puñar bāları nerden ğaldı orayı da bilmiyom. **50** nenem ekib biçiyodu orayı da. õndan sõna yedi dönüm yer de oraydı. **51** işTe oralarda dedem ūraşıyomuş yanı bi çif öküzünen bi de bi eşşā var ğıymış, **52** eşşānen ğeder gelür ümüs tallalara, çalısmāya ğeder ğıymış. **53** haTdā bi ğün binerkene de düşmüş ğaburgası ğırılmış. o eşşā de çalmış ğötürmüşler tā ğayseride ğörmüşler, **54** yanı bu toğatlı ibrāmın eşşā

deyin. turhaldan biri görmüş tanımış örda, **55** tanımış amma saTdı mı acaba tohatlı ibrām bunu neyinnesi deyin, heç oralıhlı olmamış yanİ.

(Sizin doğum yeriniz neresidir?) **56** ben işTe nenemin on dörT dene çocu olmuş dedim ya, olan çocu youdu, sōna biz dōmuşu işTe. **57** beni çoğ seviyodu nenem. sōna emine hālam da gōde ārifñevi varİdi örda, **58** ārifemmiyinen dursunemmi beraber duruyodular örda durmuş heralda bi gōz odada. **59** örda da mısdafa dōmuş. sōna müfTü maħallesine enişTe ev yabTı işTe, o eve gōçdüydüler. **60** ırmağ gelürdü Taşların üstüne basa basa gēdiyoduğ, ışıh yoğ bişey yoğ. **61** ışıholması için bi kavram kevrāk yaħıyoduğ, o eve misafirle gēdiyoduğ yanİ. **62** ırmağ daşıyodu, kesükbaşın ğarşusunda şimdi odunluğ var ya mısTafa bilgeninİdi ora. **63** buranın müfTüsü, ördan bi ırmağ daa ahıyodu. **64** sōna bunları bir iki sene şeye gōtürdüler fabrikanın lojmanlara, ırmağ Taşınca oruya gēdiyodular. **65** yataa yorganı alıp oruya gēdiyodular, yazın da geri geliyodular. şimdiki evleriniñ olduu yerde ırmağ alıyodu hep oraları.

66 ben işTe örda Bazar māllesindeki evde dōdum. o ev kimden ğaldı bilmiyom. dedem mi aldİ, ora şey raħmeTlik dursun emmi derdi ki, **67** oranın sābı bizim konşumuzüdu derdi. **68** Kādıymış Kādı, bi ğarı bi göca örda duruyodular derdi. işTe adam öldükTen sōna orayı mīrascılarından satun almışlar. **69** damımış ora dam. sōnadān, altı aħur samanlİdi, üstüne de tavan atmışİdılar üstünde duruyoduğ. **70** bi ğilar varİdi, iki gōz bi sofa bi de arħa dam varğİdi dam. **71** tuvālet damdaydı sātın, altı kermelİdi ördaydı tuvālet. **72** nenemin bi kōmüğü varİdi o da boyuk nenemden düşmüğüdü. bi de bi yavrusu varİdi, sōna o kōmüğü yaşlandı kesTiler, **73** o yavrusu ana oldu. sağılıyodu haTdā bi sefer दौरdu onu da baħa verecādılar vermediler. **74** gōtürdü saTdılar onu da, minir halam ziliye satılıncı. **75** receplerin eviñe balā gōtümüşler oruya gōymuşlar geTdim örda gōrdüm balā, satmañ dedim, bu benim dedim, **76** vermediler, saTduğ dediler. kōmüğüşüen beraber aldı gōtürdüler kime verdiyseler.

(İlkokulu nerede okudunuz?) **77** kesükbaşın yanında şey varİdi, mehmeTākifokulu ora hükūmedİmiş, jandarmalİmiş, kaymaħamlık ördaymış yanİ. **78** iki ğatlı bi evİdi ora. okul yapmışlar sōna da mehmeTākif okulu. **79** hē örda bi sene, iki sene geTdim, üçüncü sene çıħardılar. **80** duTdu sanaTa verdi beni berber ğarağmemmişe oruya gēdiyodum, belberlik yapsın deyin. **81** onda başöğretmen dedi ki bu çocuğ yav, ilkokulu oħusun öndan sōna diPloma alsın da dedi ğene sanata devametsin dedi. **82** bunu çıħarman dedi. yoğ babam dedi ki sanat bellesin dedi. sanki oħuyup da

ğaymağam mı olacağ melmekete dedi. **83** öndan _sōna dedi nasıl çıharuruğ? iki dene yalançı şahid, bunun yaşını böyüdek on dörT yaşını ikmal etmişTir okuldan çıharıruğ. **84** deyin mağgemeye verdiler, yaşımı böyüTdüler, öylece çıhardılar. **85** bi _de bi ahıl verdi şey, başōretmen. dedi ki bunu çıharmañuz _uçun dedi, rapor alacānız dedi. **86** ğulağları duymaz, ğözleri ğörmez, Kendü savağdur, bi _dilekce yazdur dedim, **87** doğdora ğötür, rapor _al dedi, ğetür dedi çıharağ dışarıya dedi. yōsa çıharamağ dedi. **88** öyle bi rapor yazdılar, toğada ğeTdük toğada doğdoru bulamaduğ, ördan _atladuğ şeye ğeTdük, sivas. **89** sivasda da bulamaduğ. gece _yarısı atladuğ tirene geri ğeldük turğala, **90** turğalda da bu sefer babamın adı ebübekir ya, mısTafa dēyin geçiyō. **91** benim zileli usTa kara _memmeT: mısTafa dedi sen _iki Tene bi yalançı şāhiT bul da benim, **92** dedi tanışım var ħākim hüseyin bey dedi. o zaman da hükūmeTde ħalk partılılar çoudu, bu da ħalk partılı. **93** öndan _sōna beñ dedi bi mağgemede bunu böyüdür çıharurum dedi dışarıya dedi, zileli ya işi ğücü hileli yanı. **94** beñi çalışTuracağ benden _isTifāde edecek. iki sene kōy trař eTdim, bi teneke būdāy vermedi, **95** ānadiñ mı. yazın satardı būdāyı bi dağım _elbise yaPTururdu, bi potin alurdu, kola gravat gezerdi öle. **96** bi teneke būdāy vermedi. lan ölüm, sen çalışTın baña, **97** anladın mı aha şunnarı, beř tenekeyi al da ğötür de anneñ bulgur yapsın demedi. ilk _usTam ğaraliydi, **98** onuñ emmisi ğarali. o da zileliydi dış çekiyodu dıççıydı. bu da dış çekiyodu. **99** hem dış çekerdi hem saruluh keserdi, hem de berberdi. saruluh řu damān altında, dodān altında ördā bi imlāk var, **100** onun damarı vardur oñu keser, on beř ğün şeyapardılar, **101** ne yiyecān ne içecān işTe pēriz verürdü onu söylerdi yanı. bunu yapınca saruluh ħasTalı _ğedi yodu yanı. **102** yanı eşKi yemiyecān, datlu yiyecān onları söylerdi yanı hē. **103** şey yapardı ğafalara o şöyle vuru yolar ya bardānan, ħacımad vururdu. vücutun her tarafına vururdu yanı. **104** işTe elli beşTe girdim onuñ yanına, ördan berber abduñanın yanına girdim, **105** ördan çığTım berber üsüyünün yanına girdim. ördan çığTım berber ihsanın yanına girdim, **106** en sonunda elli yedide bu ğara memmüşün yanına girdim. ortalığTa dolandım öle. **107** o ğara memmüşün ördā da okuldan çığTım yanı, ikinci sınıfTan, oğur _yazarlı da bilmiyodum. **108** zileli usTam ğara memmüş bu sefer beni okuldan çığardı diyo ki: **109** oğur _yazarlı ol-muyana sır bileme ğuddürmüyecekler diyo. **110** ħākim ğeldi traşa da dedi ki bunu niye çıhariyoñ dedi, ğafa almıyo bunuñ dedi oğur _yazarlı dedi. ħākim de baña puğ! **111** sana dedi yüzüme tükürdü ğavat ölu ğavat! **112** ğozelim, yağışuhluyum baña bi de tüh dedi, bi

de dedi oğumayı bilmiyoñ he mi dedi. **113** çocüm ya ħabluki harfleri biliyom biri_birine çatuşduruyom da oğuyamıyom.

114 bu ħara memmedin ördaykene, adam devamlı raħı içiyodu, şarap içiyodu. öndan_sōna bu şeyde de toħatlı abduıllanın oruya da ħederkene ħünde bi kilo şarab_alı-yodu anladın mı, ħafayı çekiyodu. **115** baña yemek getüTdürüyodu evden, bi de bi zem-bili vardı kiloluh şarap şişesi var_ıdı. bi de şaraPçı māmud vardı cāminin ħarşusunda. **116** oña her_ħün şarap getürüyodum zembilin_ıçine ħoyuyodum. **117** bir ħün de biri dedi ki lá dedi zembilden bi şey aħıyo dedi. **118** baħTım ki mantarı çıħmış, şarap boşalmış yarıya ħadar. hemen_örda atatürk okulu var_ıdı, **119** ördä çeşme var_ıdı çeñáde, lán dedim usTa döer dedim üsTünü suyunañ doldurdum aldım ħötürdüm. **120** mārısem şarap bozuluyomuş suyu ħoyuncu. neyse onuñ ördä yer varıdı oñu oruya ħoydum. **121** içeriye girip bardaħ bardaħ atıyodu. öndan_sōna cekedi ħeydi bıraħTı geTdi, foteri de ħafıya ħoydu. **122** şaraPcı māmuda la demiş: bi şarap ver, demiş. içmiş_ıçmiş bu şarap öndan dóól. **123** o seniñ verdün şarap bozuħ demiş. ördä ħafayı buluyo ħeliyo, **124** aradan bi_ħaç ħün ħeçTi ħene aynı, aldım getürüyom, **125** ħene soyħa mantarı nasıl ħoyduysa şişe düşmüş, şişe boşalmış, ħene su doldurdum ħötürdüm. **126** öndan_sōna ħene ħediyo şarapcı māmuda şarap ver deyin, lan diyo deyyus diyo baña kótü şarabı ħonderiyoñ diyo. **127** o da diyo ki: yav aynı bu şarapdan veriyom, diyo. **128** sen diyo bu çocuu bi sıħışTur diyo, bu neyinnesi. sōna ħafayı çekTi ħeldi, **129** dedi ki sen dedi şarabı alur_almaz ge-türüyoñ mu buruya döru dedi. lan baħdım er veya ħeç bu çıħacaħ dedim. **130** dedim ki usTa dedim iki seferdür ki bu şişe düşüyo, boşalıyo, **131** ben de okulun ördäki çeşmeden dolduruyom, getürüyom dedim. lán dedi ben de şarapcıya maħana buluyom dedi. **132** niye dedi doldurup getürüyoñ dedi, ħalanımı al getür dedi. **133** su ħoyuyoñ, dedi şarap dedi bozuluyo, dedi. o ħün dömedi amma bi_ħaç ħün sōna dóódü yanı adam_ħııllı. **134** kūrānen baña bi çaldı. kóz kūrāyenen, tavaynan yanı tavaynan öle oldu.

135 bin doħuz yüz atmışTa traş ediyodum kóyleri, üçħózenle arzuıñarı éyice sa-natı belledük yanı. **136** sanatı belledükTen sōna bıraħTım kóyleri. öndan_sōna duran vardı ħalfam bi de bi māir vardı, **137** o berber ihsanın ħardaşı. bunnar usTa ħeTdükTen sōna şaraP_alıyodular, ortaħ_ıçiyodular berāber. **138** öndan_sōna, beñ_onların çırāydım onnar ħalfaydı beñ çıraħ. onnar da alışTılar şaraba. **139** o ölüncüye ħadar de-vam_eTdi o duran duran. ben ördan çıħTım o pepúk mısTafa vardı berber, **140** kór ħacāmed çalışdırıyodu orayı, o ħāveyi amasya yolunda. ördä çalışıyoduħ. **141** bu

kesükbaşın imamı da hasan efendinin ölu yusuf tıraşa geliyodu. o yusuf dedi ki: **142** yav biz aşam ğuran ğursuna gèdiyoh, dedi. siz de gelin, dedi. **143** ğuran örenin dedi pepünen berāber. pepúk dedi ki yav benim oğur yazarlıh yoğ, dedi. **144** o asKerden gelmiş idi. benim de oğur yazarlıh yoğ. yav olsun dedi biz dedi size ders verirüg örenürsünüz dedi. **145** gèdiyoduğ bu okul doluydu bütün böyle. **146** hep asKelli i yapmış memed demirel, saduh hoca, kara memed, öndan sōna guyumcu nevezad, **147** abisi mısdafeñdi. o erhangil hep bütün geliyolar. geberecōn āmed çoğ o aħrenner geliyolar hep ğuran örenmiye. **148** yeni memedlerin alefendi, ali çavuş o da geliyodu. **149** aradan üç dört ğún geçTi lan sıhılıyoğ, darılıyoğ, utanıyoğ ānadiñ mı, su-ter içinde ğalıyoğ. **150** çay yapuyolar, püsğúT dādiyolar, iki üç ğún geçincik mısTafa dedi ki, pepúk mısdafa: **151** ben daħa gèTmiyom yav, dedi. benim ğafa almıyo, dedi. **152** sen gètmiosan ben de gètmem, dedim biraħduğ geldük gèTmedük dā. öndan sōna oruya da hep bütün esrarkeşler geliyo pepōn oruya. **153** traş elli ğuruş üsa bi lira veriyolar içerde esrar içiyolar. çobanlarıñ mısTafa, çobanlarıñ āmed, bu şey ibin ali, ali ğuş, **154** bu ğafadallar, öndan sōna bāyim recebōn mısTafa... **155** hep oruya geliyolar aħşamınan da raħı içiyolar önda. bu pepúk da para veriyolar dēyin ğavat onlara ğöz yumuyo. **156** içiyolar, gelincik sigarasına sarıyolar esrarı o içiyō oña veriyo, o içiyō oña veriyo ğafayı buluyolar. **157** duman oluyo her taraf ben de uyumuya başlıyom böle, **158** mısTafiya diyolar ki: la seninki uyumuya başladı gine, diyolar. esrarın dumanı uyuduyo. **159** öndan sōna mısTafayınan kōtü olduğ çıħTım beñ ördan ğalfaydım önda. **160** ördan çıħTım öndan sōna, mecōn üsüyünün oruya girdim kōprünün başında topçam garacı da önda. **161** bi de kesükbaşın ördan bu mısTāfendi beñi çevürdü, dedi ki: yav sen neye gelmiyoñ, dedi. **162** dedim ki: yav ğafam almıyo, dedim. ħarfleri, türkçeyi bileme oħuyamıyom dedim, **163** iki harfi biri birine çatuşTurup oħuyamıyom dedim. dedi ki: yav o pepün ördan çıħ, dedi. **164** oruya hep esrarcılar geliyo, ördan çıħ dedi. başKa bi yere gir, sen gel ben saña yardımcı olurum, dedi. **165** ben de dedim ki: ben çıħTım ördan dedim. **166** ħaħ ēyi eTdin dedi. seni dedi o esrara aluşTuracaħlar dedi önda. **167** bizim enişTe de gèdiyo oruya, hep gediolar, hep esrar içiyolar, dedi. ēyi dedim neyse geTdim gene ğuran diline başladıuğ. **168** başTan başladūh öbür başTan çıħduğ. yeniden bi dā başlaTdı bu sadıħ hocadan alıyom, **169** öndan sōna gabān memed emmiden alıyom, gabān memed emmi de bu kesükbaşda meezin idi oruya verdiler. **170** ğara molla da imam dimortalı, vayiz, yanı müfTü olacağ bi adam yanı. memed barudun zamanında, **171** bu ismail ħafız da o

zaman geldi, o okulda yatıp galhıyodu gova mällesinin. bi yatağ, **172** bi yorgan getürdü örda yatıp galhıyodu. İramazanda muKābeleyinen kıldırıyodu. **173** sōna da buriya aldı imam olarağ ismail hafızı yozgatlı.

(Askerlik hatıralarınızı anlatır mısınız?) **174** bin doğuz yüz atmış dörTde asKere gettim. manisada asKellie başladım. **175** ördan da girāca daıtım oldum. örda da berber_olarah asKelli bütürdüm. piyādeydim örda. **176** roket_atardaydım da roket_atar biTdükTen sōna hizmet kıtāsında galdım gazinoda, berber_ıdım örda. **177** iki señe asKellik yapTım. dörd ay acemilik yapTım, yirmi ay da usTalığ dönemi yaptım. asKerden sōna gēne berber dügganı açTım berbere devam_eTdük. **178** elli_beş señe berberlik yapTım. hızarçılığ da yapıyodum. **179** ilk dügganım o, beklōn garşusundaydı örda. **180** öndan_sōna mādenden emekli oluncu dörTlerin çeşmenin_oruya geTdim. eki sene örda galdım. öndan_sōna bu tarafa gōçTüm. **181** yirmi_iki sene mi yürmi_üç sene mi gal-dım örda öğretmen duranın örda.

yetmiş_birde evlendim. **182** atmış_doğuzda asKerden geldim. yetmiş_birde yirmi_yedi yaşında evlendim. **183** öndan_sōna da işTe o okula devām_eTdım, şeye ğuran_ğursuna. tecvidi oğuduğ, gozelce ğurani örendim eyice, **184** yeni türkçeyi de örendim. hariçTen ilkokul diPloması aldım. **185** nevzaTın ābisi mısTāfendi sāyesinde diPlomamı da aldım allah rāzı olsun. **(Öldü mü o?)** yoğ yoğ duruyo da yaşlı hasda düzeni yoğ.

-XI-

Anlatan	: Hasan DOĞTAŞ, 83 Yaş (1938 Doğumlu)
Derleme Yeri	: Turhal – Sarıkaya Köyü
Derleme Tarihi	: Aralık 2020
Konu	: Turhal’a Erdal İnönü’nün Gelişi

1 o şey var ıdı kesúkbaşıda yatıyō mezarı orda, bekir şeyhōlu, bekir şeyhōlu var orda yatıyō şincik bu bekir şeyhoğlu burda belediye başkanımış. 2 o asiri mezerlın eTrāfını yapTurmuş, oñdan ısōña varvaranın suyunu getürmüş, 3 oñdan ısōña o birinci belediye siteleri var oraları yapTurmuş, 4 belediye hamamı falan var orayı felan o yapTurdu. Bunun milletvekillindeydi işTe elli yedi miydi ğaç ıdı, 5 bu inönü zileye gelmiş, inönü zileye gelmiş. 6 zilede ğaz yımirtası vurmuş ğafasını ğırmışlar inönünüñ. bu beklōn dursunun evi var ıya o iki ğatlı, 7 altı ğāve, üsTü de otel ıdı, toğatlı fazlı efendi’nin ıdı orası, oraya otele çığdı, pencereyi açTı, 8 bizim partı da onun ğarşusunda Taşlılı irbām emminin eviñin altı halk partısı, 9 orayı işletiyoh babamınan. millet oraya toplandı, inönü de geldi pencereyi açTı, 10 ğafası sarılı, ğafayı çığardı ordan ğonuşTu. ben de işTe çocūdum o zaman. orda ğórdüm işTe inönü’yü. 11 orda ğonuşTu bu bekir şihōlunun milletvekilli zamanındaydı işTe. 12 orda şeyin, benzinci nūri bozđurTun üç Tene Kamyonu vardı, yeni bi Kamyon aldı, 13 laz hasan sürüyodu, biz de çocūh onuñ içine doldurdular, 14 “yā yā yā, şā şā şā ismet paşa çoh yāşa” dēyin bāriyoh. bize veriyolar Taşı Bazarda, biz de sağlanıyoh Kamyonun içine. 15 mārsem adālet partılılar bizi Taşlıyomuş. halk partıyı istemiyomuşlar. 16 oñdan ısōña Taş ımaş atarsalar yatın dediler bize, biz ıde yaTduğ çocūh. 17 Bazarı ımazarı dolanduh birağduğ geldük. oñdan ısōña işTe öyle oldu oñun şey zamānında. 18 o iki devre mi ne milletvekilli yaptı. babayit, yağuşuğlu bi adam ıdı, fōtör şapKalı. 19 babası vardı asır bey tuvaletin oldu yerde de evleri var ıdı. evleri ordaydı. annesi çerkez bahçebaşlı. 20 işte iki devre milletvekilli yapTı o. o zaman da hasTalandı adam. 21 işTe o zaman da atmış ihdilalı oldu atmış ihtilalı. hē öyle oldu.

Anlatan	: Suzan OĞUL, 76 Yaş (1944 Doğumlu)
Derleme Yeri	: Turhal Merkez
Derleme Tarihi	: Aralık 2020
Konu	: Anlatıcının Çocukluk Yılları ve Evliliği

(Nerede doğdunuz?) 1 turhalda dödüm. hamam mahallesinde. lisan ayında dömuşum. bayır mahlede boyuk eki gatlı evimiz vardı işTe örda dömuşum. 2 öndan_söna okul çama gelincik de babannem: 3 ölan saña Kız bana, ben Kızıma guran belledecām der döva ederdi, terzülük belledecām deyin babama vermedi beñi, ilkokula göndermedi. 4 işTe Kendi elimden duTdu guran belleTdi, öndan_söna guran biTdi, 5 artuğ gaç sene sürdü iki_üç sene sürmüşTür. 6 öndan_söna da terzülüğa gönderdi bidā on_üç, on_dörtT yaşlarında var_ıdım işTe terzülük bellemeye geTdim. 7 terzülüğü belledim, babam bi_tane dikiş makinesi aldı güzel, işTe singer şincik hālā var da dikiş dikmiyo dā. 8 öndan_söna biyi dikişi bitürdüm biyo da naħışa geTdim. 9 naħış belledim işTe, naħış da şey de çarşunun içinde şu örda düggannar felan var ya. 10 gıyumu düggannarı falan bu tarafTa, artuvalının maazası var örda işTe. 11 ördıydı naħış belledüüm yer, örda naħış belledim. delüğişi, çin_ınesi falan işTe. 12 öndan_söna eve götürdük makineyi, bi dā evde devamlı dikiş dikTim, 13 çırağ_aldım yanıma, naħış belleTdim, dikiş belleTdim öndan_söna işTe öyle.

(Kaç yıl terzilik yaptınız?) 14 çöñ, evlendim gene yaPTım. diğdım dikişlerin parası da çur_buçuh harc_oluP geğiyodu işTe, 15 para birükTüremedim heç bi_zaman. 16 yalnız o çıñannar para veriyolardı işTe, o zaman bilezük de çoğ ucuz_üdü, 17 her çıñandan bi_tāne bilezük alıyoTum göluma daħıyodum. 18 naħışTan çıñannar yāni, örenip geğenner, Kızlar bi bilezük parası veriyolardı işTe. 19 ben de bilezük alıP göluma daħıyodum. iki sene ben onlara hıżmat_ediyoğum, e onlarında bir garşulunu vermesi ilāzım 20 belleTiyodum onnar da Kendi gönüllerinden, öyleydi yāni şey öyleydi Kural.

(kim var senin öyle çırak olarak yetiştirdiğin şu an?) 21 biri öldü biri, 22 biri de uzağ bi_yere evlendi geTdiydi onun da başıña bi_şeyler gelmiş, ben bilmiyom onları da. 23 işTe bir gaç dene biri de kóydeydi, o da almanyaya geTdi heralda. 24 kóylüydü naħış belleTdiydim oña da. unuTdum da daha da.

(Küçükken tarlalara gidiyor muydunuz, çalışmaya falan?) 25 tabi babam çifciydi, Kendi tallamıza gèdiyoduđ. arabamız var_ıdı bizim, ökúz arabası oña biniyoduğ gèdiyoduđ. ā yerlerine çoğ gèdiyoduđ, Sebze ekiyoduğ oruya. hark yapar sularduğ onnarı 26 dazyayoluna da gèdiyoduđ babam_oraya bağ felan dikTiydi. hayva, elma çoğ olurdu; toplarduğ yerdük. 27 bizimki de evlendikTen sōna o bağı bozdu tallayaPTı. bağda üzüm oluyodu, yaprağ falan ğıryoduğ işTe.

(Evlilik süreci nasıl oldu, kaç yaşında evlendiniz?) 28 yirmi yedi yaşında evlendim. babannem vermediydi beni gelenlere, 29 dúnürçülere, bi eviñ bi Kıızıyım ğıyamıyodu vermeye işTe. 30 işTe bu da ilhāme ğalangil o bayırda öldüya onun_ünan şıkran ğalañ geldiler, geldiler işTe orda ben de dikiş dikiyodum devamlı nağış, 31 dikiş ilhāme de o bayırda bizim_ađrabālardaydı gelin. 32 orda imrenmiş işTe geldiler, babañı getüdüler, o da bāndi, 33 ben de bi şey demedim. öndan_sōna dúnür oldular, verdiler. babannem dursaydı ğene vermezdi de öldüydü. 34 ğórmedi benim evlendümü. evlenmeden bi sene mi eki sene mi önce öldüydü. 35 bi gribinen öldü heç rağatsuzluu yo_udu öyle, yaşlıydı ya. 36 öndan_sōna verdiler Sātin özlem ablañ bizim_evdeydi, yeni döduydu. 37 beñ gelin geTdikden sōna özlem bi yaşında var mıydı, yoğ muydu bilmiyom, yoğ yoğ bi_yaşında yo_udu daa yeni döduydu, 38 bir_aylığ falan. öndan_sōna abiñ oldu işTe dúún olduğTan sōna. 39 amān fakir yere geTdim, bi ğórsen ölüm, bu ābini yeni doum eTdim, 40 öndan_sōna o ilhāme halān çocu olmuyodu ya oñun ğocası ğadir, içmiş_ıçmış gecenin yarısında geldi. 41 ben dağa ğırđlıyım, öndan_sōna ğapıya kúüt kúüt kúüt vurdu. 42 Kıaynatam nacā eliñe aldı endi aşşāya, señ kimiñ ğapısını dekmüğlüyoñ deyin, bunların peşine düştüler, 43 ğovaladılar, babañ peşinde oñlar onun peşinde tē bayıra ğadar çığmışlar. 44 aramış bulamamışlar, yanında arđadaşı var_ımiş bi_yere soğmuş_oñu, 45 Kendi evlerine mi neye soğmuş. yağalıyamamışlar gerisin geriye geldiler. 46 iki çocüm da o evde dödu en ğuccük ölüm bu yeni evde dödu. o evde on bir, on iki sene ğaldığ. 47 biyi bu ev bitmeden buruya getürdüm osman ölümü, şu eviñ altına samanlığ atıyoduğ, 48 mallara saman atıyoduğ, orda da balğön vardı. öndan aşşaa düşmesiynen ağa bu annı şişTi balön gibi, 49 ğafa yarılmadı da, ğan da ağmıyo şiş. alduğ hemen ğasTāneye ğötürdük işTe melheminen yedi orayı Kendi Kendine éyi oldu.

50 Kıızlarınan işTe geziyoduğ, tozu yoduğ arđadaşlarınan o baña telefon ediyoya ğanı ğava isTanbuldan, 51 o geliyodu bi emine ğanım vardı arđadaşıım o geliyodu. tallıya gèdiyoduđ beraber, tuda gèdiyoduđ, 52 emmimgilin Kıızlarınan neyinen. ā yellere,

orman bālarına tuda gēdiyoduḡ, **53** tudu topluyoduḡ birem, birem, birem eḡi helki emmim gōtūrüyodu satıyodu, **54** ḡaşıḡ yapıyodu. toprakene hem yiyoduḡ hem topluyoduḡ işTe. **55** meraların oyanda o tarafTa bu dedūm yer. oruya geze geze gēdiyoduḡ. **56** bosTan bekledim babannemnen o merelerde, çevlūklerde bekledūk bosTan, **57** gūmene yapıyodu deden eḡi gatlı boyle merzūmen de yapıyodu, çıḡıyoduḡ orda yatıyoduḡ işTe. evelden bosTan bekleme var_ıdı.

(sizin kökünüz nereden geliyor?) 58 kōk yoḡ olum, kōk turḡallıyuh biz. benim babamın babası da turḡallı yedi ceTdimiz turḡallı. **59** babam çoḡ içiyodu, amān babasuz evlaT nōlacaḡ işTe babannem peḡi_sıra dolanurdu dūún zamanları. **60** zaten evelden de yemek yapmıyolardı, meze yapıyolardı, **61** içgiyinen meze masāya guruluyodu. işTe babam da içerdı o dūúnlerde, **62** gece de gēdiP getiriyodu babannem. bir gūn de babannem gēTmemiş mi bilmiyom nasıl olduysa, **63** gelmiş_ahur ḡapısının önüne düş yaT. orda uyu Sabaa ḡadar, **64** işTe Sabānan orda buldular. benim dedem erken ölmüş. **65** babam annesinin ḡannındaymış yedi aylıḡ dōmuş üzüntüyūnen. pambuḡlarda böyüTdüm diyodu hē. **66** sonundan yeniden evlendi babānnem, övey amcalarım var. **67** evlenmezdim de deyo eḡmā kanneyinen alıyoduḡ deyo erkekler gēdib alıyodu deyo, ḡadınnar gēdemiyodu deyo işTe.

(Savaşlara katılmış mı sizin dip dedeleriniz?) 68 babannemin ḡardaşı babannemin dūúnünde eḡi dene mi üç dene mi gēTmişler, **69** daḡa da gelmemişler şehiT olmuşlar. çanaḡgale mi bilmiyom nereyse işTe. **70** babannemin birinci dūúnünde oluyo bu. ḡamamında diyo ḡamamında haber geldi diyo, **71** ḡamam yapılyodu evelden işTe, gelinlere ḡamam yapılyodu. babasına ḡaber gelmiş, **72** babası toḡada gēTmiş toḡaTda ḡara ḡabellerini almış gelmiş işTe. **73** cenāze ney gelmemiş cenāze oruya gōmüyolar, öldüü yere gōmüyolar. **74** birinin_adı ali ḡardaşıım derdi. ötekileri bilmiyom adlarını. dedemiñ ḡardaşı youmuş heralda ḡafız_ımış dedem. **75** o da üç senelik evli ölmüş o zamannar aḡa boyle ḡasdalıḡ varmış işTe o ḡasdalıḡTan ölmüş gēTmiş. **76** salgun ḡasdalıḡTan ölmüş. **77** üç senelik_evli ḡalmış işTe babannem, babam da ḡannındaymış işTe o zamannar yedi aylıḡ dōmuş. hePsine de allah raḡmed_eylesin.

-XIII-

Anlatan	: Ali Eren YÖNTEM, 64 Yaş (1956 Doğumlu)
Derleme Yeri	: Turhal – Bahçebaşı Köyü
Derleme Tarihi	: Aralık 2020
Konu	: Anlatıcının Askerlik Hatıraları

(Hayatınızda unutamadığınız bir hatıranızı anlatabilir misiniz?) 1 saña bi hātīrāmı ānadıyım ölüm. sene yetmiş dörd. ārı doubeyazdıTda asKelliğ ediyom. 2 o zamanar asKelliğ on sekiz ay idi. bizim tugay tam isak paşa sarayının etāndeydi. 3 isak paşa sarayı biliyoñ mu esKi bi saray yanı. bu isak paşa sarayı tā bin altı yüz seksan beşTe yapılmıya başlanıyo tam doḡsan doḡuz yıl sōna bitiriyolar. 4 nerdeyse yüz yılda tamamlanmış yanı. 5 bizim oruya beş kilometre uzaḡdaydı emme biz orayı görebiliyoduḡ dan etaane yapmışlar idi yanı yūksādi. 6 gece oldu muydu öle güzel görünüyodu ki bi gör. oraları bi de ıştımlar. 7 bi tarafında da ārı daı var. yanı yerimiz havadar çoḡ güzel bi yer idi. 8 şincik orada beñ piyāde idim. emme sōnadan orda beñi çavuş yapTılar. 9 liseyi bitirmiş idim ben, ondan dolayı beni çavuş yaPTılar. ġafam çalışıyodu. 10 orda asKellere bazı ders neyin de veriyodum. oḡuma yazma bilmiyen asKeller oluyodu onnara oḡuma yazma örediyodum. 11 benim gibi liseye ġadar oḡuyanlar var ġısa onnarınan beraber caḡıl asKellere oḡuma yazma örediyoduḡ. 12 ney ġıse şinci asKellimi bitürecām az ġaldı bitmiye. 13 üç dört ġün felan ġaldı yānı. ulan diyom şurdan bi sıḡıntılı olmadan bi gideydim diyom. 14 çünkü bizim bölümüz hep sıḡıntılı adamlardan oluşuyodu. esracı mı dersin, cilatçı mı dersin, psikopat mı dersin, delü mü dersün hep sorunlu adamlar idi her türden insan var yanı. 15 benim de bi şeyim yōdu emme beni de oruya ġoydular. artuḡ onlara bi şeyler öretsinler deyin mi ney ġınesi bilemiyom. 16 ilk asKere geTdúúmde bölúún komutanı yüzbaşı ecmel komutan idi adı, beñi çaardı odasına dedi ki: ölüm bi sıḡıntılı var mı dedi, 17 ḡap ġullanıyoñ mu dedi yoḡ, psikolojik bi sorunun var mı dedi yoḡ, içKi sigara neyin içiyōñ mu dedi yoḡ, 18 yanı seni bu bölüe neye verdiler deyin soruyo biliyoñ mu hep sıḡıntılılar var ya. 19 neyse beñ asKelli orada bütürdüm emme çoḡ bādire atlaTdim. neyse son ġünnerde işTe bi sıḡıntılı olmadan ayrılaydım şurdan deyin de sōleniyom. çavuşluḡ yapıyom. 20 bir ġün nöbetçi ġötürüp getiriyōḡ işTe. bölüKTen asKelleri alıp nöbet dutulan kúleler var ġaldımız yere bir saat uzaḡlıḡda oruya onları

götürüp getürmesi tam bi saat sürüyodu o zamanlar. **21** neyse dört dene asKer alıp gütürecām saat sabahın dördü mü beşimi ney işTe ğaranluh hava daa ışımadı. **22** üç denesini hazılladım bi denesi hasTa. **23** ben dedi gelemiyecām dedi hasTayım dedi. şimdi hasTa oldu_muydu yedek asKer gütürülür. nöbet lisTesinde yedek asKeller vardur biliyoñ mu, **24** ordan baħdım kimler var en üstde bi asKer var dedim onu ğalduruyum da onu gütürüyüm ballı dedim. **25** neyse ğaldurdum bunu baña dedi ki: çavuşum dedi ben dedi rapolluyum dedi. eyi o zaman dedim seni bölün assubayı buruya neye yazmış dedim, **26** yedek olarak dedim biliyoñ mu. ben rapolluydum dişim ārıyodu dedi. **27** eyi şincik nassın dedim şincik dişim ārımıyo dedi. tamam dedim seni dedim nöbete gütürecām dedim. **28** tamam dedi üstelemedi. hemen ğeyindi neyse yola çıħduħ. **29** haydī gedduħ külelerde deşimi yapTuħ onnarı oruya bıraħdım. dönüyoħ ordan aldüm asKellerinen. **30** neyse yolun yarısına gelduħ asKelleri bıraħdüm yerden tüfek sesleri geliyo biri ateş ediyo yanı bi beş altı el ateş edildi. la nöluyo dedim orda acaba. **31** neyse doldur_boşat yeri var_ıdı biliyoñ mu asKellerdeki carcörleri oraya bıraħıp bölüe dönerdük. yarım saat sōna oruya gelinci onlara sordum: **32** o tarafTan dedim tüfek sesleri geliyo neyinnesi orada ne oluyo dedim. **33** oradaki ğörevli asKellerden biri dedi ki hazır kıtānın dedi tatbikatı var onlardur dedi. **34** eyi dedim neyse carcörleri oruya bıraħduħ bölüe döndük. tabi bu arada aradan bi saat geçTi. **35** neyse üstümü çıħardım yata_ama yaTdım. aradan bi on on_beş daĶĝa geçdi geçmedi biri haber getürdü ki bölüe bölüe senin o gütürdün asKellerden biri havıya ateş ediyo, **36** şimdi de çenesine dayamış intār edecāmiş deyin. ulan beni bi ateş basTı. **37** ğördün mü ya biyi deyin çocua bi şey olursa vicdan azābı çekerim diyom, benim de asKellik bitmez diyom. **38** neyse o dönemde tugayın nöbetci komutanı gediyo albay mı yarbay mıydı işTe şimdi hatıllamıyom oruya, **39** yalvarıyo yaħarıyo asKeri iknā ediyo yapma etme deyin. **40** onu intārdan vazgeçiriyo. işTe benim o dişı aarıyan, gütürdüm asger_ımiş, **41** sōna asKeri ğonuşduruyolar neye bölüe yapıdın ölüm deyin. bu asKer yeni gelen bi asger_ıdı biliyoñ mu. **42** o zamannar asKerde devrecilik var_ıdı yeni gelenelelere alt_devre deñürdü. **43** ald_devreler üç dörd ay eziyet ğörürdü yerlerdeki ğübürleri temizle, bulaşuħları yıħa, **44** yemā büşürmiye yardım et gibi ayaħ işlerini hep onlar yapar_ıdı. **45** bunun da canına taħ eTmiş artuħ ben demiş bu devrecili bitirecām demiş. **46** suçu baña atmamış çavuşuñ bi suçu yoħ demiş, beni burıya yazanlarda suç var demiş, **47** beni rapollu oldüm halde nöbet listesinin yedēne yazmışlar deyin sōlemiş. **48** o zamannar bölük Ķomutanın yardımcısı var_ıdı kenan tēmen, vekāleten o baħıyodu bölük

Komutanı izne ayrıldıydı. **49** beni çardı yanına: neye bōle bi Һata yapTın dedi. dedim komutanım: **50** ben Һata yapmadım dedim nōbet lisTesinin yedēne onu yazmışlar ben de onu aldım gōturdüm dedim ben nēdiyim yazmasalardı gōtürmezdim dedim. **51** sōna ben cezā neyin almadım emme bölük komutanın yardımcısı kenan tēmen oda hapsi cezāsıyanan cezalandurdular. **52** o zaman assubay neyin de cezā aldı mı onu bilmiyom. **53** o asKeri de bizim bölükTen aldılar başKa bölüe gōydular. onun ğendi devreleri var_ıdı beř altı ğişi onlar da bu olaydan sōna biraz rahat eTdiler. neyse iřTe bōle oldu. **54** bi sıhıntı çıłmadan şuradan bi ğedeydim dedim emme çoł büyük bi bādire atlaTduł orda. **55** belki de o asKer ğendünü öldüreydi benim başıma daҺa büyük şeyler gelebülürdü yanı. **56** asKelli bütürdüm geldüm ordan sene yetmiş dört, yetmiş beşlerde yanı.

Anlatan	: Ali Âdem YAŞAR (Emekli Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni), 81 Yaş (1939 Doğumlu)
Derleme Yeri	: Turhal Merkez
Derleme Tarihi	: Aralık 2020
Konu	: Turhal Yöresinde Söylenen Atasözü, Mani, Deyim Dua ve Beddualar

a. ATASÖZLERİ

- 1 aş daşınıcı kePçiye hesaP sorulmaz.
- 2 aúTosda gölge arayan, zemheride ğannını oalar.
- 3 ay dóar gedüünden, insan_utanur dedüünden.
- 4 ayrıny yoĥ içmiye, ğümüş kóprü isTer geçmiye.
- 5 bi kótü dana bütün sıra yular ğırduru.
- 6 çĩ yiyeniñ ğannı arır.
- 7 dā başına harman yapma, savurursun yel_ için.
- 8 delü ineKTen aĥıllu buzā çıĥmaz.
- 9 dókülen su, ğabını doldūmaz.
- 10 edePsüzden edeP_ören.
- 11 el_atına bineñ, yaru yolda ener.
- 12 elden gelen oún olmaz, o da vaĥdında bulunmaz.
- 13 elli paTlasan, yüz çaTlasan nasıP şaşmaz.
- 14 eşşē aĥıra çekmekle at_olmaz.
- 15 even_öküz saban ğırar.
- 16 ğapıñı kitle, ğomşunu hırsuz dutma.
- 17 ğaraĝışda ğarlar marTda yāmaz, nisan da durmassa dēme keyfine.
- 18 ğarı vardır ğişiyyi yeşil yapraĥ_eder, ğarı vardır ğişiyyi ğara topraĥ_eder.
- 19 ğatın kadrini bilmeyen aç ğalır.
- 20 geçi neriye gederse, olaı da orıya ğeder.
- 21 ğendü sókúünü dikemez, ele terzilik_eder.
- 22 ğızım saña diyom, gelinim sen eşiT.

- 23 gúTdüü üç dene davar, ıslı dāları dutar.
- 24 hāline baħmıyo ħasan daına oduna çıħıyo
- 25 ırmān yanda dere çālamaz.
- 26 ısmallama hac ğabul olmaz.
- 27 kenarına baħ bezini al, anasına baħ ğızını al.
- 28 kópē gem vurma, gendüñü at sanu.
- 29 otumuyom diyen minder çürüTü, yemiyom diyen ocaK söndürü.
- 30 su desdisi, su yolunda ğırılı.
- 31 su öñüne deirmen yapma, öütürsün sel için.
- 32 tallayı daşlu, ğızı ğardaşlu yerden.
- 33 yaħına erinen, uzā gerinü.
- 34 yel esmiyinci, çöp ırgalanmaz.
- 35 yılan ēirilü, bürülü delüe gelünce dōrulu.

b. DUALAR

- 1 allah analu babalu boyüT süñ.
- 2 allah āzıñ dadını bozmasıñ.
- 3 allah bimbir berekeT versıñ.
- 4 allah gelün eyülü versün.
- 5 allah duddüñu altun etsin.
- 6 allah gōñüñe göre versin.
- 7 allah ħayurlu Kıpılar açsıñ.
- 8 allah ne dilēñ varsa versıñ.
- 9 allah ne muradıñ varsa versıñ.
- 10 allah oul eKmē yedüsüñ.
- 11 allah tekerine daş dēdumesıñ.
- 12 allah yoluñu açúħ eTsin.
- 13 allah yoluñu yoħuş etmesiñ.
- 14 el öpenleriñ çoħ olsun.
- 15 geçmişleriñiziñ canına dāsin.
- 16 geldüñ yollar kabe yolu olsun.
- 17 ħānenize hızır ūrasıñ.

- 18 keseñe berekeT.
- 19 ömrüñ_uzun dúñüñ güzün_olsun.
- 20 toPrā bol olsun.

c. BEDDUALAR

- 1 allah derT veriP de derman vermesiñ.
- 2 allah uyuz eTsiñ de derman vermesiñ.
- 3 azın içine aħsıñ.
- 4 āzından bunnuñdan gelsiñ.
- 5 babalar oħluyasıca.
- 6 başşıñı yesin
- 7 bizim gelin ħalı getürür, ğendü serer ğendü oturur.
- 8 boyuñ devrilsin emi (öl anlamında ğullanılır)
- 9 bunnuñdan fitil fitil gelsiñ.
- 10 erişmeyesice.
- 11 ğarababa ye.
- 12 ğıran giresice.
- 13 ğıran girsıñ.
- 14 ğözü kór olmayasıca.
- 15 ğúvendüñ dallar ğırılıñ.
- 16 ibimiyesice.
- 17 kör_olmayasıca.
- 18 murad_almayasıca.
- 19 ocaı batasıca.
- 20 ocān sōyünsüñ
- 21 ölme, yıtme, sürün.
- 22 Sabā çıħmayasıca.
- 23 sülük gibi sürünesice.
- 24 şışdüü yerden paTlasıñ.
- 25 tostopul_olda zabā çıħma.
- 26 töremiyesice.
- 27 organlara giresice.

- 28 yerin dibine giresice
29 yeşermiyesice.
30 zihımın kókünü ye.

d. DEYİMLER

- 1 beli bıhıñı ğopmağ: Çok yorulacak kadar iş yapmak.
2 çarpana çalmağ: Çok yoğun olmak.
3 çenēñ baına - Çok konuşan
4 cayırdağ uçmağ – Bir anda devrilmek
5 duman_aTdırmağ: Tüketmek, ortada bir şey bırakmamak.
6 dirim iti gibi titremek: Çok üşümek
7 ğaraltusu ğaybolmağ: Ortadan kalkmak.
8 ğoğmuşluğ yapmağ: İki kişi arasında laf getirip götürmek.
9 ğóónü dönmeğ: Midesi bulanmak.
10 hersi çığmağ: Sinirlenmek.
11 heç dadım duzum yoğ.
12 hıllı durmağ: rahat durmak.
13 nikrağ getürmeğ: Bıkmak, usanmak.
14 mufaad_olmağ: Sahip çıkmak, göz kulak olmak.
15 sıtğı sıyrılmağ: Birini eskisi kadar sevmemek, ondan hoşlanmamak.
16 yēniceklik eTmek: kendi işi olmayan işlere karışmak.
17 yürē ğalğmağ: Çok korkmak.
18 yüz yığamağ: Birinin kusurlarını örtmeye çalışmak.
19 Zopa çalmağ: Dayak atmak.

e. MÂNİLER:

1 gókTe uçan ğırlangıç,
ğanadı ğarığ ğarığ,
beni yardan ayıran
ğan ğussun avuç avuç | 2 bir su ver aşırmadan,
doldurup taşırmadan,
turhal'a bir kavuşsam
aklımı şaşırmadan |
|--|---|

3 turhal'ın ırmağında
güzel ördek yüzüyor.
herkes sevdiği yardan
bu kadcılık beziyor

4 çiçeklerim laleden,
içtiğim nanceden.
huyu güzel ararsan
al bizim sülaleden

5 maniyi tekerledim
üsdünü şekerledim
ben o yarin yolunu
gülünen dikenledim

6 garanfilin filfili
nerden aldın bu dili
bu dil buranın doğül
istanbulun bülbülü

7 ay doğar sini gibi
sallanur selvü gibi
yār gohusu geliyo
turhal'ın gülü gibi

8 şu daın yaşı yandı
ğurusu yaşı yandı
bu ne ğadar ayruluğ
yürāmin başı yandı

9 samanlık dolu saman
sallan sevdüüm sallan
eller düün ediyö
bizim düğün ne zaman

10 bugün ayın ombeşi
yoğTur yārimiñ eşi
saç zifir ğaradır
yüzü seher güneşi

11 şu turhalın daşını
sil gözün yaşını
babañ vermeZse bile
anam bağlar başını

12 elimde dertli keman
çalarım duman duman
saña gönül vereli
ne din ğaldı ne iman

13 gökTe yıldız şııırdım
bülbül gibi oğurdum
turhaldan yarim gitti
dālar gibi yıııldım

14 ğarşıda ğuş oturur
ğuş ğuşa yem gótürür
bıldırki şen gönümde
bu yıl bayğuş oturur

15 altın yúzük var benim
parmağıma dar benim
şu toğadın içinde
kómür gözlü yār benim

16 bahçe bara mı gider
ayva nara mı gider
doğru söylen eğbablar
bu yol yāre mi gider

17 fırın üstünde kúrek
gine āh eTdi yürek
her dertlere dayandıñ
buña da dayan yürek

18 ay ışığı doamam
dillere desdan olamam
ay buluda girişin
bālasalar duramam

Anlatan : İsmail ŞENLİK, 64 Yaş (1956 Doğumlu)
Derleme Yeri : Turhal – Şatroba Köyü
Derleme Tarihi : Şubat 2020
Konu : Bölgeyi Anlatan Kendi Şiirleri

(a)

ğazova'ya ait

1 Çókelî kúpe góyup top_{raa} gómdüreñ,
2 Yourdu torbâya góyup asdırañ,
3 Pilavın üsTüne horóz kesdireñ,
4 Yuf_{Ka} ile yiyenlerin nice oldu.

5 Şatrobaydı kóyüm, Kazovaydı ovam,
6 Tere_e asılıydı süT dolu govam
7 Kesme kútüünden yanardı Sobam,
8 Başımızı oğşuyañ eller nice oldu.

9 gavul_ıdi, şatrobanın balı
10 hayalimde tüter şu tiridin tadı
11 bayramlarda kóy meydanı dolardı,
12 o çoşgulu bayramların nice oldu.

13 ғыymetli ağaların adı deışTi,
14 artık āzımızın Tadı deışTi,
15 şimdiki malların südü deışTi,
16 o ғaymağlı yourtların nice oldu.

17 biri oħa çeker_ókúz durdurur,
18 biri oħa çeker saban ғırdurur,

19 anadut ācina sap sardurur,
20 meşe ācından ğaşıık nice oldu.

21 ğapı önünde uzun ğolonlarımız,
22 az ğaldı bunları bileñlerimiz,
23 eyer, semer ve de palanlarımız,
24 deirmene giden ğölüklerimiz nice oldu.

25 ğarmanlarda bũday savururlardı,
26 bũday ezen taşa soğu derlerdi,
27 doğdura ğetmeyip tereyağı yerlerdi,
28 o sālām insanların nice oldu

29 nerde ğaldı o çoculuğ ğünlerim,
30 kirmenlerde ēirilirdi yünlerim,
31 çöken damımıza bağıp inlerim,
32 bağır ırbığ Koca çığrığ nice oldu.

(b)

bi zamanlar çarşamba Pazarında

1 bi zamanlar turğal'ın büyük bi çarşısı vardı
2 ğapan, barakalar, otoğar, sebze pazarı, ğal yan yanaydı
3 çarşamba ğünleri ana baba ğünü, kóylüynen dolardı
4 o yoğluğta mutlu olmak sırdı,
5 bir zamanlar çarşamba Pazarında.

6 tatlı bir telaş sarardı salı ğünü ğazovalıları
7 buluşturunurdu çarşamba Pazarı eş dost ağrabaları
8 sanırsın ki beyölu tıklım tıklım sinemaları.
9 māzaretı olmazdı kimsenin o ğün çarşamba Pazarında.

10 ğadın, erkek, çocuk, genç, ihtiyar doluydu çarşının her yanı
11 tanıdık bir kóylüye, dosda rastlardıñ, neréye çevirsen ğafañı
12 allahım nasıl bir ğalabalık olurdu, sanarsın ki tahşim meydanı

13 ne satarsañ hep kârdı; bir zamanlar çarşamba Pazarında.
14 yüklenirdi römorklara bũday, ğavun, ğarpuz, bũday, arpa
15 dizilirdik motur, at arabası, eşek, artığ gótürecektir ne varsa
16 soğbet ğoyu, ayağda lastik, ğafada kasğet, ağazda bafra cigara
17 yüzler gülerdi; ğayat vardı bir zamanlar çarşamba Pazarı'nda.
18 boynunda kasetçalar, desdancılar desdan satardı bi kóşede
19 dēme keyfiñe babañ ğızarmış kelle yedirirse
21 herkesin gónlü ağaydı; bir zamanlar çarşamba Pazarı'nda

22 ğapanda satılırdı noğut, fasúlye bulgur, yarma
23 tüccar belirlerdi fiyatı bazallığ için ğendini boşa hiç yorma
24 hep derTlenilirdi: “bu sene de ğara dene para etmedi heç sorma!”
25 herkesin içinde bir umut vardı; bi zamanlar çarşamba Pazarında
25 Pazarın devamlısı kasetçi dizerdi bantları itme arabanın üstüne
26 almasañ da; ali sultan, abdullah papur, nuri sesigüzel dinle
27 kurcalıyanlara ğızardı, “almıyacağsanız açılıñ hele bi şöle”
28 kimler ğalemler band sardı;
29 bi zamanlar çarşamba Pazarı'nda

30 ne ararsan bulunurdu ğuzinesi, Sobası, çekúcü, tırpanı
31 turğal'ın kóylüleri çarşamba Pazarında ğaldırırdı ğarmanı
32 dadaş'ın, koçero'nun kâvede soluğlanırdı, ğalmadıysa dizini dermānı
33 ğal ğatır sormadan ayrılmazlardı; bir zamanlar çarşamba Pazarında
34 pancar parasını aldı mı kóylü; sıra ormanlığdaki urbacılara gelirdi,
35 satıcılar ilerde de giysin diye bi beden büyük verirdi
36 öbür güze ğadar ceketini ğabaracānı çocuğlar bile bilirdi
37 alınan her renk, giyeni açardı; bir zamanlar çarşamba pazarı'nda.

...

(c)

çemen gôhulu òlum mısdıh

1 ğurban olsun anañ saña, nassın, éyimisiñ?

2 biz aramasah, sen ne arıyoñ, ne soruyoñ

3 bizi heç góresimiyoyñ ellām

4 eliñ ğızıyla geziyoyñ, tozuyoñ

5 fahat anaña bi mektuP yazmayı ahlıl edemiyoyñ,

6 sen heç allah'Tan ğorhmuyor musuñ

7 bizi merahtTa birahtıyosun.

8 òtaan fadik eme'nin òlu üsüyün geldi istanbul'dan

9 sālık haberini ondan aldım

10 bildir señi belediye otobuzunda ğórmüş

11 çayır ğózlü bi ğıza meyil vermişsin

12 sözlüm deyin bahsetmiş barmāña yüzüK dahtmışsin

13 üsüyün'e dedim ki, helem eccük anlat

14 dedi ki ay parçası, ğülünce ğüller açıyo

15 ālıyınca yüzüne mercan saçıyo

16 bōle ğúzel ne ğórmüş, ne duyulmuş

17 mısdıh sen ne ĩrezil malamat bir evlaTmışsin

18 bōyükleriñe danışmadan evlenmeye ğalhtmışsin

19 ğardeşinden de mi ibret almamışsin

20 geTdi, asortik bi ğız getirdi

21 ne kendi ĩraht eTdi, ne bize ĩraht eTdirdi

22 ğız da essahtdan bi ğız olsaydı ballı,

23 gıcılamaz ğanı gibi

24 öyle zayıf öyle zayıfdı ki

25 hatça emeñe beñziyodu çelimsiz, tille gibi bacağı,

26 ĩrbām emmiñ gibi de ayaı vardı.

- 27 ne ğonuşmamızı beeniyodu,
28 ne yemēmizi yiyodu
29 zıhımın k̄ókünü yiyeydi.
30 helle çorbasına ğaşını dēdimiyodu
31 keşkei āzına ğoymuyodu,
32 baħla dolmasından mīdesi bulanıyodu,
33 her şeye yeni yeni laħaplar taħıyodu
34 ben diyodum tirit, o diyodu papara
35 ben diyodum ğatıħlı çorba, o diyodu yayla çorbası.
36 ben diyodum ekmek aşı, o diyodu ekşili k̄ófte
37 yoħ işkefe deil, yufka ĩmiř
38 maħat deil, sedir ĩmiř
39 başörtüsüne, bürük demek ayıpmış
40 ben böyle ğonuşurum o benden utanırmış.
41 nēye ğendi yaPdīndan utanmıyodu
42 ğün öğle oluyo, yataħdan ğaħmıyodu
43 ne ğayadı süpürüyodu, ne badallara su dóküyodu,
44 benim_elimden süpürğe, onuñ_elinden roman düşmüyodu
45 gezmeye ğedince en öne de o düşüyodu
46 bi ğün babañ dūğğandan erken geldi
47 ũrumuñ ğızı yerinden ğımıldamadı
48 babañın çoħ ārına ğeTti,
49 bıraħsam alimallaħ saçını başını yolacādı.
- 50 ölüm mısdıħ,
51 ben ne şanssız bir ğarıymışım
52 ğaynanaların zalım zamanında gelin_olmuşum
53 gelinlerin de zalım zamanında ğaynana olmuşum
54 kime ne eTdim ki bunu bulmuřuñ ölüm sen, sen olasın
55 aħlı başında bi ğız alasın
56 ister torħallı, ister yedi ğat yabancı olsun
57 yeter ki helal süd_emmiş_olsun

58 isterim ki sōna pişman_olmayasın
59 ğarı ğısmı ayaKġabı dōól kü, sıġdı mı çıġarasın
60 nāmusum diyecāsen, ömrü billah çekecāsen...

61 ölüm mısdıġ,
62 biliyom éyisin ħassın emme çabuġ hersleniyon
63 herslenince de ġatıġ gibi ġabarıyon
64 ölüm asabi erkān ġaġrı çoġ olur ġaġır çekeñ ġarı zor bulunur
65 onun içindir ki ölüm mısdıġ
66 yüce allah ġadınlarıñ sabrını ħamurdan yourmuştur
67 analar ħanımdır, sultandır, ħatundur
68 anaların mekānı cenneti ālādır
69 analar ışıġdır, analar nurdur.
70 kadın, yüce allah'ın erkaa bir lütfudur.

(d)

Çökellik Sündürmeli Turhal Şiiri

1 turġal gibiyim öncüm, yolum yoġ,
2 ve turġallı bi esnaf gibi param pulum yoġ!
3 muammer_ ağa gibiyim tarlam, kulum yoġ,
4 ve çeltekli deli memed_ amca gibi urbam, çulum yoġ!

5 ne satılañ şeker fabrikası,
6 ne artan corona vakası,
7 bi elimde yoġurtmaç,
8 bi elimde bat;
9 umrumda mı turġal - toġat?

10 ġazova gibiyim emsalsiz, eşsiz;
11 ve bir mülteci gibi sofrasız, aşsız!

12 gátmergaya'da bir mezer gibiyim topraşsız, daşsız;
13 ve şeker fabrikası gibi siyah-beyaz başsız!

14 çeltekli'ye kúfür mü dayanır?
15 turhal uyhudan uyanır,
16 yer gók gızıla boyanır.

17 yeşil ırmaıda çimmediysen
18 turhalliyim deme be, aħbaP!
19 turhallı gibiyim her şeye saır, dilsiz;
20 ve makine fabrikası gibi saħiPsiz, çaresiz!
21 bi galdırım gibiyim cumhuriyet caddesi'nde sâkin sessiz;
22 ve dimortalı delü memed amcanın
23 mazud tüküren margri usu gibi serhoş ħalsiz!

24 turhal gibiyim eğlencesiz sinemasız
25 ve ğaymaħam çeşmesi gibi yurTsuz mekânsız
26 ray'dan geçen bi tren gibiyim issiz dumansız
27 ve çarşı gibi ormansız-barakasız, atsız- arabasız!

28 ne olur turhal'a, gel baña
29 çökelik südürürüm saña
30 param pulum yoħ ama
31 ğurban olurum ben saña!.

32 ğayseri şeker levhası gibiyim bunnu ħavada
33 ve turhal kulesi gibi işsiz, ğuçsüz, hovarda
34 bir çökelik südürmesi gibi tavada;
35 sürüm sürüm sürünüyom turhal'da!

(e)

Kazovadan Norvece MektuP

1

gözüm yollarda bıldırdan beri.
nörüyoñ ğıymetlim góresidim ğı.
ne zalım gurbetmiş biTmez Kederi,
mısmıllı mekTıp yaz góresidim ğı.

2

Ķııacığ ahlımla ğoyduñ da ğiTdin,
irezil birini, duyduñ da ğiTdin,
gerdanlığ, ğollu, soydun da ğiTdin,
mehelsimem emme góresidim ğı.

3

emmimin üsüyün essağdan ھاıda,
çebī ğúderken ğalmış ayasda,
sen ğiTdin gidelü bu ğónul yasTa,
ağacuğ söyledim góresidim ğı.

4

berber sáli'nin ğalloyu sevda dutmuş,
soğunun başına bi de sorudmuş,
demez mi “ھاallo seni unutmuş”
yere baTsin boyuñ góresidim ğı.

5

ālarum sahlıdan hēç kimse ğórmez,
anañ bi ağısı ki ھاatırum sormaz,
kórpeler yaramaz oğulda durmaz,
ellaam ecücük góresidim ğı.

6

zemheri bi souh her bi yer ayaz,
dün ğócaya ğaçdı pembe'nin kiraz,
pelveri, bulguru azalTduğ biraz
besbelli unuTdun góresidim ğı.

7

posTacı gelince seerTdim uçTum,
yoĥ bacım dediler aĥlımı saçTum,
ġavuşTur yarabbim avucum açTum,
badala erdim de góresidim ġı.

8

herifin ĥayırsuz diyolar baña,
bidıĥım doġruysa vabalım sana,
ĥanı gúlüdüüm beni góydun yabana,
ġanmam sasuhlara góresidim ġı.

9

iresim yolla da fellensiñ gózum,
alaf alaf yañar bārımda özüm,
maĥada ġurulmuş coruĥdur sözüm,
çamdı da yıĥılsa góresidim ġı.

10

foruzu, culuu satar gelürüm,
sen ġazan ben Kepçe helbet bulurum,
şeherden bi ses ver ġurban olurum,
ĥānemiñ şenlüü góresidim ġı.

(f)

Kazova Efsaneleri - Efsane Gelin

1 gúlizar'ın góóñü kóyde ali'ye düşüyo. aliynen ġarşı ġarşıya geldúklerinde ġızıñ ġalbi çarpıyo. 2 gúlizar çeşme başında bir kere ġonuşuyor aliynen. o da çok ġısa bir cümle gúlizar: “beñ seni seviyom” diyo ali. 3 gúlizar gülümsüyor utanaraĥ. ali soruyo ısrarla “sen?... sen de seviyoñ mu?” 4 “seviyom tabı” diyo ġız. ali gúlüyo. mevzū bu ġadar aslında. 5 arada bi baĥışıyolar falan. ikisinin de gónlüne ateş düşüyo. çeşmeğe sürekli gúlizar gidiyo. 6 belkim ali'yi uzaĥdan da olsa görürüm umuduynan. geceleri pembe düşler ġuruyolar ikisi de basit sıradan ġolaycık olacaĥ ĥayaller aslında. 7 o zamanlar zile'de zengin bir aa vardır. aa bu kóyde gezerkene gúzeller gúzeli gúlizar'a raslar. 8 aa, gúlizar'ı

górür görmez oña āşih olur. yanındaki káhıyasına "git_araştır, baħ bāyım bu ki-
min_nesi?" der. **9** káhıya ufaħ bi araşdırma yapduħdan sōna aanın ħuzuruna çıħar. **10** ve
oña der ki "bu falancanıñ ğızı. adı da gúlizardır."

11 aa çobanlarından birine: "git bu ğızı baña ğaçır, ğaçıramazsan ölürsün" der.
çoban ğızı kaçıırır ve ğazgólü'ne götürür, **12** elleri ile ayaħlarını bālar. aaya ħaber ver-
mek_ için ordan ayrılır. **13** ğaranlık vaħdı ğazgólü'ne geleñ aa ile çobanı ğızı bulamazlar.
yaħınlarda çadırlar vardır, çadırlardan biriñe misafir_olurlar. **14** çadırda yaşıyan çobana
durumu izah_ederler. **15** çoban: "eyvaħ! bataħlık oñu yutmuştur" diyerek feryād eder.

16 ğazgólü'nün ortasında adalar diye bi yer vardır. üsdü ipek bir ħalıya benziyen
adalarda insanı aşşaa dōru çeken oluşumlar vardır **17** -altı bataħlık üsdü sazlıħ olañ bu
oluşumlara biz gōzenek derük- **18** bataħlın younluu suyun_iki ğatıdır. **19** bataħlıħların
ğaldırma gücü sudan daħa fazladır bu yüzdeñ gōzeneklere saplanan ğişi en fazla beliñe
ğadar çamura gōmülür. **20** aa güneşin dōmasıyan birlikde gōe dōru yükselen siyaħ siyaħ,
öbek öbek sinek sürülerini fark_eder ve o anda içini bi gorħu ğaplar; **21** gōzenekler gūli-
zar'ı tam olarak yutmamışdır faħat gel gör ki **22** gūlizar'ın her yeri sivrisinekler tarafından
ısırlımış ve gōzleri de yırtıcı ğuşlar tarafından oyulmuştur.

SÖZLÜK

SÖZLÜK HAZIRLAMA METODU

1. Hazırlanan sözlüğe, genellikle derlenen metinlerde geçen kelimeler alınmıştır.
2. Sözlüğe, derlenen metinlerdeki tüm kelimeler alınmamış, daha çok yöreye özgü olduğu düşünülen kelimeler alınmıştır.
3. Tezin daha zengin ve kapsamlı olması için metinlerde yer almayan fakat Turhal ve yöresinde sıklıkla kullanılan birçok kelime de sözlüğe eklenmiştir. Bu kelimeler “metin dışı derleme” açıklamasıyla belirtilmiştir.
4. “Metin dışı derleme” açıklamasıyla aktarılan kelimeler, sahada metin derlemeleri yaparken farklı olduğu düşünülen birikimlerden oluşmaktadır.
5. Her kelimenin metinde geçtiği metin ve satır numarası kelimenin sonuna eklenmiştir.
6. İlgili kelimenin hangi türde olduğu (isim, sıfat, zamir, zarf, edat, bağlaç, fiil) kelimenin bitiminde kısaltılarak parantez içinde belirtilmiştir.
7. Metinlerde bulunan ve anlamları farklı olan aynı kelimeler farklı madde satırlarında verilmiştir.
8. Aynı anlama gelen farklı yazılıştaki kelimeler ayrı birer madde satırı olarak aktarılmıştır.

SÖZLÜKTE KULLANILAN KISALTMALAR⁵⁹

<i>is.</i>	İsim
<i>f.</i>	Fiil
<i>sf.</i>	Sıfat
<i>zf.</i>	Zarf
<i>zm.</i>	Zamir
<i>edat</i>	Edat
<i>bağ.</i>	Bağlaç
<i>ünl.</i>	Ünlem
<i>MDD</i>	Metin Dışı Derleme

⁵⁹ <https://www.tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/kisaltmalar-dizini/> (ET: 08.06.2021)

-A, Ā -

ār̄luh	(MDD)	(is.)	Çeyiz.
ablak	(MDD)	(sf.)	Oval, canlı ve parlak yüzlü olan.
acemi	(10/177)	(sf.)	Tecrübesiz.
adamaḥıllı	(10/134)	(zf.)	Gerekli olandan çok, oldukça çok, oldukça, iyice.
afallamak	(MDD)	(f.)	Şaşkınlık içinde kalma, şaşma.
aḡıl	(MDD)	(is.)	Küçükbaş hayvanların toplu konulduğu yer.
āleṣ	(MDD)	(f.)	Dur.
avulamak	(MDD)	(f.)	Zehirlemek.
avulanmak	(MDD)	(f.)	Zehirlenmek.
aha	(10/97)	(edat)	İşte.
aḥbun (ahbun)	(MDD)	(is.)	Gübre olarak kullanılan hayvan dışkıısı.
ahraz	(MDD)	(sf.)	Konuşma problemi olan.
aḥrenler (akran)	(10/147)	(is.)	Yaş, meslek, toplumsal durum vb. bakımından birbirine eşit olanlardan her biri.
aḥur (ahır)	(12/63)	(is.)	Evcil büyükbaş hayvanların barındığı kapalı yer.
aktaracak	(MDD)	(is.)	Sacda ince yufka pişirmek ve onu döndürmek için kullanılan aḡzı yassı biçimde olan alet.
ālā	(15c/68)	(sf.)	İyi, pekiyi.
alaf	(15e/9)	(is.)	Ateşin alevi.
alāka	(15/5)	(is.)	Bağlılık, bağ, ilişki, ilgi, sevgi, gönül bağlama.
aldırayaz	(MDD)	(sf.)	Bakımsız, rüzgâr alan evler için kullanılan bir söz.
ālence	(MDD)	(is.)	Eğlence.
āleṣmek	(MDD)	(f.)	Bir yerde oturmak, oyalanmak.

alimallah	(15c/49)	(ünl.)	Söylenen bir sözün doğruluğuna inandırmak için “en iyisini Allah bilir” anlamında kullanılan bir söz.
aluşdurmağ (alış- tırmak)	(MDD)	(f.)	Odun ya da yakılması gereken şeyleri yakmaya başlamak.
anadut	(15a/19)	(is.)	Ekin ve ot demetlerini arabaya yüklemeye veya harmanı aktarmaya yarayan uzun saplı, üç dişli, ahşap araç.
analıḡ (analık)	(4/106)	(is.)	Üvey ana.
anca	(5/24)	(zf.)	1. O kadar 2. Böylece, bu biçimde. 3. Ancak
angıt (angut)	(MDD)	(is.)	1. Ördek cinsi bir yaban kuşu.
antimuan (anti- mon)	(5/1)	(is.)	Turhal’da çıkan bir maden çeşidi.
artuḡ (artık)	(2/26)	(zf.)	Bundan böyle, bundan sonra anlamında kullanılan zarf.
asabi	(9/15)	(sf.), (zf.)	Sinirli olma durumu.
asiri (asri)	(3/30)	(sf.)	1. Asırlık, asra âit ve ilgili; 2. Modern, çağcıl; 3. Çağdaş
asortik	(15c/20)	(sf.)	Sosyete giyinen, giysileri birbirine uygun olan.
asuda	(MDD)	(is.)	Süt hellesi.
āşam	(10/142)	(zf.)	Akşam.
aşşā	(9/27)	(zf.)	Aşağı.
avu	(4/37)	(is.)	Zehir.
avuz (ağuz)	(MDD)	(is.)	Büyükbaş hayvanların yavruduktan sonra ilk sütünün pişirilmesiyle elde edilen yiyecek.
ayaz	(15e/6)	(is.)	Duru, sakın havada çıkan kuru soğuk.
ayrıḡ otu	(10/42)	(is.)	Buğdaygillerden, kökü hekimlikte idrar söktürücü olarak kullanılan yabani bir bitki.
azık	(14c/3)	(is.)	Gereken yiyecek ve içecek şeyler, nevale.

-B-

badal	(15c/43)	(is.)	Merdiven.
bādaş (bağdaş)	(3/32)	(is.)	Sağ ayağı sol uyluğun, sol ayağı sağ uyluğun altına alarak oturma biçimi.
bādire (badire)	(13/19)	(is.)	Birdenbire ortaya çıkan tehlikeli durum.
balāh (balak)	(10/75)	(is.)	Küçük manda yavrusu.
balcan	(MDD)	(is.)	Patlıcan.
balıhlama	(1/18)	(zf.)	Suya atlamada balık gibi düz ve baş aşağı bir biçimde atlamak.
balli (bari)	(13/24)	(zf.), (ünl.)	1. Bari anlamında kullanılan bir söz. 2. Hiç olmazsa, hiç değilse, o hâlde, öyleyse. 3. Keşke.
ballim	(15c/22)	(edat)	Bari anlamında kullanılan bir söz.
band (bant)	(15b/28)	(is.)	Ses alma aygıtlarında seslerin kaydı için kullanılan manyetik, plastik şerit.
baraka	(15b/2)	(is.)	Tahta, çinko vb. hafif şeylerden yapılmış, temelsiz, eğreti yapı.
basık	(MDD)	(sf.)	Yüksekliği fazla olmayan, bunaltıcı özelliği olan ev veya ahır.
bat	(15d/8)	(is.)	Yeşil mercimek, bulgur, kara pahlı, salça, soğan ile yapılan yöresel yiyecek.
bayır	(12/1)	(is.), (sf.)	Küçük yokuş.
bayrahlı	(MDD)	(sf.)	Yörede kavgacı, edepsiz bayanlar için kullanılan bir söz.
bazallıh (pazarlık)	(15b/23)	(is.)	Bir alışverişte tarafların kendileri için en elverişli fiyatı kabul ettirmek için yaptıkları görüşme.
belertme, belertmek	(MDD)	(f.)	Bakışları sertleştirerek kızgınlık ifade etme.
beleş	(MDD)	(is.)	Bedava, ücretsiz.

belledme (bellet- mek)	(12/3)	(is.)	Öğretme işi.
beyam	(10/42)	(is.)	Faydalı ürünlerin içinde kendiliğinden çıkan ot türü.
bıcaklık	(MDD)	(is.)	Kap vb. Eşyaların mutfakta konulduğu yer.
bıçgı (bıçkı)	(MDD)	(is.)	Ağzı hafif oval bıçak türü.
bıldır	(14e/14)	(zf.)	Geçen yıl.
bılh	(MDD)	(sf.)	Fazla olgunlaşmış, patlayacak ve ezilecek duruma gelen.
bingıldak	(MDD)	(is.)	Bir yaşımdan küçük çocukların tepelerindeki yumuşakça yer.
bi eyce	(MDD)	(sf.), (zf.)	Yörede iyice, bir güzel, yeteri kadar gibi anlamları vardır.
bibi	(MDD)	(is.)	Hala, babanın kız kardeşi.
Biçin	(3/42)	(is.)	Turhal'ın bir köyü
bidıhım	(15e/8)	(sf.), (zf.)	Azıcık anlamında kullanılan bir sözdür
birem birem	(12/50)	(zf.)	"Birer birer" anlamında kullanılır.
biyi	(7/31)	(zf.)	Önce, sonra, daha sonra gibi anlamlara gelir. "Biyi dikişi bitürdüm biyo da nağışa geTdim."
biyo	(12/8)	(zf.)	Önce, sonra, daha sonra gibi anlamlara gelir. "Biyi dikişi bitürdüm biyo da nağışa geTdim."
bodur	(MDD)	(is.)	Kısa, normalden aşağı boylu olan.
bosTan	(12/56)	(is.)	Yörede karpuzaya verilen ortak ad.
boyuna	(MDD)	(zf.)	Sürekli, devamlı.
börk	(MDD)	(is.)	Kep, başlık.
burunluk	(MDD)	(is.)	Danaların analarını emmemesi için burnuna takılan dişli alet.
buzā (Buzağı)	(14a/8)	(is.)	Yeni doğmuş, ana sütüyle beslenen sığır yavrusu.

bük	(3/35)	(is.)	Böğürtlen gibi dikenli çalılarında bulunduğu sık çalılık.
bürük	(15c/39)	(is.)	Çarşaf, başörtüsü gibi kullanılan bez.
-C -			
cahıl (Cahil)	(4/69)	(sf.)	1. Öğrenim görmemiş, okumamış. 2. Belli bir konuda yeterli bilgisi olmayan. 3. Halk ağzında Deneysiz, genç, toy.
calaz	(MDD)	(is.)	Mısırı alınmış, kurumuş mısır sapı.
camış	(MDD)	(is.)	Manda'nın yörede kullanılan adı.
cascavlak	(MDD)	(sf.)	Çırılçıplak hale gelmiş tepe ve saçsız baş anlamlarında.
cazu	(MDD)	(is.)	Cadı, büyücü, sihirbaz.
cerek	(MDD)	(is.)	İnce uzun ağaç.
cember (çember)	(5/8)	(is.)	Kadınların başına takılan yazmaya verilen ad.
cıbir	(3/16)	(sf.)	Başında hiç saç olmaması durumunda kullanılan sıfat.
cıfit	(MDD)	(sf.)	Yaramaz.
cığ	(MDD)	(is.)	Kışlık yiyecekleri güneş görecekt yerde kurutmak için kullanılan üzerine serilen kamıştan yapılmış sergi.
cılga	(MDD)	(is.)	Patika, ince, dar yol, ekili arazi içinden geçen yaya yolu.
cılgısız	(MDD)	(sf.)	Her şeye burnunu sokan, densizlik eden.
cılh	(MDD)		Bozuk yumurta.
cıngar çıkarmak	(MDD)	(is.)	Kavga çıkarmak.
cıp cıp	(MDD)	(zf.)	Küçük damlaların hızlı akışı için kullanılan bir söz.
cızlak	(MDD)	(is.)	Sac üzerinde yapılan bir tür ekmek.

comba	(MDD)	(sf.)	1. İki ile dört yaş arasında erkek manda, 2. Yaşça büyük, vücutça küçük, biçimsiz manda, 3. Yiğit, güçlü kuvveti erkek çocuk, 4. İri yapılı. İri bilye.
coruğ	(14e/9)	(is.)	Yaşça büyük, vücutça küçük, biçimsiz manda
cörpedek	(MDD)	(zf.)	Hemen, çabuk, aniden anlamlarına gelen bir söz.
culuh (culuk)	(MDD)	(is.)	Hindinin yörede kullanılan adı.
cücük	(15e/5)	(is.)	Tavuk ve kuşların yumurtadan yeni çıkmış yavruları.
cümbür cemaat	(2/2)	(zf.)	Toplu olarak, hepsi birden, cumhur cemaat.

-Ç-

çakıldak	(MDD)	(is.)	Hayvanların vücudunda kıllar üzerinde yapışp kuruyan pislik.
çalpama	(MDD)	(is.)	Yoğurdun hafif sulandırılmış hali. Yağı alınmamış ayran.
çamdu (çamdı)	(MDD)	(is.)	Odaların üst tarafındaki yere bakan kısmı. Ahşap binaların tavan kısmı.
çapa	(MDD)	(is.)	Kazmanın ağzı geniş hali.
çaput	(MDD)	(is.)	Kumaş ve bez eskisi.
çar	(MDD)	(is.)	Düğünlerde dünürçü olan kadınların giydikleri özel elbise.
çar çaput	(MDD)	(is.)	Paçavra.
çatanak	(MDD)	(is.)	Ceviz ve fındık gibi meyvelerin birkaç tanesinin bir arada bulunması.
çebik, çepik çal-	(MDD)	(f.)	Alkışlamak.
mak			
çebiş	(MDD)	(is.)	Bir yaşını geçmiş dişi keçi.

çedik	(MDD)	(is.)	Halk ağzında yarı terlik yarı ayakkabı tarzında genelde küçük çocuklar için yapılmış eşya.
çelik çomah	(MDD)	(is.)	Çocukların, çomakla çeliğe vurarak oynadıkları oyun.
çelimsiz	(15c/25)	(sf.)	Güçsüz, zayıf, nahif
çemen	(15c/1)	(is.)	Bu tohumu un durumuna getirip sarımsak, kırmızıbiberle karıştırarak yapılan, genellikle pastırma üzerine sürülen macun.
çene	(13/36)	(is.)	Köşe, köşe başı.
çeñulemek	(MDD)	(f.)	Havlamak.
çerçi	(MDD)	(is.)	Seyyar satıcı.
çihñ (çıkın)	(MDD)	(is.)	1. Bir beze sarılarak düğümlemiş küçük bohça, çıkı; 2. Bezden yapılmış küçük para kesesi.
çihriş	(15a/32)	(is.)	Ağır bir şeyi çekecek ipin sarılmasına yarayan ve bir eksen üzerinde uzunca bir kolla çevrilerrek dönen silindir.
çī	(14a/6)	(sf.)	Pişmemiş.
çiğ	(MDD)	(is.)	1. Pişmemiş, 2. Mecaz anlamda: olgunlaşmamış.
çilpi	(MDD)	(is.)	Küçük çalı parçaları.
çimmek	(MDD)	(f.)	Suya bütün vücuduyla girip çıkmak, yıkanmak.
çin ĩnesi	(12/11)	(is.)	Çin iğnesi, her türlü kumaş üzerine işlenen bir örnek modelidir.
çon	(MDD)	(is.)	Hayvanların üşütmesi.
çor	(MDD)	(is.)	Tuzu su (aşırı derece tuzlu su).
çökmek	(MDD)	(f.)	Oturmak.
çördük	(MDD)	(is.)	Küçük yabani armut; aşısız, yabani armut; küçük dağ armudu; yabani armut.
çul	(15d/4)	(is.)	Çadır bezi.

çur buçuĥ (çur bu- (14/14) (zf.) 1. Bir işin düzensiz azar azar yapılması, 2.
çuk) Taksitle ödenen para.

-D-

dabaĥ (MDD) (is.) Hayvan hastalığı.
dadanmak (MDD) (f.) Alışmak.
dalğılıç (9/1) (zf.) Kılıcını çekmiş olarak.
dam (10/69) (is.) Yapıları dış etkilere korumak amacıyla
üzerlerine yapılan çoĥu kiremit kaplı bölüm.
damper (2/9) (is.) Bir şasinin üzerine takılmış, inip kalkan kasası
olan, kendinden hareketli, yükü boşaltan dü-
zen.
debelenmek (MDD) (f.) 1. Bir acının etkisiyle veya bir baskıdan kur-
tulum için çırpınmak, 2. Çırpınmak, tepin-
mek, kımıldanmak, 3. Mecazi anlamda boşuna
uğraşıp durmak.
dekmük atmak (1/15) (f.) Ayakla bir yere sertçe vurmak.
(tekme)
delúĥi (delik işi) (12/11) (is.) Nakışta bir model adı.
dene (7/26) (is.) Tane.
depesüz (MDD) (sf.) Akılsız.
desdi (testi) (14a/30) (is.) Geniş gövdeli, dar boğazlı, emzikli veya em-
ziksiz olabilen, toprak, cam, metal vb. Madde-
lerden yapılan su kabı.
dèyin (1/18) (is.) Diyerek.
deyyus (10/126) (sf.), 1. Sıfat, Karısının veya kendisine çok yakın bir
(ünl.) kadının iffetsizliğine göz yuman kimse 2. Ün-
lem, Bir sövgü sözü.
dıngırdamak (MDD) (f.) Gevezelik etmek.

dıngırdatmak	(MDD)	(f.)	1. Radyo, müzik aleti vs. çalmak. 2. Atlatmak, aldatmak. 3. Alay etmek, eğlenmek. 4. Tıkırdatmak.
dınnadah	(MDD)	(zf.)	Ansızın.
dırdıhız	(MDD)	(zf.)	Sıkış tıkış.
dızdızlanmak	(MDD)	(f.)	Huysuzlanmak.
dinelmek	(MDD)	(f.)	Ayakta dikelmek.
dingil	(MDD)	(is.)	Tutarsız insanlar için söylenen söz.
dişi	(13/40)	(is.)	Yumurta oluşturan veya yavru doğuran.
dişlemek	(MDD)	(f.)	Hızar, tırpan, değirmen taşı gibi aletlerin keskinleştirilmesi için yapılan işlem.
dolama	(MDD)	(is.)	Parmağı çevreleyen yara.
dombalah dikmek	(MDD)	(f.)	Takla atmak.
don	(9/10)	(is.)	Vücudun belden aşağısına giyilen uzun veya kısa iç giysisi, külot.
dönüm	(3/50)	(is.)	1000 m ² lik bir alan ölçüsü.
dū	(MDD)	(is.)	İnce bulgur.
dummak	(9/38)	(f.)	Suyun içine gömülmeyecek şekilde dalmak.
duzsuzluk	(MDD)	(zf.)	Tatsız şakalar yapma.
düğ	(MDD)	(is.)	İnce bulgur.
düğü	(MDD)	(is.)	İnce bulgur.
dümbül	(MDD)	(is.)	Küçük çocukların erkeklik organı.
düzgün	(6/59)	(sf.)	Gelin için alınan eşyalar.

-E, Ē, Ę -

eccük, ecük	(4/34)	(zf.)	Az anlamında kullanılan bir sözdür.
ecücük	(15e/5)	(zf.)	Azıcık anlamında kullanılan bir sözdür.
egsuğatek (eksik etek)	(4/72)	(sf.)	Kadın anlamında kullanılan söz.
eğlek	(MDD)	(is.)	Toplanma yeri.
eğrek	(MDD)	(is.)	Koyunların toplandığı yer.

ehbab (ahbap)	(4/77)	(is.), (ünl.)	1. İsim Kendisiyle yakın ilişki kurulup sevilen, sayılan kimse, 2. Ünlem, Samimiyet, içtenlik bildiren bir seslenme sözü.
ēleme (eğleme)	(MDD)	(f.)	Eğlemek işi.
ellām	(15c/3)	(bağ.), (zf.)	Belki, herhalde.
elti	(4/60)	(is.)	Görümce.
eme	(15c/8)	(is.)	Hala ya da yakın akraba için kullanılan söz.
emme	(7/40)	b	Ama anlamında kullanılan bağlaç.
erincek	(MDD)	(is.)	Tembellik eden.
essah	(MDD)	(zf.), (sf.)	Sahi, gerçek.
essaḥdan	(15c/22)	(zf.)	Gerçekten.
evedi	(MDD)	(zf.)	Hızlı, çabuk.
evermek	(MDD)	(f.)	Evlendirmek.
evlek	(MDD)	(is.)	Ekin ekilirken tohum saçmak için belirlenen tarla, ev çevresi kadar olan yer.
evmek	(MDD)	(f.)	Acele etmek.
evvelden	(MDD)	(zf.)	Önceden.
eyce, ēyice	(10/135)	(sf.), (zf.)	İyice, güzel.
eyer	(4a/23)	(is.)	Binek hayvanlarının sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne.

-F-

faḥır	(6/17)	(sf.)	Fakir.
fer	(MDD)	(is.)	Güç, kuvvet, canlılık.
ferik	(MDD)	(is.)	Civcivin tavuk olmadan önceki hali, piliç.
feryād	(15f/15)	(is.)	Haykırış, çığlık.
fetil	(MDD)	(is.)	Buğday unundan sac üzerinde yapılan yufkanın kalını.

fevil	(MDD)	(is.)	Niyet, düşünce.
fişki	(MDD)	(is.)	Hayvanların dışkıları.
fiḥāre	(MDD)	(sf.)	Fakir
fitil	(14c/9)	(zf.)	Mecazi olarak kullanılan bir söz. “Azar azar” anlamı vardır.
fodul	(MDD)	(is.)	Gelinin sağdıcına verilen isim.
fortum	(MDD)	(is.)	Hortum.
fötör (fötr)	(11/18)	(sf.)	İnce ve yumuşak keçeden yapılmış şapka.

-G, Ğ, Ğ -

gamga (kamga, yonga)	(MDD)	(is.)	Kesilen, yontulan veya rendelenen bir şeyden çıkan parça.
ğara ğış (kara kış)	(14a/17)	(is.)	1. Kış ortası, kışın en şiddetli zamanı, zemheri; 2. Mecaz anlamda: Çok sıkıntılı durum veya zaman.
garāmet	(MDD)	(sf.)	Talihsiz, bahtsız.
ğarartu	(MDD)	(is.)	Gereksiz ortalıkta duran eşyalar.
garıbsamak (ga-ripsemek)	(MDD)	(f.)	1. Kendini gurbette veya kimsesiz gibi düşünererek içlenmek, 2. Bir şeyi garip, tuhaf ve uygunsuz bulmak, alışmamak, yadırgamak.
ğatılı (katık)	(15c/63)	(is.)	Yoğurdun bir bez torbaya konularak suyunun süzölmüş hali.
ğatıklık (katıklık)	(15c/35)	(is.)	Ekmeğin yanında yenen yiyecekler.
ğatmer (katmer)	(MDD)	(is.)	Hamur açıldıktan sonra içine katı yağ ve haşhaş konularak sacda yapılan yufka.
gedek	(MDD)	(is.)	Manda düğesi.
gelberi	(MDD)	(is.)	Çalı çırpı kesmekle kullanılan çengelli kesme aracı.
ğendü	(13/55)	(zm.)	Kendi.
gerdanlıḡ	(15a/2)	(is.)	Boyna takılan takı, kolye.
geven	(MDD)	(is.)	Kısa boylu, top top biten dikenli otsu bir bitki.

gevmek	(MDD)	(f.)	Ağızda çiğnemek.
ğı	(15e/6)	(ünl.)	Bayanlar için kullanılan ona seslenirken kullanılan samimiyet ifadesi.
gıcılamak	(MDD)	(f.)	1. Kağnı arabasının çıkardığı ses, 2. Diş bilemek.
gıdık	(MDD)	(is.)	Koyun.
gıdıġ (gıdık)	(MDD)	(is.)	Çene altı, gerdan.
ğıran girmek	(MDD)	(f.)	Kısa bir zaman içinde çok sayıda ölmek.
gıranta	(MDD)	(is.)	Yaşlı, yaşını başını almış.
gısdallamak (kıs- darlamak)	(10/69)	(f.)	Sıkıştırmak.
ğısırak (kısırak)	(10/13)	(is.)	Dişi at.
ğısmuġ (kısmık)	(MDD)	(is.)	Cimri.
gıtmır	(MDD)	(is.)	Cimri.
gızan	(MDD)	(is.)	Köpeklerin isterik zamanı.
gidişmek	(MDD)	(f.)	Kaşınmak, rahat durmamak.
ğılar (kiler)	(MDD)	(is.)	Evlerde yiyecek, içecek ve erzakın saklandığı oda, ambar veya dolap.
gilik	(MDD)	(is.)	Elle açılmış hamurun içine çökelik, peynir gibi malzemelerin konularak sacda ya da tavada pişirilmiş şekli.
girge	(MDD)	(is.)	Büyük kazan.
ğocaman (koca- man)	(9/71)	(sf.)	Çok iri, büyük, koca.
góde (göde)	(10/57)	(sf.)	Kısa boylu ve şişman kimse.
goġmuşluġ	(MDD)	(is.)	Dedikoduculuk.
ğonuşuġlu	(MDD)	(sf.)	Konuşkan.
gopça	(MDD)	(f.)	İri düğme.
ğopuġ (kopuk)	(4/71)	(is.)	Mecaz anlamda: Toplum kurallarına aldırmayan erkek, işsiz güçsüz, serseri.
góresimek (göre- simek)	(MDD)	(f.)	Göreceği gelmek, görmek isteği duymak, özleme.

göya (gü:ya:)	(4/30)	(zf.), (edat)	Sözde, sanki.
göynek	(MDD)	(is.)	Gömlek.
göyvermek	(MDD)	(f.)	Salmak, serbest bırakmak.
gódek (gödek)	(MDD)	(is.)	Kısa boylu insan.
gölük	(4a/24)	(is.)	Yük taşıyan ve binilen at, eşek, beygir, katır vb. hayvan.
görebi	(MDD)	(is.)	Ucu eğri küçük balta.
gúbür (gübür)	(13/43)	(is.)	Çöp, süprüntü.
gúccük	(8/24)	(sf.)	Küçük.
gugu	(MDD)	(is.)	Çerez.
gunna	(MDD)	(is.)	Banyoda suyun biriktiği geniş çanak.
gurk	(MDD)	(is.)	Kuluçka.
gurk olmak	(MDD)	(is.)	Kuluçkaya yatmak isteyen tavuğa halk ağzında verilen isim.
güzine (kuzine)	(15b/30)	(is.)	Hem ısıtmaya hem de üzerinde veya içinde yemek pişirmeye yarayan büyük mutfak sobası.
güdücü	(MDD)	(is.)	Çoban.
günülemek	(MDD)	(f.)	Kıskanmak.

-H, Ğ-

hābe	(MDD)	(is.)	Heybe.
habire	(MDD)	(zf.)	Ara vermeden, sürekli.
hacımad (hacamat)	(10/103)	(is.)	Vücudun herhangi bir yerini hafifçe çizip üzerine boynuz, bardak veya şişe oturtarak kan alma.
hālen (hâlen)	(2/39)	(zf.)	Şimdi, şu anda, bugünkü günde.
hanı (hani)	(9/77)	(zf.)	1. Karşıdakinin daha önceden bildiği bir şey kendisine hatırlatılmak istenildiğinde kullanılan bir söz, 2. Nerede, ne oldu, nerede kaldı anlamlarında kullanılan bir söz.

hark	(12/25)	(is.)	Tarlalarda su yolu olarak kullanılan kanal.
haşlıh (harçlık)	(12/54)	(is.)	Ufak tefek gereksinimler için harcanacak para.
hayat (hayat)	(15b/17)	(is.)	Bir veya birkaç yanı açık sofa, avlu.
hazetmek	(MDD)	(f.)	Hoşlanmak.
hedik	(MDD)	(is.)	Buğdayın suda hazır pişirilmiş hali.
helbet (elbet)	(15e/10)	(zf.)	Elbette.
hele, helem	(15b/27)	(bağ.)	Uyarma, korkutma veya söz verme anlamında kullanılan bir söz.
helki	(9/42)	(is.)	Su kovası.
helle	(15c/30)	(is.)	Un çorbası.
herif	(15e/8)	(is.)	Koca.
herslenmek	(MDD)	(f.)	Kızmak anlamında kullanılan bir söz.
hıllı durmah (hırlı durmak)	(MDD)	(f.)	İşinde doğru, uslu, iyi durmak.
hılsuz (hırsuz)	(MDD)	(is.)	Geçimsiz. Uslu durmayan.
hır	(14a/16)	(is.)	Kavga, dalaş.
hovarda	(15d/33)	(sf.)	1. Zevki için para harcamaktan kaçınmayan kimse, 2. Çapkın.
hödük	(MDD)	(sf.)	Korkak.
hötürük	(MDD)	(is.)	Dışkının sıvı hali.

-I-

ıkınmak	(MDD)	(f.)	Zorlamak.
ılışlamak	(MDD)	(f.)	Sıcak suyu biraz soğutmak.
ımiş (ımık)	(15a/32)	(sf.)	Hafif sıcak.
ırbıh (ırbık)	(MDD)	(is.)	Küçük su kabı.
ısmallama	(15a/26)	(sf.)	İsmlenerek yaptırılan, sipariş edilen.
ışgın	(MDD)	(is.)	Ağaç sürgünü.

-İ, İ-

içlik	(MDD)	(is.)	İçe giyilen giyecek.
idiş	(MDD)	(is.)	Hadım edilmiş insan ya da hayvan.
ikmal	(10/83)	(is.)	Bitirme, eksik bir şeyi tamamlama.
ilān (leğen)	(10/25)	(is.)	Genellikle, içinde bir şey yıkamak için kullanılan metal veya plastikten yayvan kap.
ilistir	(MDD)	(is.)	Bir şey süzmek için kullanılan delikli kap, süzgeç.
imrenmek	(MDD)	(f.)	1. Beğenilen, hoşlanılan bir şeyi edinme veya bir yiyeceği yeme isteğini duymak; 2. Beğenilen bir kişi veya şeye benzemeyi istemek, gıpta etmek.
ireşberlik	(10/37)	(is.)	Çiftçilikle yapan kişilere verilen ad.
işkefe	(10c/37)	(is.)	Kışın yemek için büyükçe açılarak kurutulan yufka.
işkillenmek	(MDD)	(f.)	Şüphelenmek, pirenlemek.
işlek	(2/41)	(is.)	Çok işleyen, canlı, hareketli.
işlik	(MDD)	(is.)	İş için kullanılan gömlek.
itdirseği	(MDD)	(is.)	Arpacık.

-K, K-

kasetçalar	(15b/18)	(is.)	Kaset çalan araç.
kasğet (kasket)	(15b/16)	(is.)	Genellikle erkeklerin giydiği, önü siperli başlık.
Қазан	(4/5)	(is.)	Çok miktarda yemek pişirmeye veya bir şey kaynatmaya yarayan büyük, derin kap.
kef	(8/18)	(is.)	Kaynayan pekmezin, pişen etin üstünde oluşan köpük.
kelem	(1/17)	(is.)	Lahana.
kelle	(9/71)	(is.)	Koyun, kuzu ve keçinin pişirilmiş başı.

kere	(2/29)	(is.)	Kez, yol, defa, sefer.
kerme	(10/71)	(is.)	1-Hayvan dışkısından yapılan yakacak, 2-Birikmiş hayvan gübresi.
kerpetün	(1/4)	(is.)	Çivi sökmeye veya diş çekmeye yarayan, kıskaç biçimindeki araç.
kertik	(MDD)	(is.)	Cisimlerin baş tarafının yontulup yuvarlak hale getirilmesi.
kertil	(MDD)	(is.)	Eğri, yamru yumru.
kes	(10/99)	(is.)	İri taneli saman.
kesmük	(MDD)	(is.)	Tam bitmemiş halde atılan sigara.
keşik	(MDD)	(is.)	Sıra, nöbet.
keşkek	(MDD)	(is.)	Tüm buğdayın etle birlikte uzun süre kaynatılmasıyla yapılan yörede meşhur olan bir yemek.
kevrāk (kevrek)	(10/61)	(is.)	Ayçiçeği bitkisi ya da kalın sapı olan bitkilerin kurumuş haline verilen genel ad.
kırtıl	(MDD)	(is.)	Çalı çilpi topluluğu.
kıynak	(MDD)	(is.)	Küçük parça.
ķómüş (kömüş)	(10/76)	(is.)	Manda.
ķórpe (körpe)	(15e/5)	(sf.)	1. Çok genç kimse, 2. Dalından yeni koparılmış, tazeliği üstünde, daha büyümemiş bitki.
koyungözü	(MDD)	(is.)	Papatya.
köroğu kuşu	(MDD)	(is.)	Baykuş.
ķúfür (küfür)	(15d/14)	(is.)	Sövgü.
kulaklı	(MDD)	(is.)	Tadacak yeri olan kazan.
ķúsbe (küspe)	(MDD)	(is.)	1-Yörede kullanılan anlamı: şeker pancarının suyu, özü alınmış hayvan yiyeceği olarak kullanılan kısmı 2-Hayvan yemi, yakacak ve gübre olarak kullanılan, yağı veya suyu çıkarılmış her türlü yağlı tohum ve bitki artığı.
küskü	(MDD)	(is.)	Ağaç ve demirden yapılmış kaldıraç.

-L-

lālek	(MDD)	(is.)	Leylek.
lillim	(MDD)	(is.)	Dağmık.

-M-

maal	(MDD)	(is.)	Çapa.
maḥana	(10/131)	(is.)	Bahane, uydurma sebep.
maḥat	(15c/38)	(is.)	Minderli alçak sedir.
máḥle / meḥle	(12/1)	(is.)	Mahalle.
maksi	(MDD)	(is.)	İnsanların giydiği uzun entari.
malamat mek/olmak	et- (15c/17)	(f.)	Rezil, rüsva olmak, berbat olmak/etmek anlamlarında kullanılan söz öbeği.
mārisem	(1/2)	b	Meğer anlamına gelen bağlaç.
maytap	(10/27)	(is.)	Yandığında renkli ve parlak ışıklar saçan, şenlik gecelerinde yakılan havai fişek.
mazu	(15d/23)	(is.)	Kağnı arabasında iki tekerleğin bağlantısını sağlayan kalın ve yuvarlak ağaç.
mefat etmek	(MDD)	(f.)	Ölmek.
meletmek	(MDD)	(f.)	Yalvartmak.
mere	(12/56)	(is.)	Köpeğin yaşı.
merzümen	(12/57)	(is.)	Merdiven.
meyil	(15c/11)	(is.)	İlgi, gönül verme.
meze	(12/60)	(is.)	İçki içilirken yenilen yiyecek.
mıdırmaq	(MDD)	(f.)	Vazgeçmek, oyunbozanlık etmek.
mıh	(MDD)	(is.)	Çivi.
mısmıl	(15e/1)	(sf.)	1. Güzel, işe yarayan, düzgün 2. Eti yenilebilen, murdar olmayan
mıymıntı	(MDD)	(is.)	Beceriksiz, pısrık.
mic	(MDD)	(is.)	Büyükbaş hayvanların sırtında oluşan kurtçuk.

mimbar (MDD) (is.) İşkembe, hayvan bağırsaklarından yapılan sulu yiyecek.

mudara (MDD) (is.) Sağlam ve dayanıklı olmayan.

-N-

naş (nakış) (12/8) (is.) Genellikle kumaş üzerine renkli iplikler veya sırma ve sim kullanarak yapılan işleme, el işi.

neyinnesi (10/55) (zm.) Kimdir, nasıl bir kişidir? Gibi anlamlara gelen söz grubu.

-O, Ö-

ōha (15a/17) (ünl.) Büyükbaş hayvanları durdurmak için kullanılan bir seslenme sözü.

-Ö-

öbek (15f/20) (is.) Küme.

öbürsü gün (9/70) (zf.) Öbür gün anlamına gelen söz, yarından sonraki gün.

ödütleme (MDD) (f.) Memeye inmesini sağlamak amacıyla yavruya kısa süreli emzirilmesi, elle de yapılabilir.

öğürsek (MDD) (is.) Büyükbaş hayvanların çiftleşme isteği.

örtme (14d/18) (is.) Salon.

övey (üvey) (4/105) (sf.) Yalnız yasaca akraba sayılan, aralarında kan bağı bulunmayan, öz olmayan.

öykünmek (MDD) (f.) Taklit etmek.

-P-

pağaç (MDD) (is.) Genellikle yörede hamur işiyle yapılan yuvarlak bir tür ekmek.

patoS (paztoz)	(2/1)	(is.)	Harman işini yapan makine.
pāla	(MDD)	(is.)	Fasulye, pahlı
peçe	(MDD)	(is.)	Kadınların yüzünü kapatmak için kullandıkları yazma, örtü.
pelver	(15e/6)	(is.)	Salça.
pepük	(10/139)	(is.)	Düzgün konuşamayan, dilinde sürçme olan.
perçem	(MDD)	(is.)	Saçın alına dökülen kısmı.
pēriz (perhiz)	(10/101)	(is.)	Diyet.
peşkir	(MDD)	(is.)	Berberlerin tıraş esnasında boğazdan bağladıkları bez.
pırtı	(MDD)	(is.)	Elbiselik kumaş.
pimpirik	(MDD)	(sf.)	Şüpheci, alingan.
pinnik	(MDD)	(is.)	Kümes.
pisikkuyruğu	(9/95)	(is.)	Bir çeşit ot.
potin	(10/95)	(is.)	Klasik kundura ayakkabı.
pototos	(MDD)	(is.)	Yörede patatese verilen isim.
pucamak	(MDD)	(is.)	Caymak, vazgeçmek.
pünçek	(MDD)	(is.)	Ağaçlarda ince kök.
pür	(15c/44)	(is.)	Çam ve benzeri ağaçların yaprağı.
pürpürüm	(MDD)	(is.)	Yemeği yapılan kendiliğinden çıkan ot.
püsür	(MDD)	(is.)	Kendirlerin işe yaramayan kalıntıları.

-R-

rampa	(2/14)	(is.)	Bir arazinin, bir kara yolunun, bir demir yolu hattının yatay doğrultuya göre yokuş olan bölümü.
rāzılınan	(MDD)	(is.)	Anlaşma üzerine gönül hoşnutluğuyla.

-S-

saban	(15a/18)	(is.)	Çift süren hayvanların koşulduğu demir uçlu tarım aracı.
sal	(15b/6)	(is.)	Birçok kalın direk yan yana bağlanarak yapılan, düz ve korkuluksuz deniz veya ırmak taşıtı.
san	(MDD)	(is.)	Rutubet, nem.
sasuğ	(15e/8)	(sf.)	Kokmuş, bayatlamış.
savağ (savak)	(10/86)	(sf.)	Aptal.
sazlığ (sazlık)	(15f/17)	(is.)	Sazları çok olan yer.
seğirtmek	(MDD)	(f.)	Sıçrayarak yakın bir yere doğru koşmak.
sekmen	(MDD)	(is.)	Tahtadan yapılan küçük iskemle.
sele	(MDD)	(is.)	Küçük sepet.
semer	(15a/23)	(is.)	At, eşek, katır vb. Hayvanların sırtına yerleştirilen, üzerine yük bağlanan veya binilen, iskeleti ağaçtan ara.
sıracalı	(MDD)	(sf.)	Yaramaz çocuk anlamında kullanılan söz..
sırım	(MDD)	(is.)	Kurutulmuş deri, deri ip.
sırnaşık	(MDD)	(is.)	Kolayca pes etmeyen, bulaşık.
sıvatlamak	(MDD)	(f.)	Sevmek maksadıyla okşamak
sıyırgı	(MDD)	(is.)	Harmanlarda saman sıyırmaya yarayan alet.
sifdağ	(4/107)	(is.), (zf.)	İlk alışveriş, ilk kez.
simsim	(MDD)	(is.)	Yavaş hareket eden, içten pazarlık eden.
sinikli	(MDD)	(sf.)	Sinsi.
sitil	(MDD)	(is.)	Büyük bakraç, su kovası.
sofa	(10/70)	(is.)	Evlerde oda kapılarının açıldığı genişçe yer, hol.
sohranmak	(MDD)	(f.)	Sinirli bir şekilde kendi kendine konuşmak.
soğu	(15a/26)	(is.)	Taştan yapılmış bulgur dibeği.

somun	(MDD)	(is.)	Fırın ekmeği.
sorutmak	(MDD)	(f.)	Hareketsiz ayakta beklemek, durmak.
soyħa	(10/125)	(is.)	Turhal ve yöresi ağızlarında benzetme amacı güdülmeyen herhangi bir nesneye verilen isim.
sömek	(MDD)	(is.)	Mısır koçanı.
sözlü	(15c/12)	(is.)	Evlenmek için birbirine söz vermiş olan kimse, yavuklu.
su-ter içinde kal- mak	(10/149)	(f.)	Çok yorulmak terlemek anlamında kullanılan bir söz öbeğidir.
sümsük	(MDD)	(sf.)	Pisboğaz, her şeyi yemek isteyen.
sündürme	(15d/34)	(is.)	Sündürmek işi.

-Ş-

şaplak	(MDD)	(is.)	"Şap" diye ses çıkaran tokat.
şebleme	(MDD)	(is.)	Çok haylazlık eden, rahat durmayan düşük yaşlardaki çocuklar için kullanılan hafif iğneliyici kelime.
şılgım	(MDD)	(is.)	1. Filiz, 2. Genç.
şıltaħcı	(MDD)	(sf.)	Çok bağırarak konuşan, ortalığı velveleye veren kişi.
şiberük	(MDD)	(sf.)	Şımarık.
şinci / şincik	(2/66)	(zf.)	Şimdi, şu anda.
şip	(MDD)	(sf.), (zf.)	Çabuk, hızlı.
şipir şipir	(MDD)	(zf.)	Hızlı hızlı.
şişek	(MDD)	(is.)	Bir yaşındaki kuzu.

-T-

tapan	(MDD)	(is.)	Sürülmüş tarlanın tezeklerini ufalamak için kullanılan bir alet.
-------	-------	-------	--

tē	(MDD)	(zf.)	Oldukça, çok fazla anlamına gelen bir ifade.
tedaha	(MDD)	(edat)	Gösterme edatı. Uzaktaki bir nesneyi göstermek için kullanılır.
teyyare (tayyare)	(MDD)	(is.)	Uçak.
tıklım	(MDD)	(zf.)	Ağzına kadar, boş yer kalmayacak biçimde.
tırtıl	(MDD)	(is.)	Pürüz.
tirit	(MDD)	(is.)	Kıymanın önce kavrulması sonra da salça ve su ilavesiyle yapılan bir yiyecek.
tohuç (tokaç)	(MDD)	(is.)	Çamaşır yıkarken kullanılan ağaç sopa.
toklu	(MDD)	(is.)	Altı ayını bitirmiş kuzu.
tomotos	(MDD)	(is.)	Domates.
topul	(14b/6)	(is.)	Yuvarlak.
tosbā	(MDD)	(is.)	Kaplumbağa
tostopul	(MDD)	(sf.)	Kilolu anlamına gelen bir söz
tömek	(MDD)	(is.)	Ahırlarda hayvan dışkılarının dışarı atıldığı küçük delik.
töremek	(MDD)	(f.)	Çoğalmak, üremek.
tuman, tumman	(MDD)	(is.)	Kadınların giydiği uzun don.
tüymek	(MDD)	(f.)	Ortadan kaybolmak

-U-

ucun ucun	(MDD)	(zf.)	Az az
uçgur	(MDD)	(is.)	Pijama, don gibi giysilerin bel kısmına takılan ip, ince bez.
uçuk	(6/5)	(is.)	1. Rüzgâr ve kardan devrilen ağaç. 2. Dudak kenarlarında meydana gelen yara.
uğunmak	(MDD)	(f.)	Çocuğun ağlaması sırasında bir süre sessiz kalması.
urba	(15d/4)	(is.)	Elbise.
urgan	(14c/27)	(is.)	Kalın ip.

urupla / uruplağa	(MDD)	(is.)	Tahıl ölçülmesinde kullanılan ilkel bir ölçü aleti.
uyuz	(MDD)	(sf.)	Mecazi anlamda hareketli, canlı olmayan, uyuşuk, pısrık, miskin kimse.
-Ü-			
üyez	(MDD)	(is.)	Yaz aylarında insan ve hayvanları bilhassa geceleri.
-V-			
vesayit	(MDD)	(is.)	Motorlu araçlara verilen genel ad.
-Y-			
yaba	(MDD)	(is.)	Harman savurmakta kullanılan, çatal biçiminde, tahtadan tarım aracı.
yağannı	(MDD)	(is.)	Sırt, bel.
yahınnı	(MDD)	(is.)	Yahni, Kavrulmuş soğan ve salça ile pişirilen, sade veya sebzeli et yemeği.
yal	(MDD)	(is.)	Su ile yapılan köpek yiyeceği.
yalak	(MDD)	(is.)	1. Hayvanların su içtiği yer, 2. İnsanlara şirin gözükme için küçülen.
yangı	(MDD)	(is.)	Acıma, yanma.
yarma	(15b/22)	(is.)	1. Argo Kaba saba, görgüsüz; 2. Gelişigüzel kırılmış buğdaydan yapılan bir çorba türü.
yaşmak	(MDD)	(is.)	Kadınların yazma ile ağız kısmını kapatmaları.
yazma	(MDD)	(is.)	Bohça, yemeni, başörtü, yorgan vb. Şeyler yapmakta kullanılan, üstüne boya ve fırça ile veya tahta kalıplarla desen yapılmış bez.
yazu	(MDD)	(is.)	Ova, düz arazi.

yeğnicek	(MDD)	(sf.)	Gerçek anlamı: hafif; mecaz anlamda: Olur olmaz söz söyleyenler için kullanılan bir ifade.
yel	(14a/7)	(is.)	1. Rüzgâr. 2. Halk ağzında Romatizma ağrısı. 3. Halk ağzında Kalın bağırsaktaki gaz.
yeldirme	(MDD)	(is.), (f.)	1. Koşturma, 2. Oyunlarda hızlanma.
yeşilistan	(MDD)	(is.)	Genellikle doğada yeşillikler arasında yaşayan yeşil kertenkele.
yoğurtmaç	(15d/7)	(is.)	Fırınlarda pişen yağlı, ince, cevizli, haşhaşlı ya da sade yapılan mayalı ekmek.
yufka	(15c/37)	(is.)	1. Oklava ile açılan ince, yuvarlak hamur yaprağı. 2. Sacda pişen bir ekmek türü.
yulanus balığı	(9/56)	(is.)	Yayın balığı; başı büyük, ağzı geniş, derisi pulsuz, vücudu uzun, lezzetli, iri bir tatlı su balığı
yular	(14a/5)	(is.)	Bir yere bağlamak veya çekerek götürmek için hayvanın başlığına veya tasmaına bağlanan ip.
yunacak	(MDD)	(is.)	Temizlenecek olan, kirli.
yunak	(MDD)	(is.)	Banyo yapmak ve çamaşır yıkamak için ortaklaşa kullanılan yer.
yüklü	(MDD)	(is.)	Hamile.
yüklük	(MDD)	(is.)	Oturmak ve yatmak için tahtadan yapılmış sabit köşkü.

-z, Z-

Zâten	(2/1)	(zf.)	Doğrusu, doğrusunu isterseniz, esasen, zati.
zâti (zaten)	(2/20)	(zf.)	Doğrusu, doğrusunu isterseniz, esasen.
Zâtin (zaten)	(2/9)	(zf.)	Doğrusu, doğrusunu isterseniz, esasen.
zavrak	(MDD)	(is.)	Salatalık, savlak, hıyar.

zeklenmek	(MDD)	(f.)	Taklit etmek.
zembil	(10/115)	(is.)	Hasırdan örülmüş saplı torba.
zemheri	(15e/6)	(is.)	Kara kış.
zere	(8/21)	(zf.)	Sahiden, gerçek olarak, gerçekten.
zevzek	(MDD)	(is.)	Geveze.
zıbuk	(MDD)	(is.)	Kısa kesilmiş, ucu sivri kazık.
zıhım (zakkum)	(14c/30)	(is.)	Akdeniz ülkelerinde yetişen, çiçekleri beyaz veya pembe renkli, kışın yapraklarını dökme-yen zehirli bir ağaççık.
zımsuk	(MDD)	(is.)	Elin yumruk yapılmış hali.
zırana	(MDD)	(is.)	Haylaz, yaramaz çocuk.
zırıldah	(MDD)	(is.)	Çok ağlayan bebek, çocuk.
zırnik	(7/23)	(is.)	Çok küçük parça.
zırtaoz	(MDD)	(is.)	Karşı koyan, yüze gelen, mücadeleci.
zırzop	(MDD)	(is.)	Sapık, supuk.
zilli	(MDD)	(sf.)	Mecaz anlamda: Edepsiz, eli maşalı kadın.
zobu	(MDD)	(is.)	1. Düğünlerde çalgıcılara yol gösteren kişi, 2. Kaba saba insan.
zohal	(MDD)	(is.)	Kızılıcık bitkisidir, kırmızı, tek çekirdekli, re-çeli ve şerbeti yapılan, buruk bir tadı olan ye-miş.
zopa (sopa)	(7/36)	(is.)	1. Kalın değnek 2. Mecaz anlamda: Dayak at-mak.
zoval	(MDD)	(is.)	Kızılıcık.
zöhür	(MDD)	(is.)	Sahur.
zürriyet	(3/36)	(is.)	1. Döl, soy sop; 2. Çocuk.

KAYNAKÇA

Açikel, A. (2012). “Tokat”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (XLI, 219-220). İstanbul.

Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (1999). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Altun, M. (2008). Dilbilgisi Kaynaklarına Göre Türkçenin Ünlü ve Ünsüzleri. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Çalışma Taslağı.

Atabay, N., Kutluk, İ., Özel, S. ve Aksan, D. (1983). Kelime Türleri. Ankara: TDK Yay.

Atabay, N., Kutluk, İ., Özel, S. ve Aksan, D. (2009). “İkiz Ünlülü ve Çift Ünlülü Kelimeler Üzerine Bir Tespit Çalışması”. Ankara: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, S. 2009/II, s. 51-70, s. 213-282.

Aydın, T. (2020). Kars İli Terekeme Ağızı: İnceleme – Metin - Sözlük (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi.

Aygün, T. (2019). Gönen Ağızı: İnceleme - Metin - Sözlük (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Banguoğlu, T. (2011). Türkçenin Grameri. Ankara: TDK Yay.

Boz, E. (2001). Ünsüz düşme ve kaybolmalarında terim ve tasnif sorunu. Türk Dili, 600, 856-864.

Bulduk, T. B. (2019). Hamza-nâme (67. Cilt): Dil İncelemesi-Metin-Dizin-Tıpkıbasım. İstanbul: Hiperyayın.

Bulduk, T. B. (2018). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Farklı Bir Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki ve Çekimi: -Ip-Up, -IpdUrU -UpdUrU Ekleri”. *Journal of Turkish Studies*, 13 (20), 225-244

Bulduk, T. B. (2019). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Yer-Yön Bildiren İfadeler”. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (18), 193-216

Bulduk, T. B. (2018). “Kelime Başında y Foneminin Düşmesi: Kâbûs-Nâme ve Türkiye Türkçesi Ağızları Örneği” *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (30), 945-991

Buran, A. (1996). *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hal) Ekleri*. Ankara: TDK Yay.

Buran, A. (1997). *Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları*. Ankara: TDK Yay.

Caferoğlu, A. (1944) *Sivas ve Tokat illeri Ağızlarından Derlemeler*, İstanbul

Coşkun, V. (1999). “Türkiye Türkçesinde ünlüler ve ünsüzler”. *TDAY-Belleten*, S 42.

Demir, N. (2005). *Tokat İli ve Yöresi Ağızları: (İnceleme, Metinler, Sözlük)*. Niksar: Gazi Kitabevi.

Demirci, Ü. Ö. (2014). “g’li Damak g’si ve Bunun Ardahan Yerli Şivesinde Çözülmesi Üzerine” *Journal of Turkish Studies*, 9 (6), s. 275-289

Deny, J. (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*. (Tercüme: Ali Ulvi Elöve). İstanbul: Maarif Matbaası.

Efendioğlu, S. ve İşcan, A. (2010). “Türkçe ses bilgisi öğretiminde ses olaylarının sınıflandırılması”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (43), 121-143.

Emirdar, Ş. (2019). Aksu Ağzı: İnceleme-Metin-Sözlük (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Eraslan, K. (1980). Eski Türkçede İsim-Fiiller, İstanbul: İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ercilasun, A. B., Karahan, L., & Kirişçioğlu, M. F. (2006). Karşılaştırmalı Türk lehçeleri grameri I-fiil-“basit çekim”. Ankara: TDK Yay.

Ercilasun, A. B. (1999). Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri. Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Erdem, M. D., Bölük R. (2012). Antalya ve Yöresi Ağızları. Ankara: Gazi Kitabevi.

Ergin, M. (1972). Türk Dilbilgisi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları.

Ergin, M. (2009). Üniversiteler İçin Türk Dili. İstanbul: Bayrak Yayınları.

Gabain, A. V. (1988). Eski Türkçenin Grameri. Ankara: TDK Yayınları.

Gencan, T. N. (1979). Dilbilgisi (4. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Göde, K. (1994). Eratnalılar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Gökçür, E. (2012). Van Gölü Havzası Ağızları (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gül R., ve Hazar, M. (2006). “İkiz Ünlülü ve Çift Ünlülü Kelimeler Üzerine Bir Tespit Çalışması”. TDAY-Belleten, 54 (2006/2), 51-70.

Gül, M., (2016). Hatay Arsuz Ağızı İnceleme-Metin-Sözlük. İstanbul: Kesit Yayınları.

Gülensoy, T. (1985). Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Eki, Türk Kültürü Araştırmaları, 23, 1-2.

Gülensoy, T. (1988). Kütahya ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük). Türk Dil Kurumu.

Gülsevin, G. (2005). “Ağız Araştırmalarımızda Yaygınlaşmış Yanlışlıklar”. İzmir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt: 5, s. 207-213.

Gülsevin, G. ve Boz E. (2004). Eski Anadolu Türkçesi. Ankara: Gazi Kitabevi.

Gülsevin, G. (1997). Eski Anadolu Türkçesinde Ekler. Ankara: TDK Yay.

Gülsevin, G. (2010). Yaşayan ve Tarihî Türkiye Türkçesi Ağızları, Ağız Araştırmaları İncelemelerimizde Yaygınlaşmış Yanlışlıklar bu+ra mı, bu ara mı? İstanbul: Bayrak Matbaacılık.

Günay, T. (1978). Rize İli Ağızları, Ankara.

Günşen, A. (2000). Kırşehir ve Yöresi Ağızları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hacıeminoğlu, N. (1992). Türk Dilinde Edatlar. İstanbul: MEB Yay.

Hengirmen, M. (1995). Türkçe Dilbilgisi. Ankara: Engin Yayınevi.

Karaağaç, G. (2010). Türkçenin Ses Bilgisi. İstanbul: Kesit Yay.

Karahan, L. (1996). Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması. Ankara: TDK Yayınları.

Keskin, R. (2003) Türkçe Dil Bilgisi: Kelime ve Cümle Tahlilleri. Çizgi Kitabevi.

Korkmaz, Z. (1984). "Türkçede -n Zarf-Fiil Eki ile -pan/-pen Eki ve Türevleri". TDAY Belleten, s. 1551-165.

Korkmaz, Z. (1992). Türkçede Eklerin Kullanış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları. Ankara: TDK Yay.

Korkmaz, Z. (1956). Güneybatı Anadolu Ağızları. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Korkmaz, Z. (1961). "Türkçede ok/ök Kuvvetlendirme (İntensivum) Edatı Üzerine". Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 9, 13-29.

Korkmaz, Z. (1994). Güney-Batı Anadolu Ağızları (Fonetik). Ankara: TDK Yay.

Korkmaz, Z. (2009). Türkiye Türkçesi Grameri. Ankara: TDK Yay.

Korkmaz, Z. (2007) Gramer Terimleri Sözlüğü, Genişletilmiş 3. Baskı. Ankara: TDK Yay.

Kurtulmuş, F. (2014). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Ünlü Değişenleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mansuroğlu, M. (1959). "Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu". TDAY-Belleten 1959, s. 81-93.

Olçay, S. (1963) Erzurum Ağzı, Ankara.

Özkan, M. (2000). Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Öztürk, D. (2008). Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Birleşik Fiiller. Ankara: TDK Yay.

Pektaş, T. (2017). Gelendost Ağzı: Giriş - İnceleme - Metinler - Dizin (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Sağır, M. (1995). "Anadolu Ağızlarında Ünlüler". TDAY-Belleten, 180, 377.

Sağır, M. (1995). "Anadolu Ağızlarında Ünsüzler". TDAY-Belleten, 43, 391-409.

Sağır, M. (1995). Erzincan ve Yöresi Ağzıları: İnceleme, Metinler, Sözlük (565). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sev, G. (2007) Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri. Ankara: Akçağ Yay.

Şahin, E. (1999) Bayat Merkez Ağzı: Dil İncelemesi, Metin, Sözlük (Yüksek Lisans Tezi) Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Şahin, H. vd. (2019). Bursa İli Yerli Ağzı. Bursa: Bursa Büyükşehir Kitaplığı.

Tuna, O. N. (1960). "Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller". TDAY Belleten

Tuna, O. N. (1986). Türk Dilbilgisi. Fonetik-Morfoloji-Yaşayan Türk Lehçeleri Ders Notları. Malatya

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Anadolu Beylikleri. Ankara

Ünal, Ergül. (2010). Reşadiye ve Yöresi Ağzıları: Giriş- inceleme- Metin- Sözlük (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.

Üstüner, A. (2000). Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri. Ankara: TDK Yay.

Vörös, G. (1933). Peçeneklerin Dili ve Erken Tarihi Üzerine Notlar. Türkler Ansiklopedisi, C, 2, Yeni Türkiye Yay., s.693-708.

Vural, H. - Böler T. (2011). Ses ve Şekil Bilgisi. İstanbul: Kesit Yay.

Yapıcı, A. İ. (2013). Aydın Ve Yöresi Ağızları: İnceleme - Metin – Sözlük (Doktora Tezi)
Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

Yaşurgan, N. (2019). Bitlis Merkez Ağzı: Giriş- inceleme- Metin- Sözlük (Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi.

Yavuz, O. (1991). “Türkçe'de Kapalı E”. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (6), 271-306.

Yıldırım, F. (2006). Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Yücel, Y. (1970). Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti: 1344-1398. Ankara Üniversitesi Dil, Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/kisaltmalar-dizini/> (ET: 08.06.2021)

<http://www.tokat.gov.tr/turhal> (ET: 31.03.2021)

<http://www.turhal.gov.tr/kultur> (Erişim Tarihi: 31.03.2021)

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Turhal> (Erişim Tarihi: 31.03.2021)

<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-turhal> (Erişim Tarihi: 21.01.2021)

<https://s.milimaj.com/others/image/harita/tokat-ili-haritasi.png> (ET: 01.05.2021)

<https://www.e-sehir.com/turkiye-haritasi/tokat-turhal-merkez-koyler-semt.html>">Tokat Turhal Merkez Köyler Haritası (Erişim Tarihi: 21.01.2021)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/tokat> (Erişim Tarihi: 16.02.2021)

<https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 18.02.2021)

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/lan> (Erişim Tarihi: 13.06.2021)

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime> (Erişim Tarihi: 13.06.2021)

KAYNAK KİŞİLER

GÜZEL Mustafa, Turhal Merkez, 79 Yaş, 1941 Doğumlu, (1. K)

BOZKURT Fikret, Turhal – Üçyol (Biçin köyü), 38 Yaş (1982 Doğumlu), (2. K)

KELEŞ Mehmet, Turhal – Arzupınar Köyü, 1938 Doğumlu (82 Yaş), (3. K)

ŞAHİN Memnune, Turhal Merkez, 1929 Doğumlu (91 Yaş), (4. K)

ÇAKMAKLI Ahmet, Turhal – Çivril köyü, 1952 Doğumlu (68 Yaş), (5. K)

DEMİROĞLU Ahmet, Turhal – Çamlıca Köyü, 1959 Doğumlu (62 Yaş) (6. K)

OĞUL Osman, Turhal Merkez, 44 Yaş (1976 Doğumlu) (7. K)

TANTANI Veysel, Turhal – Ayranpınar Köyü 79 Yaş (1941 Doğumlu) (8. K)

OĞUL Yusuf, Turhal Merkez, 65 Yaş (9. K)

OĞUL İbrahim, Turhal Merkez 75 Yaş (1945 Doğumlu) (10. K)

DOĞTAŞ Hasan, Turhal – Sarıkaya Köyü, 83 Yaş (1938 Doğumlu) (11. K)

OĞUL Suzan, Turhal Merkez, 1944 Doğumlu (76 Yaş), (12. K)

YÖNTEM Ali Eren, Turhal – Bahçebaşı Köyü, 1956 Doğumlu (64 Yaş), (13. K)

YAŞAR Ali Âdem, Turhal Merkez, 1939 Doğumlu (81 Yaş), (14. K)

ŞENLİK İsmail, Turhal – Şatroba Köyü, 1956 Doğumlu (64 Yaş) (15. K)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Harun OĞUL
Uyruğu	T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri	19.03.1981, Turhal (Tokat)
E-Posta	harunogul@yahoo.com

Eğitim Derecesi	Okul / Program	Mezuniyet Yılı
Lise	Turhal İmam Hatip Lisesi	1997
Üniversite	KTMÜ	2005
Yüksek Lisans	Adıyaman Üniversitesi	2021
Doktora		

İş Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
2015 -...	Kahta Bist Anadolu Lisesi	Türk D. ve Ed. Öğret.

Yabancı Dil	Rusça
--------------------	-------

Yayımlar	
-----------------	--